

294. 3/86

กบ ๕๔๓

ร. 3

บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. 2445 - 2530)

ปริญญาโท

ของ

สายธาร อินทวดี

28 ธ.ค. 2534

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ความหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

กุมภาพันธ์ 2533

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

171648

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้
แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

.....ประธาน

(รศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก)

.....กรรมการ

(ศส.ณรงค์ พ่วงพิศ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(รศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก)

.....กรรมการ

(ศส.ณรงค์ พ่วงพิศ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(อ. จานงค์ ทองประเสริฐ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศ.ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่ 2 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงด้วยความเมตตากรุณาจากบุคคลหลายคนและหลายฝ่าย นับตั้งแต่ รองศาสตราจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ ซึ่งรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ได้ให้คำแนะนำ แนวคิด ตลอดจนกำลังใจแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างมากตลอด อีกทั้งอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ที่รับเป็นกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งได้ให้แนวคิดและคำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อการค้นคว้า - วิจัยในเวลาต่อไป

บุคคลอีกท่านหนึ่งซึ่งมีอุปการะคุณต่อผู้วิจัย ทั้งด้านเอกสารข้อมูลบางส่วนและข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์บางประการ คือ อาจารย์เฉลิมชัย เมืองงาม เลขาธิการบัณฑิตวิทยาลัย

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลงด้วยดีไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารและคำสัมภาษณ์จากบุคคลหลายท่านดังต่อไปนี้คือ พระสุเมธาธิบดี (เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร) พระเทพโสภณ (เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) พระราชวรคุณ (เจ้าอาวาสวัดพุทธมณฑล) สมเด็จพระพุทธจารย์ (เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) พระมหาอดิสรณ์ มะลิแก้ว (วัดราชบุรณ) นายเสมอ นาคพงศ์ (อธิบดีกรมการศาสนา) นายสุทธิพงศ์ ศันตยานิพัทธ์ (ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม) นายชำเลื่อง วุฒิลินทร์ (อดีตอธิบดีกรมการศาสนา ปี พ.ศ. 2530) นายวิเชียร อากาศฤกษ์ (เจ้าหน้าที่บริหารงานการศาสนา 7) ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของกรมการศาสนาอีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

สุดท้ายนี้พระคุณและความห่วงใยของคุณแม่กรองจิต อินทวดี และคุณย่าสุณี กลิ่นชื่น ถิ่นบัว ว่าเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้วิจัยมีกำลังใจและกำลังใจที่จะดำเนินการวิจัยปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จทันตามเวลา

"หากปริญญานิพนธ์นี้มีคุณค่า จงส่งผลถึงการพัฒนาศาสนาบ้านสงฆ์ไทยในกาลต่อไป"

สายธาร อินทวดี

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ	ก
1 สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในไทยและความเป็นมาของมหาเถรสมาคม .	1
สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัย	2
สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา	4
สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาหลังเสียกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี .	5
สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5)	7
สภาพการปกครองของคณะสงฆ์ไทยก่อนมีการตราพระราชบัญญัติการปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. 121	9
มูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121	14
กำเนิดมหาเถรสมาคม	18
องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม	19
2 ปัญหาของคณะสงฆ์ไทย	26
ปัญหาด้านการปกครอง	27
ปัญหาด้านศาสนศึกษา	44
ปัญหาด้านการเผยแผ่	55
ปัญหาด้านสาธารณูปการ	67
3 บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาของคณะสงฆ์ไทย	77
บทบาทในการแก้ปัญหาทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทย	80
บทบาทในการแก้ปัญหาทางด้านศาสนศึกษา	107
บทบาทในการแก้ปัญหาทางด้านการเผยแผ่	117

บทบาทในการแก้ปัญหาทางด้านสาธารณสุขการ	135
4 ปัญหา – อุปสรรคและแนวทางแก้ไขสำหรับมหาเถรสมาคม	157
อำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคม	158
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของมหาเถรสมาคม	163
แนวทางสำหรับมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย	178
5 บทสรุป	198
บรรณานุกรม	204
ประวัติย่อของผู้วิจัย	

บทนำ

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นศาสนาประจำชาติไทย มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้วนั้น จะพบว่าพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือในอดีต วัดจะเป็นทุกอย่างของสังคม เช่นเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพนับถือและความร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางแห่งวิทยาการความรู้และเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่กุลบุตรไทยในระบอบที่ยังไม่มีระบบโรงเรียน เป็นต้น บทบาทที่สำคัญยิ่งของสถาบันพระพุทธศาสนา ก็คือการเผยแผ่ธรรมะอบรมกล่อมเกลাজิตใจและความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม รู้จักหน้าที่ของตน และเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ องค์การที่สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่ดังกล่าวก็คือ "คณะสงฆ์ไทย" ซึ่งประกอบด้วยพระภิกษุสงฆ์และสามเณร

การที่คณะสงฆ์ไทยเป็นองค์การที่สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา และเป็นองค์กรนำของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 82 ของประชากรทั้งหมดของประเทศในปัจจุบัน¹ ดังนั้นความเจริญก้าวหน้า ความสงบเรียบร้อย หรือความเสื่อมของคณะสงฆ์ไทย จึงมีผลกระทบไม่เฉพาะแต่ความเป็นไปภายในหมู่ภิกษุสงฆ์และสามเณรซึ่งมีอยู่ประมาณสี่แสนรูปนี้เท่านั้น² หากแต่ยังส่งผลที่มีความสำคัญต่อความสงบเรียบร้อย ความสามัคคี ความเจริญก้าวหน้า หรือความเสื่อมของสังคมฆราวาสโดยทั่วไปอย่างกว้างขวางด้วย เพราะพระสงฆ์ไทยมีบทบาทอย่างมากต่อสังคมไทยทั้งในด้านการพัฒนาประเทศ ด้านสังคม และไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเกี่ยวข้องกับการเมืองด้วยอย่างแยกกันไม่ออก³ การที่คณะสงฆ์ไทยจะอยู่ในภาวะแห่งความสงบเรียบร้อยและความเจริญก้าวหน้า

¹ กระจ่าง นันทโพธิ์. มหานิกาย - ธรรมยุต. 2528. หน้า 4.

² พระราชวรมุนี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 23.

³ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. ศาสนากับการเมือง. 2525. หน้า 211.

หรือความเสื่อมถอยประการใดในส่วนหนึ่งที่จะมีผลกระทบมาถึงก็คือประสิทธิภาพในการดำเนินการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ของสถาบันที่มีอำนาจโดยตรงนั่นเอง

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยใช้หลักธรรมาธิปไตย คือทรงบัญญัติพระธรรมวินัยขึ้นมาเป็นกรอบระเบียบแห่งการประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์ หลังสมัยพุทธกาล (ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3 ในราวพุทธศตวรรษที่ 13) พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังประเทศต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย การปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละประเทศที่พระพุทธศาสนาได้ไปประดิษฐานอยู่จะขึ้นกับหลัก 3 ประการ คือ พระธรรมวินัย จารึก และกฎหมายบ้านเมืองของประเทศนั้น ๆ¹

สำหรับประเทศไทยนั้นการปกครองคณะสงฆ์วิวัฒนาการดังต่อไปนี้คือ ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองคณะสงฆ์ได้จัดแบ่งเป็น 2 ฝ่าย เรียกว่าฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวาหมายถึงคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี² ที่อยู่ในกรุง ส่วนฝ่ายซ้ายหมายถึงคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี³ แต่ละฝ่ายจะมีเจ้าคณะใหญ่เป็นสังฆราชา เจ้าคณะรองเป็นอุปครู หรือพระครู ส่วนคามหัวเมืองนอกกรุงวัดในเมืองนั้น ๆ รวมกันขึ้นต่อเจ้าคณะแห่งเมืองนั้น เจ้าคณะในเมืองใหญ่หรือเมืองประเทศราชเป็นสังฆราชา เจ้าคณะในเมืองเล็กเป็นอุปครู หรือพระครู

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์ในระยะแรกยังคงเป็นไปตามแบบแผนในสมัยกรุงสุโขทัย แต่ต่อมาเกิดมีพระสงฆ์อีกพวกหนึ่งซึ่งมาจากลังกาทวีปเรียก

¹ ชำเลียง วุฒินันท์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. 2525.

หน้า 45.

² คามวาสี หมายถึง คณะสงฆ์ที่อยู่ในกรุง ซึ่งเรียนคันถธุระ

³ อรัญวาสี หมายถึง คณะสงฆ์ซึ่งได้รับการนิมนต์มาจากนครศรีธรรมราช มาพำนักอยู่ในราวป่ารอบ ๆ กรุง และเรียนวิปัสสนาธุระ

ว่าคณะปาแก้ว¹ ดังนั้น ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ส่วน คือ คณะคามวาสี โดยมีตำแหน่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นเจ้าคณะใหญ่ คณะอรัญวาสี มีตำแหน่งสมเด็จพระพุทธอาจารย์ เป็นเจ้าคณะใหญ่ และคณะปาแก้ว ซึ่งมีตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตน์ เป็นเจ้าคณะใหญ่² โดยทั้งสามคณะใหญ่นี้ต้องขึ้นตรงต่อพระสังฆราชในเขตราชธานี ซึ่งยังต้องอยู่ใต้พระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกับในสมัยกรุงสุโขทัย

ครั้นมาถึงสมัยกรุงธนบุรี จนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองคณะสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง กล่าวคือ ฝ่ายซ้าย (อรัญวาสี) เปลี่ยนเป็นคณะเหนือ ฝ่ายขวา (คามวาสี) เปลี่ยนเป็นคณะใต้³ แต่ละคณะได้รวมเอาวัดฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสีเข้าไว้ด้วยกัน⁴ เฉพาะในกรุง ฝ่ายอรัญวาสีซึ่งเคยแยกเป็นคณะใหญ่มาคั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ก็ยังคงเป็นคณะหนึ่งต่างหาก ส่วนคณะวัดปาแก้วซึ่งมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์น้อยก็ให้มารวมกับฝ่ายอรัญวาสีที่อยู่ในกรุงด้วย ดังนั้นในสมัยการปกครองคณะสงฆ์จึงแบ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญวาสี⁵ พอมาถึงรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้รวมพระอารามหลวงและอารามราษฎร์ในกรุงเทพฯ เข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะกลางขึ้นในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส คณะใหญ่จึงเกิดเป็น 4 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี⁶ และในรัชกาลนี้ได้มีการเริ่มตั้งคณะ

¹นันทา วัฒนสุข. บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในการทำงานบำรุงพระศาสนา. 2524. หน้า 629.

²สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ. ตำนานคณะสงฆ์. 2514. หน้า 12.

³เรียกคณะเหนือ - คณะใต้ ตามแบบอย่างฝ่ายราชอาณาจักรที่แบ่งเป็นสมุหพระกลาโหม (ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้) และสมุหนายก (ดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ)

⁴ชาลี เลื่อง วุฒินันท์. "เจ้าคณะใหญ่กับการปกครองคณะสงฆ์ไทย," มิตร์. 2521. หน้า 48.

⁵แหล่งเดิม.

⁶ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. 2522. หน้า 171.

ธรรมยุตขึ้นในคณะกลางอีกส่วนหนึ่งโดยพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ซึ่งมีกรมหมื่นบวรวัชรวิสุตยพันธ์ เป็นรองเจ้าคณะกลาง โดยมีสมเด็จพระพรหมประมานโชติชินโรส เป็นเจ้าคณะใหญ่

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น ทรงยกคณะธรรมยุตขึ้นเป็นคณะใหญ่อีกคณะหนึ่ง โดยมีกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่ คณะใหญ่จึงมี 5 คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะอรัญวาสี และคณะธรรมยุต ต่อมาใน พ.ศ. 2437 ทรงโปรดให้หม่อมเจ้าสมเด็จพรพุกผจรรย์ (ทัต) เจ้าคณะอรัญวาสีเดิมเป็นเจ้าคณะใหญ่แทนกลาง คณะอรัญวาสีจึงเท่ากับถูกยุบไปโดยปริยาย ส่วนวัดในคณะนี้ก็ให้ไปรวมอยู่ในคณะใหญ่ต่าง ๆ ทั้งสี่ที่เหลือ ลักษณะการปกครองยังคงล้าวนไว้ใช้มาจนถึง พ.ศ. 2505

ใน พ.ศ. 2506 ได้มีการแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 5 คณะ คือ คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ คณะตะวันออก¹ และคณะธรรมยุต² ซึ่งยังคงสภาพมาตราบเท่าทุกวันนี้

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยยังคงล้าวนข้างต้น เป็นการแบ่งแยกและปกครองโดยที่แต่ละคณะก็จะมีเจ้าคณะใหญ่ของตนบริหารการปกครองและดูแลคณะสงฆ์ในแต่ละคณะไป

แต่หลังจากมีการปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจขึ้นตรงต่อราชธานี (Centralization) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ก็ได้รับการปฏิรูปเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจเช่นเดียวกัน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่องค์การบริหารส่วนกลางที่เรียกว่า "มหาเถรสมาคม" ตามเหตุผลของการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการ

¹ รับผิดชอบคณะสงฆ์ไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ซึ่งก่อนหน้านี้อยู่ในความรับผิดชอบของพระภิกษุการระคับเจ้าคณะภาค ตั้งแต่ภาค 8 ถึง ภาค 12 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484.

² กรมการศาสนา. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 4. 2506. เอกสารโรเนียว.

ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121¹ (พ.ศ. 2445) นับแต่นั้นมาก็ถือว่ามหาเถรสมาคมเป็นองค์กรที่สำคัญสูงสุดในการปกครองของสถาบันสงฆ์ไทย

มหาเถรสมาคมในระยะที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น ประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 คณะ ได้แก่ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และธรรมยุต รวมกับพระราชาคณะซึ่งเป็นเจ้าคณะรองทั้ง 4 คณะนั้นด้วย รวมทั้งสิ้น 8 รูป ยกเป็นพระมหาเถระที่ปรึกษาในการพระศาสนาและการปกครองสังฆมณฑลทั่วไป² ข้อภาระธุระในการพระศาสนา หรือในสังฆมณฑลซึ่งให้พระมหาเถระประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้นให้อธิปไตยเป็นเด็ดขาดผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งอีกไม่ได้³ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่ได้อยู่ในอำนาจแห่งองค์ประชุมมหาเถรสมาคมอย่างแท้จริง เพราะอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ช่วงนั้นขึ้นอยู่กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่เพียงลำพังพระองค์เดียว แม้ในสมัยต่อ ๆ มาก็เช่นเดียวกัน อำนาจในการบริหารมักตกอยู่ในมือพระมหาเถระรูปใดรูปหนึ่งตามลำพังเสมอ⁴ ด้วยเหตุผลที่สำคัญคือความไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคม จึงทำให้เจ้าคณะส่วนใหญ่ไม่สนใจในการประชุม มักคิดกิจนิมนต์และธุระส่วนตัว⁵ อยู่เสมอ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 เล่มที่ ศ. 16 พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

² แหล่งเดิม.

³ ศิริธรรม. (นามแฝง). การปกครองคณะสงฆ์ภาค 2. 2477. หน้า 100.

⁴ คณินันท์ จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก. 2526. หน้า 32.

⁵ แดงการณคณะสงฆ์ เล่ม 2. (พ.ศ. 2475). หน้า 58.

คั้งนั้นบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยในระยะแรกนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นบทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ หรือพระเถระรูปใดรูปหนึ่งนั่นเอง โดยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสั่งการในรูปของการเขียนพระมหาสมณสาส์นไปยังเจ้าคณะมณฑลแต่ละมณฑล แล้วเจ้าคณะมณฑลก็จะไปจัดการเรียกประชุม ปกครองดูแลพระสังฆาธิการ¹ ในระคับรองเอาเอง แล้วเจ้าคณะมณฑลจึงเสนอรายงานผลการบริหารการปกครองขึ้นมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็จะมีพระมหาสมณสาส์น และพระมหาสมณวินิจัยตอบกลับไป²

ต่อมาใน พ.ศ. 2484 สมัยรัชกาลที่ 8 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ชั้นเป็นฉบับที่สอง ด้วยเหตุผลสำคัญก็เพื่อให้การปกครองสังฆมณฑลอนุวัติตามการปกครองของฝ่ายราชอาณาจักร³ ที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีการกระจายอำนาจออกไป การปกครองของคณะสงฆ์สมัยนี้มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นองค์ประมุขสูงสุดทางคณะสงฆ์ ทรงบริหารคณะสงฆ์ในแต่ละด้านคือ การบัญญัติสังฆาณัติ⁴ ทางสังฆสภา การบริหารคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรี และการวินิจัยอธิกรณ์⁵ ทางคณะวินัยธร⁶ ตามลำดับ⁷ สมเด็จพระสังฆราชไม่สามารถบริหารงานของ

¹หมายถึงพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์นับตั้งแต่เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส

²ศึกษารายละเอียดได้จากพระมหาสมณสาส์น เล่ม 1, เล่ม 2 และพระมหาสมณวินิจัย

³สมพร พรหมพิตร และคณะ. กฎหมายและคำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับวัด 2526. หน้า 169.

⁴กฎ - ระเบียบของคณะสงฆ์.

⁵คดีความที่ภิกษุ - สามเณร เป็นผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดพระวินัย

⁶คณะตุลาการของคณะสงฆ์

⁷มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2521. หน้า 19.

คณะสงฆ์ทั้ง 3 ด้านแต่เพียงลำพังพระองค์เองได้ และที่สำคัญพระราชบัญญัติฉบับนี้ส่งผลให้มหาเถรสมาคมมีอันต้องถูกยกเลิกไปตามข้อความในมาตราที่ 3 และมาตราที่ 8¹ โดยมีคณะสังฆมนตรีจำนวนไม่เกิน 9 รูป เป็นองค์การบริหารการปกครองคณะสงฆ์แทนมหาเถรสมาคม ซึ่งใช้หลักการบริหารเช่นเดียวกับคณะรัฐมนตรีทางฝ่ายราชอาณาจักร เช่น มีการประชุมเปิดอภิปราย และคณะสังฆมนตรีตามพระราชบัญญัติฉบับนี้อยู่ในวาระคราวละ 4 ปี เป็นต้น

พ.ศ. 2505 ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นมาใช้แทนเป็นฉบับที่ 3 และคงใช้มาตราบทเท่าทุกวันนี้ ตามพระราชบัญญัติฉบับปัจจุบันนี้ระบุให้มหาเถรสมาคมขึ้นเป็นองค์การบริหารการปกครองคณะสงฆ์เช่นเดิม ตามความในหมวดที่ 2 แห่งพระราชบัญญัติ² โดยให้มหาเถรสมาคมในระยะเวลาดังกล่าวจะประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นองค์ประธาน โดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 4 รูป และไม่เกิน 8 รูป เป็นกรรมการ อยู่ในวาระคราวละ 2 ปี³ ปัจจุบันคณะกรรมการมหาเถรสมาคมมีจำนวน 17 รูป⁴ อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรมการศาสนาเป็นสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม การออกกฎระเบียบ การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนการวินิจฉัยข้ออธิกรณ์ ถือเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามความแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยมีคณะอนุกรรมการย่อย

¹สมพร พรหมพิศาลธร และคณะ. กฎหมายและคำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับวัด. 2526.

หน้า 170.

²กรมการศาสนา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎ ระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม. 2526. หน้า 8.

³มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. 2524. หน้า 161.

⁴กรมการศาสนา. ปฏิทินศาสนา 2530. หน้า 40. กรรมการมหาเถรสมาคมทั้ง 17 รูปนี้ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราช 1 พระองค์ สมเด็จพระราชาคณะ 8 รูป และพระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอีก 8 รูป

ซึ่งที่ประชุมมหาเถรสมาคมแต่งตั้งขึ้นมารับผิดชอบงานแต่ละด้าน ๆ ไป เช่น คณะอนุกรรมการฯ ร่างกฎ ระเบียบ และคำสั่งมหาเถรสมาคม และคณะอนุกรรมการฯ พิจารณาการลงนิคหกรรม¹ พระภิกษุและสามเณรผู้กระทำความผิดพระวินัย เป็นต้น

นอกจากนี้ เจ้าคณะใหญ่ทั้ง 5 ได้แก่เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ หนใต้ หนกลาง หนตะวันออก และคณะธรรมยุต จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษามหาเถรสมาคม รับมอบหมายงานที่สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชา ทั้งนี้เพื่อแบ่งเบาภาระของมหาเถรสมาคม แต่ไม่ถือเป็นตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์²

มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรบริหารสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร โดยในส่วนภูมิภาคนั้นจักให้มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเป็นพระสังฆาธิการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้น โดยการรับเอานโยบายและปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคมที่ส่วนกลาง ปัญหาในการบริหารการปกครองในท้องถิ่นใดที่พระสังฆาธิการในท้องถิ่นนั้น ๆ แก้ไขไม่ได้ จึงจะเสนอตามลำดับชั้นขึ้นมาให้เจ้าคณะใหญ่ของคณะเสนอต่ออธิการศาสนาในฐานะเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม ซึ่งจะนำปัญหานั้น ๆ เสนอเข้าที่ประชุมมหาเถรสมาคมและออกเป็นมติของมหาเถรสมาคมมีผลบังคับใช้เป็นกรณี ๆ ไป สำหรับในส่วนกลางก็จะมีเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เป็นพระสังฆาธิการคู่และพระภิกษุสามเณร

กิจการของคณะสงฆ์นั้นจักแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณูปการ³ ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทย

¹การลงโทษพระภิกษุ - สามเณรที่กระทำความผิดพระวินัยบัญญัติ

²ชาเลื่อง วุฒินันท์. "เจ้าคณะใหญ่กับการปกครองสงฆ์ไทย," มิตรรฐ. 2521.

หน้า 50.

³มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2521. หน้า 23.

จึงหนีไม่พ้นปัญหาภายในกิจการสงฆ์ทั้ง 4 ด้านดังกล่าว เช่น ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ปัญหาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส โดยเฉพาะในชนบทที่ห่างไกลความเจริญคณะสงฆ์คุณวุฒิและคุณสมบัติที่เหมาะสม ทำให้บริหารงานอย่างขาดประสิทธิภาพจนไม่สามารถสนองตอบต่อนโยบาย หรือปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคมได้ ปัญหาพระภิกษุ - สามเณรทำผิดพระวินัย และปัญหาความบกพร่องของพระอุปัชฌาย์บางรูปในการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทำให้มีคนไม่คู่พระคุณผิดกฎหมายบ้านเมืองหลบหนีเข้ามาบวชกันมากจนทำให้ศาสนาเสื่อมลงไป

ด้านการศาสนศึกษา ปัญหาที่สำคัญ เช่น การขาดแคลนครูซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่จะไปสอนนักเรียน บาลี และสภาพการขาดแคลนพระภิกษุ - สามเณรผู้เรียน ซึ่งพบมากในชนบทที่ห่างไกลความเจริญ ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณและปัจจัยสนับสนุน เป็นต้น

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีปัญหาสำคัญ เช่น การขาดแคลนวิทยากรที่มีคุณวุฒิ - คุณสมบัติที่เหมาะสม การคมนาคมที่ไม่สะดวกเป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่ในหลายท้องที่และการขาดแคลนงบประมาณปัจจัยสนับสนุนพระสงฆ์ที่เป็นวิทยากร เป็นต้น

ด้านสาธารณูปการก็พบปัญหา เช่น การขาดแคลนงบประมาณที่จะแจกจ่ายไปให้แก่วัดต่าง ๆ ที่ทำเรื่องเสนอขอมา ปัญหาที่เจ้าอาวาสจำนวนไม่น้อยขาดความรู้ - ความเข้าใจในการควบคุมการก่อสร้าง และการขาดแบบแปลนแผนผังที่แน่นอนในการก่อสร้างศาสนสถานจากกรมการศาสนาเอง¹ เป็นต้น

ปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ไทยทั้ง 4 ด้านดังกล่าว จะพบว่ามีความแตกต่างกันในด้านปริมาณของปัญหาที่เกิดขึ้น และบทบาทในการแก้ปัญหาขององค์กรที่เกี่ยวข้องในแต่ละยุคแต่ละสมัย

¹ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาค - รองเจ้าคณะภาค ประจำปี

ในสมัยที่ยังไม่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ บทบาทในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ไทยขึ้นอยู่กับความเอาพระทัยใส่ของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงตรากฎหมายสงฆ์ขึ้นใช้เพื่อควบคุมความประพฤติผิดพระวินัยของเหล่าภิกษุ - สามเณรถึง 10 ฉบับ¹ และในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้พระสงฆ์ - สามเณรที่ทำผิดพระธรรมวินัยถึงขั้นปาราชิก สละสมณเพศออกไปก็หลายรูป² เป็นต้น

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง 3 ฉบับดังกล่าวข้างต้น บทบาทในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ไทยจึงตกอยู่กับมหาเถรสมาคม (ตามการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ ร.ศ. 121 และ พ.ศ. 2505) และคณะสังฆมนตรี (ตามการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484) โดยที่มหาเถรสมาคมในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น ผู้มีอำนาจในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์สูงสุดทางพฤตินัย ก็คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งจะทรงแก้ปัญหาโดยการมีพระมหาสมณสาส์นและพระมหาสมณวินิจฉัยในเรื่องต่าง ๆ สั่งการลงไปยังเจ้าคณะมณฑลในส่วนภูมิภาคให้ดำเนินการตามพระบัญชา ส่วนในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นั้น คณะสังฆมนตรีจะมีบทบาทในการแก้ปัญหาของคณะสงฆ์ไทย ในลักษณะของการรับผิดชอบงานในแต่ละองค์การไปเปรียบเช่นรัฐมนตรีว่าการแต่ละกระทรวงของทางฝ่ายราชอาณาจักร

พอมาถึงช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบัน บทบาทในการแก้ปัญหาของคณะสงฆ์ไทยก็จะตกเป็นของมหาเถรสมาคมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็ได้แสดงบทบาทดังกล่าวโดยการนำปัญหาที่ได้รับเสนอมาจากเจ้าคณะใหญ่ โดยผ่านทางอธิบดีกรมการศาสนา เข้าที่ประชุมมหาเถรสมาคม แล้วออกเป็นมติเพื่อออกเป็นกฎ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง

¹ โชติ ทองประยูร. กฎหมายคณะสงฆ์. 2507. หน้า 15.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2. 2512. หน้า 46.

กับเรื่องนั้น ๆ อีกทีหนึ่ง ดังเช่นการแก้ใขปัญหาพระภิกษุ - สามเณรออกทำการเร่ร่อนโดยไม่ถูกต้อง ก็จะออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องควบคุมการเร่ร่อน (พ.ศ. 2527) ปัญหาเรื่องที่มีพระภิกษุ - สามเณรบางรูปเข้าเกี่ยวข้องกับการเมืองก็จะมีคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องห้ามพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมือง (พ.ศ. 2517) และปัญหาค้นหาสถานที่ศึกษา ก็จะออกคำสั่ง เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ (พ.ศ. 2512)¹ เป็นต้น

ส่วนปัญหาใดที่สามารถแก้ไขได้ในระดับพระสังฆาธิการ ก็จะดำเนินการแก้ไขกันมาตามลำดับขั้นตอน ไม่ต้องนำเสนอมหาเถรสมาคม² ก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ไทยจากองค์กรผู้บริหารซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของมหาเถรสมาคมอีกทีหนึ่งด้วยเช่นกัน และในกรณีเช่นนี้มหาเถรสมาคมจะไม่กระทำการซ้ำหน้าพระสังฆาธิการแต่ละระดับโดยการดึงเอาปัญหามาพิจารณาเอง ทั้งนี้เพราะการปกครองคณะสงฆ์จะเป็นไปตามลำดับชั้นเหมือนกับการปกครองกองทัพ³

จะเห็นได้ว่า มหาเถรสมาคมได้แสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ไทยมาโดยตลอด แต่ที่พบอยู่เสมอว่าหลาย ๆ ปัญหายังคงมีปรากฏอยู่ เช่น ยังคงมีพระภิกษุ - สามเณรประพฤติผิดพระธรรมวินัยอยู่เสมอ ปัญหาการศึกษาของสงฆ์ที่ยังคงอยู่ในสภาพล้าหลังและด้อยคุณภาพ⁴ ปัญหาการแข่งขันกันสร้างศาสนสถานที่ใหญ่โตเกินความจำเป็นของวัดต่าง ๆ และสภาพปัญหาที่ยังคงมีพระภิกษุออกทำการเร่ร่อนชาวบ้านโดยไม่ถูกต้อง เป็นต้น

¹กรมการศาสนา. ระเบียบ คำสั่งและประกาศเกี่ยวกับการทํานุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. 2527. 408 หน้า.

²ข้าเลื่อง วุฒินันท์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2530.

³ข้าเลื่อง วุฒินันท์. การพัฒนางานการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. 2525. หน้า 91.

⁴พระราชวรมนี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 121.

ที่น่าสนใจก็คือ การที่มาหาเดรสสมาคมอุทกวิทยารักษ์ไว้ในลักษณะคำหุ้คดีนจากทั้งสื่อ-
มวลชน นักวิชาการบางท่าน และประชาชนบางส่วนว่ามาหาเดรสสมาคมเป็นองค์กรการบริหารที่ขาด
ประสิทธิภาพ และอ่อนแอ¹

คั้งนั้นเพื่อความกระจ่างในประ เค้นปัญหาคั้งกล่าวว่ามีมาหาเดรสสมาคมมีบทบาท อำนาจและ
หน้าที่ในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยเพียงใด ตลอดจนสภาพปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ไทยเท่าที่
ยังปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ๆ ทั้งที่มาหาเดรสสมาคมก็ได้ดำเนินการแก้ไขมาโดยตลอดนั้น เป็นเพราะ
สาเหตุใด มีอุปสรรค ปัญหา และข้อจำกัดในการแสดงบทบาทคั้งกล่าวของมาหาเดรสสมาคมมากน้อย
เพียงใด ประการสำคัญคือ สภาพการขาดแคลนผลงานทางวิชาการที่ทำการวิจัยในประ เค้นปัญหา
คั้งกล่าว จึงเห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ข้าพเจ้าจะได้ทำการวิจัยในหัวข้อ เรื่อง "บทบาทของ
มาหาเดรสสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย"

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับ

1. ประวัติความเป็นมา โครงสร้างและองค์ประกอบของมาหาเดรสสมาคม
2. ปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทย
3. บทบาทของมาหาเดรสสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย
4. ผลจากการแก้ปัญหา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับมูลเหตุ และประ เค้นปัญหาสำคัญที่เกิด

¹ส. ศิวรักษ์. "พุทธประเพณีระแสบอื่น," มติชนสุดสัปดาห์. 13 กรกฎาคม

ชั้นในคณะสงฆ์ไทย โครงสร้างในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทย บทบาทในการแก้ปัญหาและผลที่ได้รับจากการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยโดยมหาเถรสมาคมตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2530 นอกจากนี้ยังเป็นการเสนอความคิดที่จะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยซึ่งคาดว่าจะประโยชน์ต่อมหาเถรสมาคมและพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนไทยโดยส่วนรวมด้วย

ขอบเขตของการศึกษากันคว่ำ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและโครงสร้างการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยของมหาเถรสมาคมโดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ความสำเร็จหรือล้มเหลวในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย ของมหาเถรสมาคมระหว่าง พ.ศ. 2445 - 2530 ซึ่งจะศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดในเรื่องต่อไปนี้

1. ปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทย
2. วิธีการของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย
3. ผลจากการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยโดยมหาเถรสมาคม
4. อุปสรรคและปัญหาที่มหาเถรสมาคมประสบในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย

สมมติฐานของการศึกษากันคว่ำ

1. ในกรณีที่มหาเถรสมาคมไม่ประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย น่าจะมาจากกรณีที่มหาเถรสมาคมไม่สามารถทำให้มติของที่ประชุมมีผลในทางปฏิบัติได้ทั้งหมด
2. ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญซึ่งมหาเถรสมาคมประสบในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย คือ การขาดแคลนงบประมาณ การขาดความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนพุทธศาสนิกชนบางส่วน รวมทั้งรัฐธรรมนูญ - พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคมบางมาตรา มีจุดบกพร่อง

วิธีดำเนินการในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าจะใช้วิธีวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และอาศัยข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบ นอกจากนั้นก็จะใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) บุคคลที่มีบทบาทร่วมอยู่ในกรณีที่จะศึกษาประกอบด้วย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ข้อมูลประเภทเอกสาร ประกอบด้วย

1. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่

1.1 ข้อมูลต้นกำเนิด เช่น พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ บันทึกการประชุมของมหาเถรสมาคม กฎ ระเบียบ คำสั่งและประกาศของกระทรวงศึกษาธิการและมหาเถรสมาคม เป็นต้น

1.2 ข้อมูลร่วมสมัย ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสารต่าง ๆ และบันทึกความจำ

2. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความจากวารสารซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา

ข้อมูลประเภทบุคคล จะได้จากการสัมภาษณ์พระเถระทั้งที่เป็นและเคยเป็นกรรมการของมหาเถรสมาคม อธิบดีและอดีตอธิบดีกรมการศาสนา ตลอดจนบุคคลที่มีประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ

3. กรมการศาสนา
4. วัดต่าง ๆ ได้แก่ วัดบวรนิเวศวรวิหาร วัดสระเกศ และวัดราชบูรณะ
5. หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในไทย และสภาพการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

สันนิษฐานกันว่าก่อนที่จะคนไทยจะรับนับถือพระพุทธศาสนานั้น คงนับถือผีหรือวิญญาณต่าง ๆ¹ คล้ายคนเผ่าอื่น ๆ ในสมัยโบราณทั่ว ๆ ไป ครั้นพุทธศาสนาแผ่มาถึงบริเวณประเทศไทยปัจจุบันนี้ ในราว พ.ศ. 235² โดยชาวอินเดียได้นำมาสอนและเผยแผ่ให้ ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท นับถือกันอยู่ในแคว้นมคธ เรียกว่า "ลัทธิหินยาน" หรือเถรวาท โดยใช้ภาษาบาลีในการจารึกพระธรรม³ เมื่อพุทธศาสนาแผ่มาถึง ชาวไทยก็รับนับถือและพากันศรัทธา สันนิษฐานกันว่าพระพุทธศาสนาที่แผ่มาถึงดินแดนไทยครั้งแรกนั้น เนื่องจากพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะได้ส่งพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระมายังสุวรรณภูมิ ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีบางคนเชื่อกันว่า ศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัดนครปฐม⁴

¹ม.ร.ว. อภิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2535 - 2416. 2521. หน้า 28.

²นิคยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 1.

³สมเด็จพระมหาคำวรวงษาญาณ. "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ," ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง. 2471. หน้า 25 - 26.

⁴เทพ สุขรัตน์. "การศาสนาสมัยอยุธยา," ใน รวมปรากฏงานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1. 2517. หน้า 146.

ต่อมาชาวอินเดียอีกพวกหนึ่งได้นำพระพุทธศาสนาเถรวาท* กับลัทธิไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาส่งสอนที่เกาะสุมาตรา และกรุงกัมพูชา มีหลักฐานปรากฏว่า พุทธศาสนาเถรวาทเข้ามายังประเทศไทยสามทาง¹ คือจากเมืองศรีวิชัย ในเกาะสุมาตรา ผ่านเมืองนครศรีธรรมราช ทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งมาจากพุกามเข้ามาทางล้านนาไทย ประมาณปี พ.ศ. 1600 เป็นแบบผสมระหว่างเถรวาทของมอญและนิกายคันถะของธิเบต และมาจากกรุงกัมพูชาอีกทางหนึ่ง เพราะระหว่าง พ.ศ. 1545 - 1725 ขอมได้แผ่อำนาจครอบคลุมดินแดนไทยปัจจุบันหลายเมือง เช่น ลพบุรี ศรีเทพ และพินาย เป็นต้น

ภายหลังพระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง นานาประเทศได้ขาดการติดต่อกับอินเดียในเรื่องพระพุทธศาสนา จนถึงราว พ.ศ. 1969 พระเจ้าปรีกรมพาทุมหาราช กษัตริย์สิงหล ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองขึ้นในลังกาอีกครั้งหนึ่ง พระสงฆ์ทั้งมอญ ไทย และเขมร จึงพากันไปยังลังกาเพื่อศึกษาลัทธิธรรมวินัยที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ (ยังคงถือคติหินยานและใช้ภาษามคธเหมือนในอินเดีย) แล้วบวชแปลงเป็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์ นำพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์มายังดินแดนของตน โดยพระสงฆ์ไทยนำลัทธินี้มายังเมืองนครศรีธรรมราช ระยะต่อมาที่แพร่หลายขึ้นมาถึงสุโขทัย²

สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัย

สภาพทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย มีลักษณะเด่นชัดใน 2 รัชกาล คือ รัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นระยะเริ่มแรกที่ไทยรับนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์

* ลัทธินี้ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็น "อมตะ" สถิตอยู่ที่พุทธเกษตรชั้นนิรันดร และถือว่าภาวะพระโพธิสัตว์มิได้จำกัดอยู่ที่บุคคลคนเดียวเหมือนฝ่ายเถรวาท ใช้ภาษาสันสกฤตจารึกพระธรรม

¹ นิคม วรวิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 1.

² มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุเสาชิงช้าสมเด็จพระสังฆราชฯ อุฎฺฐายีมหาเถร วิมลคุณกษัตริย์รามราชวรวิหาร 17 มิถุนายน 2515. หน้า 22.

เข้ามาเป็นศาสนาประจำอาณาจักร และในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ผู้สืบทอดการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อจากพ่อขุนรามคำแหง และทรงใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ทางการเมืองด้วย

ก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ยังไม่ปรากฏว่าชาวไทยรับนับถือศาสนาใดเป็นศาสนาประจำอาณาจักรสุโขทัย ความเชื่อยังปะปนกันทั้งความเชื่อแบบดั้งเดิม พราหมณ์ และพุทธ เมื่อพ่อขุนรามคำแหงฯ ขึ้นเสวยราชย์ โปรดให้อาราธนาพระมหาสวามีจากนครศรีธรรมราชเข้ามาพำนัก ณ วัดอรัญญิกในกรุงสุโขทัย¹ โดยที่พระสังฆราชองค์นี้เป็นพระเถระในลัทธิลังกาวงศ์ที่มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัด ดังนั้นในระยะแรกนี้พระสงฆ์ไทยจึงมี 2 พวก คือพระสงฆ์เดิมกับนิกายลังกาวงศ์ แต่ในที่สุดก็ได้รวมเป็นนิกายเดียวกันได้ ส่วนนิกายมหายานก็เสื่อมสูญไป² เพราะฉะนั้นตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงฯ เป็นต้นมา ถือกันว่าพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เป็นศาสนาประจำอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างคึกคักในฐานะเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และเพื่อประโยชน์ทางการเมืองบางประการด้วย³

ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ยังคงเป็นที่เคารพนับถือของชาวสุโขทัย แม้แต่พระมหาธรรมราชาลิไทก็ทรงผนวชด้วย⁴ นอกจากนี้ทรงรับพระราชภาระ

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุเผาศพ สมเด็จพระสังฆราชฯ อุฎฐายีมหาเถระ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร 17 มิถุนายน 2515. หน้า 22.

²แหล่งเดิม. หน้า 23.

³นิตยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 11.

⁴พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. ประวัติพุทธศาสนาในสยาม. 2517. หน้า 8.

ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนากว้างขวางขึ้นกว่าสมัยก่อนรามคำแหง ทรงสั่งสอนที่ธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง โดยทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง ได้มีมนต์พระสงฆ์เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในมหาปราสาท ทรงสถาปนาพระธาตุเจดีย์ที่นครชุมมบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากลังกา แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือคามวาสีกับอรัญวาสี อีกทั้งโปรดให้สร้างพระพุทธรูปที่สำคัญ เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีตากยมุนี เป็นต้น ส่วนการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงนั้น นอกจากจะเพื่อเทศน์โปรดพระมารดาและต้องการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว อาจมองไปได้อีกแง่หนึ่งก็ว่าเป็นเหตุผลทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนถวิลหาการหาบาม ไม่กล้าประพฤติชั่ว ทำให้การปกครองเมืองสุโขทัยเป็นไปด้วยความราบรื่นสงบสุขเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อกรุงศรีอยุธยาตั้งตัวเป็นอิสระจากอาณาจักรสุโขทัย ชนบธรรมนิยมประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมส่วนใหญ่ก็ยังคงดำเนินตามแบบสุโขทัย คำนศาสนาที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์สืบต่อมา ซึ่งความจริงแล้วชาวกรุงศรีอยุธยาเคยนับถือพระพุทธศาสนามาก่อนตั้งอาณาจักรเป็นอิสระแล้ว ดังนั้นเมื่อตั้งตนเป็นอิสระ ความยึดมั่นในพระพุทธศาสนาหลักลังกาวงศ์ก็ยังคงดำเนินต่อมา และถือเป็นศาสนาประจำอาณาจักรเช่นเดียวกับกรุงสุโขทัย โดยที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยพิจารณาจากการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดตลอดจนการอุทิศที่ดินและผู้คนให้แก่วัด¹ การเสด็จออกผนวชของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย และประชาชน การประพันธ์วรรณคดีทางศาสนานั้น ได้แก่ มหาชาติคำหลวง

¹พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีเรียนภาษามคธ ศึกษาพระพุทธรูปพระวินัยในพระไตรปิฎกเป็นสำคัญแล้วนำไปเทศน์สั่งสอนประชาชน พระสงฆ์พวกนี้มักอยู่ตามวัดในเมือง ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนิยมธุดงค์ไปตามป่า บำเพ็ญเพียรภาวนาหาความสงบ

ภาพยนตร์มหาชาติ สมุทรโฆษคำฉันท์ พระมาลัยคำหลวง นันทโศภนหุสตรคำหลวงและบุญโณมาหคำฉันท์
ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์คล้ายกับการพระราชทานพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง ของพระมหาธรรมราชาลิไท คือ
เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในสังคมประเทศชาติ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ใน
สมัยกรุงศรีอยุธยายังทรงสนพระทัยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติ
ธรรมของคณะสงฆ์อีกด้วย¹

การปกครองคณะสงฆ์สมัยนี้ก็เป็นแบบเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย การจัดการการศาสนาก็มี
การเคารพหลกกันลงไปตามฐานานุรูป เป็นการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ สมเด็จพระสังฆราชเป็น
ตำแหน่งสำคัญยิ่งยงขึ้นสูงสุด ทรงมีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ตลอดไปทั่วหัวเมืองต่าง ๆ ไม่
จำกัดเฉพาะแต่ในเขตราชธานี ส่วนตามหัวเมืองใหญ่น้อย ก็ยังคงมีพระสังฆราชปกครองกันอยู่ตาม
ลำดับเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย ส่วนอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชสมัยอยุธยา มีมากกว่าสมัยสุโขทัย
เพราะมีอำนาจบังคับบัญชาได้ทุกหัวเมืองทั่วทั้งประเทศ คือมีอำนาจเหนือพระสังฆราชของทุก
หัวเมือง แต่อย่างไรก็ตามก็ยังต้องอยู่ใต้อำนาจของพระมหากษัตริย์² แม้แต่ศักดินาของพระสงฆ์
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงกำหนดขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจเหนือกว่าของ
ฝ่ายอาณาจักรเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย³

สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาหลังเสียกรุงศรีอยุธยาและสมัยธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาประสบกับความเสียหาย

¹ เทพ สุจริตนี้. "การศาสนาสมัยอยุธยา," ใน รวมปรากฏงานอนุสรณ์อยุธยา
200 ปี เล่ม 1. 2517. หน้า 159.

² วิจารณ์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. 2522. หน้า 259.

³ นันทา เศษะวณิช. "ตำแหน่งสำคัญยิ่งยงกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย,"
วารสารประวัติศาสตร์. 3 : 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2521. หน้า 81.

อย่างหนัก เพราะพม่าได้เก็บกวาดทรัพย์สิน เสบียงอาหาร จับผู้คนไปเป็นเชลยและเผาพระนคร วิศวอารามตลอดจนพระไตรปิฎกด้วย สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความอศุขและยากลำบาก นานาประการ ทำให้เกิดโรคชโฌม การปล้นชิงอาหาร ผู้คนปราศจากความเมตตาต่อกัน ซึ่งทำให้ พระพุทธศาสนาได้รับความกระทบกระเทือนไปค้วอย่างมาก เพราะประชาชนคงต้องหยุดอุปถัมภ์ ศาสนาชั่วคราว เนื่องจากต้องมาสนใจกับความอยู่รอดของตนก่อน เป็นสาเหตุให้พระภิกษุสงฆ์และ สามเณรอยู่ในเพศบรรพชิตไม่ได้ จึงพากันสึกออกหาเลี้ยงชีพเป็นจำนวนมาก¹ ส่วนพวกที่ไม่สึกก็มี สภาพน่าเวหนามาก ใ้ฉันบ้างไม่ให้ฉันบ้าง รูปร่างซูบผอมมีแต่เอ็นและเกลียวหนัง² จากสภาพ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสภาพทางสังคมมีส่วนทำให้สภาพพระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปได้

จากสภาพเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาเนื่อเอง ทำให้พระเจ้า กรุงธนบุรีเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้ทรงรับทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ตั้งแต่เริ่ม ต้นรัชกาลตลอดมา ทั้งที่พระองค์ต้องทำสงครามกับพม่าอยู่ และมีพระราชภารกิจในการสร้างเมือง ใหม่ ตลอดจนการรื้อฟื้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในประเทศให้เกิดมีขึ้นอีก

ลักษณะการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวสรุปได้ดังนี้ คือ

1. สร้างและซ่อมแซมวัดวาอารามที่ตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม
2. แสวงหาพระสงฆ์ที่มีคุณธรรมความรู้ แล้วนำมาตั้งเป็นพระราชาคณะเพื่อสั่งสอนพระ ปรียัติธรรมแก่พระสงฆ์ที่เหลืออยู่และส่งพระราชาคณะไปจัดตั้งสังฆมณฑลฝ่ายเหนือให้เรียบร้อยจาก ครั้งที่เจ้าพระฝางตั้งตัวเป็นใหญ่และทำสงครามทั้ง ๆ ที่เป็นพระสงฆ์อยู่
3. รวบรวมพระไตรปิฎก

¹ สมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ 1. สังคีตยวงศ์. 2521. หน้า 407 - 408.

² แหล่งเดิม.

เมื่อจัดตั้งสังฆมณฑลแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชขึ้น โดยทรงสถาปนาพระอาจารย์ดี (เดิมอยู่วัดพระคูใน กรุงศรีอยุธยา) เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกของที่สองให้แก่พระอาจารย์สี (เดิมอยู่วัดพนัญเชิง กรุงศรีอยุธยา) และองค์ที่สามชื่อขึ้น เป็นเจ้าคณะเมืองระยอง¹

การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนาของพระเจ้ากรุงธนบุรีในลักษณะดังกล่าว มิได้ทำให้การปกครองสังฆมณฑลสมัยกรุงธนบุรีมั่นคงเท่าใดนัก เพราะพระองค์ทรงมีพระราชกรณียกิจทางบ้านเมืองมากจนแทบไม่มีเวลาว่างเว้นตลอดรัชกาล และในตอนปลายรัชกาลความวุ่นวายทางการเมืองทำให้สังฆมณฑลกลับเสื่อมลงไปอีก² เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้องรับพระราชภาระในการแก้ไขต่อไป

สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5)

เนื่องจากสภาพพระพุทธศาสนาที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรียังไม่มั่นคง ดังนั้น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงได้เริ่มการฟื้นฟูโดยเร่งด่วน ประกอบกับการย้ายเมืองหลวง และสถาปนาราชวงศ์ใหม่ พระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ต้องเป็นผู้ริเริ่มในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อเป็นการฟื้นฟูพระธรรมวินัย และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานออกปณกิจศพ นางเล็ก พินสายแก้ว. 2514. หน้า 39.

² วิจารณ์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. 2522. หน้า 214.

โปรดให้สร้าง ซ่อมแซมพระไตรปิฎกส่วนที่ขาดหายไป* ให้ครบ กับสร้างใหม่อีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า "ฉบับรคน้ำแดง" ** ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนให้มีการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยเพื่อฉวยการเทศน์ซึ่งส่งผลให้พระธรรมวินัยได้แพร่หลายมากขึ้นด้วย นอกจากนี้ รัชกาลที่ 3 ยังโปรดให้เสาะหาพระไตรปิฎกจากประเทศใกล้เคียงมาเพิ่มเติม เพื่อสอบทานความถูกต้อง และทรงสร้างพระไตรปิฎกขึ้นอีกมากมายหลายฉบับ *** เพื่อแจกจ่ายไปตามหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งประเทศราชของไทย เช่น กัมพูชาก็ได้ขอพระไตรปิฎกมา เพื่อใช้เป็นคำราของพระภิกษุและสามเณรด้วย¹ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับว่ากรุงรัตนโกสินทร์มีความมั่นคงทางพระพุทธศาสนาในเวลานั้น

พอมถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อพระไตรปิฎกและการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรเช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้นมาอีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า "ฉบับล่องชาด" เพราะด้านข้างปกทองสลัษชาด และพระที่เสด็จออกผนวชในรัชกาลที่ 3 ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกจนเข้าพระทัยโดยพระองค์เอง ทรงพบว่า วินัยลัทธิทั้งหลายที่พระสงฆ์ไทยประพฤติกันเป็นแบบแผนในเวลานั้นผิดไปจากพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ และหลังจากที่ทรงสนทนากับภิกษุมอญเชื้อชาย ซึ่งทรงเห็นว่ามีวัตรปฏิบัติที่

* ส่วนที่ขาดหายไปเพราะว่าวัดต่าง ๆ ยืมไปคัดลอกแล้วไม่ได้ส่งคืนฉบับคืน ทั้งเจ้าพนักงานก็หลงลืมไม่ได้ติดตามเรียกคืนมาให้ครบ

** เพราะโบราณที่ทําทักเขียนลายรคน้ำพันแดง

*** ฉบับที่สำคัญได้แก่ ฉบับรคน้ำเือก ฉบับรคน้ำโท ฉบับทองน้อย ฉบับชูปย่อ ฉบับอักษรรามัญ ฉบับเทพชุมนุม และฉบับลายก้ามปู

¹ นิศยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 11. อ้างจากหอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2 ตอนที่ 1,2 และ 5 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1211.

เกรงครัดและถูกต้องตามพระวินัยแล้ว จึงทรงปฏิบัติตามวินัยลัทธิใหม่นี้ จนเกิดพระสงฆ์คณะใหม่ขึ้น ใน พ.ศ. 2372 ชื่อว่า "ธรรมยุติกนิกาย"¹ สืบมาจนทุกวันนี้

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกมากขึ้น จึงโปรดฯ ให้ชำระพระไตรปิฎกและพิมพ์เป็นอักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก² ที่สำคัญคือโปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ขึ้นเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกของคณะสงฆ์ด้วย

กล่าวโดยสรุป ในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 นี้ องค์การทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่ไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านศาสนจักร เช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี โดยที่พระมหากษัตริย์จะทรงสนับสนุนให้มีการสังคายนาและชำระพระไตรปิฎกทุกรัชกาล ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัด ทรงออกกฎหมายสงฆ์ รวมทั้งการตั้งสมณศักดิ์ของฝ่ายสงฆ์ด้วย

สภาพการปกครองของคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ร.ศ. 121

การปกครองคณะสงฆ์ในตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 นั้นยังคงใช้แบบของกรุงศรีอยุธยา เพียงแต่เพิ่มและปรับเปลี่ยนนามเจ้าคณะต่าง ๆ เช่น เปลี่ยนนามพระธรรมโศภน เจ้าคณะรองฝ่ายคามวาสีฝ่ายขวา เป็นพระธรรมอุคม เปลี่ยนพระราชาคณะตำแหน่ง

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ฯ

ตอน 2. 2512. หน้า 16 - 21.

นิตยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 46.

พระอุบาลี เป็นพระวินัยรักชิต เปลี่ยนนามพระอุบาลีโครโลก ซึ่งเป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรุณวาสีเป็นพระอุบาลีสังวร¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตระหนักเห็นว่า คณะสงฆ์แม้ว่ามีลักษณะวินัยเป็นข้อบังคับ แต่เมื่อไม่มีใครว่ากล่าว ไม่มีการลงโทษอย่างรุนแรง ก็ทำให้พระภิกษุสามเณรประพฤติหละหลวม ยิ่งไกลเมืองหลวงหรือไกลหูไกลตาพระเถระผู้ใหญ่แล้ว ก็ยิ่งปล่อยปละละเลยมากขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าสภาพบ้านเมืองในเวลานั้นเพิ่งจะฟื้นตัวจากภัยสงคราม แต่ก็ไม่ใช่ว่าสิ้นสงครามเอาทีเดียว ทางบ้านเมืองจะต้องเอาใจใส่กับข้าศึกศัตรูอยู่ไม่ว่างเว้น พระองค์ทรงเห็นว่าถ้าหากจะปล่อยให้พระสงฆ์เป็นอยู่อย่างเดิม การพระศาสนาที่จะเลวลง พระเกียรติยศของพระองค์ก็พลอยมัวหมอง ดังนั้น ในปลายปี พ.ศ. 2325 นั้นเอง พระองค์จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรก และต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกต่อ ๆ กันอีกหลายปี มีจำนวน 10 ฉบับ² ซึ่งทั้ง 10 ฉบับนี้ พระองค์ทรงออกโดยพระคำรัสของพระองค์เองทั้งสิ้นและสำหรับการจัดปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกฎหมายสงฆ์ที่พระองค์ทรงออกใช้นี้ จะพบว่าพระมหาเถระผู้ใหญ่ของแต่ละคณะจะเป็นผู้ดูแลพระสงฆ์ในคณะของตนไป โดยที่ยังไม่มีองค์กรของคณะสงฆ์ที่จะบริหารและปกครองกันเองโดยเฉพาะ (จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5) ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช* ในเวลานั้นยังเป็นเพียงแต่ประมุขฝ่ายสงฆ์เท่านั้น ยังไม่มีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมดดังเช่นทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม กฎหมายสงฆ์ที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้ จะเน้นความปลอดภัยและความมั่นคงของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ดังข้อความที่ว่า

¹สิริวิทย์ คำวันสา. สงฆ์ไทยใน 200 ปี เล่ม 1. 2524. หน้า 40.

²แหล่งเดิม. หน้า 13 - 25.

* พระสังฆราชสมัยรัชกาลที่ 1 คือ พระสังฆราช ศรี นับว่าเป็นพระสังฆราชองค์แรกแห่งราชวงศ์จักรี ทรงได้รับการสถาปนาใน พ.ศ. 2325.

"..... ถ้าแลผู้ใคร่เห็นว่าอ้ายเหล่านี้อัยกิดลโกหกมารยาแล้วแลมิได้จับกุมว่ากล่าวบอกให้ทราบ หรือกราบทูลพระกรุณาละเมินเสีย, ให้มีคนโกหกมารยาประทุษร้ายแผ่นดินขึ้น, ในแขวง จังหวัด บ้านเมือง ประเทศ วิชาอารามคามนิคมแห่งใด ๆ, จะเอาเจ้าคณะเจ้าอาราม เจ้าอธิการ เจ้าเมือง เจ้าบ้านแขวงจังหวัดประเทศนั้น ๆ เป็นโทษกรรมบดขู่โทษอ้ายคนโกหกกิดทำร้ายแผ่นดินและพระศาสนา เป็นกลาง"¹

ในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้ การปกครองคณะสงฆ์จะแบ่งเป็น 3 คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรุณาสี* โดยโปรดให้พระราชทานตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ปกครองดูแลแต่ละคณะไป²

สมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 นั้น การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังเหมือนสมัยรัชกาลที่ 1 คือยังคงใช้กฎหมายสงฆ์ทั้ง 10 ฉบับ ที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นแบบปกครองคณะสงฆ์อยู่ ส่วนตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชขึ้นถึงแม้จะให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นประมุขของฝ่ายสงฆ์ก็จริงอยู่ แต่สมเด็จพระสังฆราชในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 นั้น ก็ยังไม่ทรงมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองดังเช่นปัจจุบันนี้ เพราะอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์จะถือเป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในทางปฏิบัติสมเด็จพระสังฆราชทุกองค์ทรงมีความสำคัญในฐานะที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจทางศาสนาและปกครองคณะสงฆ์ โดย

¹รวมกฎหมายคณะสงฆ์ (รัชกาลที่ 1 - ปัจจุบัน). ในวงงานของศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมายรัฐสภา. 2520. หน้า 99.

*คณะเหนือ รวมเอาวัดที่อยู่ทางเหนือไว้เกือบทั้งหมด คณะใต้ ก็รวมวัดที่อยู่ทางใต้ให้มาขึ้นกับคณะใต้ ส่วนคณะอรุณาสี จะรวมวัดที่ไม่ได้ขึ้นกับคณะเหนือและคณะใต้ ซึ่งส่วนมากเป็นวัดที่เน้นหนักไปทางปฏิบัติคงคัมภีร์ตามป่าและบำเพ็ญเพียรภาวนา

²ศิริธรรม. การปกครองคณะสงฆ์ ภาค 1. 2476. หน้า 389.

เป็นผู้ถวายคำแนะนำและปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ โดยผ่านกรมสังฆการี*

เกี่ยวกับภายในคณะสงฆ์เอง สมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทรงโปรดให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ เข้าเป็นอีกคณะหนึ่งต่างหากจากคณะทั้ง 3 ซึ่งมีอยู่เดิมแล้วในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 คณะที่ตั้งใหม่นี้เรียกว่า "คณะกลาง" ขึ้นกับกรมพระปรมาภิไธยในรัชสมัยยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และเป็นอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงมี 4 คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรุณาสี ซึ่งแต่ละคณะก็ยังคงมีพระราชอาคันตุกะหรือสมเด็จพระราชาคณะปกครองดูแลเช่นเดิม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 การปกครองคณะสงฆ์ยังคงใช้แบบเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 3 คณะธรรมยุติกนิกายที่ทรงตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ก็ยังคงขึ้นอยู่กับคณะกลางตลอดรัชกาล แต่ตำแหน่งสังฆปริณายกสมัยนี้แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้เพราะรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นสมเด็จพระปรมาภิไธยในรัชสมัย ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เพียงพระองค์เดียว และนับเป็นพระองค์แรกด้วยและเมื่อสมเด็จพระปรมาภิไธยในรัชสมัยสิ้นพระชนม์รัชกาลที่ 4 ก็มิได้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นอีกเลย นอกจากนั้นยังทรงเปลี่ยนตำแหน่งประมุขสงฆ์ในหัวเมืองที่มีมาแต่สมัยสุโขทัย คือเปลี่ยนจากตำแหน่งพระสังฆราชามาเรียกว่าตำแหน่งสังฆาโมกข์แทน¹

*กรมสังฆการี เป็นกรมหนึ่งคู่กับกรมธรรมการ มีหน้าที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ นับตั้งแต่แต่งตั้ง ถอดถอน หรือลบล้างสมณศักดิ์ ดูแลความประพฤติของพระตลอดจนคำเนินคดีเกี่ยวกับพระ โดยสังฆการีเป็นทั้งอัยการและตุลาการ แต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนสำหรับสงฆ์ที่จะใช้เป็นหลักปฏิบัติ ยังคงเป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน

¹สิริวัตรม์ คำวันสา. สงฆ์ไทยใน 200 ปี เล่ม 1. 2524. หน้า 81.

ดังนั้นหลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์แล้ว จึงมีแต่เจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 ปกครองกันเองจนสิ้นรัชกาลที่ 4 กล่าวได้ว่าการคณะสงฆ์ไทยก่อนรัชกาลที่ 5 มีความมั่นคงแล้ว เพราะมีการปกครองลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ โดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ในเมืองหลวง แม้ว่าสมเด็จพระสังฆราชไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์ก็ตาม ทั้งนี้เพราะรัฐได้ให้การอุปถัมภ์แก่สถาบันสงฆ์ตลอดเวลา ทั้งในด้านสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนการแต่งตั้งสมณศักดิ์และอื่น ๆ¹

พอถึงรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดมีคณะสงฆ์อนัมนิกายและจีนิกาย* ขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้เพราะทั้ง 2 นิกายนี้มีจำนวนผู้บวชมากขึ้น โดยรัชกาลที่ 5 โปรดให้พระสงฆ์ทั้ง 2 นิกายมาขึ้นกับกระทรวงธรรมการ ใน พ.ศ. 2411 ดังนั้นคณะสงฆ์ในสมัยนี้จึงแบ่งเป็น 8 คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะอรัญวาสี คณะธรรมยุต** คณะรามัญนิกาย คณะอนัมนิกาย และคณะจีนิกาย² แต่การกำหนดนิกายสงฆ์จะแบ่งออกเป็น 5 นิกาย คือ มหานิกาย*** ธรรมยุติกนิกาย รามัญนิกาย อนัมนิกาย และจีนิกาย

¹นั้นหนา เฑชะวณิชย์. "ตำแหน่งสังฆปริณายกกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย," ใน วารสารประวัติศาสตร์. 3 : 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2521. หน้า 83

*อนัมนิกายและจีนิกายเป็นคณะสงฆ์ทางศาสนาพุทธฝ่ายมหายานเหมือนกัน แต่อันนิกายคือคณะสงฆ์เชื้อสายญวน ส่วนจีนิกายคือคณะสงฆ์เชื้อสายจีน ทั้ง 2 นิกายนี้ต่างก็ใช้ภาษาของตนในการสวด

** เพิ่งแยกเป็นคณะหนึ่งต่างหากเมื่อ พ.ศ. 2424 (รัชกาลที่ 5) เดิมอยู่กับคณะกลาง

²นิตยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทํานานโบราณพระพุทธศาสนา. 2524. หน้า 235.

*** มหานิกายในรัชกาลที่ 5 จะรวมคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสีที่มีวัตรปฏิบัติตามแบบเดิม คือก่อนมีธรรมยุติกนิกายขึ้นมา

คณะเหนือ คณะกลาง และคณะใต้ มีสมเด็จพระราชาคณะเป็นเจ้าคณะใหญ่ ส่วนคณะธรรมยุติกนิกายนั้นจะมีเจ้านายปกครองติดต่อกันมา และมีสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่

ส่วนการปกครองสังฆมณฑลจัดเป็นคณะใหญ่ 4 คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุต กับคณะกลาง และคณะอรัญวาสี ส่วนคณะรามัญให้ขึ้นกับเจ้าคณะใหญ่คณะใดคณะหนึ่ง คณะอนัมนิกาย และคณะจีนนิกายขึ้นกับกระทรวงธรรมการ ยังมีได้ขึ้นกับคณะใหญ่คณะใด

ส่วนตำแหน่งประมุขสงฆ์ตามหัวเมือง รัชกาลที่ 5 โปรดให้มีราชทินนามเกือบทุก ๆ เมือง ทั้งนี้เพราะในตอนปลายรัชกาลที่ 4 พบว่าพระครูสังฆราชาที่ประจำเมืองอยู่หลายเมืองและพระครูเจ้าคณะใหญ่หลายเมือง ไม่มีราชทินนามประจำตำแหน่งอยู่ในทำเนียบสมณศักดิ์ ดังนั้นต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงโปรดแต่งตั้งพระสงฆ์เหล่านั้นให้มีราชทินนามตามตำแหน่ง

ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์ที่สำคัญที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็คือ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ซึ่งถือว่าเป็นพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย (ก่อนหน้านี้ก็เป็นแต่เพียงกฎหมายหรือประกาศเกี่ยวกับสงฆ์เท่านั้น) พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นี้ จะมีผลให้คณะสงฆ์บทบาทในการปกครองตนเองมากขึ้น เพราะว่าจะไม่ถูกฝ่ายอาณาจักรปกครองอีกต่อไป

มูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

เมื่อพิจารณาจากคำปรารภในพระบรมราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติฯ ฉบับ ร.ศ. 121 แล้ว ก็จะพบว่าทรงมีพระราชประสงค์เพียงที่จะทำนุบำรุงคณะสงฆ์ให้เจริญสืบต่อไปเท่านั้น¹ ด้วยเล็งเห็นความสำคัญของการปกครอง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ ศ. 16.

คณะสงฆ์จะเป็นประโยชน์ต่อศาสนาและอาณาจักร ดังความที่ว่า

".....ถ้าการปกครองส่งผลกระทบต่อเป็นไปตามระเบียบแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาที่จะรุ่งเรืองถาวรและชักนำให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประพฤติสัมมาปฏิบัติ และร่ำเรียนวิชาคุณในสำนักสงฆ์ยิ่งขึ้นเป็นอันมาก....."¹

การตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง พ.ศ. 2441 เนื่องจากขณะนั้นเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้เป็นสมัยใหม่ ภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคำนึงถึงการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ โดยรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง² และเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองให้เป็นระบบที่ทันสมัยอย่างสากล การที่จะสำเร็จลุล่วงในการปฏิรูปการปกครองครั้งนี้ ก็ต้องอาศัยกำลังข้าราชการที่รับการศึกษาในแนวใหม่รองรับนโยบายดังกล่าว ปัญหาที่รัฐบาลในขณะนั้นประสบก็คือการขาดแคลนข้าราชการที่มีคุณสมบัติดังกล่าว และประชาชนจำนวนมากยังขาดการศึกษาและโง่เขลาอยู่อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาประเทศ ปัญหาประการหลังเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอาณาจักร โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก เพราะประชาชนอาจถูกชักจูงให้หลงผิดได้ ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือข้อจำกัดของงบประมาณการศึกษา แต่ด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ทรงรำลึกถึงคุณประโยชน์ของสถาบันสงฆ์และวัดซึ่งเป็นแหล่งวิทยาการในสมัยโบราณ จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{*} ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมืองตามวัดต่าง ๆ หัวราชอาณาจักร โดยมีสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ^{**} เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้บัญชาการอุดหนุนให้การดำเนินไปโดยสะดวก

¹ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2. 2457. หน้า 41.

² ธรรมศักดิ์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. 2522. หน้า 151.

^{*} เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

^{**} เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

การดำเนินการศึกษาในส่วนภูมิภาคครั้งนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ-
วโรรส ทรงประสบอุปสรรคหลายประการ อุปสรรคที่สำคัญยิ่งก็คือการที่ทรงขาดอำนาจในการควบ-
คุมการบริหารคณะสงฆ์ อุปสรรคต่อมาคือ ทรงไม่พอพระทัยที่จะอยู่ภายใต้บังคับและกำกับงานของ
กระทรวงธรรมการ และใคร่ขอยกการบริหารคณะสงฆ์ไว้ต่างหาก จึงปรากฏคำถวายพระพรของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดยพูดถึงความจำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์ผู้อำนวยการศึกษาตามหัวเมือง มีอำนาจในการจัดการ
คณะด้วย จึงความที่ว่า

".....ถ้าจะให้วัดให้ประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างเต็มที่แล้ว ต้องจัดตั้ง แอคมินิสเตรชั่น แต่
ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนแปลงการใหม่จากประเพณีเดิม ข้อสำคัญมีอยู่ว่าไม่มีผู้ที่จะขอพระให้มีแก
ใจประกอบกิจอะไร ๆ ยิ่งกว่าสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อต้องรู้สึกว่าอยู่ใต้
การบังคับบัญชาของผู้อื่นรองลงมา ก็มักจะพอใจทอดธุระเสียในบัดนี้ ความซื่อซึ้งแลเห็น
ถนัด ถ้าจัดให้พระสงฆ์ผู้ดำรงสมณศักดิ์รับพระสุพรรณบัตรและหิรัญบัตร กล่าวคือยกแอคมินิส
เตรชั่นขึ้นอีกแผนกหนึ่งตามประเพณี ไม่ครีความขึ้นกับกระทรวงธรรมการอย่างเข้ากันทุก
วัน....."¹

ความอีกตอนหนึ่งในความเห็นเรื่องอุปสรรคการศึกษา ทรงพูดถึงความจำเป็นที่จะต้องจัด
การปกครองคณะสงฆ์ และให้ผู้อำนวยการศึกษามีอำนาจในการจัดการคณะโดยเหตุผลว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ ศ. 12/1.
เรื่องจัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

"..... การศึกษาจะเจริญไม่ได้ก่อนจะจัดการปกครองให้เรียบร้อย ข้อสำคัญของการปกครองมีอย่างเดียว คือชาคผู้ออกความเห็นและคำสั่งที่จะจัดในเวลานี้ ตัวเองก็เหมือนเทพารักษ์ จะต้องคลใจให้กระทรวงธรรมการบ้าง คลใจเจ้าคณะบ้าง ทำการด้วยมือซ้ายอยู่ไม่เป็นการสะกดเลย"¹

พระคำริเหล่านี้พบว่า มีเบื้องหลังมาจากการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไม่พอพระทัยที่กระทรวงธรรมการก้าวก้าวและควบคุมพระสงฆ์ในกิจการของสงฆ์ ถึงกับลาออกจากตำแหน่งในการไล่หนังสือที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม² เลย์ทีเดียว

คั้งนั้นพระคำริที่เสนอแนะมานี้ก็สัมฤทธิ์ผลในที่สุด เมื่อสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงร่างพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้น เพื่อแก้ความคับข้องพระทัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สรุปในส่วนนี้ว่า มูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น มีอยู่ 2 สาเหตุสำคัญ คือประการแรก เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองที่จะทรงจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้าระเบียบ เพื่ออนุวัติตามการปกครองของแผ่นดินในเวลานั้น คือรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง แต่การปกครองคณะสงฆ์เดิมก่อนมีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น แต่ละหัวเมืองยังคงแยกกันปกครองอยู่ไม่ขึ้นต่อกัน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เลขที่ ศ. 12/11 ที่ 59. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทูลเกล้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เลขที่ ศ. 1/29. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถึงพระยาภาสกรวงศ์, เบ็ญเสร์จ. กระทรวงศึกษาธิการ. 2 มิถุนายน ร.ศ. 112.

และไม่มีใครหรือหน่วยงานใดที่รับผิดชอบโดยตรงเป็นเอกภาพเลย¹ ประกอบกับกฎหมายคณะสงฆ์ ที่มีอยู่เดิมก็ไม่อาจควบคุมวัตรปฏิบัติและวินัยของสงฆ์ได้อย่างทั่วถึง เพราะยังไม่ปรากฏบทลงโทษที่ ทำให้ผิด นอกจากบทที่ห้ามผิดขั้นปาราชิกก็ให้สึกและลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง หรือเอาตัวโยนมา ลงโทษเท่านั้น² สาเหตุประการที่สองแห่งการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ก็คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่ทรงคุณประโยชน์ให้แก่ ฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักรอย่างยิ่ง ดังนั้นพระคำริของพระองค์ที่กราบทูลขอให้คณะสงฆ์ได้จัดการปกครองตนเองต่างหากจากพึ่งคำสั่งของกระทรวงธรรมการจึงเป็นแรงเสริมอย่างค้ำยั้งเพราะ ไม่อาจเพิกเฉยต่อความเห็นของพระองค์ท่านได้

จากสาเหตุดังกล่าวข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ตรา พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นใช้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 นับ ว่าเป็นพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย

กำเนิดของมหาเถรสมาคม

ผลจากการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทำให้เกิดองค์กรที่สำคัญ สูงสุดในการบริหารการปกครองกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาขึ้น คือ "มหาเถรสมาคม" ดังข้อความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัตินี้ที่ว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ ศ.1/29. พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ ศ.16/1. กรมหมื่นราชบุรดีเรกฤทธิ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 17 กันยายน ร.ศ. 120.

"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 4 ตำแหน่ง คือเจ้าอยู่หัวเหนือ เจ้าอยู่หัวใต้ เจ้าอยู่หัวธรรมยุติก เจ้าอยู่หัวกลาง ทั้งพระราชโอรสองค์เหนือ องค์ใต้ องค์ธรรมยุติก องค์กลาง ทั้ง 8 ตำแหน่งนั้นยกมาเป็นมหาเถรที่ทรงปรึกษาในการพระศาสนาและการปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป ข้อภาระธุระในพระศาสนาหรือในสังฆมณฑล ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถรทั้งนี้ประชุมวินิจฉัยในมหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 พระองค์ขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้นให้เป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้"¹

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงพระบรมราชโบายของรัชกาลที่ 5 ในการนำเอาหลักการสมัยใหม่มาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน กล่าวคือการมอบอำนาจการบริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนาให้แก่มหาเถรสมาคม จึงถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากเดิมที่เป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) อยู่ทั่วทุกมณฑล มาเป็นการรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ขึ้นกับมหาเถรสมาคมแต่เพียงองค์เดียว ก่อให้เกิดเอกภาพทางการบริหาร (Unity of Command) ขึ้น อันเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับการจัดรูปแบบการปกครองของฝ่ายราชอาณาจักรในสมัยนั้น

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

ในส่วนต่อไปนี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม นับแต่มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นมา ซึ่งก่อให้เกิดมหาเถรสมาคมขึ้นจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ แต่เนื่องจากมหาเถรสมาคมจะมีสภาพอยู่ได้ 2 ช่วงระยะเวลา คือในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กับช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้เท่านั้น ส่วนช่วงที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นั้นจะไม่มีมหาเถรสมาคม การบริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ 16. พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

ในช่วงนี้จะออกมาในรูปแบบของการมีสังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร เลียนแบบการบริหาร การปกครองของทางฝ่ายอาณาจักรในขณะนั้น ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการศึกษา จึงจะขอกล่าว ถึงองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมเป็นช่วงระยะเวลา ๆ ไป ตามระยะเวลาที่มี การประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 3 ฉบับ คือฉบับ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ฉบับ พ.ศ. 2484 (แม้จะไม่มีมหาเถรสมาคม แต่จะกล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของสังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธรแทน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบได้) และฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2505

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์
ร.ศ. 121

มหาเถรสมาคมในระหว่างที่ประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับ ร.ศ. 121 นั้น ประกอบด้วยเจ้า คณะใหญ่ทั้ง 4 ได้แก่ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะธรรมยุติกฯ รวมกับพระราชาคณะซึ่งเป็นเจ้าคณะรองทั้ง 4 คณะนั้นด้วย รวมทั้งสิ้น 8 รูป ยกเป็นพระมหาเถระที่รักษาในการพระ ศาสนาและการปกครองสังฆมณฑลทั่วไป ข้อภาระระบุในพระศาสนาหรือในสังฆมณฑลซึ่งให้พระมหา เถระคณะนี้ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้นให้ ถือเป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งอีกไม่ได้ขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วการบริหารการปกครอง คณะสงฆ์ก็ไม่ได้อยู่ในอำนาจแห่งองค์ประชุมของมหาเถรสมาคมอย่างแท้จริงเลย เพราะอำนาจใน การบริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาในช่วงนี้ขึ้นอยู่กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสแต่เพียงลำพังพระองค์เดียว ถึงข้อความซึ่งปรากฏตรงเชิงอรรถของ พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แห่งมาตราที่ 4 (เชิงอรรถที่ 3) ว่า

“ในเวลาตั้งพระราชบัญญัตินี้ว่างสมเด็จพระมหาสมณฯ หรือสมเด็จพระสังฆราช มีแค่เจ้า คณะใหญ่ 4 รูป เจ้าคณะรอง 4 รูป คณะใหญ่ทั้ง 4 นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน เมื่อมีกิจอันจะ พึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่งฯ เจ้าคณะรูปใด มี สมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พுகทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ เป็นการกในการประชุม ในครั้งนั้นข้าพ- เจ้าเป็นการฯ ในแผ่นดินปัจจุบัน โดยให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป การ

ประชุมตามพระราชบัญญัติ¹ก็ชื่อว่าเป็นอันคงชั่วคราวโดยนัย หรือกล่าวอีกโวหารหนึ่งว่า ยังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาอยู่ ข้าพเจ้าจะให้มหาเถรสมาคมก็มีอันอยู่ด้วยประการหนึ่ง จึงยังคงเรียกประชุมแลบัญชากิจการอันพึงทำเป็นการสงฆ์ในที่ประชุมนั้นๆ เจ้าคณะใหญ่ชราโดยมาก มาได้บ้าง มาไม่ได้บ้าง เจ้าคณะรองเป็นผู้บัญชาการคณะมณฑลทั้งนั้น วางบ้างก็มี บางคราวไม่ครบกำหนดสงฆ์ บัญชาวรรคที่เป็นองค์ของสมาคมตามพระราชบัญญัติ จึงเรียกพระราชาคณะชั้นธรรมเข้าเพิ่มด้วย นี่ประชุมโดยปกติอย่างหนึ่ง เรียกเจ้าคณะมณฑลหรือพระคณาจารย์เอกเข้าประชุมด้วยก็มี นี่เป็นประชุมพิเศษอย่างหนึ่งๆ"¹

แม้ในสมัยต่อ ๆ มา ก็เช่นเดียวกันอำนาจดังกล่าวก็ตกอยู่ในมือของพระเถระรูปใดรูปหนึ่งตามลำพังเสมอ² ด้วยเหตุผลที่สำคัญคือความไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของคนในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคม ทำให้เจ้าคณะส่วนใหญ่ไม่สนใจในการประชุม มักติดกิจนิมนต์และธุระส่วนตัวอยู่เสมอ³

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของคณะผู้บริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

ใน พ.ศ. 2484 สมัยรัชกาลที่ 8 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเป็นฉบับที่สอง ด้วยเหตุผลสำคัญเพื่อให้การปกครองสังฆมณฑลนุวัตรตามการปกครองของฝ่ายอาณาจักร⁴ ที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีการกระจายอำนาจออกไป การปกครองของคณะสงฆ์

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เล่มที่ ๗. 16.
พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

² กิ่งนิคัย จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก. 2526. หน้า 37.

³ แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 2. หน้า 58.

⁴ สมพร พรหมพิคาร และคณะ. กฎหมายและคำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับวัด. 2526.

สมัยนี้ยังคงมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นองค์ประมุขสูงสุดทางสงฆ์อยู่ แต่ไม่ทรงสามารถบริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาทั้งหมดได้แต่เพียงลำพังพระองค์เดียวได้ ทรงบริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาในแต่ละด้าน คือ การบัญญัติสังฆาณัติทางสังฆสภา ทรงบริหารงานคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรี และการวินิจฉัยข้ออธิกรณ์ทางคณะวินัยธร ตามลำดับ

ที่สำคัญก็คือ พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับนี้ส่งผลให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจถูกยกเลิกไปตามข้อความในมาตราที่ 3 และมาตราที่ 8¹ โดยมีสังฆนายกคนหนึ่ง และคณะสังฆมนตรีจำนวนไม่เกิน 9 รูป เป็นองค์กรทำหน้าที่บริหารการปกครองคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาแทนมหาเถรสมาคม ซึ่งใช้หลักการบริหารและมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับคณะรัฐมนตรีของทางฝ่ายราชอาณาจักร

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับปัจจุบัน)

องค์ประกอบของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. 2505 นั้น มีอยู่ 4 ส่วน ตามที่บัญญัติไว้ในมาตราที่ 12 และ 13 แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ²

1. ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราชตามที่บัญญัติไว้ในมาตราที่ 9 และมาตรา 12 พระองค์ทรงเป็นประธานโดยตำแหน่ง หรือผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่แทนตามมาตราที่ 10

2. กรรมการมหาเถรสมาคม มี 2 ประเภท คือ

2.1 กรรมการโดยกฎหมายหรือโดยตำแหน่ง ได้แก่สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเท่าที่มีอยู่

¹สมพร พรหมพิตร และคณะ. กฎหมายและคำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับวัด. 2526. หน้า 170

²มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. 2524. หน้า 161

2.2 กรรมการโดยการแต่งตั้ง ได้แก่พระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งจำนวนไม่ต่ำกว่า 4 รูป แต่ไม่เกิน 8 รูป

กรรมการประเภทที่หนึ่งเป็นกรรมการโดยตำแหน่งสมณศักดิ์ ไม่จำกัดจำนวนและไม่ต้องคัดเลือกแต่งตั้ง เมื่อได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะก็เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยอัตโนมัติ และอยู่ในตำแหน่งได้ไม่กำหนดเวลาครบเท่าที่ยังคงดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะอยู่

ส่วนกรรมการประเภทที่สองจำกัดเพียงว่าต้องเป็นพระราชาคณะ แต่ไม่จำกัดชั้นเป็นพระราชาคณะชั้นใดก็ได้ อยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 2 ปี และพ้นจากตำแหน่งเมื่อมรณภาพ พ้นจากความเป็นภิกษุ ลาออก หรือสมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระบัญชาให้ออก ผู้ที่พ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้ หากกรรมการที่แต่งตั้งต้องพ้นจากตำแหน่งเพราะเหตุใดก็ตามก่อนครบกำหนดวาระ สมเด็จพระสังฆราชจะทรงตั้งกรรมการรูปใหม่แทนก็ได้ แต่กรรมการรูปใหม่นั้นจะอยู่ในตำแหน่งได้เท่ากับวาระของผู้ที่ตนแทนตามที่มีบัญญัติไว้ในมาตราที่ 14 และ 15

การแต่งตั้งและการให้ออกจากตำแหน่งของกรรมการประเภทสองนี้ มาตราที่ 19 บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ลงนามสนองพระบัญชา อนึ่งกรรมการแต่งตั้งหากได้เลื่อนชั้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะก็พ้นจากตำแหน่งที่แต่งตั้ง แต่กลายเป็นกรรมการประเภทที่หนึ่ง คือเป็นโดยตำแหน่งต่อไป ตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคมเดิมก็ว่างลง

3. เลขาธิการมหาเถรสมาคม ได้แก่อธิบดีกรมการศาสนาตำแหน่งเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง¹ เหตุที่ต้องมีเลขาธิการมหาเถรสมาคมเพราะมหาเถรสมาคมมีฐานะเป็นสภาพระมหาเถรผู้ทำหน้าที่บริหารการปกครองคณะสงฆ์และกิจการพระพุทธศาสนาอันสำคัญยิ่ง

¹กรมการศาสนา ฝ่ายสังฆการี. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. หน้า 8.

ส่วนหนึ่งของประเทศ เลขาธิการมหาเถรสมาคมจะได้ปฏิบัติหน้าที่ด้านธุรการและด้านประสานงานระหว่างพุทธจักรกับฝ่ายอาณาจักร และเหตุที่มอบให้อธิบดีกรมการศาสนาคำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาเถรสมาคมนั้นก็เพราะอธิบดีกรมการศาสนามีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการของพระศาสนาตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินอยู่แล้ว¹

4. สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม คือกรมการศาสนา² ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางปฏิบัติงานและประสานงานระหว่างฝ่ายศาสนจักรกับฝ่ายบ้านเมือง

อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้จะบัญญัติไว้ในมาตรา 18 ที่ว่า

"มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้จึงให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย"

จากข้อความในมาตรา 18 นี้ จะพิจารณาถึงอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมได้ 2 ประเด็น คือ

4.1 อำนาจหน้าที่ทั่วไป คืออำนาจหน้าที่ซึ่งปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย อำนาจปกครองหมายถึงอำนาจบังคับบัญชาคณะสงฆ์ หน้าที่คือภาระที่ต้องปฏิบัติจัดการในการปกครอง โดยมีความรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ที่กว้างขวาง มีขอบข่ายความรับผิดชอบมาก กิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงก็อยู่ที่การใช้อำนาจและการปฏิบัติหน้าที่ในด้านการปกครองของมหาเถรสมาคมเป็นประการสำคัญ

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. 2524. หน้า 163.

²กรมการศาสนา ฝ่ายสังฆการี. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. หน้า 8.

4.2 อำนาจพิเศษ ให้อำนาจในการตรากฎ ข้อบังคับ ออกระเบียบและออกคำสั่งได้ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย

ข้อสังเกต อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีมากและเหนือกว่าอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชในฐานะสกลมหาสังฆปริณายกเสียอีก เพราะตามมาตราที่ 8 บัญญัติว่า สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชาออกใช้บังคับได้ แต่ต้องไม่ขัดกับกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคม จึงสั่งการหรือมีพระบัญชาไปในแนวทางตรงกันข้ามกับกฎหมายมหาเถรสมาคมไม่ได้ มิฉะนั้นจะไม่มีผลบังคับใช้ ส่วนมหาเถรสมาคมนั้นมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ออกระเบียบและออกคำสั่งได้โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยเท่านั้น มิได้กล่าวถึงการห้ามขัดแย้งกับพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชเลย ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่าสมเด็จพระสังฆราชนั้น แม้ตามกฎหมายจะทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก เป็นประมุขของสงฆ์ และทรงเป็นองค์ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมก็ตาม แต่เป็นการให้ตำแหน่งและอำนาจไว้เป็นส่วนบุคคลเท่านั้น อำนาจสูงสุดจึงไม่ควรอยู่ที่พระองค์ท่าน แต่ควรอยู่ที่คณะสงฆ์ คือมหาเถรสมาคม เช่นเดียวกับพระวินัยที่ถือว่าคณะสงฆ์เป็นใหญ่ ไม่ใช่พระเถระรูปใดรูปหนึ่งเป็นใหญ่ ดังที่เรียกว่าระบบ "สังฆาธิปไตย" มาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว

สรุปในส่วนนี้ได้ว่า องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์แต่ละฉบับนั้นจะไม่เหมือนกันที่เดียวกัน ในแต่ละวาระก็必将มีความแตกต่างกันออกไป ดังนั้นการสังเกตบทบาทในส่วนของการใช้อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยในแต่ละช่วงสมัยจึงแตกต่างกันออกไปด้วย จึงจะได้กล่าวถึงในบทที่ 3 อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะต้องอาศัยการพิจารณาจากพื้นฐานความแตกต่างกันในส่วนดังกล่าวเป็นสำคัญด้วย

ปัญหาของคณะสงฆ์ไทย

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มนับตั้งแต่สองคนขึ้นไปเมื่อใดย่อมจะต้องมี "ปัญหา" เกิดขึ้นอย่างแน่นอนเมื่อนั้น¹ คณะสงฆ์ไทยก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของสังคมที่จะหลีกเลี่ยงสภาพดังกล่าวไปไม่พ้น นั่นก็คือคณะสงฆ์ไทยเองก็ย่อมมี "ปัญหา" ต่าง ๆ เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จะเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่ทรงบัญญัติไว้เพื่อให้ทุกคนที่ประพฤติตามเป็นคนดี อันจะส่งผลถึงสังคมที่สงบสุขก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพระสงฆ์ทุกรูปจะปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ครบทุกข้อ ตามความเป็นจริงแล้วจะพบว่าพระภิกษุสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่ไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติผิดพระธรรมวินัย เช่น พระที่เล่นการพนัน คีฬาสุรา และเสพเมถุนประพฤติดีกทางกาม เป็นต้น ก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นส่วนหนึ่ง นอกจากปัญหาที่คณะสงฆ์เป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นเองแล้ว ก็ยังมีปัญหาอีกจำพวกหนึ่งซึ่งเกิดจากสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในขณะนั้นเป็นผู้ก่อขึ้น แล้วส่งผลกระทบต่อคณะสงฆ์ไทยในลักษณะที่เป็นปัญหาวินัยมา เช่นสภาพถนนหนทาง การคมนาคมที่ทุรกันดาร ย่อมเป็นอุปสรรคและปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทยด้วย เป็นต้น ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยและเสนอผลงานจึงจะทำการศึกษาและพิจารณาถึงปัญหาในทั้งสองประเด็นไปพร้อม ๆ กัน

แต่เนื่องจากปริณิญาบัตรเรื่องนี้ ครอบคลุมระยะเวลายาวนานถึงประมาณ 87 ปี คือนับตั้งแต่ พ.ศ. 2445 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นคณะสงฆ์ไทยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ทั้งสิ้น 3 ฉบับ คือฉบับ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ฉบับ พ.ศ. 2484 และฉบับปัจจุบัน ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2505 ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาของการ

¹ พัทยา สายหู. กลไกของสังคม. 2524. หน้า 6.

ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละฉบับนั้น คณะสงฆ์ไทยก็มีปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในลักษณะที่คล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ จะมีความแตกต่างกันก็ตรงระยะเวลา ปริมาณ และตัวบุคคลที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นเท่านั้น

อนึ่ง กิจการที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ไทยนั้นสามารถแบ่งออกได้ 4 ด้าน ดังกล่าวไว้แล้วในบทนำ คือด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ และด้านสาธารณูปการ¹ ซึ่งในแต่ละด้านก็จะมีปัญหาเกิดขึ้นในทั้ง 2 ลักษณะ คือปัญหาที่คณะสงฆ์ก่อขึ้นเอง กับปัญหาที่เป็นผลกระทบจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้นในการเสนอผลงานวิจัยและเพื่อความสะดวกของท่านผู้อ่าน จึงจะเสนอปัญหาของคณะสงฆ์ไทยในทั้ง 4 ด้าน และในระยะเวลาที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 3 ฉบับไปพร้อม ๆ กัน โดยจะหยิบยกตัวอย่างปัญหาสำคัญ ๆ ในแต่ละช่วงเวลามากกว่าหรือเปรียบเทียบกัน ส่วนปัญหาที่มีลักษณะแตกต่างออกไปก็จะแยกมาพิจารณาเป็นกรณีเฉพาะ ๆ อีกครั้งหนึ่ง

ปัญหาด้านการปกครอง

ปัญหาในด้านที่พบมากในทุกยุคทุกสมัย คือ

1. พระภิกษุสามเณรประพฤติไม่เหมาะสมแก่เพศสมณะ เช่น การเล่นการพนัน คีฬาสุรา การเล่น ดันอาหารมือเย็น และที่ร้ายแรงมากก็คือความผิดชู้ปาราชิก² ซึ่งจะถูกฟ้องร้องเป็นอติกรรม³ กันขึ้นมายังคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้น เช่นพระสงฆ์ที่ทำความผิดเป็นพระลูกวัดก็จะถูกฟ้อง

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์. 2521. หน้า 63.

²ปาราชิก หมายถึงการที่พระภิกษุล่วงละเมิดพระธรรมวินัยใน 4 ประการ คือการเสพเมถุน การลักทรัพย์ การอวดอ้างอุตริมนุสสรรม การฆ่าคน ซึ่งถือว่าชาคจากความเป็นพระสงฆ์ทันที ถือว่าเป็นอาบัติที่หนักที่สุดของพระภิกษุสงฆ์ ผู้ที่ล่วงละเมิดถึงขั้นปาราชิกแล้วจะกลับมาบวชในพระพุทธศาสนาอีกไม่ได้

³อติกรรม หมายถึงคดีความที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้กระทำผิด

ร้องมายังเจ้าอาวาส แต่ถ้าเจ้าอาวาสเป็นผู้กระทำความผิดก็จะต้องร้องขึ้นมายังเจ้าคณะตำบลเป็นต้น ตัวอย่างปัญหาในค่านนี้ในทุกช่วงเวลาที่ใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ เช่น พระครูวินัยธรรม (ชัย) วัดพลับพลาไชย ประพฤติผิดนာจารต่าง ๆ แก่เด็กชายหลายคน¹ (คดีเกิดในช่วง พ.ศ. 2448 - 2449) พระสมุห์จัน วัดเบิก ตำบลลำบัว อำเภอคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง ถูกฟ้องร้องว่ากระทำชำเราทางเว็จมรรคแก่เด็กชายคล้าย² (พ.ศ. 2466) พระครูธรรมาภินันท์ (แดง) วัดศรีสุริยวงศ์ จังหวัดราชบุรี ต้องหาว่าปฐมปาราชิก³ (พ.ศ. 2470) และกำลังอยู่ในความสนใจในปัจจุบันก็คือ กรณีพระโพธิรักษ์ (รักษ์ รักพงษ์) ซึ่งถูกกล่าวหาว่าอวดคุณวิมมุตธรรม ถือเป็นการผิดขั้นสูงสุด (ขาดจากความเป็นพระภิกษุ) ข้อหนึ่งในสี่ข้อของปาราชิก

ปัญหาที่พระภิกษุสามเณรประพฤติไม่เหมาะสมกับเพศสมณะนี้ จะพบว่ามีแตกต่างในด้านปริมาณการเกิดปัญหาในแต่ละช่วงเวลาที่ใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากความถี่ของข้อมูลที่ปรากฏ พบว่าปัญหาความผิดขั้นปาราชิกในลักษณะเฉพาะเมื่อนั้นจะพบมากในสมัยที่ใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มากที่สุด ทั้งนี้อาจจะมาจากสาเหตุหลายปัจจัย คือ

ก. สภาพสังคมในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น วัดยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านจารีตประเพณี ด้านการศึกษา แหล่งธรรมะ และศาลาประชาคม เป็นต้น สถาบันอื่น ๆ เช่น สถาบันทางการศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมและสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ยังมีบทบาทน้อย ดังนั้นประชาชนส่วนมากจึงยึดวัดเป็นศูนย์

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. เลขที่ 7.7/2. ขุนชาตอานุกาว่าพระครูวินัยธรรมประพฤติผิดนารต่าง ๆ

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. เลขที่ 7.7/4. อธิกรณ์สงฆ์

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. เลขที่ ศ.14/3. พระครูธรรมาภินันท์ (แดง) ต้องปฐมปาราชิก

กลางในการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้กัน และหาความรื่นเริงในบางโอกาสอยู่ นอกจากนี้สภาพเศรษฐกิจที่ยังไม่อยู่ในสภาพ "ปากกักคั่นตึบ" ดังเช่นปัจจุบันนี้ ก็ส่งผลให้ประชาชนส่วนมากยังคงนิยมไปทำบุญใส่บาตรที่วัดกันอยู่เสมอ ๆ พระสงฆ์จึงมีโอกาสนักลูกคลุกคลีกับประชาชนอย่างมาก ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีการปะทะสังสรรค์กันมากเท่าใด โอกาสที่จะเกิดปัญหาด้านปาราชิกก็มีมากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะความใกล้ชิดกับอุบาสิก

ข. เป็นสาเหตุที่ต่อเนื่องมาจากข้อแรก นั่นคือ การที่วัดและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทที่สำคัญทางสังคมอยู่มาก ดังนั้น ประชาชนส่วนใหญ่จึงยังคงให้ความสำคัญและความสนใจเกี่ยวกับเรื่องของพระสงฆ์กันมาก ประกอบกับการเสนอข่าวสารทางสื่อสารมวลชนก็ยังไม่กว้างขวางเท่าปัจจุบันนี้ ดังนั้นข่าวอื่น ๆ ที่อาจจะถูกหยิบยกมาเป็นข่าวสำคัญมากกว่าข่าวพระทำผิดพระธรรมวินัยหรือพระต้องอาบัติปาราชิกจึงมีน้อยมาก ตรงกันข้ามกับกรณีที่พระสงฆ์กระทำผิดพระธรรมวินัยก็จะถูกว่าเป็นข่าวใหญ่ เพราะอยู่ในความสนใจและความศรัทธาของประชาชนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงมีการจับบันทึกไว้เป็นหลักฐานมากกว่าระยะเวลาที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. 2484 และฉบับ พ.ศ. 2505 แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าในช่วงระยะเวลา 2 สมัยดังกล่าว นั้น พระสงฆ์ที่ทำผิดพระธรรมวินัยจนถึงขั้นปาราชิกไม่มีหรือมีน้อยกว่าสมัยที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แต่ด้วยเหตุผลทางด้านสื่อสารมวลชนในระยะหลังนั้น จะกว้างขวางมากขึ้น และมีเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมถูกหยิบยกมา เป็นข่าวสำคัญมากกว่าข่าวที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เพราะประชาชนได้เบนความสนใจมายังด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องใหม่มากกว่าข่าวพระสงฆ์ดังเช่นระยะแรก

ค. อาจจะมาจากสาเหตุที่พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยเข้ามาบวชโดยขาดศรัทธาอย่างแท้จริงในพระพุทธศาสนา บวชกันตามประเพณีเท่านั้น ซึ่งเมื่อบวชเข้ามาแล้วก็จะไม่กระตือรือร้นในการศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งเพื่อการปฏิบัติให้ถูกต้องตามเพศสมณะ ดังนั้นจึงส่งผลถึงพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของพระสงฆ์ในด้านการประพฤติผิดพระธรรมวินัยจนถึงขั้นปาราชิกกันมาก

2. ปัญหาการขาดแคลนพระสังฆาธิการที่มีคุณวุฒิและพรรษาที่เหมาะสม ปัญหาทางการปกครองคณะสงฆ์พระเถลิงนี้เน้นเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสเป็นส่วนใหญ่ โดยพิจารณาจากข้อมูลพบว่า มีวัดจำนวนมากโดยเฉพาะตามต่างจังหวัด ยิงคามท้องถิ่นทุรกันดาร ปัญหานี้จะพบ

ได้มากและเด่นชัดขึ้น โดยวัดในลักษณะดังกล่าวจะขาดแคลนพระภิกษุผู้เหมาะสมทั้งทางด้านคุณวุฒิ และวิทยุติที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ ด้วยตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 3 ฉบับ จะกำหนดให้พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสจะต้องมีพรรษาตั้งแต่ 5 พรรษาขึ้นไป แต่วัดในชนบท ที่ทุรกันดารจำนวนมากจะมีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาอยู่น้อย บางวัดก็มีเพียงหลวงตาแก่ ๆ เพียง รูปเดียวอยู่กับสามเณรเพียง 1 หรือ 2 รูปเท่านั้น¹ หรือบางวัดก็มีพระสงฆ์ที่มีพรรษาไม่ครบ 5 อยู่เพียง 2 - 3 รูป ก็มีน้อย ๆ ดังนั้น การแต่งตั้งเจ้าอาวาสในวัดลักษณะดังกล่าวจึงเป็นไปใน ทำนองที่ว่า "ลักแต่แต่งตั้ง"² กล่าวคือจำเป็นต้องแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่มีอายุพรรษาน้อยเพียง 2-3 พรรษา หายที่สุดบางทีก็เพียง 1 พรรษาก็มี ให้เป็นเจ้าอาวาส และมีปรากฏว่าบางครั้งถึงขนาด ต้องแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่จำกัษุบอดก็มี เช่นวัดที่แหลมตะลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช³ เนื่องจาก หาพระสงฆ์ที่มีพรรษารอบ 5 ไม่ได้ ครั้นจะนิมนต์พระสงฆ์ที่มีคุณวุฒิและพรรษาเหมาะสมมาจากวัด อื่นก็ไม่ได้ เนื่องจากในท้องถิ่นใกล้เคียง ๆ กัน ก็จะมีสภาพปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในลักษณะเช่น เดียวกัน ปัญหานี้แม้ในสภาพปัจจุบันก็ยังปรากฏอยู่ โดยพิจารณาจากรายงานการตรวจการคณะสงฆ์ ของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคแทบทุกภาค⁴ ที่นำเสนอเข้าสู่ที่ประชุมมหาเถรสมาคม จน กระทั่งถึงรายงานปี พ.ศ. 2531 ก็ยังปรากฏอยู่⁵

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 115.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม. หน้า 33.

⁴ปัจจุบันแบ่งภาคการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 18 ภาค

⁵กรมการศาสนา. ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค พ.ศ. 2531.

การขาดแคลนพระสังฆาธิการที่มีคุณวุฒิและพรรษาที่เหมาะสมในระดับเจ้าอาวาส¹ ก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองขึ้น ก่อทำให้วัดตามชนบทส่วนมากมีเจ้าอาวาสที่ไม่เหมาะสมด้วยประการดังกล่าวไปปกครอง ซึ่งย่อมส่งผลถึงการขาดประสิทธิภาพในการปกครองวัดในด้านต่าง ๆ ด้วย เนื่องจากท่านยังค้อยทั้งคุณวุฒิและอ่อนทั้งพรรษา ประสบการณ์จึงมีไม่มากพอที่จะปกครองดูแลวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งย่อมก่อให้เกิดปัญหาอีกหลาย ๆ ด้านทางการปกครองตามมาอีกด้วย เช่นพระลูกวัดประพฤติชั่วบ่อยในพระธรรมวินัยมากขึ้น เพราะเจ้าอาวาสเองก็ไม่มีความรู้และความซาบซึ้งในพระธรรมวินัยเท่าที่ควรเนื่องจากมีพรรษาน้อยนั่นเอง หรือก่อให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจและปฏิบัติสวนทางกับนโยบายที่ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์กำหนดและสั่งการลงไปทำให้เกิดความล่าช้า ผิดพลาดในการปฏิบัติงานเป็นต้น

ปัญหาอีกประเด็นหนึ่งสำหรับการแต่งตั้งเจ้าอาวาสก็คือ ความขัดแย้งระหว่างความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่น กับพระสังฆาธิการระดับตำบลหรือสูงกว่าที่มีอำนาจในการแต่งตั้ง เพราะมีปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่า เจ้าคณะตำบลแต่งตั้งพระสงฆ์รูปหนึ่งไปเป็นเจ้าอาวาส โดยอาจจะเป็นพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ เอง หรือมีมนต์มาจากวัดอื่นตามที่เห็นเหมาะสม แต่ประชาชนในท้องถิ่นไม่ยอมรับ ย่อมก่อให้เกิดปัญหามากมาย โดยเฉพาะปัญหาการขาดความร่วมมือและศรัทธาจากประชาชน ซึ่งมีผลทำให้วัดนั้น ๆ เสื่อมโทรมลงได้ อีกทั้งประชาชนในละแวกนั้นก็มิได้ใช้ประโยชน์จากวัดไม่เต็มที่ด้วย ทั้งนี้เพราะวัดกับบ้าน หรือพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ ต้องยังประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทั้งสองฝ่ายถึงจะดำรงอยู่และเจริญรุดหน้าไปได้ ตัวอย่างของปัญหานี้ เช่น ในปี พ.ศ. 2457 พระธรรมปาလာจารย์ เจ้าคณะมณฑลภูเก็ต ได้ทำรายงานการตรวจการขึ้นทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถึงการขออนุญาตเปลี่ยนตัวเจ้าอาวาสวัดกระทุ้ ตำบลไม้เรียว จังหวัดภูเก็ต คือพระใบฎีกาเจือก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไม่พอใจพระใบฎีกาเจือก ด้วยเหตุว่าเป็นพระก้าวร้าว เข้ากับประชาชนไม่ได้ ชาวบ้านจึงไม่พอใจพากันไปทำบุญที่วัดอื่นเสียมาก¹ ปัญหานี้แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังพบอยู่ ซึ่งการต่อต้านหรือประท้วงของชาวบ้านในสมัยปัจจุบันนี้จะนำไปใน

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2512. หน้า 26.

ลักษณะรุนแรงกว่าสมัยก่อนที่ไม่พอใจก็พากันไปทำบุญที่วัดอื่น ๆ แต่สมัยปัจจุบันนี้ถ้าชาวบ้านไม่พอใจจะถึงขนาดเดินขบวนถือป้ายโจมตี และทำหนังสือประท้วงต่อคณะสงฆ์ปกครองที่เดียว เช่น กรณีชาวบ้านละแวกวัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร รวมตัวกันกับพระภิกษุและสามเณรของวัดอีกประมาณ 60 รูป ได้ร่วมกันลงชื่อประท้วงและคัดค้านการแต่งตั้งพระราชาธรรมภาณี (กิตติวุฒโฆ ภิกขุ) ซึ่งจะถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม ทั้งนี้เพราะชาวบ้านและพระภิกษุสามเณรให้เหตุผลว่า พระราชาธรรมภาณี เป็นพระนักการเมือง พระห่อแก้ว ตลอดจนบุคลิกภาพและอุปนิสัยอีกหลายอย่างที่ทำให้ชาวบ้านกลัวว่าจะเข้ากับชาวบ้านและพระภิกษุสามเณรในวัดไม่ได้¹ ผลที่สุดมหาเถรสมาคมต้องมีมติระงับคำสั่งแต่งตั้งในครั้งนั้นไป²

3. ปัญหาเรื่องใบสุทธิของพระภิกษุและสามเณร ปัญหานี้มีมาก่อนการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เพราะการที่มีพระภิกษุสามเณรในประเทศไทยเพิ่มจำนวนมากขึ้น ถ้าไม่มีการออกใบสุทธิหรือหนังสือรับรองความเป็นพระภิกษุและสามเณรอย่างถูกต้องแล้ว ก็ยากที่จะทำการตรวจสอบเวลาที่พระภิกษุสามเณรกระทำผิดว่าเป็นพระภิกษุสามเณรจริงหรือปลอม สังเกตวัดใด การว่ากล่าวตักเตือนหรือกวาดขันในระเบียบการปกครองพระลูกวัดแก่พระสังฆาธิการก็เป็นไปได้ยาก เพราะตรวจสอบไม่ได้ว่าพระภิกษุและสามเณรที่กระทำผิดนั้นสังกัดวัดใด ควรจะอยู่ในความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการรูปใด เป็นต้น

การที่พระภิกษุสามเณรยังไม่มี การออกใบสุทธิที่แน่นอนนี้ ก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เพราะทำให้พระภิกษุสามเณรจรรจัดมาก ชอบเร่ร่อนออกทำการเรียกรับเงินและสิ่งของแก่ประชาชนทั่วไปในลักษณะทุจริต³ หรือไม่ก็ในลักษณะเป็นพระตุกติกทั้งที่เป็นรายบุคคลและเป็นหมู่คณะพากันไปปกปิดที่ยสถานที่ไม่เหมาะสมแก่การตุกติก เช่นในที่ชุมชนซึ่งมีแต่ความวุ่นวาย หรือในเขตหวงห้ามของทางราชการ และบางรายยังค้นพบอาวุธอีกด้วย³ พระตุกติก

¹ "ยับยั้งกิตติวุฒโฆ ไม่ให้เป็นสมภาร," ไทยรัฐ. 19 เมษายน 2531. หน้า 6.

² "งดตั้งกิตติวุฒโฆ เป็นเจ้าอาวาส," ไทยรัฐ. 8 มิถุนายน 2531. หน้า 1.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเลขที่ ก/ป 8/2514/14.

จำพวกนี้มักจะรับทำพิธีเสกเคราะห์ ผูกดวงชะตา ทำนายโชคเคราะห์ รคน้ำมันต์ ตลอดจน จำหน่ายเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ซึ่งถือเป็น "สัณห์พราหมณ์" (อ่านว่า สี่-ลับ-พะ-ตะ-ปะ-รา-มาค) หมายถึงการถือศีลวัตรคลาดเคลื่อนจากสภาวะของศีลวัตร คือความกัณว่า ถือการยึดมั่น ในพิธีกรรม ถือขลัง ถือศักดิ์สิทธิ์ในศีลวัตร เช่น ปลุกเสกเครื่องรางของขลัง เป็นต้น¹

สำหรับสาเหตุของปัญหาเรื่องใบสุทธิของพระภิกษุสามเณรนี้ น่าจะพิจารณาว่ามาจากสาเหตุ

ก. ในระยะแรกคือตอนต้นของการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น การออกใบสุทธิให้แก่พระภิกษุสามเณรยังไม่แน่นอน ไม่มีแบบแผนที่ตายตัว เนื่องจากยังเป็นระยะแรก ของการประกาศใช้พระราชบัญญัติ จึงอาจเป็นในลักษณะที่ว่าวัดไหน คำบด ไทไหน พระสังฆาธิการมองเห็นความจำเป็นและความสำคัญของการออกใบสุทธิก็กระทำ ส่วนวัดไหน พระสังฆาธิการไม่เข้มงวด ไม่เห็นความสำคัญก็ไม่ต้องทำ

ข. ในระยะต่อ ๆ มาหรือแม้ในปัจจุบันนี้ก็ตาม ปัญหาเรื่องการออกใบสุทธิที่น่าจะ มาจากการที่ใบสุทธิมีอายุได้แค่ 5 ปี เมื่อหมดอายุการใช้งาน ชำรุด หรือสูญหายก็ตาม พระภิกษุ สามเณรจะต้องขอความเห็นชอบจากเจ้าอาวาส แล้วทำเรื่องขอใหม่จากเจ้าคณะอำเภอ ซึ่งพระ- ภิกษุสามเณรบางส่วนอาจจะเห็นว่าไม่จำเป็น ขึ้นตอนยุ่งยากมาก และอาจมีการหลงลืม² เป็นต้น

4. ปัญหาเรื่องนิกายและสำนักสงฆ์ที่แตกต่างกัน ในระยะเวลาที่ประกาศใช้พระราช- บัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ฉบับ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) และฉบับ พ.ศ. 2484 นั้น ปัญหาในนิกายและลัทธิความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่เป็นปัญหาก็คือ "ธรรมยุต - มหานิกาย" ซึ่งใน ที่นี้จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดในการเริ่มก่อตั้งธรรมยุตซึ่งเกิดหลังมหานิกาย เนื่องจากมีงานเขียน

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ส่วนทางนิพพาน. 2530. หน้า 13 - 15.

² กรมการศาสนา. ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค พ.ศ. 2529.

เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่หลายเล่ม ทั้งที่เป็นงานเขียนทั่ว ๆ ไป เช่น "มหานิกาย - ธรรมยุต" ของ กระจำง นันทโพธิ์ หรืองานเขียนในรูปของการวิจัยเป็นวิทยานิพนธ์ เช่น การเคลื่อนไหวของ ยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484 ของ กนิษฐิ์ จันทบุตร นอกจากนี้ก็ยังมีบทความของ นักเขียนอีกหลายคน เช่น บทความเรื่อง "พุทธประเพณีระแสบอื่น" ของ ส.ทิวรักษ์¹ เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวโดยสรุปว่านับตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ครั้งที่ทรง เสนวชเป็นพระภิกษุเจ้าฟ้ามกุฎทรงเริ่มก่อตั้ง "ธรรมยุติกนิกาย" ขึ้นมา ใน พ.ศ. 2372 ด้วย เหตุผลว่าพระภิกษุสามเณรไทยแต่เดิม (ซึ่งต่อมาจะเรียกมหานิกาย) นั้น มีศีลวัตรที่ย่อหย่อนต่อ พระธรรมวินัย ประพฤติผิดจากพระธรรมวินัยหลายประการนับตั้งแต่พิธีอุปสมบทบรรพชา² พระองค์ จึงทรงตั้งนิกายใหม่ขึ้น คือธรรมยุติกนิกาย หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "ธรรมยุต" ขึ้นที่วัดบวรนิเวศ- วิหาร นับตั้งแต่บัดนั้นมาก็มีปัญหาคความแตกแยกกระหองระแหงในวงการสงฆ์ไทยโดยทั่วไป จนถึงขนาด พระสงฆ์ทั้งสองนิกายจะไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม³ ความแตกแยกนี้รวมไปถึงบรรดาพุทธศาสนิกชน ญาติโยมผู้ศรัทธาและสนับสนุนในนิกายทั้งสองนี้ด้วย⁴ ความแตกต่างระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ซึ่งถือเป็นความขัดแย้งกันอย่างมาก ก็คือการห้ามผ้าจีวรและการออกสำเริ่งในการสวดมนต์ พระ มหานิกายจะห้ามจีวรคลุมไหล่ หรือเรียกว่าห้ามห่มปลุกบวบ และจะสวดมนต์ด้วยท่อนองสังโยค คือ สำเริ่งแบบชาวบ้านไทย⁵ ส่วนพระธรรมยุตจะห้ามแหวก การสวดมนต์จะออกสำเริ่งแบบมคธ คือ

¹ ส.ทิวรักษ์. "พุทธประเพณีระแสบอื่น," มติชนสุดสัปดาห์. อาทิตย์ที่ 18 กรกฎาคม 2529. หน้า 20 - 25.

² กระจำง นันทโพธิ์. มหานิกาย - ธรรมยุต. 2528. หน้า 38.

³ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จ เล่ม 22. 2505. หน้า 254.

⁴ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งที่ 1. ครั้งที่ 4 - 5. วันที่ 20 - 23 มกราคม 2484.

⁵ สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "ธรรมยุต - มหานิกาย," ใน ก้นจ้องส่องศาสนา. 2522. หน้า 80.

เปล่งเสียงสระและพยัญชนะตามภาษาบาลีดำพิจารณาเพียงแค่นี้ก็ดูว่าไม่น่าจะมีปัญหาอะไร เพราะพระสงฆ์ในแต่ละนิกายก็ครองผ้าและสวดสาธน์กันไปตามความนิยมแห่งหมู่ตนทั้งสิ้นเรื่อง แต่ตามความเป็นจริงไม่ใช่เช่นนั้น เพราะต่างฝ่ายต่างก็โต้แย้งว่าความเชื่อของคตนันถูกต้อง แต่อีกฝ่ายหนึ่งผิดจากพระธรรมวินัย ทำให้คณะสงฆ์ไทยเกิดความแตกแยกขึ้น ปัญหาความแตกต่างเรื่องการครองผ้าจีวรและสาธน์สวดกัน จะเป็นปัญหาการตีความพระธรรมวินัยและอธิติระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกายมากกว่าเรื่องอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ก็ทรงมีพระราชปรารภในเรื่องนี้ว่า

"..... ข้อที่ถกกันถึงสาธน์สวดและการห่มผ้า นั้น เป็นการถือตามอย่างละเอียดยกกันแก่ความต้องการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิญาณเรื่องวิธีห่มผ้าก็ว่า เวลาเมื่อยังเป็นภิกษุหนุ่มอยู่ ก็ถือไปอย่างข้างคิดละเอียดยก ไม่มีเจตนาถึงกับว่าใครผิดใครถูก....."¹

ในเวลาต่อมาพระมหานิกายบางพวกก็เริ่มหันมานิยมห่มแหวกอย่างธรรมยุตบ้าง จึงก่อให้เกิดความสับสนในสังฆมณฑลขึ้น ดังพระคำรัสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสตอนหนึ่งว่า

"นับจากสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา พระมหานิกายเริ่มห่มแหวกอย่างธรรมยุตมากขึ้น ๆ แต่ยังไม่กล้าห่มออกหน้าหรือในงานราชการ ในราชสำนัก ตัวอย่างเช่น เวลารับเสด็จก็ห่มครอง ห่มหีบแบบมหานิกาย แต่พอลับหลังก็ห่มแหวกอย่างธรรมยุตอีก เพราะว่าสะดวกกว่ากัน ดูเป็นการหน้าไหว้หลังหลอก....."²

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ. ความทรงจำ. 2518. หน้า 76.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. เลขที่ ศ.12/10. การห่มผ้าของมหานิกาย. หน้า 3.

ปัญหาธรรมยุต - มหานิกายนี้ ยังคงยึดเชื่อมาจนมีการเปลี่ยนพระราชาบัญญัติการปกครอง
คณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. 2484 รัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มี
ความประสงค์ที่จะรวมนิกายทั้งสองให้เป็นคณะสงฆ์ไทยคณะเดียวกันไม่มีการแตกแยก โดยพิจารณา
จากข้อความที่ปรากฏในบทเฉพาะกาลแห่งพระราชาบัญญัติฉบับนี้ว่า

"ก่อนที่จะได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้า ต้องไม่เกินแปดปีนับแต่
วันที่ประกาศใช้พระราชาบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆาคติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระ-
สังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันใดนิยมนับถือและ
ปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว"¹

ก่อนหน้านี้ในสมัยที่พลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ท่านได้อุปสมบท
ท่ามกลางสงฆ์ทั้งสองนิกายที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นด้วยอุทิศประสงค์สำคัญ
คือเป็นตัวอย่างในการรวมพระสงฆ์ทั้งสองนิกายเข้าด้วยกันแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ โดยพิจารณา
จากปัจจุบันนี้พระสงฆ์ไทยก็ยังคงแตกแยกเป็นสองนิกายอยู่ เป็นแค่เพียงว่าปัญหาความขัดแย้งใน
เรื่องสำเนียงสวดและการครองผ้าไม่ได้ถูกหยิบยกมาเป็นปัญหาสำคัญอีก เพราะมีปัญห่อื่น ๆ ใน
วงการคณะสงฆ์ไทยมาคั้ง แต่ก็เชื่อว่าปัญหาเรื่องความแตกแยกของนิกายทั้งสองนี้จะหมดไป คง
จะเห็นได้จากในคราวที่สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาส วาสโน) สมเด็จพระ-
สังฆราชองค์ที่ 18 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์สิ้นพระชนม์ลง ได้มีการเรียกร้องจากนักการเมืองบางคน
คือ นายคุลิต โสภิตา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี รองเลขาธิการพรรคกิจ-
ประชาคมในขณะนั้น (ปัจจุบัน พ.ศ. 2533 คำร่างตำแหน่งรองเลขาธิการพรรคเอกภาพ) ซึ่งเคย
บวชเรียนในคณะสงฆ์มหานิกายมาก่อนร่วมกับพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวนหนึ่ง ได้
เสนอให้ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชหมุนเวียนกันไปเป็น 2 นิกาย คือสมเด็จพระสังฆราชที่จะถูก
สถาปนาใหม่ให้ตกกับพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายบ้าง ทั้งนี้เพราะอดีตสมเด็จพระสังฆราชองค์ก่อน

¹ พระธรรมคิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 14

เป็นฝ่ายธรรมยุต¹ แต่ในที่สุดก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหารขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ 19 (องค์ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุต จากการที่มีสมาชิกสภาผู้แทนบางคนร่วมมือกับพระสงฆ์จำนวนหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการเรียกร้องสิทธิให้กับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความแตกแยกแห่งนิกายทั้งสองอยู่ในลักษณะของปัญหาแบบคลื่นใต้น้ำ กล่าวคือถึงแม้ว่าพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของทั้งสองนิกายจะไม่ได้แสดงการแข่งขันแย่งชิงกันชิง ๆ หน้าที่ตาม แต่ในระบอบลูกศิษย์ทั้งที่เป็นฆราวาสและพระภิกษุสามเณรในแต่ละนิกายก็ยังคงมีความรู้สึกแตกแยกทำนองพวกเธอ พวกฉันอยู่ นั้นย่อมแสดงถึงว่า ปัญหาความขัดแย้งในความแตกต่างของธรรมยุตกับมหานิกายยังคงมีอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

ปัญหาการแยกตัวออกจากคณะสงฆ์ไทยของกลุ่มสงฆ์ หรือกลุ่มนิกายต่าง ๆ นอกจากกรณีของธรรมยุตและมหานิกายแล้ว ก็ยังมีอีกหลายตัวอย่าง เช่นในปี พ.ศ. 2472 นายอินทร์ กลึง ได้ตั้งสำนักบวชผู้หญิงขึ้นเป็น "สามเณรี" โดยเริ่มจากบุตรสาวของคน 2 คนก่อน ต่อมาจึงเพิ่มเป็น 8 คน โดยที่สามเณรีเหล่านี้ออกรับนิคมบาททั้งทางบกและทางน้ำมีประชาชนเลื่อมใสใส่งามศรัทธามากมาย² จนเป็นที่กล่าวขานและวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่พุทธศาสนิกชนที่ทราบเรื่องนั้นกันอย่างกว้างขวาง สื่อมวลชนในสมัยนั้นก็ประโคมข่าวกันอย่างครึกโครมและต่อเนื่อง โดยมีข้อความบางตอนที่น่าสนใจ ดังนี้

"..... รู้สึกห่วงใยว่าประชาชนจะสับสนในอำนาจของมหาเถรสมาคม และคณะสงฆ์ว่ามีแคลไหนด สิ่งการแล้วจึงไม่ได้ผล และจริง ๆ แล้วผู้หญิงบวชได้หรือไม่ ถ้าปล่อยไว้อาจจะทำให้บรรดาพุทธศาสนิกชนเข้าใจผิดนอกทางไปจากหลักเกณฑ์แห่งความสงบ และหรือกระทั่งทำให้สมาคมสงฆ์เกิดห่อถอยเสื่อมทรามลงได้ จึงเห็นว่าควรที่ทางราชการจะได้รับพิจารณา

¹"ชอกวิ - มหานิกาย," ไทยรัฐ. 21 มีนาคม 2532. หน้า 1 และ 23.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 เล่มที่ ม. 26 .5/248. นายอินทร์ กลึง และสามเณรี.

และจัดการแก้ไขเสียโดยเร็ว ยิ่งทางราชการเคยมีคำสั่งให้ระงับเช่นเปลี่ยนสีของเครื่อง
นุ่งห่มเสียใหม่ อันเนื่องมาแต่มหาเถรสมาคมก็ได้ประกาศห้ามการบรรพชาแก่หญิงไว้แล้ว
เช่นนั้น ก็ควรอย่างยิ่งที่ทางราชการจะได้ใช้อำนาจเพื่อรักษาความสันติสุข ความบริสุทธิ์
ของพระพุทธศาสนา ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมือง จะได้เป็นตัวอย่างแก่พุทธศาสนิกชน
สืบต่อไป"¹

มาถึงสมัยปัจจุบันก็มีกรณีการตั้งสำนักสงฆ์เดือนขึ้นหลายสำนัก โดยไม่ยอมรับอำนาจการ
ปกครองของมหาเถรสมาคม เช่นกรณีหุบผาสวรรค์ เริ่มตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2518 โดยนายสุชาติ
โกศลกิจวิงศ์ และต่อมาถูกทางราชการสั่งปิดใน พ.ศ. 2525 เนื่องจากมีการค้นพบอาวุธสงคราม
จำนวนมากในบริเวณที่ตั้งสำนักฯ และทางราชการสืบทราบว่า เป็นองค์การที่มีเรื่องทางการเมือง
เข้าเกี่ยวข้องด้วย ไม่ใช่เหตุผลทางศาสนาเพียงอย่างเดียวดังที่ประชาชนส่วนใหญ่ในระยะเวลา
นั้นเข้าใจ²

ต่อจากกรณีหุบผาสวรรค์ สำนักสงฆ์เดือนอีกสำนักหนึ่งที่เป็นที่จับตามองอย่างสนใจจาก
พุทธศาสนิกชนทั่ว ๆ ไปอยู่มาก ก็คือ "สำนักสงฆ์สันติอโศก" ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยพระโพธิรักษ์ ในปี
พ.ศ. 2518 ที่ถนนสุขาภิบาลหนึ่ง แขวงคลองกุ่ม เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

ก่อนที่จะพิจารณาว่าสำนักสงฆ์สันติอโศก ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองปกครองแก่คณะสงฆ์ไทย
อย่างไรนั้น ควรจะทราบถึงประวัติของผู้ก่อตั้งสำนัก ตลอดจนการก่อกำเนิดของสำนักสงฆ์แห่งนี้พอ
สังเขปเสียก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานแห่งความเข้าใจปัญหาที่จะเกิดตามมา

¹"นายธนวิทย์ กลิ่ง และสามเณร," ศรีกรุง. 25 เมษายน 2472. หน้า 1, 3.

²โปรดศึกษารายละเอียดกรณีการก่อตั้งและการทำลายสำนักหุบผาสวรรค์ได้จาก
ชาเลียง วุฒินันท์. การพัฒมาภิการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ.
2525. หน้า 157 - 168.

ท่านโพธิรักษ์ มีนามเดิมว่า นายรักษ์ รักหงส์ สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยเพาะช่าง เคยเป็นผู้นำนักศึกษาขัดแย้งกับอาจารย์ใหญ่อารมณ์รุนแรง เมื่ออาจารย์ใหญ่สั่งระงับการพิมพ์หนังสือ อนุสรณ์โรงเรียนอย่างกะทันหันโดยไม่มีเหตุผล จนนักศึกษาพากันสไตรก์ภายใต้การนำของนายรักษ์ รักหงส์ ผู้ทนไม่ไหวกับระบบที่ไม่ถูกต้อง¹ หลังจากนั้นได้ประกอบอาชีพเป็นโฆษกวิทยุและโทรทัศน์ ช่อง 4 (บางขุนพรหมเดิม) เคยประสบความสำเร็จในการแต่งเพลงประกอบภาพยนตร์ เรื่อง "โหน" และเพลง "ผู้แพ้" ให้ นริศ อารีย์ ขับร้องจนเป็นที่รู้จักดีของแฟนเพลงมาแล้ว ต่อมา ออกบวชเมื่อปี พ.ศ. 2513 ที่วัดโศการาม อำเภอปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นวัด ธรรมยุต ก่อตั้งโดยท่านพ่อลี ก่อนท่านบวชท่านเป็นนักอ่านหนังสือ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับลัทธิ ปรัชญาและศาสนาต่าง ๆ หนังสือที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจท่านมากคือหนังสือของหลวงวิจิตรวาทการ เมื่ออ่านมากเข้าจึงเบื่อโลก จิตใจหันเหไปทางศาสนา แล้วเริ่มออกห่างจากเพื่อนฝูง กินอาหาร มังสวิริคมาแต่ยังไม่ไถ่บวช²

เมื่อบวชได้ไม่นานท่านก็เริ่มเทศนา โดยวิพากษ์วิจารณ์พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ว่า ประพฤติผิด พระธรรมวินัยมาก และการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้เป็นแบบเผด็จการ โดยมหาเถรสมาคมคุม อำนาจไว้แต่เพียงผู้เดียว³ จนในที่สุดก็เกิดขัดแย้งกับเจ้าอาวาสเพราะถูกตำหนิเรื่องการเทศน์ จึงคืนใบสุทธิและลาสิกขาในปี พ.ศ. 2516 ต่อมาได้บวชใหม่ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคมแล้ว โดยคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งยุคนั้นเป็นยุคที่มีการสนทนากบฏาธรรมกันขนานใหญ่ ท่านโพธิรักษ์ ได้รับความนิมนต์ให้ไปเทศน์ที่ลานอโศก วัดมหาธาตุ อยู่เบื้อง ๆ จนมีลูกศิษย์มาก ต่อมาได้ออกหนังสือ ชื่อ "กินคัวยญาน 16" "ผ่าคัศพระพุทศาสนา" และ "ความรัก 10 มิติ" ซึ่งได้รับความสนใจ

¹"พระอนันต์ - พระโพธิรักษ์ : สงครามศาสนา," สยามใหม่. 13 มีนาคม 2525.
หน้า 1 และ 6.

²ประสกชวนคุย. "ที่เกิดของนิกายโพธิรักษ์," สยามรัฐ. 27 กุมภาพันธ์ 2525..
หน้า 5.

³"พระอนันต์ - พระโพธิรักษ์ : สงครามศาสนา," เล่มเดิม.

จากมวลงอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่หวั่นเกรงในหมู่พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ คณะรัฐมนตรีชุดนายสัญญา ธรรมศักดิ์ จึงชวนำเอาไปพูดในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีด้วย¹

ภายหลังมีสาธุศิษย์ชายหญิงออกบวชตาม สาธุศิษย์เมื่อแรกเข้ามานั้นจะต้องนุ่งห่มสีขาว ก่อน มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้หญิงที่อยู่ในภาคทดลองกำลังใจก่อนบวชนั้นจะเรียกว่า "แม่ปะ" (หมายถึงปฏิบัติ) ผู้ชายเรียกว่า "พ่อปะ"² เมื่อเห็นว่าตั้งใจแน่วแน่แล้วจึงจะให้บวช เมื่อบวชแล้วให้นุ่งห่มสีกรัก ไม่โกนหัว

สำนักสงฆ์สันติอโศก ให้อาจารย์พุทธสถานออกไปอีก 4 แห่ง คือ พุทธสถาน "สันติอโศก" ที่ถนนสุขาภิบาล 1 เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร พุทธสถาน "ศาลิอโศก" ที่อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ พุทธสถาน "ธีระอโศก" ที่อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ และพุทธสถาน "ปฐมอโศก" ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ต่อมาได้มีการประกาศตนกลางที่ประชุมสงฆ์ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2518 ว่าจะไม่ขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยต่อไป คือไม่อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมอีกต่อไป เพราะไม่อาจที่จะทนกับระบบการปกครองของคณะสงฆ์ที่มีกฎระเบียบหมุ่หมิมมากเกินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน นอกจากนี้พระโพธิรักษ์ยังให้เหตุผลอีกว่าพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ปฏิบัติศาสนกิจทางเปลื้องนอก เช่น เน้นหนักเรื่องพิธีกรรมทางศาสนามากกว่าการปฏิบัติให้ถึงหลักธรรมรวมทั้งการแข่งขันสร้างเหรียญ สร้างพระและวัตถุมงคลต่าง ๆ ด้วย พระโพธิรักษ์จึงทนกับสภาพของคณะสงฆ์ไทยที่ท่านพิจารณาว่าส่วนใหญ่เสื่อมไม่ได้ จึงแยกตัวออกมาต่างหาก

ที่กล่าวมาแล้วนี้คือประวัติของผู้นำและการก่อตั้งสำนักสันติอโศกอย่างสังเขป ต่อไปก็จะได้พิจารณาว่าสำนักสงฆ์ก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองแก่คณะสงฆ์ไทยอย่างไร นั่นก็คือ การที่พระโพธิรักษ์มีการเทศน์ เขียนหนังสือ และแสดงความคิดเห็นตามสถานที่ต่าง ๆ ในลักษณะวิพากษ์

¹ประสกชวนคุย. "ที่เกิดของนิยายโพธิรักษ์," สยามรัฐ. 27 กุมภาพันธ์ 2525.

²แหล่งเก็บ.

วิจารณ์พระเถระผู้ใหญ่ แม้แต่สมเด็จพระสังฆราชว่าประพฤติก่อให้เกิดความเสียหายตามพระธรรมวินัยกันมาก มีการสะสมเครื่องอำนวยความสะดวกแบบฆราวาสกันมากมาย เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น รถยนต์ และเครื่องปรับอากาศ เป็นต้น การวิพากษ์วิจารณ์ในลักษณะโจมตีพระเถระผู้ใหญ่และพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ เช่นนี้ก่อให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในพระสงฆ์ไทยต่อพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อย

เมื่อพระโพธิรักษ์โจมตีพระเถระและมหาเถรสมาคมอยู่บ่อย ๆ ประกอบกับมีสาธุศิษย์มากขึ้นจนก่อตั้งเป็น "กองทัพนคร" ใต้ อีกทั้งมีพลตรีจำลอง ศรีเมือง ผู้ว่าการกรุงเทพมหานคร เป็นสาธุศิษย์คนสำคัญด้วยแล้ว จึงถูกพิจารณาว่าสำนักสงฆ์สันติอโศกสนับสนุนพรรคการเมือง จึงถูกหยิบขึ้นมาพิจารณากันว่าเป็นสำนักสงฆ์ที่ถูกต้องหรือไม่ โดยมีพระอนันต์ เสนาพันธ์ ฉายาชยานันโท เป็นผู้ออกโรงกล่าวหาว่าพระโพธิรักษ์ตั้งสำนักสงฆ์ผิด เพราะไม่ขึ้นกับการปกครองของมหาเถรสมาคม ประกอบกับตั้งตัวเป็นพระอุปฆ้องค์เดือนด้วยเพราะยังบวชไม่ครบ 10 พรรษา (ในตอนที่กระทำพิธีบวชให้สาธุศิษย์ครั้งแรก) ความผิดประการต่อมา คือผิดกฎหมายอาญามาตรา 208 ที่ห้ามแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ไทย ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าพระโพธิรักษ์จะประกาศแยกตัวจากคณะสงฆ์ไทยและไม่ขึ้นกับมหาเถรสมาคมก็ตาม แต่พระโพธิรักษ์กับสาธุศิษย์ก็แต่งกายคล้ายพระสงฆ์ไทยทุกอย่าง ยกเว้นไม่โกนหัวเท่านั้น

เมื่อพระอนันต์ เสนาพันธ์ หยิบยกปัญหาสำนักสงฆ์สันติอโศกขึ้นเสนอให้มหาเถรสมาคม และทางฝ่ายบ้านเมืองเข้าจัดการแก้ไขปัญหานี้ ทางด้านกระทรวงศึกษาธิการ สมัยที่นายเกษม ศิริสัมพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง และมีนายธนู แสงศักดิ์ เป็นอธิบดีกรมการศาสนา ก็ได้โยนเรื่องไปให้มหาเถรสมาคมจัดการ โดยอ้างว่าเป็นเรื่องของพระที่จะจัดการกันเอง¹ ทางมหาเถรสมาคมก็ได้นำเรื่องสันติอโศกเข้าประชุมแต่เป็นการลับ และไม่มีการบันทึกลงในรายงาน

¹"เกษมโยนกลองเถรสมาคมระงับศึกผ้าเหลืองเอง," มติชน. 9 มีนาคม 2525.

การประชุมด้วย¹ โดยแถลงข่าวเพียงว่าหลักฐานที่จะนำมาพิจารณาพิพากษาความผิดของพระโพธิ์รักษ์นั้นยังไม่แน่นอนหาพอ² ขอเวลาพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบก่อน แล้วเรื่องของพระโพธิ์รักษ์และสำนักสงฆ์สันติโคกในสายตาของบุคคลทั่วไปก็ดูเหมือนว่าจะเงียบหายไป แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะได้มีการดำเนินการภายในมาตลอด แต่สื่อมวลชนภายนอกไม่มีโอกาสได้รับรู้ นั่นคือมหาเถรสมาคมได้ตั้งคณะกรรมการเกี่ยวกับพระนอกพระธรรมวินัยชั้น 3 คณะ³ คือ

- คณะทำงานด้านพระธรรมวินัย
- คณะทำงานด้านกฎหมาย และ
- คณะทำงานด้านมวลชน

คณะกรรมการทั้ง 3 คณะ ได้สรุปผลและเสนอมหาเถรสมาคมว่าพระโพธิ์รักษ์มีความผิดทั้งด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย มหาเถรสมาคมจึงมีมติให้ทางกรมการศาสนาำเรื่องขึ้นหารือกับกระทรวงศึกษาธิการเพื่อดำเนินการต่อ กระทรวงศึกษาธิการได้หารือแนวปฏิบัติไปยังสภาความมั่นคงแห่งชาติเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2529 สภาความมั่นคงแห่งชาติแจ้งมายังกระทรวงศึกษาธิการเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2529 ว่า "การแก้ปัญหาทางกฎหมายในทันทีทันใดอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อรัฐบาล สมควรทำความเข้าใจในหลักธรรมให้ประชาชนได้ทราบ การดำเนินการเรื่องนี้จะหยุดชะงักไประยะหนึ่ง จนมาถึงปี พ.ศ. 2532 ก่อนมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้มีการรื้อฟื้นเรื่องนี้ขึ้นอีกโดยเบริยธรรมสมาคมและกลุ่มชาวพุทธต่าง ๆ เป็นผลให้ทางคณะสงฆ์แต่งตั้ง

¹"พระอนันต์ หันจวงเถรสมาคมที่ไม่พ้นโพธิ์รักษ์," แนวหน้า. 22 มีนาคม 2525. หน้า 1 และ 6.

²"พระอนันต์ ประชศโพธิ์รักษ์ : เถรสมาคมยังไม่มีข้อยุติ," มติชน. 20 มีนาคม 2525. หน้า 1 และ 8.

³คณะกรรมการด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย. รายงานเกี่ยวกับพระนอกพระธรรมวินัย. ม.ป.ป. หน้า 1.

"คณะกรรมการสงฆ์" (คณะทำงาน) ขึ้น เพื่อพิจารณาเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง ผลการพิจารณายืนยันความผิดของพระโพธิรักษ์ และเสนอให้มหาเถรสมาคมดำเนินการ 4 ข้อ เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2532 มหาเถรสมาคมรับมติและได้ประชุมพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ทวีธาภิเษกจักร กระทำภาสนียกรรมที่พุทธมณฑล เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2532 ต่อมาเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2532 มหาเถรสมาคมโดยสมเด็จพระสังฆราช ได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม ให้พระโพธิรักษ์สละสมณเพศ พระโพธิรักษ์ปฏิเสธที่จะกระทำตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม ซึ่งขณะที่เขียนปฏิญญานี้เรื่องนี้เรื่องยังไม่ยุติ ยังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลสถิตยุติธรรม

กรณีปัญหาสำนักสงฆ์สันติอโศกจะยุติลงในรูปแบบใดก็ตาม แต่ความแตกแยกทางความกติกาก็ต้องบังเกิดมีขึ้นอีกถ้ามหาเถรสมาคมยังไม่สามารถหาแนวทางป้องกัน และวิธีแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากปัญหาสำคัญ ๆ ทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าวทั้ง 4 ประการข้างต้นแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังมีปัญหาปลีกย่อยในระดับท้องถิ่นอีก เช่น ในท้องถิ่นที่ทุรกันดาร พระสงฆ์สามเณรจะขาดปัจจัย อาหารปัจจัย คิลานปัจจัย¹ จะพึงชาวบ้านในละแวกนั้นก็ไม่ได้ เพราะมีสภาพเศรษฐกิจที่ไม่ดีพอจะอุทิศทุนพระสงฆ์สามเณรได้

ปัญหาการขาดการตรวจเยี่ยมเป็นประจำจากผู้บังคับบัญชาระดับสูง เช่น เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เป็นต้น ทำให้พระสังฆาธิการระดับท้องถิ่น คือเจ้าอาวาส และเจ้าคณะตำบลขาดความอบอุ่น ขาดคำแนะนำ การปรึกษาปัญหาที่มีน้อย เพียงแต่ทำตามคำสั่งและนโยบายของผู้บังคับบัญชาตลอดเวลา การจ้องการของการปกครองคณะสงฆ์ไทยนั้นมองดูเหมือนว่าจะมีระบบการบริหารตามลำดับชั้นลดหลั่นกันลงมาอย่างกระชับรัดกุม แต่ในทางปฏิบัติและความ

¹คิลานปัจจัย หมายถึง ยารักษาโรค ซึ่งเป็น 1 ใน 4 ของปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตของมนุษย์

เป็นจริงแล้วในแต่ละวัด โดยเฉพาะความชนบทจะมีความเป็นอิสระในตัวเองมาก ต่างคนต่างอยู่ พระภิกษุสามเณรมีสภาพอยู่ไปวัน ๆ ไม่มีการศึกษาพระธรรมวินัยหรือแม้แต่จะบำรุงศาสนสถานให้ร่มรื่น¹ เหมาะแก่การเป็นบุญสถาน สภาพปัญหาดังกล่าวทางมหาเถรสมาคมควรจะพิจารณาหาทางแก้ไข

ประการสุดท้าย การคมนาคมที่ไม่สะดวก ทำให้การติดต่อกันต่าง ๆ ยากลำบาก ซึ่งเป็นผลมาจากความทุรกันดารของท้องถิ่นนั้นก็ถือว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการทำงานของคณะสงฆ์ด้วย เนื่องจากทำให้พระสังฆาธิการที่อยู่ไกล ๆ ตามชนบทรับคำสั่งและนโยบาย และปฏิบัติตามคำสั่งและนโยบายของผู้บังคับบัญชาไม่ทันกาล จึงพบว่ามีปัญหาบ่อย ๆ ที่วัดตามชนบทปฏิบัติตามไม่ทันตามกำหนดที่ส่วนกลางสั่งการลงไป

ปัญหาค้นหาการศึกษา

การศึกษาของพระสงฆ์มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในด้านที่เป็นเครื่องเสริมสร้างคุณภาพแก่บุคลากรที่เป็นกำลังของพระพุทธศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งเป็นช่องทางให้ผู้เสียเปรียบทางการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐได้มีโอกาสเคลื่อนย้ายสถานะทางสังคมบ้าง² ก่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาได้ในบางส่วน แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ก็มีปัญหาที่สั่งสมมายาวนานและมีความสลับซับซ้อนยากที่จะเข้าใจเพราะเกี่ยวกับปัญหาและเงื่อนไขอื่น ๆ ทางสังคมด้วย

ในอดีตคงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าวัดเป็นศูนย์กลางและแหล่งวิทยาการของประชาชน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูให้แก่กุลบุตรไทยมาตลอด บทบาททางการศึกษาของวัดและพระภิกษุสงฆ์ไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5

¹กรมการศาสนา. ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค พ.ศ. 2531.

หน้า 42.

²พระราชมณเฑียร. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. หน้า 1.

แม้จะทรงริเริ่มความเปลี่ยนแปลง โดยทรงจัดการศึกษาสมัยใหม่แบบตะวันตกก็ตาม แต่ก็ยังทรงให้วัดและคณะสงฆ์มีบทบาทร่วมอย่างสำคัญในการจัดการศึกษาอย่างสมัยใหม่นั้นด้วย โดยให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรตามส่วนภูมิภาคเป็นครูผู้สอนวิทยาการแก่กุลบุตรในท้องถิ่น นอกเหนือจากการสอนพระภิกษุและสามเณรในวัดเท่านั้น เนื่องจากกำลังคนจากฆราวาสเพื่อใช้เป็นครูในเวลานั้นยังมีน้อย จึงต้องอาศัยกำลังจากพระสงฆ์ นั่นคือการศึกษาของรัฐและการศึกษาของพระสงฆ์เป็นไปในลักษณะประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนั้นรัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ชั้น 2 แห่ง เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพระพุทธศาสนา คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย

เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2453 ความคิดในระบบการศึกษาแห่งชาติก็ผันแปรไปอย่างพลิกหน้าเป็นหลัง มีความเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันที่เกิดขึ้น นั่นคือการศึกษาของสงฆ์กับของรัฐแยกห่างจากกัน รัฐรับเอาการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ในทุกระดับไปจัดดำเนินการเองแต่ฝ่ายเดียว¹ การศึกษาวิชาการสมัยใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณรซึ่งได้เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ก็สะดุดหยุดลงแล้วหายไป คณะสงฆ์หันกลับไปจัดการศึกษาเฉพาะด้านปริยัติธรรมตามแบบเดิมสำหรับพระภิกษุสามเณรในวัดโดยเฉพาะอย่างเดียวย่อครั้งหนึ่ง² ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในโครงการและแผนการศึกษาชาติทุกฉบับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา ไม่มีคำกล่าวอ้างถึงพระสงฆ์ วัด และปริยัติธรรมอีกเลย ภาวะการณ์ทางการศึกษาอย่างนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากข้อความในตอนหนึ่งของหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการว่า

"..... กรมศึกษาธิการและกรมธรรมการนั้น ราชการของสองกรมนี้ต่างชนิดกันที่เกี่ยวยากที่จะเลือกหาเจ้ากระทรวงที่สามารถบัญชาได้ทั้งสองกรม คงได้ทางหนึ่งเสียทางหนึ่ง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. 2516. หน้า 125.

² พระราชวรมณี. การศึกษาของคณะสงฆ์ : บัณฑิตที่รอทางออก. 2529. หน้า 36.

มีพระ ราชประสงค์จะให้ราชการเป็นไปสะดวกจึงมีพระบรมราชโองการคำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการมารวมอยู่ในพระราชสำนักตามพระเพิ่มเติม ส่วนกรมศึกษาธิการนั้น โปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่ากระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการศึกษาของรัฐนับตั้งแต่ พ.ศ. 2462 เป็นต้นมา"¹

จากข้อความข้างต้นซึ่งเป็นพระ ราชประสงค์และพระราชดำริในการจัดการศึกษาแห่งชาติ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จะพบว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ซึ่งทาง กรมธรรมการดูแลอยู่ได้ถูกตัดขาดออกจากกรมศึกษาธิการนับแต่นั้นมา แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการกลับมาพร้อมกับกรม ศึกษาธิการอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2467 โดยที่ทรงพระราชดำริว่า การศึกษาไม่ควรจะแยกออกจากวัด โดยเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการ² ด้วย แต่ก็ก็เป็นเพียงการรวมกันในระยะเวลาที่สั้น เพราะภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 แล้ว กระทรวงธรรมการก็เปลี่ยน เป็นกระทรวงศึกษาธิการ รับดำเนินการจัดการศึกษาของชาติเฉพาะหอยราชบุรีเท่านั้น ส่วนการ ศึกษาของคณะสงฆ์ก็อยู่ในความรับผิดชอบของกรมธรรมการต่อไป ผลก็คือการศึกษาในฝ่ายของรัฐ ได้เจริญแผ่ขยายกว้างขึ้นตลอดมาตามลำดับ ส่วนการศึกษาทางฝ่ายคณะสงฆ์นั้นมีแต่ทรงกับทรุด มี สภาพเหมือนถูกทอดทิ้งอยู่เฉยๆ³

ก่อนที่จะพิจารณาถึงปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น ต้องยอมรับก่อนว่าการศึกษาของ คณะสงฆ์ทำหน้าที่หรือมีบทบาท 2 ประการ⁴ คือประการแรกการศึกษาของคณะสงฆ์ทำหน้าที่เป็น สถาบันฝึกอบรมศาสนทายาท คือให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่จะทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดอายุของ

¹กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. 2516. หน้า 262.

²แหล่งเดิม. หน้า 291.

³พระราชวรมนิ. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก 2529. หน้า 380.

⁴พระเทพเวที. ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. 2531. หน้า 11.

พระศาสนาต่อไป บทบาทประการที่สองคือเป็นทางผ่านของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐ ให้มีโอกาสได้เปลี่ยนสถานะทางสังคมบ้าง

จากการทราบถึงบทบาทของการศึกษาคณะสงฆ์ทั้ง 2 ประการดังกล่าว จะทำให้สะดวกต่อการพิจารณาปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต่อไป เพราะจากบทบาทประการแรกที่มีการศึกษาของคณะสงฆ์ทำหน้าที่เป็นสถาบันฝึกอบรมศาสนทายาทนั้น ก็ต้องให้การศึกษาทั้งทางด้านบาลีและพระธรรมวินัย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระพุทธองค์โดยอาศัยความรู้ด้านการแปลบาลีเป็นพื้นฐานสำคัญ ทั้งนี้เมื่อพระภิกษุสามเณรมีความรู้ ก็ได้รับการศึกษาทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมคัมแล้ว ก็จะได้นำเอาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่ว ๆ ไป พร้อมกับนำความรู้นั้นมาเผยแผ่แก่ประชาชนต่อไป อันจะเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา จึงจะถือว่าพระภิกษุสามเณรเป็นศาสนทายาท แต่จากบทบาทประการแรกนี้จะพบว่า การศึกษาของคณะสงฆ์มีปัญหานับจากระบบการศึกษา การบริหารการศึกษา ผู้รับการศึกษา กำลังการผลิตทางการศึกษา และนโยบายทางการศึกษา ซึ่งแน่นอนว่าปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว ย่อมส่งผลถึงปัญหาทางด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาด้วย ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์แสดงบทบาทประการแรกโดยไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ปัญหาของการศึกษาคณะสงฆ์เมื่อพิจารณาจากบทบาทที่สอง ที่กล่าวว่า เป็นทางผ่านให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐให้ได้มีโอกาสทางการศึกษา และเปลี่ยนสถานะทางสังคมบ้างนั้น พบว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ได้แสดงบทบาทหนึ่งอย่างคือ เพราะตามสภาพความเป็นจริงแล้วมีประชากรในวัยศึกษาที่หลุดออกมาจากระบบการศึกษาของรัฐ เพราะเขาเหล่านั้นขาดโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษา โดยมีสาเหตุสำคัญที่ความยากจน แต่ประชากรเหล่านั้นก็ต้องการการศึกษา และต้องการเขียนฐานะทางสังคมของตนด้วย การศึกษาของคณะสงฆ์ก็เปิดโอกาสให้อย่างเสรี เป็นการแสดงบทบาทของการศึกษาคณะสงฆ์ในประการที่สองอย่างเต็มที่ แต่กลับก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา ได้แก่ เป็นการบั่นทอนกำลังของคณะสงฆ์ให้อ่อนแอลงไป ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่บวชเข้ามาเพื่อหาโอกาสทางการศึกษาซึ่งเมื่อสำเร็จและหางานทำ

ได้แล้วก็จะสึกออกไปเป็นฆราวาสทันที อีกทั้งมีปัญหาคาความแออัดของพระสงฆ์สามเณรในวัดตามเมืองใหญ่ ๆ ที่มีสำนักเรียนของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เกิดจากการแสดงบทบาททั้งสองประการดังกล่าวข้างต้น โดยจะกล่าวรวมกันไปทั้งสองประการดังต่อไปนี้ คือ

1. ปัญหาในด้านระบบการศึกษา การศึกษาที่พระภิกษุสงฆ์สามเณรเล่าเรียนกันอยู่นั้นมีมากมายหลายประเภท และส่วนมากจะไม่สัมพันธ์กัน เหมือนกับว่ามีหลายระบบ หรือไม่มีระบบเอาเลย¹ จึงทำให้เกิดความรู้สึกลับสนั่นแก่ทั้งผู้เรียนคือพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ตลอดจนผู้ให้การศึกษาคือครูผู้สอน ผู้ที่เกี่ยวข้องในการศึกษา รวมทั้งประชาชนผู้สนใจทั่วไป โดยสรุปแล้วการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรจัดเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

ก. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเอง เรียกว่าการศึกษาด้านปริยัติธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น

- แผนกธรรม ได้แก่แก่นักธรรมและธรรมศึกษา ซึ่งมี 3 ชั้น คือชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก

- แผนกบาลี ได้แก่เปรียญธรรม ซึ่งมี 9 ชั้น หรือ 9 ประโยค คือประโยค 1 จนถึงประโยค 9

ข. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือจัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ แยกเป็น

- การศึกษาที่ทางฝ่ายคณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ โดยหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ดำเนินงาน ได้แก่ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

¹ พระราชวรมณี. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. หน้า 138.

- การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ

- การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระภิกษุและสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร

ก. การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบของคณะสงฆ์และระบบของรัฐ ได้แก่ จิตภาวันวิทยาลัย และโรงเรียนอภิธรรม เป็นต้น

การศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ตามข้อ ก. เป็นการศึกษาที่กำหนดว่าพระภิกษุสงฆ์สามเณรพึงต้องศึกษา ส่วนการศึกษาในข้อ ข. และ ค. เป็นทางเลือกที่พระภิกษุสงฆ์สามเณรผู้ที่ต้องการและมีคุณสมบัติอาจเลือกศึกษาได้ หรือเป็นไปตามข้อกำหนดของสำนักนั้น ๆ ในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ทั้ง 3 ประเภทนี้ จะพบว่าระบบการศึกษาประเภท ก. คือปริยัติธรรมเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กันในระบบของตัวเอง กล่าวคือ ผู้ที่จะสอบบาลีประโยค 3 จะต้องได้นักธรรมชั้นตรีก่อน จะสอบประโยค 4 ขึ้นไป ต้องได้นักธรรมชั้นโทก่อน และผู้ที่จะสอบประโยค 7 ขึ้นไปจะต้องได้นักธรรมชั้นเอกก่อน¹ แต่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในระบบ ข. และ ค. นั้น จะไม่มีความสัมพันธ์กันเลย ทั้งในระบบของตัวเองและนอกระบบ

ในระบบการศึกษาตามข้อ ก. ด้านปริยัติธรรม คือแผนกบาลีและแผนกธรรมนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่พระสงฆ์สามเณรทุกรูปควรจะได้ศึกษาเล่าเรียนและสอบให้ผ่านเพื่อความแตกฉานในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์อันเป็นหน้าที่หลักของศาสนทายาท ซึ่งสมควรที่ทางฝ่ายปกครองคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคม จะได้ออกเป็นกฎหรือสั่งขาดติบังคับว่า พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชเข้ามาแล้วจะต้องเรียน ส่วนจะเรียนมากหรือน้อยแค่ไหนนั้นก็ขึ้นอยู่กับระยะเวลาของการบวช ซึ่งทางคณะสงฆ์สมควรจะแบ่งเป็นหลักสู่ศรัทธาชั้นสำหรับพระภิกษุ² ประเภท 1 เดือน

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "การศึกษาของพระสงฆ์," ใน พระพุทธศาสนา : หัตถะและวิจารณ์. 2529. หน้า 80.

² พระภิกษุ คือพระภิกษุสงฆ์ผู้เพิ่งบวชเข้ามาใหม่ในบวรพุทธศาสนา

3 เคื่อน หรือหลักสูตรสำหรับพระภิกษุสามเณรที่บวชระยะยาวหรือตลอดไป จึงจะเป็นการสมควร แต่ในทางปฏิบัติแล้วการศึกษาในระบบที่สำคัญต่อพระศาสนานี้กลับถูกปล่อยให้แก่ละวัดจักตามใจชอบ ตามบุญตามกรรม วัดไหนมีทุนมีกำลัง (ทั้งผู้เรียนและผู้สอน) ก็จัด วัดไหนไม่มีทุนไม่มีกำลังก็ไม่ต้องจัด เป็นการหาจุดยืนที่แน่นอนไม่ได้¹ ถึงเวลาสอบในส่วนกลางเรียกกันว่า "สอบสนามหลวง" แต่ละสำนักก็จะส่งพระภิกษุสามเณรเข้ามาสอบมาก โดยไม่มีการกลั่นกรองว่า พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นมีความรู้มากพอที่จะเข้าสอบหรือไม่ ผลก็คือมีการสอบตกกันมาก ทำให้พระภิกษุสามเณรหมดกำลังใจ และเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลาและค่านิยม - ตรวจข้อสอบที่มีจำนวนมาก ๆ สิ้นเปลืองกำลังคนและเงินทองโดยไม่สมควร จนสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเองก็ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตต่อรัชกาลที่ 6 เพื่อให้ทรงยกเลิกธรรมเนียมที่ให้พระเณรผู้เข้าสอบต้องมีผู้รับรอง เพราะถึงมีผู้รับรองซึ่งส่วนมากก็เป็นเจ้าอาวาสนั้น ๆ เอง ก็ไม่ได้ทำการกลั่นกรองคุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรที่จะมาสอบอย่างจริงจัง จึงเท่ากับไม่มีประโยชน์อะไร ซึ่งเมื่อนักเรียนสอบตกกันมากก็มักจะชอบอ้างกันว่าผู้คุมสอบและกรรมการตรวจข้อสอบไม่ยุติธรรม มีไปรษณียบัตรร้องเรียนมาถึงท่านอยู่เสมอ ๆ² จนเป็นปัญหาหนึ่งที่ทรงหาทางแก้ไข

สรุปในส่วนนี้ว่า ในด้านระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นปัญหาก็เพราะว่า ระบบการศึกษาในรูปแบบแรกคือการศึกษาปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาที่สำคัญยิ่งต่อการเป็นศาสนทายาทของพระภิกษุสามเณร สมควรที่ทางมหาเถรสมาคมจะได้ออกเป็นกฎหรือระเบียบให้ผู้เข้าสอบเข้าสอบได้ศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่เวลาทุกรูป โดยจัดเป็นหลักสูตรเดียวกันทุกวัดทั่วประเทศ ทำการสอนเหมือนกันและโดยพร้อมเพรียงกันเหมือนกับการจัดการศึกษาภาคบังคับของรัฐ ส่วนรูปแบบที่เหลือคือแบบ ข. และแบบ ค. จึงจะเปิดให้พระภิกษุสามเณรได้เลือกเรียนตามใจชอบ และตาม

¹กรมการศาสนา. ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค พ.ศ. 2530.

หน้า 41.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. เลขที่ ศ.11/3. การศึกษาของพระสงฆ์.

ความฉับ แต่ที่เป็นปัญหาเพราะในทางปฏิบัติจริง การศึกษาตามรูปแบบ ก. (ปริยัติธรรม) กลับถูกปล่อยให้แก่ละวัดจัดกันเองตามมีตามเกิด ซึ่งบางวัดไม่ได้จัดเลยก็มี โดยที่ในปัจจุบันพระภิกษุสามเณรจะมุ่งความสนใจในการศึกษามายังระบบการศึกษาในรูปแบบ ข. และ ค. กันมาก โดยเฉพาะการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับบรรพชิต หวังนี้อาจเป็นเพราะแรงจูงใจในการออกไปประกอบอาชีพแบบฆราวาสเมื่อศึกษาจบแล้วก็ได้

2. ปัญหาด้านการบริหารและการดำเนินการศึกษา เป็นปัญหาต่อเนื่องมาจากข้อแรก กล่าวคือระบบการศึกษาในรูปแบบแรกคือการศึกษาปริยัติธรรมนั้นคณะสงฆ์รับผิดชอบทางการศึกษาจะรับผิดชอบเฉพาะด้านวัดผลอย่างเดียว คือจัดให้มีการสอบรวมที่ส่วนกลางเท่านั้น ไม่ได้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ดังนั้นการบริหารและการดำเนินงานจึงเป็นเรื่องของเจ้าสำนักแต่ละวัดหรือแต่ละท้องถิ่นจะดำเนินการเอง ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ขาดยุคขึ้นและระบบที่แน่นอนไม่ได้ การบริหารและการดำเนินงานแบบต่างคนต่างจัดจึงหาประสิทธิภาพไม่ได้ แต่ละวัดก็จะจัดตามทุนและกำลังของตน ข้อสำคัญคือตามความเอาใจใส่ของเจ้าอาวาสด้วย ครูผู้สอนตามวัดในส่วนภูมิภาคส่วนมากก็จะเป็นเจ้าอาวาสที่ทำการสอนเอง โดยที่มีจำนวนไม่น้อยที่ท่านเองก็มีความรู้ไม่แตกฉานพอ การสอนส่วนใหญ่เป็นแบบบอกให้ท่องจำ ทั้งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยตรัสเรียกวิธีนี้ว่า เป็นการสอนแบบนกแก้วนกขุนทอง¹ ทำให้สภาพการเรียนส่วนใหญ่ผู้เรียนจะเกิดความเบื่อหน่าย ไม่สนใจการเรียน ประกอบกับเจ้าอาวาสส่วนมากมีภาระในด้านอื่น ๆ อยู่แล้ว โดยเฉพาะด้านกิจนิมนต์ ทำให้ไม่มีเวลามากพอที่จะบริหารและดำเนินการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้มีประสิทธิภาพได้

สภาพปัญหาดังกล่าวนี้ส่งผลถึงการศึกษาด้านปริยัติธรรมไม่แพร่หลายอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะแผนกบาลียังมีน้อยมาก โดยเฉพาะในชนบทวัดส่วนมากจะไม่มีการสอนเลยแม้แต่บาลีขั้นต่ำสุด²

¹มหาภูมิบาลวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 76.

²พระราชวรมนี. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. หน้า 141.

พอถึงเวลาที่ทางส่วนกลางกำหนดการสอบรวม แต่ละวัดก็จะส่งบัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรเข้ามาสอบมากมาย โดยพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นไม่มีความรู้มาก่อนเลยก็มี ผลจึงสอบตกกันมาก

นอกจากนี้พระภิกษุสามเณรที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมจริง ๆ จากชนบทก็พากันหลังไหลเข้าสู่กรุงเทพมหานครหรือตามวัดในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีสำนักเรียนค้ำนี้ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในด้านอื่น ๆ ตามมา โดยเฉพาะปัญหาวัดในเมืองใหญ่และในกรุงมีพระภิกษุสามเณรตลอดจนศิษย์วัดอยู่กันอย่างแออัดมากจนหาความสงบไม่ได้และยากแก่การควบคุมดูแลในทุก ๆ ด้านสำหรับเจ้าอาวาสด้วย ปัญหาพระพุทธศาสนาในชนบทซึ่งอ่อนกำลังอยู่แล้วยิ่งอ่อนแอลงอีก เพราะจำนวนพระภิกษุสามเณรที่หลังไหลจากต่างจังหวัดเข้ามาส่วนกลางปีละมาก ๆ

3. ปัญหาด้านผู้รับการศึกษา ถ้าเป็นชนบทก็จะพบปัญหาพระภิกษุสามเณรมีจำนวนน้อยมาก เพราะส่วนมากนิยมบวชตามประเพณีเฉพาะช่วงเข้าพรรษา 3 เดือนเท่านั้น ทำให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นไม่สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ประกอบกับปัญหาที่ว่าครูผู้สอนก็ขาดเทคนิคในการสอนเป็นส่วนใหญ่ สภาพการเรียน - การสอนจึงยิ่งน่าเบื่อหน่าย จำนวนผู้เรียนตามชนบทจึงมีน้อยมาก และบางวัดไม่มีเลย

ปัญหาอีกส่วนหนึ่งสำหรับผู้รับการศึกษาก็คือ ผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา และเริ่มเรียนพระปริยัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นสามเณรอายุ 12 ขวบ หรือพระภิกษุอายุ 21 ปี หรือบวชเมื่อชราอายุ 60 ปี ไม่ว่าวัย พื้นฐานทางการศึกษาและประสบการณ์จะแตกต่างกันเพียงใดก็ตามก็ต้องเรียนชั้นเดียวกัน เรียนวิชาเดียวกันและตามหลักสูตรเดียวกัน จึงยากที่จะให้การศึกษาตามพระปริยัติธรรมได้ผลดี มีแต่จะเกิดปัญหาที่ผู้เรียนจะลดยาลง ถึงแม้ว่าจะมีบางสำนักที่จัดหลักสูตรเพื่อพระนวกะโดยเฉพาะก็ตาม แต่ก็จะมีจำนวนน้อยมากจนนับเป็นการแก้ปัญหาในส่วนรวมไม่ได้

นอกจากนี้ก็ยังมียุทธศาสตร์ที่เกิดจากความขัดแย้งในด้านความต้องการของผู้เรียนด้วย กล่าวคือ กล่าวคือพระภิกษุสามเณรส่วนมากต้องการเรียนวิชาทางโลกด้วย โดยให้เหตุผลว่าเพื่อความรู้และประสบการณ์เท่าทันกับทางโลกพอที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ทางคณะสงฆ์ผู้จัดการศึกษากลับไม่ต้องการ เช่นนั้นไม่สนองตอบความต้องการดังกล่าวด้วยเหตุผลว่าวิชาการอย่างฆราวาสเรียนนั้นไม่เหมาะสมกับบรรพชิตและเกรงไปว่าพระภิกษุสามเณรที่สำเร็จ

การศึกษาตามหลักสูตรแบบพระราชวังจะสืกออกไปประกอบอาชีพเป็นส่วนใหญ่ ทำให้กำลังแห่งความเป็นศาสนาทยาลดน้อยลง พระภิกษุสามเณรส่วนมากสนใจศึกษาในระบบการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณรมากกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม ดังจะเห็นได้จากจำนวนเปรียบเทียบระหว่างผู้เข้ามาสอบปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์กับนักศึกษาผู้ใหญ่ที่เป็นพระภิกษุสามเณร ใน พ.ศ. 2515 และ 2517 ดังนี้¹

พ.ศ.	2515	2517
ผู้เข้าสอบปริยัติธรรมแผนกบาลี	11,927	12,986
นักเรียนศึกษาผู้ใหญ่สำหรับภิกษุสามเณร	13,023	25,448

นอกจากนี้ในจำนวนนักเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลีเอง จำนวนนักเรียนที่ส่งเข้าสอบกับจำนวนนักเรียนผู้เข้าสอบจริงยังแตกต่างกันอย่างมาก เพราะผู้เข้าสอบจริงมีน้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะติดกิจนิมนต์หรือเพราะขาดกำลังใจในการสอบ แสดงถึงความสนใจต่อการศึกษาในรูปแบบที่ทางคณะสงฆ์จัดนั้นมีน้อยมากและผู้ทดสอบได้ก็ยังมีน้อยลงไปอีก ซึ่งแสดงถึงผลสัมฤทธิ์และคุณภาพในการจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรมของทางคณะสงฆ์ด้วย ดังตัวเลขในปี พ.ศ. 2518 ดังนี้²

¹พระราชวรมนี. การศึกษาของคณะสงฆ์ : บัณฑิตที่รอทางออก. 2529. หน้า 143.

²แหล่งเก็บ. หน้า 144.

จำนวน ชั้นเรียน	ส่งเข้าสอบ	ขาดสอบ	คงสอบจริง	สอบได้
ประโยค 1 - 2 ถึง ป.ธ. 9	11,926	3,807	8,119	2,569
เฉพาะ ป.ธ.3 ถึง ป.ธ. 9	5,691	2,015	8,675	1,462
เฉพาะ ป.ธ.6	842	353	489	124
เฉพาะ ป.ธ.7	284	111	173	16

4. ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยอุดหนุน อุปการะการสอน ตลอดจนอาคารสถานที่เรียน รวมทั้งตำราเรียนและตำราสอนก็ต้องสั่งซื้อจากกรุงเทพมหานคร ตามชนบทนั้นจะขาดแคลนมาก¹ โดยเฉพาะค่านปัจจัยอุดหนุนนั้นจะหวังพึ่งบุญชาวบ้านในละแวกนั้นก็ไม่ได้ เพราะชาวบ้านก็มีฐานะยากจนเป็นส่วนใหญ่ สำหรับตำราเรียนของพระภิกษุสามเณรนั้นเป็นปัญหามานานแล้ว เช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงมีพระมหาสมณสาสน์ไปถึงพระมหาวัย บาเรียนเอกแห่งจังหวัดนครศรีธรรมราชว่า

".....หนังสือเรียนบาฬีเวทยากรณัณ ก็เห็นอยู่ว่าไม่มี แลหายากมาก จะจัดส่งไปให้
ภายหลัง"²

สำหรับเงินช่วยเหลือจากทางรัฐบาลนั้นมีน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนพระภิกษุและ
ผู้เรียนประมาณ 2 แสนรูป³ ดังเช่นปี พ.ศ.2526 รัฐบาลให้เงินอุดหนุนประมาณ 2 ล้าน 5 แสนบาท

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน์ เล่ม 1. 2514. หน้า 329.

²แหล่งเก็บ.

³พระราชวรณีย์, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. หน้า 11.

สำนักเรียนส่วนมากได้รับงบประมาณช่วยเหลือ 100 - 200 บาท สำนักชั้นพิเศษในกรุงเทพฯ ได้รับ 500¹ การที่คณะสงฆ์ได้รับเงินอุดหนุนและงบประมาณเพื่อการศึกษาจำนวนน้อยมากเช่นนี้ย่อมมีผลทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยขาดประสิทธิภาพไปด้วย

5. ปัญหาด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา ปัญหาข้อนี้เป็นผลรวมมาจากปัญหาทั้ง 4 ประการ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะเมื่อการศึกษาของคณะสงฆ์มีปัญหาด้านระบบของการศึกษา ปัญหาด้านบริหารและการจัดดำเนินการศึกษา ปัญหาด้านผู้เรียนและปัญหาการขาดแคลนปัจจัยอุดหนุนแล้ว ก็ย่อมส่งผลถึงคุณภาพ และสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาของคณะสงฆ์ว่าจะต้องอยู่ในสถานะที่ด้อยไปด้วยทั้งนี้โดยพิจารณาจากกลุ่มหมายหรือหน้าที่หลักของระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ มีบทบาทที่สำคัญ 2 ประการ คือ ให้ความรู้และการฝึกฝนอบรมแก่พระภิกษุสามเณรเพื่อให้เป็นศาสนทายาทที่สืบไป กับบทบาทในฐานะที่เป็นทางผ่านให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาจากระบบการศึกษาของรัฐ แต่เมื่อพิจารณาปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ของระบบการศึกษาของคณะสงฆ์แล้วจะพบว่า ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่สามารถที่จะโน้มถ่วงให้พระภิกษุสามเณรหันมาสนใจศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันอย่างจริงจังได้หรือไม่สามารถตอบสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณรกลุ่มที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนในด้านนี้ได้อย่างทั่วถึง เพราะเกี่ยวข้องกับปัจจัยการขาดแคลนบุคลากร อาคารสถานที่เรียน และทุนปัจจัย เป็นต้น เมื่อไม่สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเต็มที่แล้วจึงนับได้ว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ขาดคุณภาพ และไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร

ปัญหาด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์และการส่งเคราะห์ประชาชน ถือเป็นหน้าที่หลักสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นศาสนทายาท ทั้งนี้จะได้คำร้องพระพุทธศาสนาให้สถาพรสืบต่อไป

¹พระราชมุนี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 11.

การที่พระภิกษุสามเณรจะต้องเผยแผ่ธรรมและสงเคราะห์ประชาชนด้วยธรรมนั้น เพราะการดำรงชีวิตแบบเพศสมณะของพระภิกษุสามเณรนั้นต้องอาศัยการอุปถัมภ์จากคฤหัสถ์ ทั้งพุทธพจน์บทหนึ่งแนะนำให้บรรพชิตพิจารณาอยู่เสมอว่า

".....บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น....."¹

อีกบทหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเตือนพระสงฆ์ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า

".....ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้อุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และกิลานปัจจัยเภสัชบริวาร แม้เธอทั้งหลาย ก็จึงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด....."²

และในสังคาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงหน้าที่หรือข้อควรปฏิบัติแก่กันของบุคคลในสังคม เช่น บิณฑบาต มารคากับบุตร สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน ครูอาจารย์กับศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง และได้กำหนดหน้าที่ระหว่างนักบวชกับคฤหัสถ์ไว้ดังนี้

".....สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนเมื่อได้รับการบำรุงจากกุลบุตรโดยฐานะ 5 อย่างแล้ว ย่อมต้องอนุเคราะห์กุลบุตรโดยฐานะ 6 อย่าง คือ 1) สอนให้ละเว้นจากความชั่ว ความเลว 2) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 4) สอนสิ่งที่เขายังไม่เคยได้สัปดาห์เล่าเรียน 5) ชี้แจงให้เข้าใจชัดในสิ่งที่ได้สัปดาห์เล่าเรียนแล้ว และ 6) บอกทางสวรรค์ให้ (คือแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข)"³

¹ พระราชนิพนธ์. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 24.

² เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระพุทธศาสนา : ทัศนคติและวิจารณ์. 2529. หน้า 70.

³ แหล่งเดิม.

พระพุทธพจน์ทั้ง 3 แห่งที่ยกมากล่าวอ้างนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ ในการที่จะต้องเผยแผ่พระธรรมและสงเคราะห์ประชาชนด้วยธรรม ความสำคัญของบทบาทในการเผยแผ่ธรรมและสงเคราะห์ประชาชนของพระสงฆ์นั้น มีมากมายต่อการที่จะดำรงพระพุทธศาสนาเอาไว้ต่อไป ทั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกเหตุแห่งการดำรงอยู่และอันตรธานแห่งพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกบัญญัติกัมมัตถ อังคุตตรนิกาย ว่า

".....อุกรภิกษุทั้งหลาย ศาสนาจะอันตรธานไปก็ด้วยเหตุ 5 ประการ คือ 1) พระสงฆ์ไม่ศึกษาธรรม 2) ไม่แสดงธรรม 3) ไม่สอนธรรม 4) ไม่สาธยายธรรม และ 5) ไม่ตรikirongพิจารณาธรรม....."¹

ด้วยพระพุทธพจน์บทนี้จะเห็นได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม การนำเอาความรู้จากการศึกษาธรรมไปเผยแผ่และสาธยายแก่ภิกษุสงฆ์หรือประชาชนโดยทั่วไปนั้น เป็นเหตุผลที่สำคัญแห่งการดำรงอยู่และความเจริญของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยว ซึ่งทางคณะสงฆ์ควรตระหนักถึงหน้าที่สำคัญในด้านนี้ และแสดงบทบาทที่ถูกต้องอย่างมีประสิทธิภาพ

✕ การที่พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ในประเทศไทยมาได้ช้านานนับตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ย่อมแสดงว่าพระภิกษุสงฆ์ไทยได้ตระหนักถึงหน้าที่สำคัญของการเผยแผ่ตลอดมาเป็นส่วนใหญ่ แต่ถึงกระนั้นก็ต้องยอมรับในสภาพความเป็นจริงที่ว่านับวันที่ผู้คนที่ยังเสื่อมศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์และทางไกลวัดมากขึ้น วัดและพระสงฆ์จะมีบทบาทเพียงแค่สนองตอบความต้องการด้าน "พิธีกรรม" ทางศาสนาให้แก่ประชาชนเท่านั้น เช่น การสวดมนต์ พิธีศพ และขึ้นบ้านใหม่ หรือเปิดกิจการธุรกิจแห่งใหม่เป็นต้น ถึงแม้ว่าในพิธีหลาย ๆ อย่างจะมีการเทศน์ แต่ก็เป็นการ "ให้" และการ "รับ" ธรรม สาระและความรู้สั่งธรรมโดยที่ทั้งทางฝ่ายพระสงฆ์ผู้ให้กับประชาชนผู้รับไม่ได้ซาบซึ้งหรือเข้าใจในข้อธรรมนั้น ๆ เท่าที่ควร โดยสังเกตจากการพูดคุยกัน

¹ พระราชวรมณี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 13.

ของคฤหัสถ์หรือการนั่งหลับตาระหว่างพระเทศน์ตามงานพิธีต่าง ๆ ฝ่ายพระสงฆ์ก็เทศน์ตามคัมภีร์ไบเบิล เป็นส่วนมาก ไม่ได้มีการประยุกต์ให้ทันสมัยเข้ากับสภาพผู้ฟัง สภาพเหตุการณ์ และสภาพของกาลเวลาที่เปลี่ยนไป การเทศน์จึงแทบจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเพื่อช่วยให้ศาสนพิธีสมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น หัวประเทศมีพระสงฆ์เพียง 3 - 4 รูป หรืออาจจะนับองค์ได้เท่านั้นที่ปัญญาชนยอมรับฟังคำสอน¹ สภาพความเป็นจริงอีกอย่างหนึ่งที่พบเห็นบ่อย ๆ ก็คือผู้ที่ไปสนทนาธรรมกับพระภิกษุสงฆ์ส่วนมากจะเป็นคฤหัสถ์ที่มีอายุมากแล้ว หรือเลยกลางคนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัยเด็กและหนุ่มสาวนั้นมีน้อยมาก คนสองวัยหลังนี้จะเข้าวัดก็เฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมกับผู้อื่นมาก ๆ เป็นประเพณี เช่น เวียนเทียน สงกรานต์ และใส่บาตรเฉพาะวันสำคัญ ๆ ทางศาสนาเท่านั้น

จากสภาพดังกล่าวจึงอาจพูดได้ว่า พระสงฆ์กำลังจะหมดบทบาทไปจากหน้าที่การเผยแผ่สั่งสอนธรรมะแก่ประชาชนลงไปทุกที ๆ นั่นคือความเสื่อมของงานการเผยแผ่และการสงเคราะห์ประชาชน ซึ่งทางคณะสงฆ์ไทยสมควรจะได้หยิบยกประเด็นขึ้นมาพิจารณาถึงที่มาของปัญหาว่าเกิดจากอะไรบ้าง ดังต่อไปนี้คือ

1. การขาดแคลนบุคลากรผู้เผยแผ่ธรรม ผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะและสงเคราะห์ประชาชนด้วยธรรมะก็คือพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นจึงอาจมีผู้สงสัยว่าถ้าในประเทศไทยมีพระภิกษุสงฆ์และสามเณรอยู่ประมาณ 3 แสนกว่ารูป แล้วจะเรียกว่าขาดแคลนผู้เผยแผ่ธรรมะได้อย่างไร ก็ต้องยอมรับกันว่าไม่ใช่พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปจะสามารถเป็นผู้เผยแผ่ธรรมะให้กับประชาชนได้ทั้งหมด การที่จะเป็นผู้เผยแผ่ธรรมะที่ประชาชนยอมรับฟังและนำไปปฏิบัติตามนั้น ต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายด้าน ข้อสำคัญคือความรู้และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จึงต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึงสภาพปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอีกครั้งหนึ่งว่าระบบการศึกษา

¹ พระราชวรมณี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 13.

ของคณะสงฆ์นั้นมีปัญหาหลายประการจนทำให้มีสภาพเสื่อมโทรมแม้การให้การศึกษาด้านปริยัติธรรม ซึ่งถือว่าเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาเองก็ตาม และเมื่อกล่าวเลยไปถึงวิชาการทางโลกด้วยแล้วยิ่งไปกว่านั้น คือสภาพล้าหลังกว่าระบบการศึกษาของรัฐชนิดเทียบกันไม่ได้เลยทีเดียว เมื่อสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นไปในลักษณะนี้ย่อมส่งผลถึงการผลิผลผลิตการออกมาอย่างไม่มีประสิทธิภาพ จึงพออยู่บ่อยู่ ๑ ว่าพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยโดยเฉพาะตามชนบทไม่เคยศึกษาธรรมเลย นอกจากการฝึกท่องสวดมนต์ซึ่งก็อาจจะท่องผิดอยู่ด้วย เพราะพื้นฐานการศึกษาด้านอ่านออกเขียนได้สำหรับชนบทนั้นไม่ต้องพูดถึง แม้ว่าปัจจุบันนี้ระบบการศึกษาภาคบังคับของรัฐจะแพร่กระจายไปทั่วประเทศแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ทุกท้องที่ทุกตำบล ดังนั้นความชนบทที่ประชาชนส่วนมากยังฝากความหวัง ความศรัทธาเลื่อมใสไว้กับพระภิกษุสงฆ์ แต่พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่แม้แต่เจ้าอาวาสเองก็กลับไม่ได้ศึกษาธรรมะอย่างจริงจังให้เข้าใจต้องแท้พอที่จะเป็นผู้นำคำขวัญมีบุญญาแก่ประชาชนในท้องถิ่นได้ประกอบกับวิชาการทางโลกก็แทบจะไม่ได้รับ ความไม่เท่าทันต่อเหตุการณ์บ้านเมือง การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้กับสภาพสังคมก็ไม่มี พระภิกษุสงฆ์ตามชนบทจึงลดบทบาทด้านการเผยแผ่ธรรมะลงไปจะมีบทบาทก็เพียงผู้นำหรือผู้ร่วมพัฒนาท้องถิ่นในด้านสาธารณูปโภค เช่น การสร้างสะพาน เขื่อน ทำนบ ถนน ศาลาพักร้อน และโรงประชุม เป็นต้น สำหรับพระภิกษุสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร และตามเมืองใหญ่ ๆ ที่เจริญแล้ว ถึงแม้ว่าจะได้เปรียบพระภิกษุสงฆ์ตามชนบทในด้านการศึกษาเพราะได้ศึกษาปริยัติธรรมอย่างจริงจัง รวมทั้งวิชาการทางโลกด้วย แต่ก็อาจกล่าวได้ว่ายังล้าหลังตามไม่ทันสภาพการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านของสังคมเมืองได้ ยิ่งปัญญาชนด้วยแล้วจะไม่ยอมรับว่าพระภิกษุสงฆ์มีความเป็นผู้นำทางภูมิปัญญาได้เลย เพราะการศึกษาทางโลกที่น้อยกว่าพวกเขา แม้พระธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเป็นสังฆธรรม เป็นความจริงที่ทุกคนยอมรับ แต่พระสงฆ์ทั่วไปก็ไม่มีความรู้วิชาการทั่วไปที่ปัญญาชนเขารู้กันพอที่จะเป็นสื่อถ่ายทอดสื่อสารธรรมให้เขาเข้าใจได้ เราจึงเห็นภาพในสมัยนี้ว่า นักศึกษาสมัยใหม่ฟังธรรมะ และเชื่อถือคำสอนทางศาสนาที่ปัญญาชนฝ่ายคฤหัสถ์บางท่านแสดงยิ่งกว่าที่จะฟังจากพระสงฆ์¹ กล่าวได้ว่าคฤหัสถ์ หรืออุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้นกำลังช่วยรับภาระในการเผยแผ่ธรรมะไปจากพระสงฆ์มากขึ้น

¹ พระราชวรมณี. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 13.

ไม่เฉพาะแต่การศึกษาเท่านั้นที่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสนับสนุนบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระภิกษุสงฆ์ แต่ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีก เช่นความประพฤติส่วนตัวของพระสงฆ์ว่าเหมาะสมกับเพศสมณะและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนให้หรือไม่ เพราะการที่จะเป็นผู้เผยแผ่สิ่งใด ผู้เผยแผ่ก็ควรจะต้องปฏิบัติสิ่งนั้น ๆ ให้ได้ก่อน จึงจะก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้อื่น ทั้งนี้ท่านพุทธทาสภิกขุเคยกล่าวไว้ว่า การเผยแผ่ธรรมนั้นตั้งแต่สมัยโบราณจะใช้อยู่ 2 วิธี คือ¹

1. วิธีเทศนาสั่งสอนเขา และ
2. วิธีปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้เขาเห็นจนเกิดศรัทธาทำตาม นับถือตาม

✕ แต่ในความเป็นจริงแล้ว พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยยังประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นที่เลื่อมใสแก่บุคคลอื่นไม่ได้ เช่น พระสอนประชาชนไม่ให้สูบบุหรี่ เล่นการพนัน แต่พระองค์เองก็มีการกระทำผิดในเรื่องเหล่านี้อยู่บ่อย ๆ โดยเฉพาะการสูบบุหรี่ จะจะเป็นความปกติที่ประชาชนยอมรับไปโดยปริยาย ทั้งที่จริง ๆ แล้วเข้าลักษณะ "คิณียค" แสดงการละกิเลสไม่ได้ ซึ่งพระไม่ควรประพฤติปฏิบัติซึ่งถือว่าเป็นโลกวัชชะ² ได้ ที่กล่าวมาทั้งหมดในส่วนนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ปัญหาด้านการเผยแผ่ที่สำคัญที่สุดคือการขาดแคลนผู้เผยแผ่นั้น หมายถึงการขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์อย่างถ่องแท้ รวมทั้งการขาดความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่ที่พอจะมาประยุกต์เข้ากับคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อให้การเผยแผ่นั้นมีประสิทธิภาพแผ่กว้างไกลออกไปในหมู่ชนทุกชั้น ทุกท้องถิ่น

¹ส. ศิวรักษ์. "คำสัมภาษณ์ท่านพุทธทาสภิกขุ," ใน กัมมฉ่องส่องพระ. 2522.

หน้า 237.

²โลกวัชชะ หมายถึงความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ที่ชาวโลกติเตียน และบางทีชาวโลกถือว่าเป็นความผิดมาก เช่น การฉันทข้าวเย็นและการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น ซึ่งความผิดดังกล่าวเป็นความผิดเล็กน้อยตามพระธรรมวินัย แต่เป็นเรื่องใหญ่สำหรับสาวยาคาชาวโลก ทางฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ก็สามารถจับสึกได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันคำครหา

สภาพการขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์ผู้เผยแผ่คำสอนมากตามชนบท โดยเฉพาะที่ห่างไกล จึงได้กล่าวมาในส่วนปัญหาการปกครองแล้วว่า ความชนบทมีพระสงฆ์น้อย บางวัดก็มีแค่รูปเดียวก็ไม่ได้ศึกษาธรรมด้วยเพราะสภาพท้องถิ่นและภูมิประเทศที่กั้นการ สำหรับในกรุงเทพฯ และตามเมืองใหญ่ ๆ ปัญหาในส่วนนี้จะน้อยมาก จึงมีการเรียกร้องจากพระสังฆาธิการในระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเจ้าคณะภาค หรือเจ้าคณะจังหวัดก็ตาม ให้ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์บางส่วนกลาง "ทำการส่งพระภิกษุจากส่วนกลางหรือตามเมืองใหญ่ ๆ ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ทั้งวิชาการทางธรรม และทางโลก เพื่อไปเป็นศาสนทูตจาริกออกไปเผยแผ่ตามชนบทบ้าง

2. ปัญหาคำวินิจฉัยการ ก็จะพบว่า การเผยแผ่ธรรมโดยทั่วไปจะเป็นไปในลักษณะการเทศนาธรรมในวันธรรมสวนะ (วันพระ) และวันสำคัญ ๆ ทางศาสนาเท่านั้น วิธีการก็คือพระที่เป็นผู้เทศน์ซึ่งส่วนมากเป็นเจ้าอาวาส หรือพระรูปใดรูปหนึ่งที่เจ้าอาวาสมอบหมายขึ้นนั่งบนธรรมาสน์เทศตามใบลาน โดยไม่มีการประยุกต์ ทั้งสำนวนของภาษาและเนื้อหาสาระให้เข้ากับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ส่วนคฤหัสถ์ก็นั่งฟังในสภาพที่แทบจะเรียกว่าไม่รู้และไม่เข้าใจ โดยเฉพาะความชนบทด้วยแล้ว ระดับการศึกษาค่อนข้างน้อย โอกาสที่จะเข้าใจหลักธรรมอย่างลึกซึ้งเป็นไปได้ยาก จึงพบกับสภาพที่มราวาสนั่งฟังไปคุยกันไป หรือหลับบ้างเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าจะมีพระนักเทศน์บางรูปแปลข้อความไปบ้างเพื่อให้ผู้ฟังไม่เกิดความรู้สึกรำคาญ เบื่อหน่าย ส่วนมากก็จะออกมาในลักษณะตลกขบขันซึ่งไม่เหมาะสมแก่เพศสมณะ เช่น ชาวที่ปรากฏทางสื่อมวลชนในสมัยรัชกาลที่ 7 เรื่อง "พระเทศน์ตลก" มีข้อความว่า

"..... คำพูดที่ออกมาในระหว่างเทศน์นั้น เป็นถ้อยคำที่แม้แต่สาธุชนเองก็มักจะไม่วางใจพูดออกมาจากปากเลย แม้ภิกษุที่เทศน์ก็ยังใช้ได้เต็มคำ เช่น "หลวงพี่..... รักวัวจึงจับวัวไปข้างกำแพง แล้วจับแกมวัวและลงทางหางวัว" หรือ "หลวงพี่เทศน์เก่ง สำคัญจะรางวัลไปหน้าโรงหอย" ถ้อยคำเหล่านี้ประกอบด้วยการร้องทำนองเป็นภาษาต่าง ๆ และคตินาตลกขบขันที่เด็กชอบฮา กัน ฝ่ายฆานิก-ชายบางพวกก็อุตส่าห์พนมมือฟังไปและหัวเราะไปซึ่งถ้าถือว่าเป็นการเลื่อมใสก็คงเป็นความเลื่อมใสที่แก่เต็มทน เพราะมิได้เกิดจากใจอันแท้จริง เป็นอันว่าประโยชน์ที่ผู้ฟังได้รับก็คือการฟังตลกเท่านั้น แต่น่าเสียใจที่

พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงไว้ซึ่งความสำรวมตามหลักของพระพุทธบัญญัติมาเป็นตลกให้ฟัง ซึ่งทาง
แนวปรัชญาชีวิตของสยามถ้าพระรูปใดไปหาอย่างว่านี้ ผู้ฟังจะหันหน้ากลับหมกคั่นที่และเขาจะ
หาว่าไม่ใช่พระเสียทีเดียวจึงหวังว่าผู้เป็นประธานแห่งศาสนาคงจะไว้ใจเกราะให้ไป
อย่างใดอย่างหนึ่ง"¹

นอกจากนี้ พระที่เผยแผ่ธรรมะยังใช้วิธีการเผยแผ่ที่ไม่เหมาะสมกับเพศ วัย ความรู้
ความสนใจ และความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ฟังด้วย เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระครูสังฆราช-
วาทีพรหมญาณจารย์ เจ้าคณะเมืองลพบุรี ได้ให้ทานธรรมแก่พรานป่าในหมู่บ้านหนึ่ง เพื่อให้รู้จัก
โทษของการทำบาปด้วยการล่าสัตว์ แล้วให้เลิกหากินเป็นพรานป่าเสีย พอความทราบถึงสมเด็จ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้มีพระมหาสมณสาส์นไปประทานพระคำวิแก่พระ-
ครูรูปนั้นว่า

".....การแสดงธรรมข้อฆ่าสัตว์ว่าเป็นบาปนั้นควรอยู่ แต่แล้วจะให้เขาไปหากินทางไหน
การหากินนั้นต้องเป็นไปให้เหมาะแก่สภาพท้องถิ่น พระธรรมกถึก² ผู้จะสอนเขาควรระ-
ได้คำวิให้รอบคอบก่อน"³

พูดโดยสรุปก็คือ วิธีเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์ไทยนั้นล้าสมัย ไม่ได้รับความสนใจของคนยุค
ใหม่ และไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นด้วย ซึ่งผิดกับบางศาสนา เช่น
ศาสนาคริสต์ที่จะต้องให้บาทหลวงผู้เผยแผ่ศาสนาได้ทำการศึกษาทางภาษา ขบธรรมเนียมประ-
เพณี สภาพความเป็นอยู่ การทำมาหากิน โดยเฉพาะ "ปัญญา" ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ก่อนจะ
ไปเผยแผ่ ทั้งนี้เพื่อการ "เข้าถึง" ผู้ฟังและความสัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. เล่มที่ บ.26.5
/32. "พระเทศน์ตลก," ศรีกรุง. 17 พฤษภาคม 2471. หน้า 2.

² พระธรรมกถึก หมายถึง พระนักเทศน์หรือนักสอน

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมณสาส์น เล่ม 1. 2514. หน้า 126 - 127.

3. การชาตปัจจัย เครื่องมือและอุปกรณ์สนับสนุน ปัญหานี้ับว่าสำคัญไม่น้อย เพราะการจะทำสิ่งใดก็ตามก็ต้องอาศัยทั้งกำลังคน กำลังทรัพย์ และวัตถุดิบอื่น ๆ อีกมากมายเป็นองค์ประกอบ การเผยแผ่ศาสนาที่เช่นเดียวกัน ปัญหาที่พบมาตลอดก็คือการขาดเงินทุนสนับสนุนอย่างเป็นระบบและแน่นอนเท่าที่ผ่านมา และเป็นอยู่ก็ถือเป็นภาระหนักถึงหน้าที่อันสำคัญในฐานะศาสนทายาทและการเห็นความสำคัญจากพระสังฆาธิการระดับภูมิภาคเป็นส่วนใหญ่¹ มากกว่าที่จะได้รับความสนใจจากทางฝ่ายผู้ปกครองคณะสงฆ์และจากรัฐบาล นอกจากนั้นก็เป็นความร่วมมือและร่วมใจกันของพ่อค้าตลอดจนประชาชนในแต่ละจังหวัดแต่ละท้องถิ่น ตามสภาพ ตามมีตามเกิด และตามกำลังศรัทธา

การชาตปัจจัยในส่วนค่าเดินทางของพระธรรมทูต พระจริยานิเทศก์² และพระธรรมจาริก³ นั้น นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดที่กำลังรอกการแก้ไขจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาลและเอกชน โดยเฉพาะทางรัฐบาลซึ่งต้องรับผิดชอบโดยตรงอยู่แล้ว นอกจากการขาดแคลนค่าพาหนะเพื่อใช้เป็นค่าเดินทางไปเผยแผ่ธรรมและสงเคราะห์ชาวบ้านโดยเฉพาะความท้องถิ่นกับการที่อยู่ไกลมาก ๆ กว้างแล้ว ก็ถือว่าพาหนะประจำสำหรับงานเผยแผ่ก็เป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนั้นแล้วเครื่องมือและอุปกรณ์ในการเผยแผ่ก็ขาดแคลนทั้งสิ้น นับตั้งแต่พิมพ์ดีด เครื่องกระจายเสียงและเครื่องฉายสไลด์ แม้กระทั่งหนังสือธรรมะ ปัญหาต่าง ๆ ในส่วนนี้เป็นสิ่งที่งานการเผยแผ่ระดับ

¹กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2528. หน้า 46.

²พระจริยานิเทศก์ หมายถึง พระสงฆ์ที่ออกไปแนะนำสั่งสอนประชาชนตามหมู่บ้าน โดยเน้นด้านจริยธรรมเป็นหลักโดยอาจจะมีการแนะนำด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น อาชีพและอนามัย เป็นต้น

³พระธรรมจาริก หมายถึง พระสงฆ์ที่ออกไปทำการเผยแผ่ศาสนาตามหมู่บ้าน และตามชนบทของชนกลุ่มน้อยทั่วประเทศ

ภูมิภาคกำลังประสบอยู่ และต้องการความช่วยเหลือเป็นอย่างมาก โดยพิจารณาจากรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคต่าง ๆ ประจำปีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2515 - ปัจจุบันจะต้องมีการเรียกร้องให้ทางมหาเถรสมาคมแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง

4. ปัญหาค้านสภาพท้องถิ่นและสภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สภาพท้องถิ่นที่เป็นปัญหาต่อการเผยแผ่ธรรมะมากก็คือท้องถิ่นในชนบท นอกจากความกั้นการจะเป็นอุปสรรค ปัญหาต่อการเดินทางไปเผยแผ่แล้ว สภาพท้องถิ่นตามชนบทยังเป็นปัญหาต่อการเผยแผ่ด้วยโดยพิจารณาจาก 2 ประเด็นดังนี้

ประเด็นแรก พิจารณาในค้ำที่ผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นชนบทอยู่ในสภาพที่ขัดขวางการศึกษาและฐานะด้านการศึกษาที่อยู่ในระดับต่ำนั้นส่งผลให้ประชาชนตามชนบทไม่ค่อยเข้าใจและเห็นคุณค่าในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เท่าใดนัก ประกอบกับผู้เผยแผ่คือพระภิกษุสงฆ์เองก็ไม่ได้ประยุกต์ใช้หรือใช้อุปมาสอนสิ่งง่าย ๆ ให้ เพราะผู้เผยแผ่เองก็ได้รับการศึกษาน้อย ภาษาที่ใช้ในการเทศน์ ตลอดจนศัพท์บาลีทางพระก็ยากต่อการเข้าใจของประชาชนด้วย ส่วนในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจนั้น ชาวบ้านส่วนมากก็มีฐานะยากจน จึงต้องก้มหน้าทำงานต่อสู้กับชีวิตของตนมากกว่าจะมาสนใจฟังคำสอนฟังการเผยแผ่จากพระสงฆ์ พวกเขาจะเข้าวัดก็เฉพาะทำบุญวันพระหรือเทศกาลสำคัญ ๆ เท่านั้น นอกจากนี้ผู้คนที่หลาย ๆ ท้องถิ่น โดยเฉพาะทางภาคเหนือของไทยจะประกอบด้วยคนหลายเผ่าหลายภาษา มีทั้งเงี้ยว เย้า กระเหรี่ยง และมูเซอร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปสรรคและปัญหาค่อละสงฆ์ผู้เผยแผ่ในค้ำ "ภาษา" เป็นอย่างมาก ครั้นจะใช้พระภิกษุในท้องถิ่นนั้นเองก็พบว่ามีปัญหาที่พระสงฆ์เหล่านั้นน้อยคนจะกล่าวอยู่ในสภาพการศึกษาด้วยเหมือนกัน จึงนับว่าเป็นปัญหาสำคัญประเด็นหนึ่ง

ส่วนประเด็นที่สอง พิจารณาในค้ำที่พุทธศาสนิกชนในชนบทของไทยเวลานี้จำนวนไม่น้อยต่างก็มีเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องมือในการใช้รับข่าวสารมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ หรือแม้แค่วิทยุแท่งก็ตาม ดังนั้นจึงมีชาวชนบทที่มีฐานะพอที่จะหาเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้ได้ และเป็นผู้สนใจธรรมะก็จะมีโอกาสเลือกเปิดรับฟังรายการวิทยุ โทรทัศน์ ที่มีพระเทศน์ดี ๆ หรือหาซื้อเทปมาฟัง หาสโลคมาคุเลย และจะไม่สนใจหรือให้ความสนใจน้อยลงต่อ

พระผู้เทศน์เผยแผ่ประจำท้องถิ่น¹

สำหรับสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่จะเป็นอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ ก็คือ แหล่งอบายมุข เช่น โรงภาพยนตร์ โรงแรม สถานอาบอบนวด บาร์คิสโก้ และเวทีร่าวซึ่งมีระบาคไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบทมากขึ้น ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ล่อใจและดึงดูดความสนใจจากชาวชนบทโดยเฉพาะวัยรุ่นได้มากกว่าการเข้าวัดฟังเทศน์ ซึ่งพวกเขาจะมองว่าเป็นเรื่องคร่ำครึ น่าเบื่อหน่ายไปแล้ว

5. ปัญหาการถูกแย่งชิงศาสนิกชนโดยนักเผยแผ่ของศาสนาคริสต์ ปัญหานี้ไม่ค่อยเห็นเด่นชัดในช่วงที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เท่าใดนัก เพราะในช่วงนั้นศาสนาคริสต์ยังไม่ได้ระบาคเข้ามาในประเทศไทยมากมายเท่าระยะหลัง ๆ ความจริงปัญหาในข้อนี้ไม่น่าจะมีบทบาทต่อการเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์ไทยเท่าใดนักถ้าคณะสงฆ์ไทยจะไม่มีปัญหาในการเผยแผ่ทั้ง 4 ด้านดังได้กล่าวมาแล้วข้างหน้า ซึ่งเท่ากับการเปิดทางหรือแสดงช่องโหว่ให้ผู้เผยแผ่ของศาสนาคริสต์ที่เรียกว่าพวกมิชชันนารีเข้ามาแทรกจังหวะทันที โดยนำเอาส่วนที่เป็นปัญหาหรือส่วนค้อยในการเผยแผ่ของสงฆ์ไทยไปเป็นจุดเรียกคะแนนนิยมและเรียกศรัทธาหรือสร้างจุดเด่นให้กับศาสนาของตนทันที

สิ่งที่ควรพิจารณาเปรียบเทียบความเสียเปรียบของทางฝ่ายคณะสงฆ์ไทยกับความได้เปรียบของพวกมิชชันนารี ก็อย่างน้อยตั้งแต่ "ผู้เผยแผ่" เอง ซึ่งของศาสนาคริสต์นั้นส่วนมากจะได้รับการศึกษามาดี ทั้งวิชาการที่ทันสมัยทางโลก ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการแพทย์ การช่าง และวิชาการต่าง ๆ ที่สำคัญคือพวกมิชชันนารีนั้นจะมีความตั้งใจจริง ศรัทธามุ่งมั่นต่อการเผยแผ่คำสอน เพราะถือเป็นหน้าที่ของคริสตศาสนิกชนที่ดีที่พึงกระทำ ที่สำคัญยิ่งก็คือพวกมิชชันนารีนั้นจะต้องได้รับการอบรมให้เข้าใจและเข้าถึงประชาชนในประเทศที่จะไปทำการเผยแผ่ก่อน ทั้งทางด้านภาษา

¹กรมการศาสนา. รายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี

ชนธรรมนิยม ประเพณี การประกอบอาชีพ และที่สำคัญคือ "ปัญญา" ที่ผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ กำลังประสบอยู่ และต้องการความช่วยเหลือ

ในด้านยุทธวิธีการเผยแผ่ก็เช่นกัน พระสงฆ์ไทยส่วนมากเผยแผ่ด้วยการเทศน์ตามโบราณแบบเก่า มีน้อยมากที่จะทำการประยุกต์วิชาการและเทคนิคสมัยใหม่เข้าไปจนปัญญาชนยอมรับ และการเผยแผ่ของพระสงฆ์ไทยนั้นมักจะเป็นไปในลักษณะของนามธรรม คือแล้วแต่ผู้ฟังจะเกิดความรู้-แจ้งขึ้นเอง หรือต้องนำไปทดลองปฏิบัติกับตัวเองจนเกิดผลเช่นนั้นจึงจะเชื่อ ส่วนพวกมิชชันนารีนั้นจะสอนศาสนาโดยลงมือปฏิบัติให้เห็นจริงเป็นตัวอย่างเลย เช่น การสอนให้มิเมตตากฎาต่อกัน เขาก็จะรับเลี้ยงลูกกำพร้าและคนชรา มีที่ให้อยู่อาศัย มีหมอรักษาพยาบาลฟรี และมีครูสอนหนังสือตามหมู่บ้านให้เห็นจริง ๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นยุทธวิธีในการใช้วัตถุเข้าล่อใจและชักจูงใจให้เลื่อมใส

ถ้าจะพิจารณาในส่วนของเงินทุนอุดหนุน อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ก็ยิ่งแตกต่างกันอย่างมาก เพราะในขณะที่คณะสงฆ์ไทยประสบกับปัญหาการขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ทางองค์กรคริสต์กลับมีเงินอุดหนุนให้มิชชันนารีอย่างมากมาย ในลักษณะเป็นเงินทุนระดมโลก การมีเงินอุดหนุนอย่างมากทำให้มิชชันนารีสามารถเดินทางไปเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้อย่างกว้างขวาง

การเปรียบเทียบประการสุดท้ายก็คือในส่วนของสภาพท้องถิ่นซึ่งพระสงฆ์ไทยประสบปัญหาอยู่คงได้กล่าวมาแล้ว แต่พวกมิชชันนารีกลับใช้ความ "ยากจน" ของประชาชนในชนบทเป็นพื้นฐานในการสร้างความศรัทธาด้วยการให้เงินช่วยเหลือ ชุบน้ำและตั้งโรงเรียนให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน การใช้ยุทธวิธีดังกล่าวทำให้ประชาชนในชนบทพากันเลื่อมใสในศาสนาคริสต์มากกว่าพระสงฆ์ไทยเราเอง

นอกจากปัญหาสำคัญ ๆ ด้านการเผยแผ่ซึ่งกล่าวมาแล้วทั้ง 5 ประการ ก็ยังมีปัญหาคืออื่น ๆ อีก เช่น การขาดความตระหนักร่วมกันในการมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการเผยแผ่ธรรมทั้งจากฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายคณะสงฆ์ผู้ปกครอง นอกจากนี้ก็มีปัญหาที่ผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์เองไม่ได้กำหนดนโยบายที่แน่นอนในการเผยแผ่ไว้เป็นหลักในการปฏิบัติ ผลก็คือ แต่ละภาค แต่ละจังหวัด

หรือแม้แต่ละวัดก็ทำการเผยแพร่ตามความเข้าใจ ตามกำลังคนและกำลังทรัพย์เท่าที่มีอยู่หรือหามาได้ เข้าลักษณะต่างคนต่างทำ

ปัญหาด้านสาธารณูปการและศาสนสมบัติ

การสาธารณูปการ ตามคำศัพท์หมายถึงการช่วยเหลืออุกหนุนหรือเกื้อกูลคนส่วนมาก หรือคนทั่วไป¹ เป็นคำที่นำมาใช้กับกิจการของคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ตามมาตรา 33 ที่ระบุว่า "ให้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่าง ๆ คือ (1) องค์การปกครอง (2) องค์การศึกษา (3) องค์การเผยแผ่ (4) องค์การสาธารณูปการ"²

หน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย คือวัด เพราะคนไทยนั้นเมื่อไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม เมื่อรวมกันขึ้นเป็นชุมชนแล้วก็จะเกิดความต้องการมีวัดและพระสงฆ์ไว้สำหรับการบุญการกุศลตามประเพณี และใช้วัดเป็นทิวขเรียนศึกษาของกุลบุตร จึงได้ช่วยกันสร้างวัดของชุมชนขึ้น เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วก็จะอาราธนาพระสงฆ์ให้มาอยู่ประจำเพื่อเป็นผู้นำทางศาสนาของชุมชน เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดของประชาชน จึงเกิดเป็นกิจการของวัดและคณะสงฆ์ขึ้น การที่พระสงฆ์รับเป็นผู้ดูแลรักษา และจัดการวัดนี้ ถือว่าเป็นการช่วยเหลือประชาชน นอกจากนั้นกิจการอื่น ๆ ของวัดก็ล้วนเป็นกิจการที่เป็นการช่วยเหลือ อุกหนุน หรือเกื้อกูลประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัดนั้น ๆ ด้วย ซึ่งรวมถึงประชาชนทั่ว ๆ ไป จึงได้เรียกกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดว่า "การสาธารณูปการ" ตามมาตราที่ 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ก็ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ข้อแรกว่า "(1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ

¹ชาเลียง วุฒิจันทร์. การพัฒนามากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. 2525. หน้า 301.

²ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย รัฐสภา. รวมกฎหมายคณะสงฆ์. หน้า 30.

ของวัดให้เป็นไปด้วยดี"¹

ในทหุปการสูตร ก็มีข้อความเกี่ยวกับการสาธารณูปการตอนหนึ่งว่า

"ภิกษุเจ้าอาวาสที่เป็นผู้มีอุปการะมาก ต้องประกอบด้วยธรรม 4 ประการ คือ เป็นผู้นำ
ตัดสินใจ การสมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหมด 1 ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่หักพัง 1 เมื่อ
ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุจากแคว้นต่าง ๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า "อุกร
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุสงฆ์มาจากแคว้นต่าง ๆ ขอเชิญ
ท่านทั้งหลายทำบุญ" เป็นสมัยทำบุญ 1 เป็นผู้ให้ตามปรารภโดยไม่ว่าไม่ลำบากซึ่งเป็น
ญาณ 4 อันมีจิตใจยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน 1"²

งานที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณูปการนั้นจะมีระเบียบซึ่งกำหนดไว้โดยตัวตามพระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานที่เกี่ยวกับวัดและศาสนสมบัติของวัด แม้ว่าจะมีระเบียบ
จะถูกยกเลิกไป เพราะองค์การสาธารณูปการได้ถูกยกเลิกไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.
2505 ก็ตาม แต่เรื่องวัดและศาสนสมบัติของวัดก็ทำให้ถูกยกเลิกไปจากกิจการของพระพุทธศาสนา
ไม่ ดังนั้นจึงมีงานด้านสาธารณูปการให้ต้องศึกษาต้องปฏิบัติตลอดไป แม้ในช่วงก่อนหน้าที่ประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2445 นั้นก็เช่นเดียวกัน ที่วัดและคณะสงฆ์จะต้องดูแลการสาธ-
ารณูปการด้วย

การบริหารงานด้านสาธารณูปการของเจ้าอาวาสนั้นก็เพื่อให้เกิดความสุข 4 ประการ³
คือ

¹ข้าหลวง วุฒินันท์ และคณะ. พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม
พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งของมหาเถรสมาคม. 2526. หน้า 11.

²กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. 2521. หน้า 271.

³ข้าหลวง วุฒินันท์ และคณะ. พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม
พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งของมหาเถรสมาคม. 2526. หน้า 203.

1. อาวาสสัปปายะ คือที่อยู่อาศัยสบาย นั่นคือทำให้วัดเป็นอาราม เป็นรมณีสถานที่รื่นรมย์ เจริญตา เจริญใจแก่ผู้พบเห็น จึงควรมีการปลูกต้นไม้ตามธรรมชาติของท้องถิ่น อยู่ในทำเลที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม เช่น ใกล้เคียงเขา ลำธารและป่าละเมาะ เป็นต้น ตลอดจนวัดควรมีที่ทิ้งไม่ไกลไม่ใกล้จากชุมชนเกินไป

2. อาหารสัปปายะ คืออาหารเป็นที่สบาย ตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วก็ต้องคำนึงถึงการกินหรือการจัดสวัสดิการเรื่องอาหารด้วย ซึ่งถือเป็นภาระของงานฝ่ายสาธารณูปการ โดยความดูแลของเจ้าอาวาส ซึ่งควรเกี่ยวข้องกับการกำหนดเส้นทางโคจรนิคมบาท การจัดให้มีเจ้าหน้าที่หรือพระสงฆ์ที่รับงานด้านการนิมนต์ แล้วแจกจ่ายการนิมนต์ไปให้ทั่วถึงอย่างเป็นธรรม ตลอดจนการจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

3. บุคคลสัปปายะ คือบุคคลเป็นที่สบาย บางแห่งไม่คำนึงถึงบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัดซึ่งเป็นเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนาได้เช่นกัน คนวัดแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา (รวมแม่ชี) และเด็กวัด วัดใดจะดีหรือไม่ดีก็ให้พิจารณาจากบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ ดังนั้นงานสาธารณูปการจึงควรคำนึงถึงบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ด้วย โดยการจัดที่อยู่อาศัยให้คนทั้ง 4 ประเภทนี้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะวัดที่มีแม่ชีหรือชีอยู่ด้วย ควรมีการแบ่งเขตกับที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์อย่างชัดเจน การติดต่อกันควรกำหนดสถานที่และเวลาที่แน่นอน ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและเป็นระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์พร้อมบทกำหนดโทษ ตลอดจนควรมีการพัฒนาวัดร่วมกัน

โบราณถือว่าอาวุธที่น่ากลัวคือหอกข้างแคร่ คนที่เป็นอันตรายต่อวัดและพระศาสนาก็คือคนที่อยู่ใกล้วัดและพระศาสนา ได้แก่บุคคลทั้ง 4 ประเภทดังกล่าว ซึ่งได้รับการปฏิบัติไม่ถูกวิธี

4. ธรรมสัปปายะ คือธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือเป็นสถานที่ประพฤติธรรม ดังนั้นจึงควรมีบริเวณวัดที่ร่มรื่น มีโครงการต้นไม้ปลูกได้ เสียงจากลานวัด ห้องสมุดธรรมะ และสถานที่ฟังเทศน์ - ฟังธรรม เป็นต้น

สรุปความมุ่งหมายของการสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาและเสริมสร้างวัดให้เป็น ที่อำนวยการประโยชน์แก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดให้วัฒนาสถาพรสืบต่อไป กิจกรรมคณะสงฆ์ และการพระศาสนาในส่วนสาธารณูปการในปัจจุบัน แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

- 4.1 การบูรณะและพัฒนาวัด
- 4.2 การก่อสร้างปฏิสังขรณ์และบูรณะเสนาสนะ
- 4.3 การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด

ในการบริหารงานและปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวกับสาธารณูปการของเจ้าอาวาสนั้น ก็พบว่ามี ปัญหามากมายเช่นเดียวกัน ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้ คือ

1. ความถี่ห่างของการสร้างวัดกับขนาดของชุมชน หมายความว่า การสร้างวัดซึ่งเกิด จากความต้องการของผู้คนในชุมชนนั้นควรจะสร้างให้วัดแต่ละวัดอยู่ห่างจากกันในระยะที่พอเหมาะ ไม่ควรสร้างให้อยู่ใกล้กัน หรือห่างจากกันมากนัก เพราะการสร้างวัดให้อยู่ใกล้กันมาก ๆ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาในการคัดลอกนกำลงันเอง ทั้งในด้านการนิเทศ การได้รับภิน - ฑาปา และการ ได้รับเงินอุทหนุน เป็นต้น สำหรับวัดที่ตั้งห่างจากชุมชนมาก ๆ ก็ไม่ดี เพราะจะไม่เจริญ ด้วยการ ขาดการอุทหนุนบำรุงจากชุมชน และถ้าจะพิจารณาด้านประโยชน์ใช้สอย วัดที่ตั้งห่างจากชุมชนจะ ไม่เอื้อประโยชน์ในด้านศาสนพิธีเลย ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรง วินิจฉัยไว้ว่า

“การตั้งวัดห่างจากชุมชนเกินไป ไม่ใช่เพียงแต่จะไม่เจริญ ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จด้วย ตั้งวัดควรจะมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ไม่ควรจะเอาอย่างตั้งบ้านตามความสะดวกของ ชาวบ้าน.....”¹

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 89.

2. การขอพระราชทานวิสุงคามสีมา คือการแสดงความต้องการหนังสือเพื่อแสดงถึงกรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัด เพื่อแสดงอาณาเขตที่แน่นอนของวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย ปัญหาในด้านนี้ที่พบบ่อยมากก็เป็นวัดคามชนบท บางวัดที่มีอายุเกือบหนึ่งร้อยปีแล้วยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา¹ ทั้งนี้มีสาเหตุสำคัญมาจากความยุ่งยากในขั้นตอนของการติดต่อกับทางราชการ² การที่วัดใดยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา หรือมีหนังสือรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ธรณีสงฆ์ของวัดนั้น ก่อให้เกิดปัญหาที่ดินของวัดถูกบุคคลอื่นรุกล้ำเข้ามาทำผลประโยชน์ได้ง่าย ทำให้วัดนั้น ๆ เสียผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากที่ธรณีสงฆ์ไป และเมื่อมีการพิจารณาฟ้องร้องเกิดขึ้น ก็เท่ากับทางวัดไปขัดผลประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลเข้าจนมีการทะเลาะวิวาท ขู่อาฆาตและถึงขั้นเจ้าอาวาสถูกฆ่าก็มีบ่อย ๆ³ นอกจากนี้การที่ที่ดินของวัดมีบุคคลภายนอกรุกล้ำเข้ามาอยู่อาศัย ย่อมทำให้เกิดปัญหาการก่อความไม่สงบขึ้นในบริเวณวัด ซึ่งยากต่อการปกครองดูแลของเจ้าอาวาส ตลอดจนทำให้วัดนั้น ๆ สูญเสียทัศนียภาพแห่งความเป็น "อาวาสสัปปายะ" คือ (วัด) ที่อยู่เป็นที่สบาย เหมาะแก่การประพฤติธรรมไปด้วย

3. การอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถานในวัด มีวัดจำนวนหนึ่งตามชนบทที่มีศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถานอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปโบราณคดีของชาติ เช่น พระพุทธรูป เครื่องบรรจุพระบรมธาตุ หอไตร หอระฆัง วิหาร พระสถูปเจดีย์ ศาลาการเปรียญ และอุโบสถ เป็นต้น ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ และโบราณสถานเหล่านี้ในวัดนั้น ๆ ไว้แล้ว สมควรที่ทางวัด พระภิกษุสามเณร ตลอดจนประชาชนควรจะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เมื่อเกิดการชำรุดหักพังหรือเสียหาย ไม่ว่าจะด้วยประการใด ๆ ก็ตาม ควรอย่างยิ่งที่ทางวัดจะได้แจ้งให้กรมศิลปากรทราบ เพื่อส่งเจ้าหน้าที่มาดูแล ซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์ให้ถูกต้องตามหลักวิชาและกฎหมายต่อไป

¹กรมการศาสนา. รายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. หน้า 30

²แหล่งเดิม. หน้า 5.

³แหล่งเดิม. หน้า 62.

ปัญหาที่พบก็คือศิลปะโบราณวัตถุและโบราณสถานดังกล่าวไม่ค่อยจะได้รับการดูแลและบำรุงรักษาจากทางวัด รวมทั้งประชาชนในละแวกนั้นเท่าที่ควร บางทีก็ถูกค้นร้ายลักขโมยชิ้นส่วนต่าง ๆ ไปขาย¹ โดยเฉพาะพระพุทธรูปเก่า ๆ ซึ่งเป็นประติมากรรมที่มีคุณค่าทางศิลปะและโบราณคดีมาก แต่ก็มีราคาแพงมากด้วยสำหรับนักซื้อขายของเก่า จนมีการลักขโมยกันอยู่เสมอ ทั้งในลักษณะของการลักลอบคัดเศียรพระ คัดพระกรพระ หรือยกไปทั้งองค์เลย ถึงขนาดบางแห่งก็ยกกำลังเข้าปล้นทำร้ายเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุสามเณรที่เฝ้าวิหาร เฝ้าโบสถ์ที่เก็บพระพุทธรูปเก่าแก่ก็มี นอกจากนี้ก็ยังมีโบราณสถานและโบราณวัตถุบางแห่งถูกทำลายไปโดยธรรมชาติด้วยกาลเวลา คือ สายลม แสงแดด ควันพิษ การกัดเซาะของฝนและลำธาร เป็นต้น เช่น ภาพเขียนสีผาผาง ความอุบะสดเก่า ๆ มักจะถูกน้ำฝนไหลจากหลังคาลงมาตามรูปเขียนและน้ำซึมจากพื้นเข้าสู่ผนัง ทำให้สีปูนฉาบที่เขียนภาพไว้หลุดล่อนออกมาเสียหาย การที่จะซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ใหม่นั้นต้องใช้เวลาการสมัยใหม่ และผู้ที่มีความรู้ทั้งทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และช่างศิลปะในแขนงต่าง ๆ ข้อสำคัญคือต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมากเกินกำลังของวัดที่จะดำเนินการได้ ประการสุดท้ายบางวัดก็มีความจำเป็นจะต้องใช้โบราณสถานบางส่วนเพื่อกิจการตามปกติของทางวัดด้วย จึงทำให้โบราณสถานนั้น ๆ หรุกละเลยมากขึ้น บางแห่งก็ต้องรื้อสร้างใหม่ตามกำลังศรัทธาของผู้ที่ศรัทธาจะสร้างใหม่ โดยต้องสูญเสียโบราณสถานนั้น ๆ ไปก็มี

4. เจ้าอาวาสขาดความรู้ ความเข้าใจในการก่อสร้างซ่อมแซมปฏิสังขรณ์อาคารวัตถุในวัด ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหาร หอไตร ศาลาการเปรียญ เมรุ และอื่น ๆ เมื่อเจ้าอาวาสมีปัญหาคำนี้ ย่อมส่งผลให้การก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในวัดไม่ถูกต้องตามแบบแปลนของทางราชการและตามที่ทางวัดต้องการหรือตกลงกันกับผู้รับเหมาก่อสร้างไว้ บางวัดถูกต้องตามแบบแปลนที่ตกลงกันไว้ แต่วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นอิฐ หิน ปูน หินทราย ไม้ กระเบื้อง ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ค้อยคุณภาพ เพราะการที่เจ้าอาวาสตลอดจนกรรมการของวัดไม่มีความรู้ความเข้าใจและประสบ-

¹ วิชาเลื่อง วุฒิลินทร์. การพัฒนางานการคณะสงฆ์และการพระศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. 2525. หน้า 178.

การดำเนินงานก่อสร้างนั้นเอง จึงไม่สามารถจะควบคุมการก่อสร้าง ซ่อมแซม หรือปฏิสังขรณ์สิ่งต่าง ๆ ในวัดได้ถูกต้อง และได้คุณภาพ

อีกปัญหาหนึ่งที่พบในประเด็นนี้ก็คือ วัดตามชนบทจำนวนไม่น้อยมีการเปลี่ยนตัวเจ้าอาวาสกันบ่อย ทั้งนี้เพราะสาเหตุจากการที่วัดตามชนบทมีจำนวนพระสงฆ์สามเณรน้อยมากดังที่ไ้กล่าวมาแล้ว บางวัดก็มีสภาพเป็นวัดร้างไปชั่วเวลาหนึ่งพอชาวบ้านต้องการจะทำพิธีทางศาสนา จึงต้องไปนิมนต์พระสงฆ์มาจากต่างวัดต่างตำบลให้มาอยู่ที่วัดนั้น ๆ การที่เจ้าอาวาสที่รับนิมนต์มาจากวัดอื่น ตำบลอื่น แล้วจะอยู่ที่วัดนั้นนานหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของท่านเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนเจ้าอาวาสกันบ่อยซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในวัดด้วย เพราะงานก่อสร้างจะไม่ต่อเนื่อง เจ้าอาวาสแต่ละท่านอาจจะมีความต้องการในแบบแปลนที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นวัดโดยมากก็สร้างโดยไม่มีแบบแปลนที่แน่นอน สร้างตามความนึกคิดของเจ้าอาวาสเอง หรือตามแต่ผู้ที่มีจิตศรัทธาบริจาคจำนวนมาก ๆ ให้ ตลอดจนบางวัดก็ปล่อยให้การก่อสร้างค้างเติ่งมาหลายปีเพราะว่าขาดทุนทรัพย์ เนื่องจากเจ้าอาวาสจะไม่มีความสามารถในการขอบริจาคเงินจากญาติโยม หรือประชาชนไม่ค่อยศรัทธาช่วยเหลือก็มีมาก

5. การจัดทำบัญชีของวัด ไม่ว่าจะเป็นบัญชีเกี่ยวกับรายรับ - รายจ่าย หรือบัญชีแสดงทรัพย์สินของวัด เช่น จำนวนถ้วย ชาม จาน ตลอดจนเสนาสนะอื่น ๆ ก็ยังเป็นระบบที่ไม่ดีพอ คือไม่มีระบบที่แน่นอนให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ โดยเฉพาะวัดตามชนบทจะไม่มีการจัดทำบัญชีในทั้งสองประเภทนี้เลย จึงทำให้การใช้จ่ายเงินของวัดขาดหลักฐานและหลักเกณฑ์ที่ต้องแน่นอน ซึ่งย่อมก่อให้เกิดปัญหาการทุจริตเงินของทางวัดจากเจ้าอาวาส พระสงฆ์ที่เกี่ยวข้อง ไวยาวัจกร ตลอดจนกรรมการของวัดบางคนด้วย¹ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาในการที่จะบริจาคเงินเพื่อการก่อสร้างของวัดไปด้วย ด้านสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เนื่องจากวัดส่วนมาก

¹กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. หน้า 30.

โดยเฉพาะตามชนบทขาดการจัดทำเป็นบัญชีไว้ ทั้งการให้ยืมและการส่งคืน จึงพบบ่อย ๆ ว่าสิ่งของดังกล่าวสูญหายหรือแตกทำลายไปมากโดยหาหลักฐานและคนรับผิดชอบไม่ได้ ถือเป็นการสูญเสียทรัพย์สินของวัดให้ทางหนึ่ง

6. การพัฒนาและบูรณะบริเวณที่ธรณีสัณฐาน การพัฒนาและการบูรณะบริเวณวัดให้ร่มรื่น สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยเหมาะสมแก่เป็นบุญสถานนั้น ก็พบว่าวัดอีกมากมายขาดการพัฒนาในส่วนนี้ หลายวัดยังมีสภาพสกปรก มีสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ วางระเกะระกะ ขาดคนไม่ให้รื้อเก่าทำให้บริเวณวัดไม่ร่มรื่น ไม่มีโครงการต้นไม้ปลูกได้ มีปัญหาขี้นรกขี้มูล ซึ่งสภาพดังกล่าวนี้จะพบมากในวัดตามชนบท ส่วนปัญหานี้สำหรับวัดในเมือง โดยเฉพาะเมืองใหญ่ ๆ ก็จะพบกับปัญหาความแออัดของกุฏิที่อยู่ ความไม่เป็นระเบียบของกุฏิ สกปรก ทั้งนี้เพราะมีจำนวนพระสงฆ์สามเณรและเด็กวัดเข้ามาอยู่กันมาก จนมีสภาพคล้ายหอพักมากกว่าที่หาเห็นบุญที่ระพุดิธรรมของสมณะ นอกจากนี้วัดในเมืองซึ่งต้องใช้จ่ายเงินเป็นค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อย่างมาก ประกอบกับความต้องการเช่าที่ดินจากเอกชนด้วย จึงทำให้วัดในเมืองมีสิ่งก่อสร้างจำพวกอาคาร คิกแถวในที่ธรณีสัณฐานมาก บางวัดเจ้าอาวาสก็ปล่อยให้เอกชนก่อสร้างอาคารบังอุโบสถ หรือโบราณสถานสำคัญในวัด ทำให้ทางวัดเสียทัศนียภาพที่สวยงามไป และทำให้สูญเสียที่ดินที่จะใช้ทำเป็นสาธารณูปการสำหรับวัดด้วย

7. การก่อสร้างศาสนวัตถุที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น ปัจจุบันมีการสร้างวัดขึ้นใหม่อยู่เสมอ ๆ ตลอดจนการก่อสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โตสวยงาม และยังมีผู้ดำเนินการชักชวนให้ก่อสร้างบุญนียวัตถุ เช่น พระพุทธรูปใหญ่โตปางต่าง ๆ เป็นต้น ผู้ชักนำในการก่อสร้างและดำเนินการหาทุนเพื่อทำการก่อสร้างนั้น เป็นทั้งผู้นำในชุมชนฝ่ายคฤหัสถ์และเจ้าอาวาส หรือพระภิกษุในวัดนั้น ๆ ที่เห็นการพนับถือกันมาก ตลอดจนผู้มีอิทธิพลในบ้านเมืองที่ต้องการหาชื่อเสียงทางการเมือง และผู้ที่มีเจตนาทุจริตแอบแฝง เอาศาสนาบังหน้าหาเงินก็มี

การก่อสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานที่ใหญ่โตสวยงามนั้น ต้องใช้ทุนทรัพย์มากมายในปัจจุบัน ถ้าเป็นการก่อสร้างด้วยเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาที่มีฐานะร่ำรวยบริจาคเงินด้วยตัวเอง ก็ไม่เกิดปัญหาทางสังคมและทางเศรษฐกิจเท่าใดนัก แต่ถ้าเป็นการสร้างด้วยทุนของส่วนรวมในรูปแบบ

ของการบอกบุญเรียโรขอบริจาค หรือต้องใช้งบประมาณแผ่นดินนั้น ก็เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาให้เหมาะสม คือการก่อสร้างเฉพาะศาสนวัตถุและศาสนสถานที่เป็นต่อการใช้สอยในกิจกรรมทางศาสนาของประชาชนในส่วนรวมก็พอ

การก่อสร้างวัดขึ้นใหม่ ตลอดจนศาสนวัตถุและศาสนสถานอื่น ๆ ในสายตาของคนจำนวนไม่น้อยในปัจจุบันเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น ใช้ประโยชน์ได้น้อย โดยเฉพาะอุโบสถที่ใหญ่โตสวยงามนั้น จะใช้เฉพาะเวลาที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรมและในการบรรพชาอุปสมบทเท่านั้นซึ่งในปีหนึ่ง ๆ มีกุลบุตรมาบวชก็ครั้ง แต่ต้องใช้เงินก่อสร้างเป็นล้าน ๆ บาท นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวว่า การก่อสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานในปัจจุบันนี้คือการทำลายเศรษฐกิจทางหนึ่ง เนื่องจากเอาทุนทรัพย์หรือเป็นการระดมเงินทุนไปก่อสร้างสิ่งที่เกิดประโยชน์น้อยต่อสังคม และแทบจะไม่มีประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจเลย ซึ่งในแง่นี้ก็ควรพิจารณาให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย โดยเฉพาะความเชื่อและค่านิยมเก่า ๆ ของคนไทยว่า เถมวัดเป็นศูนย์กลางของสังคมในทุก ๆ ด้าน ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน สิ่งของต่าง ๆ ของวัดเวลาฤดูหัดมีงานก็มาขอยืมไปใช้ ต่อมาถึงแม้ว่าฐานะและบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางของสังคมจะเสื่อมลงและใกล้จะหมดไปทุกที¹ ผู้คนจึงไม่ค่อยจะเห็นคุณค่าในการก่อสร้างวัด ศาสนวัตถุและศาสนสถานอื่น ๆ อีกแล้วก็ตาม แต่คติความเชื่อในการสร้างวัดและถาวรวัตถุอื่นให้กับวัดแล้วให้บุญที่สุกก็ยังงมมอยู่ ดังนั้นจึงเปลี่ยนจากการก่อสร้างสิ่งที่เน้นในด้านการใช้ประโยชน์ร่วมกันมาเป็นก่อสร้างสิ่งที่สวยงามเด่นหูหรรษาให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อหน้าตาความภูมิใจของผู้บริจาคและของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ เองด้วย ถือว่าเป็นความไขว่ไขว่แห่งค่านิยมทางสังคมไทยอย่างหนึ่ง

ปัญหาที่ทำให้เกิดการดิเคียนในเรื่องนี้ น่าจะอยู่ที่การเรียโรจากคนยากคนจน และคนที่ไม่อยากจะทำบุญมากกว่า คือถ้าจะทำการบอกบุญเรียโรกันเฉพาะในหมู่ของผู้มีจิตศรัทธาที่มีทรัพย์พอจะบริจาคได้ก็ควรจะไม่มีปัญหาหรือคำดิเคียนเกิดขึ้น โดยเฉพาะพวกที่ชอบเรียโรโดยเอาศาสนา

¹ พระราชวรภูมิ. สถาบันสงฆ์ กับสังคมไทย. 2527. หน้า 331.

บังหน้าหากินนั้นเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาอย่างมากทีเดียว ซึ่งทางฝ่ายคณะสงฆ์และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองควรได้เข้มงวดกวดขันและมีมาตรการป้องกันอย่างรัดกุม อย่างมีประสิทธิภาพ และอย่างต่อเนื่อง ด้ยจึงจะแก้ปัญหานี้ได้

มีสิ่งหนึ่งที่ควรระหับยกมาพิจารณากันด้วยก็คือ ปัจจุบันในปีหนึ่ง ๆ มีการก่อสร้างแหล่งอบายมุขกันมากมาย ทั้งโรงแรม บาร์ ไนต์คลับ และคิสโก้เธคต่าง ๆ เป็นต้น ถึงแม้ว่าสถานที่เหล่านั้นจะเป็นที่เกิตรายได้ของชนกลุ่มหนึ่ง แต่ก็เป็แหล่งก่อให้เกิดปัญหาทางอาชญากรรมขึ้น ซึ่งเป็นปัญหานักอย่างหนึ่งของสังคมไทยขณะนี้ ดังนั้นถ้าเปรียบเทียบกับปัญหาการก่อสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานที่ใหญ่โต ซึ่งถูกติเตียนว่าเกินความจำเป็นและทำลายเศรษฐกิจแล้ว จะพบว่าก็ยังเป็นสิ่งที่น่าส่งเสริมมากกว่าการก่อสร้างแหล่งอบายมุขต่าง ๆ อยู่มาก โดยเฉพาะการก่อสร้างที่เกิดจากจิตศรัทธาบริสุทธิ์ของผู้บริจาคเอง ยิ่งเป็นสิ่งที่น่าส่งเสริมมากกว่าการว่ากล่าวติเตียนทำลายกัน ข้อสำคัญอยู่ที่มาตรการในการควบคุมการก่อสร้างนั้น ๆ อย่าให้พุ่มเพี้ยนเกินความจำเป็น คือวัดควรเป็นตัวอย่างในการประหยัดและสิ่งที่ดีงามอื่น ๆ ต่อชุมชนด้วย ประการสุดท้ายควรมีมาตรการที่ควบคุมการเรียบริจาคเงินให้เป็นไปเท่าที่จำเป็น ไม่บ่อยมากจนเป็นที่รำคาญของชนทั่ว ๆ ไป และไม่มีการทุจริตในทำนองวัดครั้งหนึ่ง กรรมการครั้งหนึ่ง ก็เป็นอันใช้ได้

บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย

จากบทที่ 2 ซึ่งกล่าวถึงปัญหาของคณะสงฆ์ไทยในด้านต่าง ๆ ทั้ง 4 ด้านไปแล้วนั้น ในบทนี้จะได้พิจารณาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ไทยในแต่ละด้านว่ามีบทบาทมากน้อยเพียงใดและแสดงบทบาทหรือใช้วิธีใดบ้างในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว และเพื่อความสะดวกในการพิจารณาบทบาทของมหาเถรสมาคม อีกทั้งเพื่อความสอดคล้องกับปัญหาของคณะสงฆ์ไทยที่เกิดขึ้นในบทที่ 2 จึงจะนำเสนอในรูปแบบของการแยกพิจารณาตามการแบ่งกิจการที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ไทยทั้ง 4 ด้าน เช่นเดียวกับบทที่ 2 คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และด้านสาธารณูปการ-ศาสนสมบัติ

ในการพิจารณาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยนั้น จำเป็นต้องทราบถึงรูปแบบขององค์กรที่ประกอบขึ้นเป็นมหาเถรสมาคม ตลอดจนวิธีกำเนนงานของมหาเถรสมาคมในแต่ละช่วงสมัยที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง 3 ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ฉบับ พ.ศ. 2484 และฉบับ พ.ศ. 2505 เสียก่อน จึงจะเข้าใจการแสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคม

ตามประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นั้น มหาเถรสมาคมประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ 4 รูป คือเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง และเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกเฉียงใต้ (คณะธรรมยุต) กับเจ้าคณะรองอีก 4 รูป รวมเป็น 8 รูป ซึ่งมีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติฯ ว่า

".....สมเด็จพระราชาคณะซึ่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 และเจ้าคณะรองทั้ง 4 นั้นยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีกษาในการพระศาสนาและการปกครองสังฆมณฑลทั่วไป ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระทั้ง 8 องค์ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 พระองค์ขึ้นไป

คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้นให้อือเป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์เรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้”¹

แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้น การประชุมที่ครบองค์ 8 มีน้อยมาก เพราะเจ้าคณะใหญ่บางรูปก็ชราภาพมาก ไม่สะดวกต่อการเดินทางมาเข้าร่วมประชุม ณ ศาลากลางจังหวัดขอนแก่น วัณวรรณีเวทวิหาร เจ้าคณะใหญ่บางรูปก็ติดกิจนิมนต์มาไม่ได้บ้าง ทั้งพระปรารภของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ว่า

“.....เจ้าคณะชราโดยมาก มาได้บ้างและไม่ได้บ้าง เจ้าคณะรองเป็นผู้บัญชาการคณะมณฑลนั้น ๆ ว่างบ้างก็มี บางคราวก็ไม่ครบกำหนดโดยวาระที่เป็นองค์ของสมาคมในพระราชบัญญัติ จึงเรียกพระราชาคณะชั้นธรรมเข้าเพิ่มด้วย นี่เป็นประชุมโดยปกติอย่างหนึ่ง เรียกเจ้าคณะมณฑลหรือพระคณาจารย์เอกประชุมด้วยก็มี นี่เป็นประชุมพิเศษ.....เป็นผลให้การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้มีชื่อว่าเป็นอันคงชั่วคราวโดยนัย”²

ประกอบกับมีคำอธิบายเชิงอรรถแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่ว่า

“ในเวลาซึ่งพระราชาคณะที่ว่างสมเด็จพระมหาสมณหรือสมเด็จพระสังฆราช มีแต่เจ้าคณะใหญ่ 4 รูป เจ้าคณะรอง 4 รูป เจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 รูปนั้นต่างไม่ได้ขึ้นแก่กันเมื่อมีกิจที่จะต้องทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการ รับพระบรมราชโองการ สั่งว่า เจ้าคณะรูปใดมีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็ผูกทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ เป็นมารก³ ในการประชุมในครั้งนั้นข้าพเจ้าเป็นการกสงฆ์”⁴

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2521. หน้า 14.

²แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2. (พ.ศ. 2457). หน้า 58.

³การก หมายถึง ผู้กระทำ (ผู้ดำเนินการ).

⁴มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า ข.

ตามพระราชดำรัสดังกล่าวข้างต้นก็หมายความว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปฏิบัติหน้าที่สกลมหาสังฆปริณายกโดยพฤตินัยนั่นเอง ประกอบกับเจ้าคณะใหญ่ส่วนมากไม่ได้เข้าร่วมประชุมกรบองค์แห่งมหาเถรสมาคมตามที่พระราชบัญญัติกำหนดด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงบทบาทในฐานะมหาเถรสมาคมตลอดมาเพียงลำพังพระองค์เดียว โดยเฉพาะข้อความที่เป็นพระคำรัสเชิงอธิบายทรงเชิงอรอดแห่งพระราชบัญญัติฯ มาตรา 4 ที่ว่า

"ในแผ่นดินปัจจุบัน โปรดให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์โดยทั่วไป การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันงศักราวโดยนัย หรือกล่าวอีกโวหารหนึ่งว่ายังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาการอยู่"¹

ดังนั้น การที่จะศึกษาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในช่วง พ.ศ. 2445 - 2464 (ปีสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) จึงต้องศึกษาจากพระกรณียกิจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นสำคัญ ซึ่งแสดงออกในลักษณะพระมหาสมณินิจฉัยในด้านต่าง ๆ ส่วนบทบาทของมหาเถรสมาคมในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2505 นั้นจะศึกษาได้จากแถลงการณ์คณะสงฆ์ในช่วงสมัยดังกล่าว ประกอบกับประกาศของมหาเถรสมาคมฉบับต่าง ๆ รวมทั้งกฎ ระเบียบ และประกาศของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งการกล่าวถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยนั้นจะกล่าวในลักษณะรวมไปตลอด ไม่แยกช่วงระยะเวลาตามการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงบทบาทที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากบางปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ไทยนั้นยังคงปรากฏมาตลอด เช่น ในกรณีที่พระภิกษุประพฤติผิดพระธรรมวินัยในรูปแบบต่าง ๆ นานา ทั้งการดื่มสุรา การเล่นการพนัน ใ้ห่วย แจกเครื่องรางของขลัง ตั้งตนเป็นผู้วิเศษต่าง ๆ นานา เป็นต้น และปัญหาการศึกษาของพระภิกษุสามเณรไทยที่อยู่ในสภาพล้าหลังมาตลอด นับตั้งแต่มีการ

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. 2514. หน้า ก.

ประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษาชั้นในปี พ.ศ. 2464 ซึ่งถือเป็นการตัดขาดการศึกษาของรัฐบาลของศาสนาออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ ดังกล่าวจึงควรได้พิจารณาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในทุกยุคทุกสมัยมาโดยตลอดว่า มหาเถรสมาคมในแต่ละสมัยนั้นได้มีการแก้ไขปัญหาต่างกล่าวอย่างไรบ้าง มากน้อยเพียงใด ปัญหาต่างกล่าวจึงยังคงตกค้างมาให้เห็นจนถึงสมัยปัจจุบัน

ต่อไปนี้จะเป็นการพิจารณาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาสังคมสงฆ์ไทยในแต่ละด้านดังต่อไปนี้ คือ

บทบาทในการแก้ปัญหาทางด้านการปกครองพระสงฆ์ไทย

ปัญหาสำคัญ ๆ ทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ได้แก่ปัญหา

1. พระภิกษุสามเณรประพฤติไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ
2. การขาดแคลนพระสังฆาธิการที่มีวุฒิและพรรษาที่เหมาะสมจะเป็นเจ้าอาวาส
3. นิิกายและสำนักสงฆ์ที่แตกแยก
4. ปัญหาเรื่องใบสุทธิของพระภิกษุสงฆ์
5. การบิดเบือนแบบเวียนเทียน และพระภิกษุออกทำการเรียไร

เกี่ยวกับปัญหาสำคัญ ๆ ทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยดังกล่าวข้างต้นนี้ มหาเถรสมาคมก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ ได้ดำเนินการแก้ไขมาเป็นระยะ ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่จริงจังของมหาเถรสมาคมในแต่ละช่วงสมัย โดยพิจารณาจาก

1. ปัญหาพระภิกษุสามเณรประพฤติไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ เช่น คี๋มสุรา เล่นการพนัน ใ้ห่วย รคน้ำมนต์ แจกเครื่องรางของขลัง และประพฤติดังกล่าวเป็นต้น ปัญหาในประเด็นนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยไว้ว่า ให้พระภิกษุสามเณรเลิกเล่นการพนัน ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษถึงขั้น "ปัพพชาตินัยกรรม"¹ สำหรับพระภิกษุที่คิ๋ม

¹ปัพพชาตินัยกรรม หมายถึง การขับไล่ออกจากหมู่สงฆ์ เป็นการลงโทษอย่างหนึ่งต่อพระภิกษุที่กระทำความผิดพระธรรมวินัย

สุราซึ่งถือว่าเป็นโลกวัชชะ¹ นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยให้สักทันทักข์ข้อความที่ว่า

“เรื่องการเสกสุรา ว่าตามโทษในพระวินัยปรับเพียงอาบัติปาจิตตีย์ แต่ความประพฤติเช่นนี้เป็นความประพฤติเลวทราม ไม่สมควรแก่สมณะโดยแท้ ไม่ควรจะอยู่ในเพศภิกษุต่อไป ควรจะให้สักทันทักข์”²

ปัญหาพระภิกษุคัมสุราและเล่นการพนัน ในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ก็มีการออกสั่งจำกัดมาเพื่อใช้แก้ปัญหาหลายฉบับ เช่น สั่งจำกัดห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรฉันยาที่มีผลเหมือนสุราเมรัย สั่งจำกัดห้ามภิกษุสามเณรไปจกเลขสลากกินแบ่งและซื้อหรือมีสลากกินแบ่งไว้เป็นของตน สั่งจำกัดเรื่องห้ามภิกษุสามเณรเล่นการพนันในวัด ประกาศคณะสงฆ์เรื่องห้ามการแสวงหาลาภด้วยวิธีออกบัตรกล้ายบัตรรัฐบาล เป็นต้น ซึ่งสั่งจำกัดและระเบียบต่าง ๆ ดังกล่าวยังคงใช้บังคับเพื่อผลในการแก้ปัญหาในวงการคณะสงฆ์จนถึงทุกวันนี้ด้วย เป็นการรับช่วงการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องมาทุกยุคทุกสมัย นอกจากสั่งจำกัด กฎ และระเบียบของมหาเถรสมาคมดังกล่าวแล้ว ในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ก็ยังมีคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องห้ามภิกษุสามเณรเสพยาเสพติดให้โทษ (พ.ศ. 2521) ด้วย เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ปัญหายาเสพติดได้แพร่ระบาดอย่างมาก ไม่เฉพาะในหมู่ฆราวาสเท่านั้น ปัญหานี้ยังได้ลุกลามเข้ามาถึงเขตวัดด้วย จึงได้มีคำสั่งดังกล่าวออกมาเพื่อผลบังคับใช้จนถึงทุกวันนี้

¹โลกวัชชะ หมายถึง ความผิดที่พระภิกษุสงฆ์กระทำขึ้นแล้วเป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวโลกอย่างรุนแรง เช่น การคัมสุรา ฉนอาหารในยามวิกาล เป็นต้น ซึ่งจริง ๆ แล้วความผิดบางอย่างที่เกิดขึ้นเป็นความผิดเล็กน้อยทางพระธรรมวินัยเท่านั้น

²มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระมหาสมณวินิจฉัย. 2514. หน้า 88.

สำหรับ ปัญหาที่พระภิกษุทำ - แจกเครื่องรางของขลังและรณรงค์นั้น จากการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นั้น พบว่าไม่มีการจกบันทึกไว้ เป็นหลักฐาน จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่าปัญหาด้านนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอาจจะมีน้อยมากจน ไม่ได้หยิบยกขึ้นมา เป็นประเด็นสำคัญในการวินิจฉัยอธิกรณ์ถึงขั้นวางกฎ ระเบียบ และคำสั่งของ มหาเถรสมาคมออกมาเหมือนปัญหาพระภิกษุดื่มสุราและเล่นการพนัน แต่ในช่วงที่ประกาศใช้พระ-
ราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 กับ พ.ศ. 2505 นั้น ได้มีประกาศของมหาเถรสมาคมออกมา แก่ปัญหาดังกล่าวได้แก่ ประกาศห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรเป็นหมอทำเสน่ห์ยาแฝดอาถรรพ์ และ ประกาศห้ามพระภิกษุสามเณรเรียกเงินค่าเวทมนต์ และห้ามทดลองของขลัง

ในสมัยปัจจุบันกรณีปัญหาพระภิกษุสร้างและแจกเครื่องรางของขลังที่โด่งดังมากคือ " گردิ พระช่วนแจกปลั๊กชิก" (พระช่วนเป็นเจ้าของสำนักสงฆ์อยู่ที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา) ซึ่งการทำปลั๊กชิกแจกญาติโยมผู้ศรัทธาอย่างแพร่หลาย จนในที่สุด สื่อมวลชน และบุคคลจากหลาย วงการได้พากันวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมดังกล่าว สักทัยมหาเถรสมาคมจึงมีคำสั่งห้าม พระช่วนทำและแจกปลั๊กชิกอีกต่อไป¹ อีกทั้งเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาในทำนองที่พระภิกษุสามเณร จะประพฤติผิดจากพระธรรมวินัยและจรรยาบรรณของสงฆ์ในโอกาสต่อ ๆ ไปด้วย ทางผู้บริหาร คณะสงฆ์จึงจัดตั้ง "โครงการพระวินยธิการ" ขึ้น โครงการพระวินยธิการนี้ได้เริ่มดำเนินการ มาตั้งแต่วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2532 โดย พระสุเมธาธิบดี (บุญเลิศ ทศตสุทธิ) เจ้าคณะ กรุงเทพมหานคร ร่วมกับเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร 22 เขต ได้เห็นว่าพระภิกษุสามเณรใน กรุงเทพมหานครนั้นมีความประพฤติทางพระธรรมวินัยหย่อนยาน ไม่เอื้อต่อพระธรรมวินัย เข้าไป ท่อโคจร² อันเป็นการสร้างความเสื่อมศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา จึงได้มีมติจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการ

¹ "เผยสั่งเด็กซาดแล้วห้าม "ช่วน" แจกไอ้ชิก," มติชน. 23 มิถุนายน 2532.

หน้า 1 - 2.

² ท่อโคจร หมายถึง สถานที่ซึ่งพระภิกษุสามเณรไม่ควรจะเข้าไป เพราะจะก่อให้เกิด กิเลสได้ง่าย เช่น โรงภาพยนตร์ โรงละคร ห้างสรรพสินค้าและแหล่งชุมนุมแออัด เป็นต้น

พระวินยาธิการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2532 ขึ้น โดยจัดตั้งพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งซึ่งจะคัดเลือกมาจากเจ้าคณะเขตแต่ละเขต เขตละ 5 - 10 รูป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาณาเขตการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีมากหรือน้อยเพียงใด พระสงฆ์กลุ่มดังกล่าวจะทำหน้าที่คอยสอดส่องดูแลพระสงฆ์สามเณรทั้งหลายในกรุงเทพมหานครให้ปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย จึงเปรียบเสมือนผู้ที่ทำให้พระวินัยดำรงความถูกต้อง จึงเรียกกลุ่มสงฆ์ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ว่า "พระวินยาธิการ" หรือผู้กระทำวินัยให้ถูกต้อง¹ พระสงฆ์ที่ถูกคัดเลือกเข้ามาดำเนินงานในกิจกรรมของโครงการนี้จะต้องมีจรรยาบรรณ มีความอดทน อंकกลั่น ใจเย็น สุขุมรอบคอบ มีความรับผิดชอบในหน้าที่ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ เสียสละ เป็นผู้ที่มีความเคารพยำเกรงและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาที่สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎหมาย และกฎของมหาเถรสมาคม อีกทั้งต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นธรรม อ่อนโยน นุ่มนวล และใช้ปัญญา ในการปฏิบัติงานของ ศูนย์นั้นจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

ศูนย์กลาง คือกองอำนวยการกลาง ตั้งอยู่ที่เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ 2 โทรศัพท์ 224-1415 และ 221-5999

ศูนย์ปฏิบัติการ คือหน่วยปฏิบัติการรับสนองงานจากกองอำนวยการกลาง ตั้งอยู่ที่เจ้าคณะเขตทุกเขตในกรุงเทพมหานคร

ศูนย์เฉพาะกิจ คือที่พักรับรองการสอบสวน ตั้งอยู่ที่วัดราชสิงขร โทรศัพท์ 289-0767 วัดแก้วฟ้าจุฬามณี โทรศัพท์ 241-1567 วัดคอนเมือง โทรศัพท์ 566-1954 วัดเลา โทรศัพท์ 415-1313 วัดศรีบุญเรือง โทรศัพท์ 374-7341 วัดภาษี โทรศัพท์ 392-9937 วัดอมรินทร์าราม โทรศัพท์ 411-0004 สายพระค่างประเทศ ติดต่อพระครูปลัดวีรวัฒน์ วัดนาถปรก เขตยานนาวา โทรศัพท์ 211-2346 ซึ่งจะเป็นผู้ควบคุมดูแล

¹ "ตั้งศูนย์สารวัตรสงฆ์ : กวาดล้างพระนอกวัตร," ไทยรัฐ. 30 กันยายน 2532.

เมื่อมีประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนคนใดโทรศัพท์แจ้งไปตามเลขหมายข้างต้น¹ เพื่อแจ้งถึงเหตุการณ์ที่ผิดไปจากพระธรรมวินัยของพระสงฆ์สามเณรรูปใดก็ตาม พระสงฆ์จากศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาศึกษาพร้อมกับเจ้าหน้าที่ ก็จะเดินทางไปถึงจุดที่มีคนแจ้งมา เพื่อไปสังเกตการณ์และสอบสวนหาข้อเท็จจริงจากการกระทำของผู้ที่ถูกกล่าวหาหรือต้องสงสัยนั้น ๆ

ความประพฤติที่ไม่เอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ ที่พระวินยาศึกษาจะต้องคอยสอดส่องดูแลนั้น มีตั้งแต่ขั้นหนักจนถึงขั้นเบาแต่กล่าวทั่วๆ ไปด้วยกัน อย่างเช่นการนิยมนาตลักษณะเรียไรขอเป็นข้าวสารแห้ง การนิยมนาตที่เกินกำหนดเวลา คือ 8.00 น. รับนิยมนาตมากเกินไป ความจำเป็นมีการถ่ายเทอาหารให้บุคคลภายนอกหรือพ่อค้าเพื่อเอาไปหมუნเวียนขายต่อ ออกไปนิยมนาตนอกเขตรับผิดชอบ หรือประพฤติไม่เหมาะสมสมควรวิสัย เช่น สวมรองเท้า เค้นสูบหรือระนิยมนาต แย่งกันเข้ารับปัจจัยและห้อมล้อมผู้มาใส่บาตร เป็นต้น ส่วนพระภิกษุสามเณรที่ประพฤติปฏิบัติเยี่ยงกฤหัสถ์ เช่น เข้าไปซื้อของหรือเดินเล่นตามห้างสรรพสินค้า โรงละคร โรงภาพยนตร์ ตลาดนัดทั่วไป ส่วนสาธารณะ เค้นดูพระเครื่องตามซุ้มชนแออัด และดูการละเล่นต่าง ๆ ตามบริเวณห้องสนามหลวง ก็ถือว่าเป็นความประพฤติที่ไม่ชอบด้วยพระวินัยเช่นกัน

อีกส่วนหนึ่งที่ทางพระวินยาศึกษาจะต้องคอยดูแลก็คือพระสงฆ์ที่มาจากต่างจังหวัด แล้วมาปักกลดพักค้างแรมตามบ้านเรือน มีการเรียไร ไ้ห่วย และแจกเครื่องรางของขลัง ซึ่งนอกจากจะไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยแล้ว ยังขัดต่อกฎ ข้อบังคับและคำสั่งของมหาเถรสมาคมอีกด้วย

ที่น่าเป็นห่วงมากคือการเรียไรโดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งนอกจากจะผิดพระธรรมวินัย ผิดกฎของมหาเถรสมาคมแล้ว ยังผิดกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย และที่ร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือมีการปลอมตัวเป็นพระออกเรียไรในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งทางพระวินยาศึกษาต้องเข้มงวดมาก และก็ได้ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ในการจับกุมและนำไปลงโทษตามกฎหมายเป็นอย่างดี¹

¹พระธรรมมหาธีรานุวัตร (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสุเมธาธิบดี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2532.

ในการปฏิบัติงาน เมื่อพระวินยาธิการพบเห็น หรือสอบสวนจนแน่ชัดแล้วว่า พระภิกษุรูปนั้น ๆ กระทำผิดจริง ก็จะนำตัวมาว่ากล่าวตักเตือนและสั่งให้เจ้าอาวาสนั้น ๆ ให้ทำการดูแลและอบรมพระภิกษุวัดตามความเหมาะสมแก่กรณี แต่ถ้าเป็นพระปลอม พระวินยาธิการจะเรียกเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่มารับตัวไปดำเนินการลงโทษตามขั้นตอนของกฎหมายต่อไป

ถึงแม้ว่าในขณะนี้มีพระวินยาธิการเพียง 100 กว่ารูปก็ตาม แต่ก็ได้สอดส่องดูแลจนกระทั่งพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่ประพฤติมิชอบตามพระธรรมวินัยนั้นลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ มีพระภิกษุสามเณรที่กระทำผิดแล้วถูกนำไปว่ากล่าวตักเตือน และสั่งให้เจ้าอาวาสทำการอบรมกลับเป็นร้อยละ ๑๐ รูป อีกทั้งหมดที่กระทำผิดจนถูกจับสึก รวมทั้งพวกบวชปลอมเป็นพระอีก 50 กว่ารูป นับได้ว่างานนี้ได้ดำเนินไปด้วยดีและได้ผลอย่างมาก แต่การปฏิบัติงานของศูนย์ฯ ยังขยายไปไม่ได้เต็มที่ เนื่องจากพระวินยาธิการมีจำนวนน้อย ปัญหาด้านพาหนะสำหรับพระวินยาธิการใช้เดินทางไปตามจุดเกิดเหตุต่าง ๆ ที่ได้รับแจ้งและข้อมูลต่าง ๆ ที่เข้ามายังศูนย์ฯ มีไม่เพียงพอ จึงต้องขอความร่วมมือจากประชาชนและพุทธศาสนิกชนที่หวังดีช่วยกันส่งข่าวที่เป็นจริง เกิดขึ้นจริง เข้ามาที่ศูนย์กลาง เพื่อให้ศูนย์กลางจะได้ส่งงานไปที่ศูนย์ปฏิบัติการดำเนินการในชั้นต่อไป

สำหรับโครงการศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการนี้ เคยมีการเสนอให้จัดตั้งมาแล้วครั้งหนึ่ง โดยคณะกรรมการพิจารณาบรรจุและส่งเสริมการศาสนา โดยจะจัดในรูปแบบ "สารวัตรสงฆ์" (พ.ศ. 2484) ให้อยู่ในความรับผิดชอบของกองสังฆการี กรมธรรมการในสมัยนั้นและมีการเสนอให้ตั้งรางวัลสำหรับการจับพระภิกษุที่กระทำความผิดพระธรรมวินัยด้วย แต่ถ้าผู้ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ของกรมธรรมการเป็นผู้จับ จะได้รับเงินรางวัล 5 บาท² แต่เจ้าหน้าที่กรมธรรมการจับเอง จะไม่ได้

¹พระธรรมมหาวิราวัตร (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสุเมธาธิบดี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2532.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาการบรรจุและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 8. 30 มิถุนายน 2484. หน้า 3 - 4.

รับเงินรางวัลเพราะถือว่าเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงอยู่แล้วและมีเงินเคื่อนให้ แต่โครงการนี้ไม่ได้นำมาปฏิบัติเพราะมีการโต้แย้งจากบุคคลหลายฝ่าย ตลอดจนคณะกรรมการบางคนในชุดนี้เองว่า เรื่องนี้จะกระทบกับความรู้สึกของประชาชนทั่วไปได้ เกรงว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาทางหนึ่ง แต่กลับเกิดปัญหาอีกทางหนึ่งตามมา จนกระทั่งมีการรื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นมาอีก และปรับปรุงวิธีดำเนินการให้เหมาะสมขึ้น จึงเกิดเป็นโครงการศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการขึ้นมาดังกล่าว

2. ปัญหาการขาดแคลนพระสังฆาธิการที่มีวุฒิและพรรษาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัญหามากสำหรับวัดในท้องถิ่นชนบท เพราะสาเหตุจากการที่มีจำนวนพระภิกษุสงฆ์น้อย และปัญหานี้เน้นหนักเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสเป็นสำคัญ จากการค้นคว้าหลักฐานไม่พบการแก้ไขปัญหานี้ในส่วนนี้จากมหาเถรสมาคมในระยะแรกเริ่มเลย ทั้งนี้อาจจะพิจารณาได้ว่า เพราะในระยะเวลาดังกล่าวปัญหานี้อาจจะยังมีน้อยมากจนไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญในที่ประชุมมหาเถรสมาคมก็ได้ หรืออาจจะมาจากสาเหตุการละเลยในการแก้ไขปัญหาประเด็นของมหาเถรสมาคมก็เป็นได้ การแก้ไขปัญหานี้ในระยะแรกเริ่มแห่งการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 จะเป็นการแก้ไขในลักษณะไม่ตรงจุด เช่น ใช้วิธีรวมพระจากวัดที่มีจำนวนพระน้อยมากให้มาอยู่ที่วัดเดียวกัน¹ จะให้สละวกแก่เจ้าคณะผู้ปกครองในการกวักขันตูล หรือที่ขาดแคลนพระอุปชฌาย์ก็ใช้วิธีนิมนต์พระอุปชฌาย์มาจากตำบลอื่น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความกระด้างกระเดื่องในการปกครองตามมาอีกด้วย เพราะพระภิกษุสามเณรในวัดที่ขาดพระอุปชฌาย์ ก็จะไม่เคารพและเชื่อฟังเจ้าคณะแขวงที่ปกครองอีกต่อไป เพราะถือว่าไม่ใช่พระอุปชฌาย์ของตน ในเวลาต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงสั่งห้ามไม่ให้ใช้วิธีการนี้ โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า "ห้ามไม่ให้อุปชฌาย์ล่องแขวงกัน"² สำหรับปัญหาการขาดแคลนเจ้าอาวาสตามชนบทนั้น ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยในเรื่องนี้ว่า

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. 2514. หน้า 113.

²แหล่งเดิม. หน้า 114.

"เจ้าอาวาสมีพรรษาอ่อนเพียง 3 พรรษาบ้าง 2 พรรษาบ้าง ที่สุด 1 พรรษาก็มี ได้ความจากบัญชีว่า วัดบางเหล่าวังโหร มีพระน้อย ทาตัวเจ้าอาวาสไม่ได้ เจ้าคณะจึงเลือกชั้นรูปหนึ่งให้รักษาวัด..... ถ้าวัดใดมีพระน้อยทาตัวเจ้าอาวาสไม่ได้นั้น ไม่จำเป็นต้องไม่จำต้องตั้งพระมีพรรษาอ่อนเป็นเจ้าอาวาส เป็นแต่มอบให้รูปหนึ่งรักษาวัดไปพลาง แลหาพระที่มีพรรษาสมควรจากวัดอื่นไปเป็นเจ้าอาวาส ไม่ควรเลือกชุกเอาในวัดนั้น....."¹

สำหรับในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นั้น พบว่าปัญหาการขาดแคลนเจ้าอาวาสยังคงมีปรากฏอยู่มาก ทั้งรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530 ก็พบว่ามียุทธาในหลายภาคการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ภาค 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 และภาค 18 ซึ่งจากผลการรายงานของเจ้าคณะภาคดังกล่าวส่วนมากจะสรุปออกมาในลักษณะเดียวกันหมดว่า "แก้ไขยาก เพราะพระสงฆ์ตามชนบทมีน้อยมาก"² นั้นย่อมแสดงถึงการที่มหาเถรสมาคมไม่ได้แก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจัง จึงยังคงสภาพปัญหามาจนทุกวันนี้

3. ปัญหาเรื่องนิกายและสำนักสงฆ์ที่แตกแยก ในบทที่ 2 ได้เสนอปัญหาประเด็นนี้โดยการยกตัวอย่างเฉพาะกรณีเด่น ๆ เป็นที่กล่าวขานและอยู่ในความสนใจจากสื่อมวลชน และประชาชนในสมัยนั้น ๆ เป็นหลัก โดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ ได้แก่ กรณีธรรมยุต - มหานิกาย การบวชสามเณร หุบผาสวรรค์ สันติอโศก และธรรมกาย ในบทนี้จึงจะพิจารณาถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาดังกล่าว

3.1 กรณีมณฑลธรรมยุต - มหานิกาย ปัญหานี้มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ก่อนจะมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยที่

¹มหาหมฏฐราชวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 115.

²กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. เอกสารรายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. 97 หน้า.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นประธานหมู่สงฆ์นั้น พระองค์ได้พยายามแก้ไขความบาดหมางใจ ความแตกแยกในหมู่สงฆ์ทั้ง 2 นิกายอยู่เสมอ ถึงแม้พระองค์จะเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกก็ตาม ด้วยทรงเล็งเห็นว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่พระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญด้วยทางหนึ่ง และเพื่อเป็นการป้องกันความแตกแยกของคนในชาติอีกประการหนึ่ง ถึงข้อความที่ว่า

"ความเป็นค่านิกายของพระสงฆ์ไม่มีคี่เลย แต่เป็นธรรมดาของปาฬณ์มีศาสดาล่วงแล้วจะต้องเป็นอย่างนี้ บริษัทย่อมแตกเป็นค่านิกายกัน มีทุกศาสนา ทางที่ควรทำเนื่องด้วยนิกายนี้ควรคึกคิกคึกคักคึกคักให้กลับเข้ากันได้เพื่อเป็นความสามัคคีของคนในชาติและความเจริญของประเทศด้วย แต่ออกจะเป็นกิจหันวิสัย แลควรระวังอย่าให้แตกเป็นอนุนิกายออกไปอีก"¹

สำหรับปัญหาการหม่ครองผ้าจีวรซึ่งถือเป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดของพระภิกษุทั้งสองนิกายนั้น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีพระภิกษุมหานิกายจำนวนมากทำการหม่แหวกอย่างพระธรรมยุตมากขึ้น แต่ยังไม่กล้าหม่ออกนอกหน้าหรือในงานราชสำนัก ในงานราชการ ตัวอย่างเช่น เวลาเฝ้ารับเสด็จก็หม่คอง หม่จับแบบมหานิกาย แต่พอกลับหลังก็หม่แหวกอย่างธรรมยุตอีกเพราะสะดวกกว่ากัน การเป็นหน้าไหว้หลังหลอกไว้ระเบียบวินัย ครั้นจะให้หม่จับแบบมหานิกายอีกก็เป็นการฝืนใจ ให้นัฏหานียึดเข้ามาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตให้พระมหานิกายหม่แหวกเข้าไปในราชสำนักได้ ซึ่งตรงกับพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 6 อยู่แล้ว เพียงแค่รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชปณิธานถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็นั้น

ก. ใครจะเป็นผู้อนุญาตให้มหานิกายรูปนั้น ๆ หม่แหวกได้ และพระมหานิกายรูปดังกล่าวต้องชี้แจงเหตุผลหรือไม่

¹มหาสมุทรราชวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 173.

ข. ถ้าพระมหานิกายรูปใดจะห่มแหวกแล้ว ต้องบังคับให้ห่มตลอดหรือไม่ หรือสลับกับการห่มกองได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นระเบียบจะมีหรือ ?

ก. ถ้าจะอนุญาตเป็นรายบุคคลแล้ว จะใช้ "หลักเกณฑ์" ใดในการอนุญาต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีพระคำวิบูลตอบกลับไป สรุปได้ว่าในส่วนพระองค์ ก็ต้องการให้พระมหานิกายกับธรรมยุตนั้นแยกกันให้เกิดขาดหรือไม่เช่นนั้นก็ให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียว ให้ได้ในเรื่องการครองผ้า ทั้งนี้เพื่อความเป็น "เอกภาพ" ของคณะสงฆ์ไทย แต่มีตัวอย่างที่ประเทศศรีลังกาบังคับให้ห่มเหมือนกัน แต่สังฆกรรมต่างกัน เพราะรวมกันไม่สนิทใจนัก จึงเป็นการเหมือนกันแต่ภายนอกเท่านั้น ในที่สุดสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงนำเรื่องนี้เข้าปรึกษาในมหาเถรสมาคม ผลปรากฏว่าที่ประชุมตกลงให้พระมหานิกายห่มได้ทั้งสองแบบ แต่รูปใดจะห่มแหวกให้จดทะเบียนไว้กับการสลับ¹ ซึ่งในการนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่พระมหานิกายนิยมห่มแหวกมากขึ้นไว้ด้วยว่าน่าจะมาจากสาเหตุสำคัญ 4 ประการ ดังนี้²

ก. พระธรรมยุตห่มแหวกและพระธรรมยุตเป็นตัวอย่างในสมัยนั้น

ข. หนังสือแสดง แบบแผนทางพระวินัยที่เป็นของพระมหานิกายแต่งในยุคหลัง แทบจะไม่มีเลย มีแต่ของฝ่ายธรรมยุตพระมหานิกายผู้ใคร่จะศึกษาพระวินัยจึงได้แบบอย่างพระธรรมยุต

ค. การห่มแหวกแบบธรรมยุตสะดวกกว่าการห่มแบบพระมหานิกาย

ง. บรรดาพระเถระผู้ใหญ่จำนวนมากขึ้นที่นิยมห่มแหวก ลูกศิษย์จึงห่มตาม

สำหรับปัญหาการครองผ้าของพระสงฆ์ทั้ง 2 นิกายนี้ ในปัจจุบันถึงแม้จะไม่ปรากฏเป็นปัญหาหยิบยกขึ้นพูดในที่ประชุมมหาเถรสมาคมหรือปรากฏตามสื่อสารมวลชนทั่วไปก็ตาม แต่ก็ยังความสับสนให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ช่างสังเกตว่าห่มแบบใดเป็นพระสงฆ์มหานิกายและห่มแบบใด

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. เลขที่ 12/10.

การห่มผ้าของมหานิกาย.

² แหล่งเดิม.

จึงจะเป็นพระสงฆ์ธรรมยุตกันแน่ เพราะบางวัดเป็นวัดมหานิกาย แต่ก็มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรของวัดนั้น ๆ ห่มทั้งแบบนุ่งและห่มแบบแหวกผสมกันไปหมด จึงอาจกล่าวได้ว่ามหาเถรสมาคมยังแก้ไขปัญหานี้ไม่หมดสิ้น

นอกจากการห่มครองผ้าแล้ว ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเป็นประธานสงฆ์อยู่นั้น มีปัญหาอื่นอันเกิดจากความแตกแยกเป็นธรรมยุต - มหานิกายอีกอย่างหนึ่ง คือการที่พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายนิยมการบวชแปลงเป็นธรรมยุต ซึ่งจะต้องลพรรชาลงไปในบ้นใหม่ ทั้งนี้อาจจะพิจารณาได้ว่าเนื่องจากทั้งพระมหากษัตริย์ คือรัชกาลที่ 5 ทรงได้รับการผนวชในฝ่ายธรรมยุต ประกอบกับประธานสงฆ์ในขณะนั้นคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงเป็นพระเถระในระดับเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุตด้วย ดังนั้นพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายจึงอาจจะเห็นว่า ถ้าเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตแล้วจะได้รับสิทธิพิเศษหรือได้รับความเคารพนับถือมากขึ้นก็เป็นได้ จึงนิยมบวชแปลงกันมากจนเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงวินิจฉัยไว้ว่า

"การแปลงพระมหานิกายผู้ใหญ่เป็นธรรมยุตนั้น ในบัดนี้เห็นว่าล่วงสมัยเสียแล้ว เราไม่พอใจเลย คนเป็นผู้ใหญ่แล้วทอนลงมาเป็นเด็ก กว่าจะได้ขึ้นได้ก็เสียเวลามาก กล่าวคือพระมหานิกายบวชมาจนเป็นผู้ใหญ่ อาจเป็นอุปชฎายะปกครองบริษัทได้แล้ว แต่มาแปลงเป็นธรรมยุตต้องนับพรรษาใหม่ ตั้งต้นเป็นนวกะใหม่กลับต้องอยู่ใต้ปกครองของผู้อื่นกว่าจะได้ 5 พรรษา ค่อนั้น 10 พรรษาจึงจะเป็นผู้ใหญ่ตามเดิมได้ ในเวลานี้พระมหานิกายก็ได้ช่วงปฏิบัติเท่าเทียมกับพระธรรมยุตแล้ว คุณไม่จำเป็นจะต้องแปลงเลย"¹

ปัญหาความแตกแยกของพระสงฆ์ธรรมยุต - มหานิกายนั้น มีสืบต่อมาจนถึงช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 รัฐบาลในสมัยนั้นภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนา

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 107.

ก็ได้หยิบยกปัญหานี้เข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. 2485 โดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการรวมนิกายสงฆ์ทั้งสองให้เป็นหนึ่งเดียว และรัฐบาลได้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร บางเขน ขึ้น ในปี พ.ศ. 2485 เพื่อให้เป็นตัวอย่างในการร่วมสังฆกรรมระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย¹ เพราะรัฐบาลได้อาราธนาพระสงฆ์ทั้งสองนิกายให้ร่วมผูกพัทธสีมา และอยู่ร่วมกันในพระอารามนี้ โดยจัดให้มีจำนวนพระสงฆ์นิกายละ 12 รูป นอกจากนั้นพระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ก็ได้อุปสมบทที่วัดนี้ โดยหวังจะให้เป็นอย่างในการรวมนิกายสงฆ์ เพราะในพิธีอุปสมบทนั้นทางรัฐบาลได้มีมนต์พระภิกษุจากทั้งสองนิกายให้มาร่วมทำสังฆกรรมในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2484 ความพยายามในการรวมนิกายสงฆ์ของรัฐบาลในขณะนั้นยังแสดงออกมาในปี พ.ศ. 2486 อีกครั้งหนึ่ง โดยจัดตั้งคณะกรรมการสังคายนาขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการตามมาตรา 60 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ที่มีบัญญัติไว้ว่า

“ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกินแปดปีนับแต่วันที่ใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆาตติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใดที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันใดอันหนึ่งนับถือและปฏิบัติกันมา เป็นเวลาช้านานแล้ว”²

แต่ปรากฏว่าคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์จากสองนิกายนั้นขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในความเห็นเรื่องการรวมนิกายให้เป็นหนึ่งเดียว จึงเกิดความเบื่อหน่ายในการที่จะประชุมปรึกษาหารือ จึงเลิกพากันไปในที่สุด³

¹ รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. 2520. หน้า 134.

² กรมการศาสนา. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2521. หน้า 64.

³ พระธรรมคิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 14.

ความขัดแย้งในนิยายทั้งสองนี้ดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน โดยพิจารณาจากเสียงเรียกร้องในการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน (องค์ที่ 19) ว่าควรจะเป็นวาระของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกาย เนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชองค์ก่อน (องค์ที่ 18 พระนามवास วาสโน) นั้นเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุต การเรียกร้องนี้ นายकुสิศ โสภิตชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี รองเลขาธิการพรรคกิจประชาคม (ปัจจุบันเป็นรองเลขาธิการพรรคเอกภาพ) ซึ่งเคยบวชเรียนกับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมาก่อน เป็นหัวหน้าในการเรียกร้องครั้งนี้ ร่วมกับพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกจำนวนหนึ่ง¹ แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระญาณสังวร วัชรพรนิเวศวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุต จากการที่มีเสียงเรียกร้องดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาความแตกแยกแห่งนิยายสงฆ์ทั้งสองนั้นยังมีอยู่ในลักษณะคลื่นใต้น้ำ กล่าวคือ ถึงแม้ว่าพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของทั้งสองนิกายจะไม่ได้แสดงการแข่งชันแย่งชิงกันซึ่ง ๆ หน้าก็ตาม แต่ในระดัปลูกศิษย์ทั้งที่เป็นพระวาสนและพระภิกษุในแต่ละนิกายก็ยังคงมีความรู้สึกแตกแยกกันอยู่ นั้นย่อมแสดงถึงว่าปัญหาความแตกแยกระหว่างพระสงฆ์มหานิกายและธรรมยุตยังไม่ได้รับการแก้ไขจากมหาเถรสมาคมให้หมดไป ทั้ง ๆ ที่มหาเถรสมาคมน่าจะเป็นองค์กรสำคัญในการแก้ไขปัญหานี้โดยตรงเพราะเป็นปัญหาภายในของคณะสงฆ์เอง ก็น่าที่คณะสงฆ์จะได้แก้ไขกันเองมากกว่าที่จะถือว่าธุระไม่ใช่

3.2 การบวชสามเณรี ในสมัยที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 ใหม่ ๆ นั้น คือในปี พ.ศ. 2456 พระเถียงแห่งวัดตะคร้อ จังหวัดตาก ได้ทำการบวชหญิงเป็นสามเณรี กรณี่เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงโปรดให้สืบสวน ได้ความว่ายังไม่ได้ใช้ผ้ากาสาวพัสตร์อย่างภิกษุสงฆ์ จึงทรงคำสั่งห้ามไม่ให้พระเถียงกระทำอีกต่อไป แต่ไม่ถึงให้เลิก² แต่ที่เฝือกังมากในสมัยต่อมาคือ การที่นายอนรินทร์ (กลิ้ง) ทำการบวชบุตรสาว 2 คนให้

¹"ขอคิว - มหานิกาย," ไทยรัฐ. 21 มีนาคม 2532. หน้า 1, 23.

²มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมณวินัย. 2514. หน้า 85.

เป็นสามเณรในปี พ.ศ. 2472 ซึ่งทางมหาเถรสมาคมโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ เป็นประธานสงฆ์อยู่ในขณะนั้น ทรงเริ่มการแก้ไขปัญหานี้โดยทรงประกาศห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรทุกนิกายบวชหญิงเป็นภิกษุณี สามเณรี และสิกขมานาต่อไป เพราะผิดพุทธบัญญัติ¹ แต่นายรินทร์ (กลิ่ง) ไม่ยอมปฏิบัติตาม ยังคงบวชหญิงคนอื่น ๆ ต่อไป และให้สามเณรีเหล่านั้นออกนิคมขาดเยี่ยงพระภิกษุสงฆ์ด้วย สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ทรงลงพระนามภายหลังจากการประชุมมหาเถรสมาคมแล้วว่าให้ทำการ "กว้าบาตร" นายรินทร์ (กลิ่ง) และครอบครัวโดยทันที โดยมีใจความว่า

".....มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งตักนายนรินทร์ (กลิ่ง) และภคยานาธิปริ วารที่รู้เห็นกับนายกลิ่งในการกระทำครั้งนี้ ออกจากความเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนานิกายแห่งกรุงสยามโดยเด็ดขาดตั้งแต่วันที่..."²

ในการตักนายนรินทร์และหมู่ญาติออกจากวงการพระพุทธศาสนาในคราวนั้น ได้มีคำสั่งห้ามไม่ให้เจ้าอาวาสวัดใด ๆ รับนายนรินทร์ บุตรหลาน และบริวารของนายนรินทร์ กระทำการอุปนิกายภายในเขตพระอารามของวัดในพระพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักรสยาม และห้ามไม่ให้พระภิกษุสงฆ์รูปใดรับบาตรหรือเจริญพระพุทธมนต์ในการพิธีต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบ้านของนายนรินทร์ด้วย

ผลจากการประกาศดังกล่าวของมหาเถรสมาคม ทำให้มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในขณะนั้นอย่างมาก ทั้งที่เห็นด้วย เช่น หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ กล่าวหานายนรินทร์ว่าเป็นเสนียดร้ายและศัตรูกับพระพุทธศาสนา หนังสือพิมพ์หลักเมือง กล่าวโทษนายนรินทร์ว่า เป็นขบถต่อพระพุทธศาสนา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. เล่มที่ ม.26.5 /248. นายนรินทร์กลิ่งและสามเณรี. 17 กรกฎาคม - 29 มีนาคม 2472.

² แหล่งเดิม.

กรรมโทษถึงขั้นประหารชีวิต และหนังสือพิมพ์ศรีกรุง แนะนำว่า ควรจะหาทางกำจัดนายรินทร์เสียโดยเร็ว¹ เป็นต้น สำหรับหนังสือพิมพ์ที่ไม่เห็นด้วยกับประกาศคว่ำบาตรจากมหาเถรสมาคมก็หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ได้ลงบทความชื่อ "นายรินทร์กับคณะสงฆ์" มีใจความสำคัญดังนี้

".....พิจารณาตามรูปการณ์ที่คณะสงฆ์ฝ่ายพระพุทธศาสนา ใต้ปฏิปัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนบัดนี้ ยังไม่ปรากฏชัดว่าคณะสงฆ์เคยลงโทษใครเยี่ยงนี้ ขึ้นแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา เมื่อห้ามพระเวทิตซึ่งแยกนิกายนอกรีตออกไปแล้วไม่ฟัง พระองค์ก็ปล่อยไปตามยถากรรม หรือเมื่อทรงห้ามการวิวาทของภิกษุ 2 คณะ ไม่เชื่อฟังตั้ง 3 คนแล้ว พระพุทธองค์ก็สั่งทรมานหนีไปจำพรรษาอยู่ใป่า หลังพุทธปรินิพพาน 100 ปี พระวัชชีบุตรได้แยกตัวออกจากคณะสงฆ์ประกาศตั้งนิกายมหาสังฆิกะขึ้น พระสงฆ์สมัยนั้นจึงแบ่งเป็น 2 นิกาย คือนิกายเถรวาท กับนิกายมหาสังฆิกะ พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทนอกจากศิษย์และศิษยานุศิษย์แล้วก็ไม่ได้อำนาจโทษทัณฑ์กันถึงเพียงนี้

นักอุฎฺฐิที่สพทนลอนำมาคิดที่วัด ถ้าไม่มีใครจัดทำพระสงฆ์ในวัดก็ย่อมอนุเคราะห์ตามสมควร เช่น จักการเผาหรือฝัง โดยไม่ได้คำนึงว่าศพผู้ตายนั้นจะเป็นสัมมาทิฐิหรือมิใช่สัมมาทิฐิ สพไม่มีญติพระสงฆ์ก็ยังจักการเผาให้ ที่นี้สมมติว่านายรินทร์ตาย มีญตินำศพไปทำกิจทางพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์จะขัดศรัทธาประสาธะของเขานั้นใคร ๆ ก็ต้องเห็นว่าไม่ต้องด้วยจารีตประเพณีในทางพระพุทธศาสนา จึงได้แต่หวังว่าข่าวการคว่ำบาตรนายรินทร์นั้น เป็นแต่ข่าวลือเท่านั้น"²

¹สมาคมสังคมนิสต์แห่งประเทศไทย. จดหมายข่าวสังคมนิสต์ ฉบับที่ ๖. 2531. หน้า 21.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. เล่มที่ ป.26.5 /248. "นายรินทร์กับคณะสงฆ์," บางกอกการเมือง. 6 พฤษภาคม 2472. หน้า 1.

ในที่สุดทางฝ่ายรัฐบาลต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยนำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาครั้งที่ 12/2472 วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2472 ซึ่งมีมติออกมาว่าจะเอาผิดกับนายรินทร์ทางอาญาไม่ได้¹ ต่อมาเรื่องนี้ถูกนำเข้าที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาอีก 3 ครั้ง คือในวันที่ 2, 9 และ 16 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2472 โดยมีความกึกก่นสุดท้ายตรงกันว่า "ถ้ารัฐไม่กระทำการให้จริงจัง ก็เป็นการเสียรัศมีของรัฐบาล"² ในที่สุดวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2472 ทางเจ้าหน้าที่ก็ได้เข้าจับกุมสามเณรี โดยศาลจังหวัดนนทบุรีให้ตัดสินจำคุกสามเณรีทั้ง 8 คน โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 4, 31 (ข้อ 1 และข้อ 4), 40, 42 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และยังใช้กฎหมายลักษณะอาญามาตรา 334 ข้อ 2 อีกด้วย³ ส่วนนายรินทร์นั้นได้เสียชีวิตลงในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2493 รวมอายุ 77 ปี ปัจจุบันศพของนายรินทร์ก็ยังเก็บรักษาไว้ที่บ้านพักเลขที่ 118 ตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี โดยไม่ได้ถูกบันทึกเป็นชาวพุทธทั้งหลาย

3.3 กรณีสันติอโศก ทางมหาเถรสมาคมได้ดำเนินการแก้ไขปัญหานี้เป็นระยะ ๆ นับตั้งแต่ท่านชยานันโท ภิกขุ (พระอนันต์ เสนาจันทร์) เป็นผู้ออกโรงกล่าวหาว่าพระโพธิรักษ์ ตั้งสำนักสงฆ์เถื่อนเพราะไม่ขึ้นกับการปกครองของมหาเถรสมาคม ประกอบกับตั้งตัวเป็นพระอุปฆนัญเถื่อนด้วย เพราะยังบวชไม่ถึง 10 พรรษา (ในตอนแรกที่กระทำพิธีบวชให้สาธุศิษย์) ความผิดประการต่อมาคือผิดกฎหมายอาญามาตรา 208 ที่ห้ามการแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ไทย เมื่อพระอนันต์ เสนาจันทร์ พณิยกปัญหาสานักสงฆ์สันติอโศกขึ้นมาเสนอให้มหาเถรสมาคมและทางฝ่ายบ้านเมืองเข้าจัดการแก้ปัญหา ทางกระทรวงศึกษาธิการ สมัยนายเกษม ศิริสัมพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการ และมีนายบุญ แสงวงศ์ เป็นอธิบดีกรมการศาสนา ก็ได้โยนเรื่องไปให้มหาเถรสมาคม

¹สมาคมสังคมนักสวดแห่งประเทศไทย. จดหมายเหตุสังคมนักสวด ฉบับปีที่ 2531.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม. หน้า 23.

จัดการ โดยอ้างว่าเป็นเรื่องของพระที่จะต้องจัดการกันเอง¹ มหาเถรสมาคมก็ให้นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมแต่เป็นการลับ และไม่มีการบันทึกลงในรายงานการประชุมด้วย² โดยแถลงข่าวเพียงว่าหลักฐานที่จะนำมาพิจารณาพิพากษาความผิดของพระโพธิ์รักษ์นั้นยังไม่แน่นอนหาพอ³ ขอเวลาให้ได้พิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบก่อน และเรื่องก็ดูเหมือนว่าจะเงียบหายไปในสายตาของบุคคลทั่วไป แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะได้มีการดำเนินการภายในมาตลอด ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 2 จนมาถึง พ.ศ. 2532 มหาเถรสมาคมได้สรุปความผิดของพระโพธิ์รักษ์และสาวกอีก 79 คน ตามคำฟ้องของอัยการดังนี้

- 1) เป็นผู้ตั้งสำนักสันติอโศกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย
- 2) ระหว่างเป็นพระภิกษุ ได้ประพฤติปฏิบัติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาฉิน ด้วยการอวดคุณวิเศษธรรมต่อบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้ากลับชาติมาเกิด และสำเร็จบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันตบุคคล
- 3) ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง และ
- 4) เมื่อมหาเถรสมาคมใช้อำนาจวินิจฉัย และมีคำสั่งลงวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2532 ให้สละเพศสมณะภายใน 7 วัน พระโพธิ์รักษ์ก็ฝ่าฝืนไม่กระทำตาม

ดังนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลโดยความรับผิดชอบของอธิบดีกรมตำรวจ จึงได้มีการจับกุมพระโพธิ์รักษ์ และให้สึกเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2532 ซึ่งก่อนที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องนั้น ทางมหาเถรสมาคมได้ดำเนินการหลายอย่างเพื่อให้พระโพธิ์รักษ์กลับเข้ามา

¹"เกษมโยนกลองเถรสมาคมระงับศึกผ้าเหลือง," มติชน. 9 มีนาคม 2532.

หน้า 1, 8.

²"พระอนันต์หันจวงเถรสมาคมที่ไม่หันโพธิ์รักษ์," แนวหน้า. 22 มีนาคม 2532.

หน้า 1, 6.

³"พระอนันต์ประชดโพธิ์รักษ์ : เถรสมาคมยังไม่มีข้อยุติ," มติชน. 20 มีนาคม

2532. หน้า 1 และ 8.

อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมอย่างถูกต้อง แต่พระโพธิรักษ์อ้างว่ามีสิทธิจะแยกนิกายออกไปได้ตามลักษณะ "นानาสังวาส"¹ ซึ่งจะเอาผิดพระโพธิรักษ์ว่า ชัดต่อพระธรรมวินัยไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตไว้ว่า นิกายที่นานาสังวาสออกไปนั้นจะทำสังฆกรรมร่วมกันไม่ได้ เพราะมีการตีความพระธรรมวินัยผิดกัน

การดำเนินการของมหาเถรสมาคมในคอนั้น เป็นไปในลักษณะลุ่มลุ่มอยู่กับพระโพธิรักษ์ คือการส่งคณะกรรมการส่วนหนึ่งไปเป็นตัวแทนในการเจรจา ประกอบด้วย นายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายชัยภักดิ์ ศิริวัฒน์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และนายเสนาะ พ่วงบุญญะ รองอธิบดีรักษาราชการอธิบดีกรมการศาสนา การเจรจาไม่ได้ผล เพราะพระโพธิรักษ์บ่ายเบี่ยงตลอดมา ต่อมาทางมหาเถรสมาคม ได้เตรียมมาตรการลักษณะคว่ำบาตรพระโพธิรักษ์และศิษย์ ด้วยวิธีประกาศ "นาสนะ" คือการกล่าวโทษหรือลงทัณฑ์อย่างรุนแรงและเด็ดขาด โดยผู้ถูกลงโทษจะถูกตัดขาดจากสังฆมสังฆ์และสังฆฆาตบ้าน ซึ่งถือเป็นวิธีการสุดท้ายที่จะนำมาดำเนินการของคณะสงฆ์ ในการประกาศนาสนะนั้น ประกอบด้วย คณะสงฆ์จำนวน 25 - 50 รูป แล้วแค้นติคณะสงฆ์ หิธังกล่าวไม่จำเป็นต้องกระทำในโบสถ์ จะกระทำที่ไหนก็ได้เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ โดยทางมหาเถรสมาคมได้มีมติจะใช้วิธีการนี้ก็ต่อเมื่อพระโพธิรักษ์ยังคงคือถึงไม่ยอมเปล่งวาจาเลิก² การดำเนินการในขั้นเด็ดขาดต่อมาก็คือ ทางมหาเถรสมาคมได้ขอความร่วมมือไปทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ดำเนินการจับกุมพระโพธิรักษ์และศิษย์ พร้อมกับส่งฟ้องศาล โดยอัยการระบุความผิดของพระโพธิรักษ์ ตามมาตราที่ 27 และ 42 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งระบุข้อความไว้ดังนี้

¹ นานาสังวาส หมายถึง ความเชื่อถือในลัทธิต่างนิกายในศาสนาพุทธ ซึ่งเกิดจากการตีความพระธรรมวินัยแตกต่างกัน และจะร่วมสังฆกรรมกันไม่ได้

² "ใช้ปณาสนาสนะจัดการโพธิรักษ์," ไทยรัฐ. 28 มิถุนายน 2532. หน้า 1, 23.

มาตรา 27 : พระภิกษุรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น หรือประพฤติกว้างละ เม็ดพระธรรมวินัยเป็นอาจิดหรือไม่สังกัดอยู่ในวัคโควัคหนึ่งกับทั้งไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยและมีคำสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละ สมณเพศเสียได้

พระภิกษุต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามความในวรรคก่อน ต้องสึกภายในเจ็ดวัน นับแต่วันที่ไ้ทราบคำวินิจฉัยนั้น¹

มาตรา 42 : ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 26 และ 27 วรรคสอง หรือมาตรา 28 จะต้องถูกระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน²

นอกจากความผิดของโพธิรักษ์จะถูกระบุตามมาตราที่ 27 และ 42 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แล้ว พระโพธิรักษ์ยังมีความผิดข้อหาแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ไทย ซึ่งเป็นความผิดตามมาตรา 208 แห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญด้วย

ขณะทำการวิจัยเรื่องนี้ กศโพธิรักษ์และศิษย์เจียบหายไปจากล้อมวลชน โดยกำลังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาของศาลอยู่ สำหรับโพธิรักษ์กับศิษย์นั้น ได้เปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นสีขาวล้วน งดการออกรับนิคมภาค แต่ยังคงมีกิจกรรมภายในสำนักสันติอโศกเหมือนเดิม เช่น มีการเทศน์ สันทนาธรรม และสวดมนต์ เป็นต้น โดยมีฐานะเป็นผู้ถือและรักษาศีลเท่านั้น ไม่ใช่พระภิกษุสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา หรือแม้แต่ใช้คำว่า สมณะ นักพรต และนักบวชก็ไม่ได้ ทั้งนี้ตามคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม³

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. หน้า 10.

²แหล่งเดิม. หน้า 12.

³"สมณพราหมณ์ : โพธิรักษ์ใช้ไม่ได้," มติชน. 13 มิถุนายน 2532. หน้า 21.

3.4 กรณีทพฺผาสวรรค์ - ธรรมกาย - สำนักสงฆ์วัดภาวันวิทยาลัย

ทพฺผาสวรรค์ - แม้จะไม่ใช่นักสงฆ์ แต่จัดเป็นเมืองศาสนาเพราะมีเจดีย์อนุสาวรีย์ และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อีกมากมายที่เกี่ยวกับศาสนาด้วยเหตุการณ์ที่มีการล่องสุมผู้คนและข่าวการสะสมอาวุธสงคราม ทำให้มหาเถรสมาคมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายบ้านเมือง เริ่มสอดส่องพฤติกรรมและเมื่อพบว่ามีลักษณะส่อไปในทางการเมืองจริง อีกทั้งนายสุชาติ โกศลกิจวงศ์ ก็ถูกรุกและยึดครองที่ดินบริเวณรอบถ้ำพระในบริเวณพล 40 เมตร ที่ตำบลคอนทราย อำเภอบางท่อม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินอันประชาชนจะพึงได้ใช้ร่วมกัน ไม่ใช่ยึดครองไปคนเดียว ในที่สุดเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงมีคำสั่งปิดทพฺผาสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2527¹

ธรรมกาย - ถึงแม้จะเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย และอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมก็ตาม แต่วัดนี้มีวิธีชักจูงและดึงดูดเอาคนในวัยหนุ่มสาวและชนชั้นกลางเข้าไปเป็นสาวกอย่างมากมายและรวดเร็วผิดปกติ จนเรียกว่าเป็น "กองทัพนรก" ความแปลกที่แตกต่างของวัดนี้กับวัดอื่น ๆ มีมากมายหลายประการ จนเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นจากสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์หลายฉบับและจากพุทธศาสนิกชน ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่สนใจในเรื่องศาสนา ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์มติชนฉบับสุดสัปดาห์ ประจำวันอาทิตย์ที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2529 ได้ลงบทความวิจารณ์ธรรมกายว่าเป็นวัดที่เน้นหนักทางพุทธพาณิชย์² ชมรมพุทธศาสน์ มหาวิทยาลัยมหิดลไม่เห็นด้วยกับวิธีการฝึกสอนเพื่อให้บรรลุธรรม โดยเน้นที่การเพ่งลูกแก้วตามแนวทางของวิชาธรรมกาย³ ประมวลความแปลกในด้านต่าง ๆ ของวัดธรรมกายได้ดังนี้⁴ คือการมีพระพุทธรูปที่หน้าตาและรูปร่างคล้ายกับเจ้าอาวาสผู้ก่อตั้งวัดขึ้นมา คือพระอธิการไชยบุญ ธรรมชโย ซึ่งขณะเวลาอยู่

¹ "ทพฺผาสวรรค์จบ," ไทยรัฐ. 15 กันยายน 2532. หน้า 1, 19.

² "แหวกกลศธรรมกาย," มติชนสุดสัปดาห์. 26 ตุลาคม 2529. หน้า 12-16, 58.

³ "ชมรมพุทธฯ มหิดล : คลื่นเสรีต้านธรรมกาย," มติชนสุดสัปดาห์. 26 ตุลาคม 2529. หน้า 14.

⁴ เสรีพรพงษ์ วรณภก. "จดหมายเปิดผนึกถึงมหาเถรสมาคม," ไทยรัฐ. 24 เมษายน 2531. หน้า 6.

ท่ามกลางสาวกทั้งหลายจะตั้งแท่นสูงเสมอฐานพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปนั่งหันหน้าเข้าหาท่านอง
พระปัญจวัคคีย์เฝ้าพระพุทธเจ้า ใช้ไฟ เอช. เอ็ม. ไอ. ฉายเหนือศีรษะทำเป็นวงรัศมี ประการ
ต่อมาคือทุกวันอาทิตย์ต้นเดือนจะมีพิธีนอกกรียอย่างหนึ่ง คือพิธีนำข้าวขึ้นไปถวายพระพุทธเจ้า โดยมี
แม่ชีแก่ ๆ คนหนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาธรรมกายให้กับอธิการไชยบุญ ธรรมชโย และในพิธี
แม่ชีคนนั้นกับเจ้าอาวาสจะทำพิธีหา "วิญญาณอันละเอียด" ของสาธุศิษย์ขึ้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและ
พระอรหันตสาวกทั้งหลายบนนิพพานด้วย นอกจากนั้นทุกปีระหว่างปีคเหอมจะมีการฝึกอบรม "ธรรม-
ทายาท" ซึ่งส่วนมากเป็นนิสิตนักศึกษา โดยมีวิธีการฝึกแบบทหาร คือมีชาวทัน - ช้างทัน ใต้เชือก
ข้ามลำน้ำ กระโศกสูง 36 ฟุต คลานลอดลวดหนาม ฯลฯ¹

นอกจากความแปลกประหลาดที่เห็นชัด ๆ ภายในวัชรธรรมกายดังกล่าวแล้ว
วัชรธรรมการยังมีปัญหาการกระทบกระทั่งกับประชาชนในละแวกวัดอยู่บ่อย ๆ เช่น กรณีขับไล่ที่
ทำกินของชาวนา อำเภอลองสอง จังหวัดพุมธานี ซึ่งอยู่รอบบริเวณวัด จนมีการปะทะกันด้วย
กำลัง ระหว่างชาวบ้านกับคณะกรรมการและลูกศิษย์ของวัด ซึ่งร้ายแรงถึงขั้นชาวบ้านบุกเข้าเผา
บางส่วนของวัด และตัดแชนและเตียรพระพุทธรูปที่หน้าคาเหมือนเจ้าอาวาส จนเจ้าหน้าที่ตำรวจ
ต้องเข้าระงับเหตุโดยด่วน² ต่อมาเมื่อหาเรื่องวัชรธรรมการจะให้โรงเรียนสั่งอำวิชา สังกัด
สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพุมธานี ย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะทางวัดจะใช้ที่ดินบริเวณนั้นขยาย
การสร้างอุคกงสถานออกไปอีก จนเกิดการประท้วงระหว่างสำนักงานการประถมศึกษาฯ รวมตัว
กับชาวบ้านละแวกนั้น โดยทำการประท้วงวัชรธรรมกาย และจัดให้มีการลงประชามติกันว่า จะย้าย

¹รศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์.
ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร (ทับแก้ว). เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2532.

²"ศึกทุ่งคลองสอง," เคลวินส์. 16 กรกฎาคม 2531. หน้า 6.

โรงเรียนสังกัดอำเภอวิบูลย์รักษ์หรือไม่ ผลปรากฏว่าทางวัดธรรมกายต้องยินยอมให้โรงเรียนสังกัดอำเภอวิบูลย์รักษ์ตามเดิมตามเสียงประชามติของชาวบ้านละแวกนั้น

จากความจริงที่ไม่เหมือนวัดอื่น ๆ ในหลาย ๆ ด้านที่กล่าวมาแล้วรวมทั้งการที่เสื่อมถอยลง โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ลงข่าวและบทความทำนองวิพากษ์วิจารณ์โจมตีวัดธรรมกาย โดยเฉพาะช่วงที่มหาเถรสมาคมจัดการแก้ปัญหากรณีที่ดินคือโฉนดที่ดินอย่างเข้มงวดจริงจังนั้น ก็มีหนังสือพิมพ์บางฉบับได้ลงบทความในลักษณะเปรียบเทียบความไม่ชอบมาพากลในการก่อตั้งสำนักสงฆ์ทั้งสองแห่งนั้นว่า มหาเถรสมาคมน่าจะเข้าจัดการเหมือน ๆ กัน เพราะเมื่อพิจารณาถึงแนวทางคำสอนและกิจกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในสำนักคือโฉนดที่ดินและวัดธรรมกายแล้ว ก็ล้วนแล้วแต่ทำให้พระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนเช่นกัน ดังนั้นทางมหาเถรสมาคมจึงเข้มงวดในการสั่งให้เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี คอยสอดส่องดูแลวัดพระธรรมกายให้รัดกุมกว่าที่เคยเป็น แต่ไม่มีการดำเนินการขั้นเด็ดขาดเช่นสำนักสงฆ์สำนักคือโฉนดที่ดินน่าจะมาจากเหตุผลที่ว่า¹

ประการแรก - วัดธรรมกายเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีการขอพระราชทานวิสุงคามสีมา

ประการที่สอง - พระที่วัดธรรมกาย นับตั้งแต่เจ้าอาวาสและพระลูกวัดได้ผ่านพิธีอุปสมบทอย่างถูกต้องตามกฎหมายพุทธบัญญัติและระเบียบ

ประการที่สาม - วัดธรรมกายสังกัดมหาเถรสมาคม และยอมรับพระราชนิติบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2505

ประการสุดท้าย - ความผิดต่าง ๆ ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์นั้น ยังขาดหลักฐานที่แน่นอน

¹"แหวกกมลธรรมกาย," มติชนสุดสัปดาห์. 26 ตุลาคม 2529. หน้า 14.

สำนักสงฆ์วัดมหาวันวิทยาลัย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี - ก่อตั้งขึ้นมา โดยพระภิกษุทศโฆสิต ซึ่งได้อุปสมบทที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ต่อมาจึงได้แยกไปก่อตั้งสำนักสงฆ์วัดมหาวันขึ้น พระภิกษุทศโฆสิตเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญถึงจากสื่อมวลชนและประชาชนบางส่วนในลักษณะที่ถูกคำหิติดูหมิ่นเมื่อแสดงธรรมที่ลานอโศก วัดมหาธาตุ ในหัวข้อที่ว่า "ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป" ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใด วรรณะหรือคนเลว แม้แต่สัตว์เล็ก ๆ จำพวกนก ปลา กบ เขียด แล้วก็ตาม ถือว่าเป็นบาปทั้งสิ้น นอกจากการแสดงธรรมกัณฑ์ที่โด่งดังนั้นแล้ว ต่อมาพระภิกษุทศโฆสิตก็ซื้อรถมอเตอร์ไซด์คันแรก การรับซื้อข้าวและตั้งโรงสีข้าว โดยท่านอ้างเหตุผลว่าเพื่อช่วยพยุงราคาข้าวของชาวนา รับดำเนินการจัดในฐานะผู้อำนวยการวิทยาลัยคนสาส์น จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากวิทยาลัยนี้มีหนี้สินมากมายจนจะล้มละลาย ท่านจึงยื่นมือเข้าช่วยเหลือในลักษณะเข้าไปดำเนินการเอง แต่ที่โด่งดังมากที่สุดขณะนี้เห็นจะเป็นโครงการสร้างคอนกรีตนิคมธรรมะภายในสำนักสงฆ์วัดมหาวันวิทยาลัยนั่นเอง ด้วยเหตุผลเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและพักผ่อนในบั้นปลายชีวิตของผู้ที่ปลงเกษียณจากราชการแล้วผสมกับการได้ปฏิบัติธรรมไปด้วย โดยมีทั้งสถานพยาบาลและบริเวณสำหรับการออกกำลังกายให้พร้อมสรรพ เมื่อถึงแก่กรรมก็ได้รับการประกอบพิธีสวดศพและฌาปนกิจศพฟรี ทั้งนี้ท่านอ้างว่าเพื่อเป็นหนทางหนึ่งในการป้องกันข้าราชการคอร์รัปชันเพื่อเก็บเงินไว้ใช้จ่ายยามชรา ตลอดจนเป็นการลดปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของประชาชนด้วยซึ่งโครงการนี้ได้รับการขานรับนโยบายจากทางรัฐบาลด้วย ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อธิบดีกรมการศาสนา ต่างก็พูดว่าไม่เป็นการผิดพระธรรมวินัย พระเถระผู้ใหญ่ตลอดจนมหาเถรสมาคมก็ไม่ได้ว่ากล่าวอะไร บางรูปสนับสนุนด้วยซ้ำ เช่น พระธรรมมหาวิราญวัตร (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสุเมธาธิบดี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เป็นต้น¹

¹ "ผู้ใหญ่สนับสนุนคอนโดฯ ธรรมะ," ไทยรัฐ. 18 ตุลาคม 2532. หน้า 1, 23.

จากพฤติกรรมทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นของพระกิตติวุฒโฒนั้น จริงอยู่ถึงแม้ว่า จะไม่ผิดพระธรรมวินัย เพราะสมัยพุทธกาลสิ่งเหล่านี้ เช่น กอนโคมีเนียม รดยนต์ และโรงสียัง ไม่มี พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ทรงบัญญัติไว้เป็นพระธรรมวินัย แต่การกระทำของพระกิตติวุฒโฒิกุชก็ ถือว่าไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ ถึงแม้ว่าท่านจะอ้างว่ากระทำลงไปด้วยเจตนาดีก็ตาม การกระทำ ของพระกิตติวุฒโฒิกุชจึงอาจจะถือว่าเป็น "โลกวัชชะ" ได้ สมควรที่ทางมหาเถรสมาคมควรจะ เข้าไปแก้ไขดำเนินการ ในทางตรงกันข้าม กรรมการมหาเถรสมาคมบางรูปก็วางเฉย บางรูปก็ ให้การสนับสนุนถึงได้กล่าวแล้ว ที่จะกักกันห้ามมิให้ จนเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์อยู่ทั่วไป ทั้งจากสื่อมวลชน และประชาชนผู้สนใจ

ในหัวข้อ 3.4 นี้ มหาเถรสมาคมได้แสดงบทบาทในการแก้ปัญหาหนึ่งซึ่งเป็นที่สนใจ ของบุคคลทั่วไปอยู่ไม่น้อยในยุคปัจจุบัน ซึ่งไม่สมควรจะละเว้นไว้ นั่นคือกรณีของพระอาจารย์ชวน "ปลัดขิก" จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีความผิดพระธรรมวินัยฐานใช้เกียรติคุณวิชา ทำปลัดขิกแจก ญาติโยมผู้ศรัทธา ซึ่งมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อมวลชนอีกว่าไม่เหมาะสม มหาเถรสมาคมจึงมีคำสั่งห้ามพระชวนทำหรือแจก จำหน่ายปลัดขิกอีกต่อไป นับตั้งแต่วันที่ 23 มิถุนายน 2532 เป็นต้นมา²

4. ปัญหาเรื่องใบสุทธิของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ซึ่งมีปัญหาว่าพระภิกษุจำนวนไม่น้อยที่ ไม่มีใบสุทธิหรือมีแต่ไม่พก ทำให้ยากลำบากแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ และคณะสงฆ์ผู้บริหารที่จะทำการ ตรวจสอบว่าเป็นพระจริงหรือพระปลอม สังกัดวัดใด ซึ่งจะได้ว่ากล่าวตักเตือนและส่งเรื่องแจ้งไปยังเจ้าอาวาสและพระสังฆาธิการที่รับผิดชอบได้ถูกต้อง ประกอบกับปัญหาที่ว่าเมื่อใบสุทธิสูญหาย หรือหมดอายุแล้ว จะทำบัตรใหม่ก็มีขั้นตอนยุ่งยากและเสียเวลา พระภิกษุสงฆ์ส่วนหนึ่งจึงไม่นิยมทำกัน จากหลักฐานที่ค้นมาจากแหล่งต่าง ๆ ไม่พบการกล่าวถึงปัญหานี้ในระดับใด ๆ นับตั้งแต่มีการ ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาจนถึงช่วงฉบับ พ.ศ. 2484 ทั้งนี้ อาจจะมาจากสาเหตุประการแรกที่ว่าจำนวนพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นยังมีจำนวนน้อยกว่าสมัยปัจจุบัน จึงเป็น

¹ "เผยสั่งเด็กฆาตกรห้ามชวนแจกไอ้ขิก," มติชน. 23 มิถุนายน 2532. หน้า 1, 2.

ธรรมคาอยู่เองที่จำนวนคนน้อยกว่า การสร้างปัญหาที่ย่อมจะมีน้อยกว่าด้วย ประการที่สองการ
กมณาคมยังไม่สะดวกทันสมัยเหมือนปัจจุบัน จะเดินทางไปไหนมาไหนก็ลำบาก โอกาสที่พระภิกษุ
สงฆ์จะเดินทางเร่ร่อนแบบพระจรจัดจึงมีน้อยด้วย ประการที่สามการสื่อสารในสมัยนั้นก็ยังไม่ทันสมัย
นั่นคืออาจมีปัญหานี้เกิดขึ้นบ้าง แต่เนื่องจากสื่อมวลชนที่จะแพร่กระจายข่าวคงกล่าวมีน้อยมาก
จึงไม่มีการกล่าวถึง หรือเขียนบันทึกไว้ และประการสุดท้ายอาจจะมีปัญหาประเด็นนี้เล็กน้อยเมื่อ
เทียบกับปัญหาอื่น ๆ ที่สำคัญกว่า หรืออยู่ในความสนใจของประชาชนร่วมสมัยมากกว่าข่าวนี้ก็อาจ
จะเป็นไปได้

ต่อมาในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ปัญหาเรื่องใบสุทธิ
คงจะเพิ่มปริมาณขึ้น เนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม บ้านเมืองไม่สงบ คนปลอมตัวบวชเป็นพระภิกษุ
ก็คงจะมีไม่น้อย จึงเกิดมีสังฆาติเรื่องพระเที้ยวเคร่งเครว (พ.ศ. 2487) ขึ้น มีใจความสำคัญ
ตอนหนึ่งว่า

"ถ้าพระผู้รไปนั้น มีหลักฐานที่รู้ได้ว่าไม่ใช่พระเที้ยวเคร่งเครว เช่น ถือหนังสือสุทธิไป
พระอาคันตุคนั้นจักว่ามีสังกัดขึ้นในคณะต้องดินตลอดเวลาที่อาศัยอยู่ แต่ถ้าเป็นพระจรจัด
ไม่มีหลักฐานจะจับสึกเสีย แล้วมอบตัวแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายอาณัติกรในท้องถิ่น....."¹

นอกจากนี้ยังมีประกาศขององค์การปกครอง เรื่องปรับปรุงหนังสือสุทธิและระเบียบ
ปฏิบัติ พ.ศ. 2491 มีใจความสำคัญสรุปได้ว่า หนังสือสุทธิสำหรับใช้แสดงความบริสุทธิ์ของภิกษุ
และสามเณรซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองคณะสงฆ์ไทย พระอุปัชฌาย์จะเป็นผู้ทำหนังสือสุทธิให้ ซึ่ง
พระภิกษุสามเณรต้องพกติดตัวประจำ ถ้าสูญหายให้รีบแจ้งขอใหม่ทันที²

¹พระธรรมคิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 176.

²แหล่งเดิม. หน้า 246 - 247.

สำหรับในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบันปัญหาเรื่องพระภิกษุสงฆ์ไม่ทักทาบในสุทธิประจำตัวก็มีอยู่บ้าง โดยพิจารณาจากรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530 เป็นการเสนอปัญหานี้จากเจ้าคณะภาคที่ 13¹ แต่พบว่าปัญหาเรื่องนี้ในปัจจุบันน้อยมาก ทั้งนี้อาจจะมาจากสาเหตุ ประการแรกพระภิกษุสามเณรเห็นความสำคัญของหนังสือสุทธินิกาย อันเป็นผลมาจากการได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น ประการที่สอง มหาเถรสมาคมดำเนินการจับพระจรจัดสึกมากขึ้น ทำให้พระสงฆ์สามเณรที่ยังละเลยการทำหรือการทักทาบหนังสือสุทธิมีจำนวนน้อยลง เนื่องจากเห็นตัวอย่างผู้ที่กระทำความผิด และประการสุดท้าย ขั้นตอนการทำหนังสือสุทธิคงจะรวดเร็วและสะดวกขึ้น พระภิกษุสามเณรจึงไม่หลีกเลี่ยงเหมือนเมื่อก่อน

5. ปัญหาพระที่ขอบออกเรียไรและบิณฑบาตแบบเวียนเทียน ปัญหานี้ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงการพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวมอย่างยิ่ง ประชาชนเสื่อมศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์โดยทั่วไปก่อให้เกิดความรำคาญแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่พบเห็น สถิติจำนวนปัญหาในด้านนี้ก็เหมือนปัญหาหลาย ๆ ประเด็นที่กล่าวมาแล้วว่าพบน้อยมาก หรือแทบไม่พบหลักฐานบันทึกไว้เลยในระยะแรก ๆ ที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 ทั้งนี้คงจะด้วยเหตุผลที่น่าจะเหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้ว คือประการแรก การที่มีจำนวนพระสงฆ์น้อยกว่าสมัยปัจจุบัน ประการที่สอง สื่อสารมวลชนยังไม่แพร่หลายเท่าปัจจุบัน นั่นคือ ปัญหาอาจจะมี แต่ไม่ได้รับการตีแผ่ออกสู่ประชาชน ประการที่สาม สภาพการคมนาคมที่ยากลำบาก ดังนั้น การที่พระสงฆ์สามเณรจะออกทำการเรียไร เช่นสมัยนี้ จึงเป็นไปได้ลำบากเช่นกัน และประการสุดท้าย สภาพเศรษฐกิจที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ทำให้สภาพปัญหานี้ในช่วงระยะเวลาที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 ไม่ปรากฏหลักฐาน ดังนั้นบทบาทในการแก้ไขปัญหาด้านนี้ของมหาเถรสมาคมในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงไม่มี มาพบหลักฐานในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 โดยมีพระราชบัญญัติควบคุมการ

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. หน้า 95 - 96.

เรียไร พ.ศ. 2484¹ ออกมาบังคับใช้เพื่อแก้ปัญหาพระชอเรียไร ทั้งนี้จะมีสาเหตุสำคัญมาจากระยะเวลาดังกล่าวเป็นภาวะสงคราม บ้านเมืองระส่ำระสาย ผู้คนอดอยาก การทุจริตหากินฉ้อโกงจึงมีมาก

สำหรับในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบัน พบปัญหาในด้านนี้มากขึ้น ทั้งนี้จะพิจารณาว่ามาจากสาเหตุต่อไปนี้ คือ

- ประการแรก - จำนวนพระภิกษุสามเณรมีมากขึ้น ดังนั้นจำนวนของผู้ก่อปัญหาด้านนี้จึงมีมากขึ้นด้วย
- ประการสอง - สื่อสารมวลชนแพร่หลายและทันสมัยขึ้น จึงมีการตีแผ่ข่าวคราวปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น
- ประการสาม - การคมนาคมที่รวดเร็วทันสมัย ทำให้พระภิกษุสามเณรเดินทางไปตามสถานที่ต่าง ๆ ง่ายขึ้น
- ประการที่สี่ - พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปมีการศึกษาเพิ่มขึ้น จึงตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันมากขึ้น ในการที่จะคอยสอดส่องพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับเพศสมณะของพระภิกษุสามเณร ประกอบกับการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นด้วย และ
- ประการสุดท้าย - สภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป มีการโยกย้าย ไขว่คว้า และแข่งขันมากขึ้น รวมทั้งสภาพความเจริญของสังคมที่เน้นด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ จึงทำให้พระภิกษุสามเณรกลุ่มหนึ่งร่วมมือกับบรรดาพ่อค้าทำการบิดเบือน歪曲 เพื่อนำไปหลอมนเวียนจำหน่ายให้กับประชาชนต่อไปอีก

¹พระธรรมกิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 164.

เมื่อพระภิกษุสามเณรมีจำนวนมากขึ้น มหาเถรสมาคมก็ไม่ได้นั่งนอนใจ ได้หาวิธีการที่จะแก้ไขและป้องกันปัญหาตลอดมาทั้งในรูปของการออกคำสั่ง เช่น คำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องควบคุมการเรียไร พ.ศ. 2511 และ พ.ศ. 2527 นอกจากนั้นกรมการศาสนาในฐานะเลขาธิการของมหาเถรสมาคมก็ได้จัดตั้ง "กองงาน" ขึ้น¹ โดยมีเจ้าหน้าที่ของกรมการศาสนาเป็นกรรมการ มีสำนักงานอยู่ที่สำนักงานเลขาธิการกรมการศาสนา เมื่อมีประชาชนร้องเรียนหรือได้พบเห็นพระภิกษุสามเณรที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม โดยเฉพาะออกทำการเรียไร หรือแย่งกันรับของจากผู้ที่มาใส่บาตร เป็นต้น ก็ให้แจ้งไปที่กองงานฯ ซึ่งจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสืบสวนว่ากล่าวตักเตือน หากมีความผิดทางกฎหมาย เช่น พระปลอม ก็จะจัดส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจอีกต่อหนึ่ง หากผิดวินัยสงฆ์ ก็จะจัดส่งเจ้าคณะปกครองต่อไป ซึ่งแต่เดิมมีเพียงเจ้าคณะกรุงเทพมหานครกับเลขาธิการเจ้าคณะเพียง 2 รูป เท่านั้นที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของพระภิกษุสามเณรในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลใกล้เคียง ทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง จึงเกิดมีปัญหามากมาย และที่ทันสมัยที่สุดสำหรับปัจจุบันก็คือการจัดตั้ง "สารวัตรสงฆ์" ตามโครงการพระวินยาธิการ ซึ่งพระสุเมธาธิบดี เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร ได้จัดตั้งขึ้น ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์และวิธีดำเนินการเหมือนกับกองงานของกรมการศาสนา สำหรับโครงการพระวินยาธิการนี้ได้กล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในหัวข้อที่ 1 (ปัญหาพระภิกษุสามเณรประพฤติไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ)

บทบาทในการแก้ปัญหาด้านศาสนศึกษา

จากบทที่ 2 สรุปปัญหาด้านศาสนศึกษาที่สำคัญ ๆ ได้ 5 ประการ คือ

1. ปัญหาด้านระบบการศึกษา - การศึกษาที่พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนกันอยู่นั้น มีมากมายหลายประเภท และส่วนมากจะไม่สัมพันธ์กัน เหมือนกับว่ามีหลายระบบหรือไม่มีระบบเลย ก่อน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารเลขที่ ก/ป.8/2521/16. จัด-
การสงฆ์ชอบเรียไร - ประพฤติไม่เหมาะสม. 4 มกราคม 2521.

ให้เกิดความสับสนแก่ทั้งผู้เรียน ผู้สอน และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

2. ปัญหาด้านการบริหารและการดำเนินการศึกษา - ไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรงเป็นส่วนรวมเหมือนระบบการศึกษาของรัฐ เท่าที่เป็นอยู่เป็นลักษณะต่างวัดต่างสำนักจัดทำดำเนินการเอง จึงขาดระบบที่แน่นอน

3. ปัญหาด้านผู้รับการศึกษา - พิจารณาจากหลายประเด็น ได้แก่ ตามชนบทมีจำนวนพระภิกษุสามเณรผู้เรียนน้อยมาก การเรียนด้านปริยัติธรรมจัดให้เรียนโดยไม่แยกวัย และพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียน จึงก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่ผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน และประเด็นที่พระสงฆ์สามเณรผู้เรียนส่วนมากต้องการเรียนวิชาทางโลกด้วย เพื่อความเป็นผู้รู้เท่าทันเหตุการณ์ หอที่จะประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ แต่มักจะถูกชักขวางจากทางคณะสงฆ์ผู้ปกครอง ด้วยเกรงว่าจะคล้ายกับฆราวาสมากเกินไป และเกรงว่าพระภิกษุสามเณรเรียนแล้วจะสึกไปประกอบอาชีพแบบฆราวาสหมด จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกับผู้เรียนเป็นอย่างมาก

4. ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยอุดหนุน - นับตั้งแต่ครูผู้สอน เงินงบประมาณ สถานที่เรียน ตำราเรียน ตำราสอน และอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งปัญหานี้ประสบมากกับวัดตามชนบท โดยเฉพาะวัดที่ห่างไกลความเจริญมาก ๆ

5. ปัญหาด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา - การศึกษาของพระภิกษุสามเณรโดยส่วนรวมจัดว่าด้อยคุณภาพและไม่สัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา โดยพิจารณาจากการที่ไม่สามารถสนองตอบจุดประสงค์หลักของการจัดศาสนศึกษาที่ต้องการให้ความรู้ และฝึกฝนพระภิกษุสามเณรให้เป็นศาสนทายาทที่ดีได้

เมื่อมีปัญหาดังกล่าว ๑ ถึง 5 ประการดังกล่าว จะได้พิจารณาถึงบทบาทในการแก้ไขปัญหานั้นในแต่ละประเด็นของมหาเถรสมาคม ดังนี้คือ

1. การแก้ปัญหาด้านระบบการศึกษา เท่าที่สืบจากหลักฐานต่าง ๆ ไม่พบว่าระบบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรไทยมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่เป็นระบบเลย เพราะจนถึง

ปัจจุบันระบบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรก็ยังจัดแบ่งออกเป็น 3 ระบบใหญ่ ๆ คือ¹

ก. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบการศึกษาของรัฐ โดยคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเองเรียกว่าการศึกษาด้านปริยัติธรรม แบ่งเป็นแผนกธรรม (ตรี โท เอก) และแผนกบาลี (ประโยค 1 - 9)

ข. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือดำเนินการจัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสงฆ์สามเณร

ค. การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระจากทั้งระบบของรัฐและระบบของคณะสงฆ์ ได้แก่ วิทยาลัย และโรงเรียนอภิรรม²

การศึกษาทั้ง 3 ระบบข้างต้นนี้แทบจะไม่สอดคล้องกันเลย ทั้งในระบบของตัวเองและนอกระบบ³ ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แต่ก็ไม่พบว่ามหาเถรสมาคมดำเนินการแก้ไขปัญหานี้อย่างไร ยังคงปล่อยให้มีความสับสนและขาดเอกภาพในระบบอยู่เช่นนั้น

2. การแก้ปัญหาการบริหารและการดำเนินการศึกษา เน้นปัญหาตรงการขาด "ระบบ" ที่แน่นอน ต่างคนต่างทำ สำนักใดเจ้าอาวาสเอาใจใส่-สนใจ ก็จัดให้มีการเรียนการสอน สำนักใดเจ้าอาวาสไม่สนใจ การศึกษาเล่าเรียนก็ถูกปล่อยปละละเลย บางวัดก็ไม่มีการเรียนการสอน

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "การศึกษาของพระสงฆ์," ใน พระพุทธศาสนา ทัศนะ และวิจารณ์. 2529. หน้า 79 - 80.

² ศึกษารายละเอียดระบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ได้จากพระราชวรมน. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. 214 หน้า

³ พระราชวรมน. การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. หน้า 138.

โดยเฉพาะด้านปริยัติธรรมล้วน ๆ และจากการค้นหลักฐานข้อมูลอีกเช่นกัน ก็ไม่พบว่าทางมหาเถร-สมาคมได้ดำเนินการแก้ไขปัญหานี้อย่างไร เนื่องจากสภาพที่เป็นปัญหานี้ก็ยังคงมีอยู่ ดังข้อมูลที่ได้จากรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคต่าง ๆ เช่นรายงานจากเจ้าคณะภาคที่ 1, 3, 8, 9, 10, 11, 16, 17 และ 18¹ ซึ่งลักษณะนี้เคยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลมาแล้ว (ลักษณะต่างคนต่างทำ) ดังเช่นข้อความตอนหนึ่งจากรายงานการประชุมของคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนาที่ว่า

".....การจัดการเรียนการสอนนั้นน่าจะปล่อยให้แยกกันไปก่อน คือสำนักไหนที่สอนอยู่ที่สอนไป แยกกันทำไปก่อน เป็นแต่อาศัยหลักสูตรกลางไปเรียน..... การที่ต่างสำนักทำกันไปก็เป็นทางที่ดีที่ต่างวัดจะได้มีการแข่งขันกันด้วย....."²

นโยบายนี้ได้รับการขานรับจากรัฐบาลชุดปัจจุบันด้วย โดยที่มีการประกาศออกมาจากกรมการศาสนาแล้วว่า การสอนนักธรรมต่อไปนี้ให้เจ้าคณะภาคและเจ้าคณะจังหวัดดำเนินการเองได้ ซึ่งแต่เดิมนั้นการสอนนักธรรม (ชั้นตรี โท เอก) ผู้ออกข้อสอบและตัดสินได้-ตก จะเป็นอำนาจของแม่กองธรรมสนามหลวง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น มีผู้เข้าสอบมากเกินไปในการสอบคราวเดียวกัน ลำบากแก่การคุมสอบ การตรวจข้อสอบ และการตัดสินผล นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดปัญหาข้อสอบรวบ่อย ๆ ทำให้ต้องจัดการสอบใหม่ เป็นการสูญเสียทั้งเวลา กำลังคนและความรู้สึกของพระภิกษุสามเณรผู้เข้าสอบด้วย จึงจัดแบ่งว่าต่อไปนี้ให้เจ้าคณะจังหวัดรับผิดชอบในการดำเนินการสอนนักธรรมตรีและธรรมศึกษาตรี ให้เจ้าคณะภาครับผิดชอบดำเนินการสอนนักธรรมโทและธรรมศึกษาโท ส่วนนักธรรมเอก และธรรมศึกษาเอกนั้น ให้แม่กองธรรมสนามหลวงรับผิดชอบ

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. 97 หน้า.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนา. 16 มิถุนายน 2484. หน้า 8.

เช่น เติม¹

ตามความเห็นของผู้วิจัยแล้วคิดว่าไม่น่าจะจัดดำเนินการเช่นนี้ เพราะการที่มอบให้ต่างวัดต่างสำนักแยกกันทำโดยไม่มีจุดยืนที่แน่นอนนั้นจะขาดคุณภาพ เนื่องจากไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ทั้งวิธีการเรียนการสอนและหลักเกณฑ์การวัดผล จะมีก็แต่หลักสูตรซึ่งกำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ เท่านั้นที่ใช้ร่วมกัน จริงอยู่ถ้าพิจารณาในด้านความคล่องตัวแล้วก็คงจะดีขึ้น เพราะไม่ต้องคอยสอบพร้อมกันที่เรียกว่า "สอบกองธรรมสนามหลวง" อีกแล้ว อีกทั้งเป็นการประหยัดค่าพาหนะสำหรับพระสงฆ์สามเณรที่จะเข้ามาสอบยังส่วนกลางด้วย แต่ข้อที่ควรคำนึงให้มากก็คือ มหาเถรสมาคมมีการกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการวัดผลที่แน่นอนและมีประสิทธิภาพหรือไม่ ถ้าไม่มีนอกจากจะถือว่าไม่ได้แก้ไขปัญหาการขาดจุดยืนที่แน่นอนในการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังจะเป็นการเพิ่มปัญหาทางศาสนศึกษาขึ้นอีกด้วย

3. การแก้ไขปัญหาด้านผู้เรียน ในประเด็นที่วัดในชนบทส่วนมาก มีจำนวนพระภิกษุสามเณรเรียนปริยัติธรรมน้อยมาก จนบางวัดไม่มีเลยนั้น ทางมหาเถรสมาคมคงจะแก้ไขอะไรไม่ได้ เนื่องจากจะไปเกณฑ์ประชาชนมาบวชพระให้มากขึ้นก็ไม่ได้ และพระภิกษุสามเณรตามชนบทนั้นส่วนมากมักจะบวชตามประเพณี คือบวชในช่วงเข้าพรรษาระยะเวลาแค่ 3 เดือนเท่านั้น หลังจากนั้นก็จะสึกออกไปประกอบอาชีพตามเดิม ดังนั้นการมองเห็นคุณค่าและความจำเป็นในการเรียนปริยัติธรรมจึงแทบไม่มีเลย ประกอบกับพื้นฐานทางการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำอยู่แล้วของประชาชนส่วนใหญ่ตามชนบท จึงทำให้ขาดแรงจูงใจในลักษณะไปเรียนไปด้วย ดังนั้นประเด็นปัญหาที่มีพระภิกษุสามเณรผู้เรียนน้อยมากตามวัดในชนบท จึงเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจที่ทางมหาเถรสมาคมก็คงจะแก้ไขอะไรไม่ได้ นอกจากว่ามหาเถรสมาคมจะจัดให้มีหลักสูตรการเรียนปริยัติธรรมหลาย ๆ ระดับ ใน

¹ "ปฏิบัติใหญ่คณะสงฆ์ : ถ้อยคำนำทั่วประเทศ," มติชน. 7 กรกฎาคม 2532.

ระยะเวลาสั้น ๆ สำหรับพระนวกะที่บวชในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น โดยพิจารณาพื้นฐานทางการศึกษาของพระนวกะเหล่านั้นเป็นสำคัญด้วย

สำหรับประเด็นปัญหาที่พระภิกษุสามเณรมีความต้องการจะเรียนรู้วิชาการทางโลกแบบฆราวาสด้วยนอกเหนือจากการเรียนปริยัติธรรมอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้ากับกาลสมัย ในขณะที่คณะสงฆ์จัดการศึกษาไม่สนับสนุน โดยให้เหตุผลว่าไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ และด้วยเหตุผลสำคัญคือเกรงว่าพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะสึกออกไปประกอบอาชีพฆราวาสมากขึ้น เป็นการสูญเสียกำลังคนของพระพุทธศาสนา จะพบว่าปัญหาในประเด็นนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย กลุ่มที่เห็นด้วยก็ให้เหตุผลว่า พระภิกษุสามเณรจะได้ทันสมัยพอที่จะพูดคุยและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้คนรุ่นใหม่เข้าใจได้ง่าย และถึงแม้ว่าจะสึกออกไปก็ยังสามารถนำเอาความรู้ทางโลกไปใช้ประกอบอาชีพช่วยตนเอง ครอบครัวย และสังคมส่วนรวมด้วย ส่วนกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยก็ให้เหตุผลประการสำคัญที่ว่าเกรงพระภิกษุสงฆ์จะสึกออกไปประกอบอาชีพอย่างผิดสัดกันมากขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์และโต้แย้งกันในประเด็นนี้ฝ่ายที่เห็นด้วยที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการทางโลกคู่ไปด้วยกับทางธรรมนั้นจะมีน้ำหนักมากกว่า โดยพิจารณาตั้งแต่รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง คือคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนา ปี พ.ศ. 2484 ซึ่งประกอบด้วย น.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นประธาน และมีคณะกรรมการ คือ น.อ. หลวงกาจสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ พระชำนานอุบลศาสน์ พระราชธรรมนิเทศ พ.ศ. หลวงเชวงศักดิ์สงคราม พ.อ. หลวงสฤษฏ์ยุทธศิลป์ พ.ศ. วิลาส โอสถานนท์ และ พ.ศ. หลวงโกวิทอภัยวงศ์ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ปรับปรุงและส่งเสริมการพระศาสนาในทั้ง 4 ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา การเผยแผ่ และศาสนสมบัติ (สาธารณูปการ)¹ ในส่วน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. สำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10 /101. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี. 17 กุมภาพันธ์ 2484.

ศาสนศึกษานั้น คณะกรรมการชุดดังกล่าวได้มีการเสนอให้ใช้การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรในรูปแบบที่เรียกว่า "รูปการศึกษาพฤกษ์"¹ คือแยกระบบการเรียนออกเป็นสาขา เหมือนกิ่งพฤกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีทางเลือกได้หลายทางตามความถนัด ความสามารถ และความสนใจของแต่ละคน โดยมีโครงสร้างย่อ ๆ ดังนี้ สำหรับปริญญตรี ให้ใช้ระบบการศึกษาแนวเดียวกันกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อถึงชั้นปริญญาโทก็แยกออกเป็น 3 กิ่ง คือปริญญาโทสามัญ ปริญญาโทแผนกเผยแผ่ภายใน และปริญญาโทแผนกเผยแผ่ภายนอก ผู้ที่เข้าปริญญาโทสามัญแล้ว เมื่อไปเรียนกิ่งใดกิ่งหนึ่งที่เหลือ ก็ถือว่าเข้าปริญญาเอก หรือผู้ที่ได้กิ่งหนึ่งกิ่งใดแล้วไปรวมกับกิ่งกลาง คือปริญญาโทสามัญ ก็จัดว่าเข้าปริญญาเอกเหมือนกัน² แต่ทั้ง 3 กิ่งนั้นคณะกรรมการเห็นชอบให้บรรจุวิชาทางโลกที่เป็นประโยชน์ เช่น วิชาไฟฟ้า ชีววิทยา พฤษศาสตร์ และพยาบาลศาสตร์ ฯลฯ ไว้ด้วย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีความรู้ไว้ใช้ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์เอง เช่น การซ่อมแซมวัด ตกแต่งบริเวณวัด และการปฐมพยาบาลกันเอง เป็นต้น อีกทั้งถ้าลาอุปสมบทไปแล้วก็จะสามารถประกอบอาชีพได้ ด้วยถือเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและส่วนรวมอีกทางหนึ่ง

นอกจากคณะกรรมการชุดดังกล่าว จะสนับสนุนให้มีการบรรจุวิชาทางโลกลงในหลักสูตรการเรียนของพระภิกษุสงฆ์สามเณรแล้ว พระเถระผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสนับสนุนอีกท่านหนึ่งในเวลาต่อคือพระเทพเวที (สมณศักดิ์เดิมที่พระราชวรมณี - ประมุข ปยุตฺโต) โดยท่านให้เหตุผลอย่างเดียวกันกับคณะกรรมการชุดดังกล่าว³ ในที่สุดมหาเถรสมาคมก็มีมติรับวิชาการทางโลกบางวิชา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 5. 2 มิถุนายน 2484. หน้า 1.

² แหล่งเดิม. หน้า 2.

³ ศึกษาแนวคิดของพระเทพเวทีไปประ คำนนี้ได้จากพระเทพเวที. ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. 2531. 315 หน้า. และหนังสือ การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. 2529. 214 หน้า.

บรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนของพระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ในรูปแบบของโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต่อมาก็ยินยอมให้พระภิกษุสามเณรไปศึกษาในโรงเรียนที่มีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณรได้ด้วย นอกจากนี้ระบบการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดเองให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ โดยหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นผู้จัดดำเนินการในรูปแบบของสภาการศึกษา มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น ก็มีการบรรจุวิชาทางโลกไว้หลายวิชาเช่นกัน ได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น

สำหรับปัจจุบันนี้ กรมการศาสนามีนโยบายจะพัฒนาการศึกษาทางโลกให้แก่พระภิกษุสามเณรได้เล่าเรียนควบคู่ไปด้วยอย่างทันสมัยยิ่งขึ้น¹ เพราะพระโสภณคณภรณ์ หนึ่งในคณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ในหนังสือพิมพ์ว่า เป็นเพราะการศึกษาของสงฆ์ขณะนี้อยู่ในสภาพที่ล้าหลังจากการศึกษาในระบบของรัฐเกือบ 100 ปี หลักสูตรที่พระภิกษุสามเณรใช้เรียนกันอยู่ทุกวันนี้ก็มีสำนวนโวหารที่แตกต่างไปจากภาษาปัจจุบันกว่า 80 ปี² จึงสมควรจะมีการจัดลำดับการเรียนใหม่และปรับปรุงหลักสูตรครั้งใหญ่เสียที นับเป็นเรื่องน่ายินดีที่มหาเถรสมาคมมีการตื่นตัวในการแก้ปัญหาประเพณีนี้มากยิ่งขึ้น ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีต่อพระภิกษุสามเณรผู้เรียนแล้ว ยังเป็นผลดีต่อการเผยแผ่ศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติโดยรวมด้วย

4. การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนปัจจัยสนับสนุน บัณฑิตด้านนี้มีมาตลอด นับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) มาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้จะมีการดำเนินการแก้ไขมาทุกยุคทุกสมัยก็ตาม ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่

¹"รื้อหลักสูตรสงฆ์ทั้งกะปิ : ของใหม่เน้นปรับให้ทันโลก," มติชน. 13 กรกฎาคม 2532. หน้า 9.

²"ชี้การศึกษาสงฆ์ไม่ครบไตรสิกขา," ไทยรัฐ. 28 มีนาคม 2532. หน้า 8.

การขาดแคลนครูผู้สอน - โดยเฉพาะในชนบทนั้น สมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธานสงฆ์ ได้โปรดให้ใช้วิธีส่งพระภิกษุสงฆ์ในท้องถิ่นที่ขาดแคลนครูผู้สอนปริยัติธรรมนั้น เข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร แล้วกลับไปสอนพระภิกษุสามเณรในวัดหรือถิ่นของตนต่อไป¹ ในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 รัฐบาลในขณะนั้นเคยมีโครงการจะสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับพระภิกษุสงฆ์ขึ้น² เพื่อแก้ปัญหานี้ แต่ต้องชะงักไปเนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม จวบจนถึงปัจจุบันปัญหานี้ยังคงมีอยู่ โดยพิจารณาจากรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคประจำปี ซึ่งทางมหาเถรสมาคมก็ไม่ได้แก้ไขปัญหานี้แต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่มีการร้องขอจากเจ้าคณะภาคทุกภาคก็ตาม การแก้ไขปัญหานี้ในปัจจุบันจะมีแต่เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาคบางรูปที่สนใจและตั้งใจจะแก้ปัญหานี้อย่างจริงจังจึงจัดดำเนินการแก้ไขเท่าที่กำลังจะทำได้ นั่นคือขอความร่วมมือจากกรมการศาสนาให้ส่งเจ้าหน้าที่มาทำการอบรมครู (พระภิกษุสงฆ์) ให้เป็นครั้งคราว³ แต่ก็ไม่ได้จัดดำเนินการเป็นประจำทุกปี เพราะคิดขัดขวางงบประมาณและความพร้อมด้านอื่น ๆ จากกรมการศาสนาด้วย

การขาดตำราเรียนและตำราสอน - สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงทราบปัญหานี้ที่ จิงหรงนิพนธ์หนังสือ "บุพพสิกขา"⁴ ออกแจกตามวัดต่าง ๆ ซึ่งทรง

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. 2514. หน้า 94.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 8. 30 มิถุนายน 2484. หน้า 6.

³กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530. หน้า 2, 36.

⁴มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. 2514. หน้า 107.

รวบรวมข้อวัตรปฏิบัติในทางที่ดีที่ชอบเหมาะแก่เพศสมณะ มีผลให้พระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตนเรียบร้อยกว่าตอนที่ไม่มีหนังสือ¹ แต่ก็ยังเป็นเพียงหนังสือที่แนะนำสำหรับข้อวัตรปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรเท่านั้น ไม่ใช่ตำราเรียน สมัยต่อ ๆ มาก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงการแก้ไขปัญหาในด้านนี้ ดังนั้นปัญหานี้จึงสั่งสมมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะวัดตามชนบทประสบกับปัญหานี้มาก ทางมหาเถรสมาคมโดยกรมการศาสนา ในฐานะสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม ก็ได้มีการจัดพิมพ์ตำราเรียน ตำราสอนด้านปริยัติธรรมออกไปแจกจ่ายตามวัดในชนบทบ้าง แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของพระภิกษุสงฆ์สามเณร โดยที่พิจารณาจากคำร้องขอและข้อมูลที่เจ้าคณะภาคเสนอเข้าสู่ที่ประชุมเป็นประจำปีเสมอมา

การขาดอุปกรณ์การสอน อาคารสถานที่ และเงินทุนอุดหนุน - จะยังเป็นปัญหาหนักกว่า 2 ประการข้างต้น เพราะขนาดตำราเรียนตำราสอนก็ยังหาได้ยากแล้ว อุปกรณ์การสอนอื่น ๆ และอาคารสถานที่ก็ดูจะยิ่งลำบากในการเสาะหามากขึ้น เนื่องจากมีราคามากขึ้น ส่วนเงินงบประมาณหมวดเงินอุดหนุนจากราชการนั้นมีน้อยมาก แต่แต่ละปีจะมีเงินงบประมาณหมวดเงินอุดหนุนในด้านการจัดการเรียนการสอนของพระภิกษุสามเณรเป็นแห่งหลักสืบตั้งมาแต่นั้นปี พ.ศ. 2529 ได้รับงบประมาณแผ่นดิน หมวดเงินอุดหนุน จำนวน 23,732,800 บาท ในปี พ.ศ. 2530 ได้รับ 25,007,400 บาท และในปี พ.ศ. 2531 ได้รับ 31,954,900 บาท ทางมหาเถรสมาคมก็ไม่ได้มีวิธีการใดมาใช้แก้ปัญหาเรื่องนี้ ปลอมยให้แต่ละวัดหาทางพึ่งกำลังทรัพย์จากประชาชนในละแวกนั้นเอาเอง ซึ่งจะบริจจาคามกำลังศรัทธาและกำลังทุนทรัพย์เท่าที่มีอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่แน่นอนตายตัว

สภาพการขาดแคลนปัจจัยอุดหนุนด้านต่าง ๆ สำหรับศาสนศึกษาคงได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ไม่ใช่เฉพาะแค่วัดตามชนบทที่ห่างไกลความเจริญเท่านั้นที่ประสบกับปัญหาด้านนี้อยู่ แม้แต่จังหวัดที่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก ก็ยังจังหวัดสระบุรีก็ยังมีปัญหาด้านนี้อยู่มาก จนตก

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. 2514. หน้า 107.

เป็นข่าวเกรียวกราวทางหนังสือพิมพ์หลายฉบับ นั่นคือสภาพที่พระภิกษุสงฆ์สามเณรจำนวน 300 รูป แห่งวัดหนองคนที ตำบลพุกสร้าง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสระบุรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสามเณร และ กำลังศึกษาพระปริยัติธรรมกันอยู่ แต่ทางวัดไม่สามารถจัดหาอุปกรณ์การศึกษาได้อย่างเพียงพอ แม้แต่แสงไฟฟ้าสำหรับอ่านหนังสือก็ไม่มี ต้องอ่านเฉพาะเวลากลางวัน แต่ละวันวัดแห่งนี้จะต้องเหมา รถออกไปนิคมจากประชาชนต่างอำเภอ ในระยะทางไม่น้อยกว่า 50 กิโลเมตร เพราะที่ ตำบลนี้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งมีอาชีพทำไร่ทำสวนเป็นหลัก ก็มีสภาพคอยยากยากจนเช่นเดียวกัน เมื่อ กลับมายังวัด ต้องหุงหาอาหารเพิ่มเติมอีก วัดนี้ได้รับความช่วยเหลือจากมหาเถรสมาคมเพียงปีละ 10,000 บาทเท่านั้น¹ ทำให้วัดต้องแบกรับภาระหนักในเรื่องอาหาร อุปกรณ์การศึกษา และ สาธารณูปโภค ที่จำเป็นอื่น ๆ โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษาที่มีพระภิกษุสงฆ์เพิ่มขึ้น ก็ยิ่งทำให้ปัญหา ที่ประสบอยู่ยิ่งเพิ่มหนักเป็นทวีคูณ สภาพปัญหาที่เกิดจากความขาดแคลนปัจจัยดังกล่าว มีผลทำให้ การศึกษาปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรค่อยคุณภาพลงไปด้วย

5. การแก้ไขปัญหการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณรขาดคุณภาพ และสัมฤทธิ์ผลทาง การศึกษา พิจารณาจากการแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ของทางศาสนศึกษาของมหาเถรสมาคมที่ผ่านมา 4 ประการข้างต้น ก็คงจะสรุปในส่วนประเด็นที่ 5 นี้ได้ว่าในเมื่อปัญหาส่วนใหญ่ทางการศึกษา ของพระภิกษุสงฆ์สามเณร มหาเถรสมาคมยังแก้ไขปัญหาล้มเหลวไปไม่ได้ ดังนั้นการมุ่งหวังถึงการ แก้ไขปัญหาเรื่องคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาจึง เป็นสิ่งที่ยังจำเป็นไปไม่ถึง

บทบาทในการแก้ปัญหาด้านการเผยแผ่

ปัญหาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น สรุปที่สำคัญ ๆ จากการนำเสนอในบทที่ 2 ได้ ดังนี้

1. การขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

¹ข่าวจากหนังสือพิมพ์. มติชน. 3 มิถุนายน 2532. หน้า 2.

2. ปัญหาด้านวิธีกาเนินการ ซึ่งยังล้าสมัยมาก เพราะพระภิกษุผู้เผยแผ่ธรรมะส่วนมาก ยังนิยมใช้การเทศน์ด้วยภาษาบาลีซึ่งผู้ฟังไม่เข้าใจ และเป็นวิธีการที่ไม่สร้างความสนใจของผู้ฟัง

3. ขาดปัจจัย เครื่องมือและอุปกรณ์สนับสนุน

4. ปัญหาด้านสภาพท้องถิ่นและสภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้แก่การคมนาคมที่ทุรกันดาร ความชนบท ผู้คนที่ถือการศึกษาเล่าเรียนแก่การเผยแผ่ธรรมะให้เข้าใจในระยะเวลาสั้น ๆ ความแตกต่างด้านภาษาและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ตลอดจนการมีสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาถึง ความสนใจของประชาชนมากกว่าการฟังเทศน์จากพระภิกษุซึ่งส่วนมากถูกมองว่าน่าเบื่อหน่าย

5. ปัญหาการถูกแย่งชิงศาสนิกชนโดยนักเผยแผ่ของศาสนาคริสต์

เมื่อมีปัญหาก่เกิดขึ้นจะได้พิจารณาถึงบทบาทในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจากมหาเถรสมาคม ว่าดำเนินการอย่างไร และมากน้อยเพียงใด ดังต่อไปนี้ คือ

1. การแก้ไขปัญหาคณาการขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเผยแผ่ธรรมะ

ในสมัยที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ไม่มีหลักฐานการแสดงบทบาทเพื่อแก้ไขปัญหาคณาการที่ขึ้นจากมหาเถรสมาคม น่าจะเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญที่ว่า เพราะประชาชนในสมัยนั้นกับพระภิกษุสามเณรต่างก็มีความรู้ในวิชาการทางโลก ตลอดจนโลกทรรศน์ที่ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก เพราะในระยะแรกของการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) นั้น พระภิกษุสงฆ์ยังคงทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือให้แก่กุลบุตรตามโรงเรียนในหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ เนื่องจากกำลังครูที่เป็นฆราวาสไม่เพียงพอ เพราะว่าเป็นระยะเริ่มต้นของการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบตะวันตก ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนวิทยาการต่าง ๆ ก็ยังไม่แพร่หลายมากนัก เมื่อประชาชนกับพระภิกษุมีความรู้วิชาการทางโลกไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก ดังนั้นการสื่อความหมาย การถ่ายทอด และการเผยแผ่ธรรมะไปสู่ประชาชนจึงไม่ยากลำบากเท่ากับปัจจุบันที่พระภิกษุกับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะคนวัยหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่เต็มที่จะพูดกันสนทนาภาษามากกว่า จากสภาพความไม่แตกต่างระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ดังกล่าว จึงส่งผลให้ไม่มีทั้งปัญหาและการแก้ไขปัญหานั้นในระยะเวลาดังกล่าว ปัญหานี้มาพบ

หลักฐานว่ามีมากขึ้นในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 โดยพิจารณาจากการนำปัญหานี้เข้าสู่การประชุมของคณะรัฐบาลว่า ขณะนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงมาก เพราะพระภิกษุสงฆ์ขาดความสามารถที่จะทำตนให้เป็นที่ยอมรับแก่ผู้อื่น อีกทั้งใช้วิธีการที่ล้าสมัย¹ และที่ประชุมโดยคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนา ได้มอบหมายงานการเผยแผ่ให้สังฆมนตรีฝ่ายการเผยแผ่รับผิดชอบดำเนินการ โดยกำหนดนโยบายให้ดังนี้

ก. ปรับปรุงคุณสมบัติเกี่ยวกับตัวพระภิกษุสงฆ์เองให้เหมาะสม เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ประชาชนทั่วไป

ข. หาทางป้องกันความเสื่อมที่พระภิกษุสงฆ์จะกระทำขึ้น และ

ค. ทางรัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้วย²

สำหรับในปัจจุบันนี้ มหาเถรสมาคมได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนบุคลากรผู้เผยแผ่ธรรมะอย่างจริงจัง และต่อเนื่องในหลายรูปแบบ ได้แก่

1.1 โครงการอบรมพระธรรมทูต - ซึ่งจัดฝึกอบรมปีละ 1 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้พระธรรมทูตได้รับความรู้ความเข้าใจในวิธีการเผยแผ่ธรรมะ ตระหนักถึงความสำคัญในบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ประการสำคัญเพื่อให้พระธรรมทูตมีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คณะสงฆ์ได้ตั้งกองงานพระธรรมทูตขึ้นเพื่อทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 โดยความร่วมมือของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ โดย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 4. 17 พฤษภาคม 2484. หน้า 4

² แหล่งเดิม. หน้า 6.

ประสานงานของกรมการศาสนา ในการดำเนินงานของพระธรรมทูตแต่ละปี จะได้รับเงินอุดหนุน จากงบประมาณแผ่นดินตั้งแต่ปีละ 100,000 บาท (พ.ศ. 2507) และได้รับเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2526 ได้รับงบประมาณหมวดเงินอุดหนุน 1,000,000 บาท ส่วนปี พ.ศ. 2532 ได้รับ 9,304,000 บาท¹ เงินจำนวนนี้กองงานพระธรรมทูตได้ใช้จ่ายฝึกอบรมพระธรรมทูตประจำปี ก่อนจาริกออกเผยแผ่ ซ่อมยารักษาโรค ยาคำราหหลวง และพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไป แจกจ่ายแก่ประชาชนในการออกดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งในการออกเผยแผ่ธรรมะนั้น พระธรรมทูตได้ประสานงานและได้รับความอุปถัมภ์จากเจ้าหน้าที่และส่วนราชการ คือกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กรมการปกครอง ตำรวจตระเวนชายแดน กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กรมอนามัย จังหวัดและอำเภอต่าง ๆ

กองงานพระธรรมทูตประกอบด้วยสมเด็จพระราชาคณะรูปหนึ่งเป็นแม่กอง และมี พระราชาคณะระดับกรรมการมหาเถรสมาคม 2 รูป เป็นรองแม่กอง โดยมหาเถรสมาคมแต่งตั้ง มีเลขานุการแม่กองงานพระธรรมทูต 3 รูป เลขานุการรองแม่กองรูปละ 1 รูป และมีพระเถระ ซึ่งแม่กองแต่งตั้งไม่เกิน 9 รูป กับเจ้าคณะภาคทุกภาค หักห้ามิทายและธรรมยุต รวมเป็นคณะกรรมการอำนวยการ มีหน้าที่พิจารณาวางแผนงานพระธรรมทูต ตลอดจนพิจารณาแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตทั่วไป การออกเผยแผ่ของพระธรรมทูตแบ่งเป็น 9 สาย สายหนึ่ง ๆ ทำการเผยแผ่ใน 2 ภาค แต่ละสายมีพระเถระทางการเผยแผ่รูปหนึ่งเป็นหัวหน้าสาย เป็นประธานอำนวยการและเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะจังหวัดในเขตจาริกเป็นกรรมการอำนวยการ ในแต่ละสาย ก่อนออกดำเนินการ หัวหน้าสายจะคัดเลือกพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิในการเผยแผ่จากพระภิกษุท้องถิ่นในสาย และจากที่อื่นคณะหนึ่งมาทำการอบรมซักซ้อม และทำแผนการเผยแผ่ร่วมกัน ก่อน แล้วออกเผยแผ่ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ จนถึงวันก่อนเข้าพรรษาของทุกปี ในการออกเผยแผ่

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา ฝ่ายบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์. เอกสารงบประมาณประจำปี 2532. หน้า 14.

ของพระธรรมทูตในแต่ละสาย เจ้าคณะจังหวัดจะควบคุมดูแลการเผยแผ่ในจังหวัด เจ้าคณะอำเภอจะควบคุมดูแลการเผยแผ่ของพระธรรมทูตในเขตปกครองของตน ตลอดจนเจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ตำบลและวัดที่พระธรรมทูตไปเผยแผ่จะร่วมในเวลาเผยแผ่ด้วย ปัจจุบันฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา เป็นเจ้าหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในส่วนกลาง

โครงการส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยพระธรรมทูตในประเทศมีวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่ดังนี้

- 1) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- 2) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน
- 3) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกัน ระหว่างข้าราชการ ประชาชน พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนาในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน
- 4) เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

วิธีการเผยแผ่ของพระธรรมทูต ได้แก่ การบรรยาย อบรม ปาฐกถา เทศ อุปลินน-กถา (สนทนาธรรมอย่างใกล้ชิด) และได้ชักนำประชาชนมาร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นและร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ด้วย

การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตได้เน้นหนักในด้านเยาวชน ด้วยการใช้ธรรมะ 8 ประการ คือ 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สุขภาพอนามัย 3) สัมมาชีพ 4) สันติสุข 5) ศึกษาสงเคราะห์ 6) สาธารณสงเคราะห์ 7) กตัญญูภคเวทิตาธรรม 8) สำนึกศีลธรรม

1.2 งานพระธรรมทูตต่างประเทศ เนื่องจากมีคนไทยไปตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่ในประเทศต่าง ๆ มากขึ้น และมีชาวต่างประเทศสนใจเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาและบวช

เรียนเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนามากขึ้น คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวไทยจึงได้ร่วมจัดให้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศขึ้น เริ่มตั้งแต่การสร้างวัดไทยที่พุทธคยาประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีผู้อาราธนาพระสงฆ์ไปจำพรรษาหรือตั้งวัด ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามลำดับในปีต่อ ๆ มา จนมาถึง พ.ศ. 2512 มหาเถรสมาคมจึงได้ตั้งสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร ดำเนินการฝึกอบรมพระภิกษุที่จะไปประจำทำการเผยแผ่ในต่างประเทศมาจนทุกวันนี้ จึงเกิดเป็นกองงานพระธรรมทูตต่างประเทศขึ้น

ในปี พ.ศ. 2531 มีพระธรรมทูตไปปฏิบัติงานอยู่ในต่างประเทศ ดังนี้

1) พระธรรมทูตสายประเทศอินเดีย ตั้งสำนักปฏิบัติงานที่วัดไทยพุทธคยา ได้จัดการบรรพชาสามเณรในวันวิสาขบูชา 15 รูป โดยตั้งคณะกรรมการดูแลช่วยเหลือสงเคราะห์เพื่อสันติสุขความเรียบร้อยค้ำจามและศักดิ์ศรีของพระสงฆ์ไทยและชาวพุทธ ที่มหาวิทยาลัยไมซอร์ มหาวิทยาลัยรีรีติ การบำเพ็ญกุศลร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ไทยกับพระสงฆ์นานาชาติในวันอาสาฬหบูชา เป็คอบรมและช่วยสร้างวัดของคณะสงฆ์อินเดียขึ้นในระหว่างพรรษา

2) พระธรรมทูตสายประเทศออสเตรเลีย มีพระธรรมทูต 6 รูป ตั้งสำนักปฏิบัติงานที่วัดพุทธรังษี นครซิดนีย์ วัดพุทธธรรมนอกนครซิดนีย์ และสำนักเผยแผ่นครเมลเบิร์น รัฐวิกตอเรีย นครอเคเรค รัฐเซาท์ออสเตรเลีย และนครเพิร์ธ รัฐออสเตรเลียตะวันตก ที่วัดพุทธรังษี นครซิดนีย์ ใ้จัดกิจวัตรประจำวันคือ ทำวัตรเช้าเย็น อบรมธรรมะ นำทำสมาธิภาวนา บรรยายธรรม คอบปฎิหารธรรม สอนพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน และมีการจัดให้ทำบุญพิเศษในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันสำคัญของไทยเป็นประจำ ส่วนวัดอื่น ๆ ใ้ส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่ตามกำหนดการ

3) พระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ มีพระธรรมทูต 4 รูป พระผู้ช่วยพระธรรมทูต 5 รูป ตั้งสถานปฏิบัติงานที่วัดพุทธอปัทป กรุงลอนดอน มีกิจกรรมสำคัญคือการทำบุญบำเพ็ญกุศล บรรยายธรรม สอนธรรม ไหว้พระสวคมนตรี วิปัสสนากรรมฐาน สันทนาธรรมและคอบปฎิหารธรรมเป็นประจำ

4) พระธรรมทูตสายประเทศสหรัฐอเมริกา ตั้งสำนักปฏิบัติงานอยู่ในเมืองและมลรัฐต่าง ๆ รวม 40 แห่ง¹ เช่น วัดพุทธมงคล (กรุงวอชิงตัน ดี.ซี.) วัดพุทธาวาส (รัฐเท็กซัส) วัดพุทธรังษี (รัฐฟลอริดา) วัดพุทธานุสรณ์ (รัฐแคลิฟอร์เนีย) วัดพุทธาราม (รัฐเพนเนลซี) วัดพุทธคัลลัส (รัฐเท็กซัส) และวัดพุทธศาสนา (นครนิวยอร์ก) เป็นต้น

ทุกวัดได้จัดกิจวัตรสำหรับพระสงฆ์ คือการทำวัตร สวดมนต์ ศึกษาพระธรรมวินัยและอำนวยการความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธในเมืองหรือรัฐเหล่านั้น นอกจากนี้ยังได้ตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิยสอนเด็กไทยในเมืองหรือรัฐเหล่านั้นให้รู้จักพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยด้วย

5) พระธรรมทูตสายประเทศอินโดนีเซีย ตั้งสำนักอยู่ที่พุทธเมตตา กรุงจาการ์ตามีกิจกรรมเผยแผ่ในการสอนกัมมัฏฐาน เทศน์ บรรยายธรรม อภิปรายธรรม บรรพชาและอุปสมบทกุลบุตรชาวอินโดนีเซีย นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งวัดธรรมที่ปาราม ชาวตะวันออกอีกแห่งหนึ่งมีกิจกรรมทำนองเดียวกันกับที่สำนักพุทธเมตตา กรุงจาการ์ตา

6) นอกจากนี้ยังมีวัดไทยในประเทศมาเลเซียและประเทศสิงคโปร์อีกเป็นจำนวน 5 วัด² ซึ่งดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่คนไทยและคนมาเลเซียที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับวัดต่าง ๆ ในเมืองไทย

1.3 หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ค.) มหาเถรสมาคมได้จัดวางระเบียบว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลขึ้นใน พ.ศ. 2518 มีสาระโดยย่อ ดังนี้³

¹กรมการศาสนา. วัดไทยในสหรัฐอเมริกา. 2531. หน้า 1 - 6.

²ข้อมูลจากการรวบรวมของเจ้าหน้าที่งานศาสนวิเทศ กรมการศาสนา ซึ่งยังไม่ได้จัดพิมพ์ ปี พ.ศ. 2533.

³ขำเลื่อง วุฒินันท์ และคณะ. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎกระทรวงมหาเถรสมาคม ระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม. 2526. หน้า 235 - 239.

"หน่วยอบรมประจำตำบล" หมายถึง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแห่งพระราชอาณาจักรซึ่งมีวัดตั้งอยู่ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนตามหัวข้ออบรมดังนี้

- 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สุขภาพอนามัย 3) สัมมาชีพ 4) สันติสุข 5) ศึกษาสงเคราะห์
- 6) สาธารณสงเคราะห์ 7) กตัญญูตเวทิตาธรรม 8) สามัคคีธรรม

การตั้งหน่วย อ.ป.ต. ให้ตั้งตำบลละ 1 หน่วย มีคณะกรรมการ อ.ป.ต. ซึ่งเจ้าคณะอำเภอแต่งตั้ง ประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่ง คือเจ้าอาวาสวัดที่ตั้งหน่วย อ.ป.ต. เป็นประธานกรรมการ เจ้าอาวาสวัดอื่นในตำบลนั้นเป็นรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิต กำนันหรือผู้แทนเทศบาลเป็นรองประธานกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ กรรมการให้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลในตำบลนั้น และมีกรรมการโดยการแต่งตั้งเป็นคฤหัสถ์ในตำบลนั้นอีก 5 - 9 คน ให้คณะกรรมการ อ.ป.ต. ตั้งเลขานุการชั้น 1 รูป ผู้ช่วยเลขานุการ 1 รูป หรือ 1 คน

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ อ.ป.ต. คือ 1) จัดการอบรมประชาชน 2) ปฏิบัติการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน 3) จัดการเรื่องการเงินของ อ.ป.ต. 4) จัดการเรื่องทรัพย์สินของ อ.ป.ต. 5) เสนอความเห็นหรือข้อขัดข้องและปฏิบัติการตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการอำเภอยการ หรือผู้อำเภอยการอบรม 6) ประสานงานและขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เพื่อให้การอบรมประชาชนดำเนินไปโดยเรียบร้อย 7) เสนอรายงานในรอบปีต่อคณะกรรมการอำเภอยการ ผู้อำเภอยการอบรมจนถึงคณะกรรมการอำเภอยการกลาง

การประชุมอบรมประชาชนทำวิธีหนึ่งวิธีใดใน 3 วิธี คือการอบรมทั่วไป การอบรมเฉพาะกรณี และการอบรมเฉพาะบุคคล

ให้มีคณะกรรมการอำเภอยการอบรมประชาชนประจำอำเภอ โดยมีเจ้าคณะอำเภอเป็นประธาน คณะกรรมการอำเภอยการอบรมประชาชนประจำจังหวัด โดยมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน เจ้าคณะภาคเป็นผู้อำเภอยการอบรมประชาชนประจำภาค และคณะกรรมการอำเภอยการอบรมประชาชนกลาง โดยมหาเถรสมาคมแต่งตั้ง

ในปี พ.ศ. 2524 มีหน่วย อ.ป.ต. ที่เปิดดำเนินการตามระเบียบใน 62 จังหวัด รวม 1,359 หน่วย ในจำนวนนี้เป็นตำบลในพื้นที่เป้าหมาย 156 ตำบล และกรมการศาสนาได้จัด

งบประมาณสนับสนุน

1.4 พระจริยานิเทศก์ คือพระภิกษุซึ่งสำเร็จการศึกษาไม่น้อยกว่าเปรียญธรรม 6 ประโยค นักธรรมชั้นเอก หรือสำเร็จการศึกษาในชั้นสูงสุดของหลักสูตรปริญญาจากมหาวิทยาลัย-กรรราชวิทยาลัย หรือสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย แต่ต้องมีความรู้พื้นฐานทางปริยัติธรรมไม่น้อยกว่าเปรียญธรรม 4 ประโยค และนักธรรมชั้นเอก¹

พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระจริยานิเทศก์จะอยู่ในตำแหน่งคราวละ 3 ปี เมื่อครบวาระแล้วหากมีความจำเป็นที่กรมการศาสนาเห็นสมควร ก็อาจจะได้รับการแต่งตั้งใหม่ พระจริยานิเทศก์จะพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

- ลาสิกขา
- มรณภาพ
- ลาออกจากตำแหน่ง
- ไม่ได้อยู่ประจำปฏิบัติหน้าที่ ณ จังหวัดที่ได้รับแต่งตั้งเกิน 3 เดือน ติดต่อกัน
- เจ้าคณะภาคเห็นสมควรให้ออก
- ดำรงตำแหน่งครบวาระ 3 ปี

พระจริยานิเทศก์นั้นจะจัดส่งไปตามจังหวัดชายแดนที่กรมการศาสนาเห็นสมควรหรือเจ้าคณะจังหวัดชายแดนทำรายงานขอเข้ามายังกรมการศาสนา เพื่อให้พระจริยานิเทศก์ช่วยกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาในจังหวัดนั้น ๆ หน้าที่ของพระจริยานิเทศก์มีดังนี้ คือ

- ก. ช่วยเจ้าคณะจังหวัดในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดจนกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพระพุทธศาสนาภายในจังหวัดตามที่เจ้าคณะจังหวัดสั่งการหรือมอบหมาย

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. สำเนาระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยพระจริยานิเทศก์ พ.ศ. 2523. หน้า 1.

- ข. ช่วยเจ้าคณะจังหวัดรวบรวมสถิติข้อมูลเกี่ยวกับคณะสงฆ์ และการพระศาสนา ภายในจังหวัด ตามที่ทางการคณะสงฆ์และกรมการศาสนาร้องขอ
- ค. ช่วยเจ้าคณะจังหวัดดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและการอบรมพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้พระศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน
- ง. รายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติต่อกรมการศาสนาทุก ๆ 6 เดือน

1.5 หน่วยส่งเสริมพุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกว่า "นพกะ" จัดขึ้นตาม วัดต่าง ๆ ทั่วไป เป็นโครงการที่ได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคมและคณะรัฐมนตรีแล้ว อยู่ในความอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา เป็นความร่วมมือทั้งจากฝ่ายพระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป ที่เห็นความสำคัญของโครงการ ก็จะจัดดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยจะมี "พุทธ-มามกาจารย์" 2 รูป เป็นประธานหน่วย¹ ซึ่งจะแต่งตั้งจากพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มีสติปัญญาและมีวัตรปฏิบัติดีเยี่ยมใส่แก่กุลทั่วไป ซึ่งอาจจะเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ เองก็ได้ โครงการนพกะ จัดตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2510 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ถวายคำแนะนำแก่พระภิกษุสงฆ์และวัดต่าง ๆ ให้จัดขึ้น

การดำเนินการตามโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อนำเด็กเข้าสู่พระศาสนาและรับการอบรมมโนสัยแต่ยังเยาว์ 2) เพื่อฟื้นฟูศรัทธาของประชาชนที่มีต่อศาสนาและพระสงฆ์ 3) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแห่งประเทศชาติและพระศาสนา 4) เพื่อร่วมมือกับทางราชการและองค์การในการแก้ปัญหาเยาวชน

วิธีดำเนินการของวัดและหน่วยส่งเสริมพุทธมามกะผู้เยาว์ มีดังนี้

- 1) ใช้ห้องสมุดหรือโรงเรียนปริยัติธรรม หรือสถานที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของวัดเป็นสำนักงานและที่อบรมสั่งสอนเด็ก

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. ระเบียบ คำสั่ง และประกาศเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. 2527. หน้า 182.

2) เจ้าอาวาสแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความสามารถ และมีคุณสมบัติเหมาะสมรูปหนึ่ง เป็นพุทธมามกาจารย์ หรือ "พระอาจารย์" มีหน้าที่อบรมสั่งสอนและสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ หากเจ้าอาวาสทำหน้าที่นี้ด้วยตนเองได้ก็ยิ่งดี

3) กำหนดเขตการสงเคราะห์ของหน่วยว่าจะให้การสงเคราะห์แก่เด็กในหมู่บ้านใด ตำบลใด ควรเป็นหมู่บ้านตำบลที่ตั้งของวัด แล้วพระอาจารย์จัดทำรายชื่อ อายุ พ.ศ. เกิด (ตั้งแต่อายุ 7 ขวบ - 18 ปีบริบูรณ์) ทุกคนในเขตสงเคราะห์นั้น

4) เชิญชวนเด็กมารับการสงเคราะห์หรือแจ้งแก่ผู้ปกครองให้ส่งเด็กมาวัดและจัดการสงเคราะห์ โดยมีแนวปฏิบัติอย่างกว้าง ๆ คือ แม่เมตตาแก่เด็กตั้งแต่ตั้งชื่ออันเป็นสิริมงคลให้ ประคับประคองจิตใจของเด็กเข้าสู่พระศาสนาเมื่อเด็กอายุ 7 ขวบ จัดให้เด็กได้ปฏิญญาตนเป็นพุทธมามกะ ต่อจากนั้นพระอาจารย์ก็คอยเอาใจใส่เด็ก อบรมสั่งสอนศาสนาให้ตามอายุ

5) แนวการอบรมสั่งสอนเด็กอายุ 7 - 10 ขวบ อบรมสั่งสอนในเรื่องไตรสรณคมน์ ไตรสิกขา ศีลห้า สมบัติอุบาสก สัมมาคารวะ และความมีวินัย เด็กอายุ 11 - 15 ปี อบรมสั่งสอนในเรื่องมรรคแปด กุศลของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ บิคามารคา ครู - อาจารย์ แนะนำให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและให้รักษาความสะอาด เด็กอายุ 16 - 18 ปี อบรมในเรื่องมงคล 38 และกิริยาปฏิบัติอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ในปัจจุบันมีวัดต่าง ๆ จัดอยู่เป็นจำนวนมาก แต่การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและกรมการศาสนาก็ไม่ได้ติดตามสำรวจจำนวนหน่วย จำนวนเด็กที่ได้รับการสงเคราะห์ไว้

ที่กล่าวมาทั้ง 5 โครงการข้างต้นนี้ เป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรผู้เผยแพร่ธรรมจากมหาเถรสมาคม ซึ่งถ้าพิจารณาโดยผิวเผินก็น่าจะเป็นการแก้ปัญหาได้มาก แต่จากรายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคประจำปีต่าง ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2531¹ จะพบว่าปัญหาการ

¹กรมการศาสนา. สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2531. 6 หน้า.

ขาดแคลนบุคลากรผู้เผยแพร่ธรรมที่ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะตามชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญ จะมีรายงานจากเจ้าคณะภาคแทบทุกภาคเพื่อให้มหาเถรสมาคมเร่งหาทางแก้ไขต่อไป ทั้งนี้อาจจะมาจากสาเหตุที่ว่า โครงการทั้ง 5 นั้น ยังไม่มีผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ เรียกว่าทำตามหน้าที่และโอกาสที่จะเปิดทางให้แก่การเผยแผ่ ไม่ใช่เกินหน้าเข้าไปแก้ปัญหาโดยตรง

2. การแก้ปัญหาด้วยวิธีดำเนินการ ซึ่งมีสภาพล้าสมัย เนื่องจากยังคงใช้วิธีการเทศน์และเติมไปด้วยภาษาบาลีทำให้พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปฟังแล้วไม่เข้าใจ จึงไม่เกิดความซาบซึ้งในการฟัง และไม่มีผลในการนำไปปฏิบัติตามเท่าใดนัก อีกวิธีการหนึ่งที่พระภิกษุนิยมใช้ในการเผยแผ่ธรรมก็คือการเทศน์ในลักษณะเล่า เป็นนิทานชาดกมากกว่าจะเน้นถึงข้อควรปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังพระราชปราชญ์ของรัชกาลที่ 5 ที่มีมาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีใจความตอนหนึ่งว่า

".....ได้มาทำบุญพระบรมอิฐูลกระหม่อมที่เมืองจันทบุรี ได้ฟังเทศน์ที่พระครูสังฆา-
โมกข์มาเทศน์ มีเนื้อความเป็นนิทานมากกว่าข้อปฏิบัติ ทำให้ไม่เป็นที่เลื่อมใส เห็นว่าการ
ศาสนาในบ้านเมืองอยู่ก่อนข้างจะเหลวไหลเลื่อมทราวมมาก เพราะไม่มีหนังสือแสดงข้อ
ปฏิบัติจริงแท้สำหรับเรียน....."¹

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงโปรดให้แก้ปัญหานี้โดยทรง
รจนานหนังสือไว้ใช้สำหรับเทศน์แจกไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งตามความเห็นของผู้วิจัยแล้วคิดว่า
ยังไม่ใช้วิธีการแก้ปัญหาที่ดีนัก เนื่องจากพระท่านก็จะเทศน์ตามหนังสือคำรา ชาดการประยुคค์ให้
เหมาะสมกับเพศ เหมาะสมกับวัย และปัจจัยอื่น ๆ ของผู้ฟัง สภาพก็ก่งหน้ไม่ทันความน่าเบื่อหน่าย
อีก แนวทางที่คิดว่าเหมาะสมน่าจะเป็นการจัดส่งพระภิกษุ ซึ่งเป็นพระคัวแทนของแต่ละวัด แต่ละ

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระราชหัตถเลขา - ลายพระหัตถ์. 2514. หน้า 54.

คำบลมาฝึกอบรม เรื่องการเผยแผ่ธรรมะแล้วส่งกลับถิ่นเดิม แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าวิธีการพิมพ์หนังสือสำหรับเทศน์จะไม่ใช้วิธีการแก้ปัญหาที่คั่นกและไม่ได้ป้องกันปัญหาด้วย แต่ก็ถือว่าเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ก็พอสมควรกับสถานการณ์ในขณะนั้น

ในสมัยต่อมา คือในช่วงเวลาที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นั้น คณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา ได้เสนอโยบายให้ทางคณะสงฆ์ผู้บริหารได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาทางพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์สมรรถภาพไม่เพียงแต่เทศนาหรือเผยแผ่แก่ผู้ที่เลื่อมใสเท่านั้น แต่ต้องการให้มีสมรรถภาพชักจูงผู้ที่ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาให้หันมาเลื่อมใสด้วย ให้พระสงฆ์ช่วยเป็นกำลังในการศึกษาอบรมประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้¹ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการชุดดังกล่าวตระหนักว่าการแก้ปัญหาค้นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น จำเป็นต้องให้พระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นศาสนทายาทผู้สืบทอดพระศาสนาและเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาจะต้องได้รับการศึกษาที่ดีเสียก่อน จึงจะหาวิธีดำเนินการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพได้ นอกจากนี้ ในระยะเวลาดังกล่าว คณะรัฐบาลมีโครงการจัดตั้ง "โรงเรียนนักเทศน์" ขึ้น² เพื่ออบรมพระภิกษุที่จะจาริกไปทำการเผยแผ่พระศาสนาให้มีความรู้เรื่องภาษาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี - วัฒนธรรม และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นที่จะไปเผยแผ่ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและความมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่โครงการนี้ไม่ได้รับการสานต่อทั้งจากส่วนรัฐบาลและผู้บริหารคณะสงฆ์เอง โรงเรียนนักเทศน์จึงไม่บังเกิดขึ้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. เล่มที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนาครั้งที่

1. 21 มีนาคม 2484. หน้า 1.

² แหล่งเดิม ครั้งที่ 11. 25 สิงหาคม 2484. หน้า 4

สำหรับในช่วงปัจจุบันที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นั้น ปัญหาด้านวิธีดำเนินการเผยแผ่ที่ล้ำสมัยก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่ และไม่ได้รับการแก้ไขจากมหาเถรสมาคมเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะยังคงมีรายงานจากการตรวจการของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคต่าง ๆ เข้ามาสู่มหาเถรสมาคมอยู่เสมอว่า มีปัญหาดังกล่าวอยู่ในหลายจังหวัด เช่น รายงานจากเจ้าคณะภาค 7 มีดังนี้

"พระเผยแผ่ที่ปฏิบัติงานให้ธรรมะไม่ถูกต้องกับความเป็นอยู่ของประชาชน และไม่ถูกต้องกับนิสัยของประชาชน จึงไม่ได้รับความสนใจจากประชาชนเท่าที่ควร"¹

ส่วนรายงานของเจ้าคณะภาค 12 มีดังนี้

"สถานการณ์การเผยแผ่โดยทั่วไป มีการเผยแผ่โดยวิธีแสดงธรรมตามประเพณีที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ นั่นคือเทศน์ในวันพระและวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา ทำให้ประชาชนไม่สนใจเท่าที่ควร เพราะขาดแรงจูงใจ"²

และจากรายงานของเจ้าคณะภาค 14 มีใจความสำคัญว่า

"พระผู้เผยแผ่ส่วนใหญ่ หยิบถ้อยคำโดยไม่เคยอ่านมาก่อน หรือค้นคว้าหาหลักฐานมาประกอบ"³

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี 2530. หน้า 33.

²แหล่งเดิม. หน้า 50.

³แหล่งเดิม. หน้า 54.

จากตัวอย่างรายงานของเจ้าคณะภาคต่าง ๆ ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ามหาเถรสมาคมยังไม่ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ให้หมดสิ้นไป ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเผยแพร่ไปจากวิธีการเทศน์แบบเดิมบ้าง แต่ก็ยังมีสภาพที่ไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่ของประเทศ

สำหรับความเปลี่ยนแปลงของวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่าที่มหาเถรสมาคมได้ดำเนินการไปบ้างแล้วนั้น (แต่ยังไม่เต็มที่และไม่ทั่วถึง) ได้แก่ การเปลี่ยนจากการเทศน์ตามประเพณีไปสู่การบรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม การสนทนาธรรม และการใช้อุปกรณ์ในการให้การศึกษาศัมัยใหม่เข้าช่วย เช่น การใช้เครื่องขยายเสียง การเผยแผ่ทางสื่อมวลชนและการพิมพ์เป็นเอกสารหรือหนังสือธรรมะออกเผยแผ่แทน ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้¹

2.1 การใช้อุปกรณ์ทันสมัยเข้าช่วย เช่นในการเทศน์ตามธรรมคา แต่เดิมคนฟังมากก็ได้ใช้เครื่องขยายเสียงให้คนได้ฟังทั่วถึงจริง ๆ แม้จะไม่ได้อยู่บนศาลา ก็อาจต่อสายลำโพงเครื่องขยายเสียงให้คนได้ยินอย่างทั่วถึงได้ทั้งวัด พระธรรมกถึกที่ท่านเทศน์ดี ๆ มีคนนิยมฟังมากจะมีผู้บันทึกเสียงลง ในม้วนเทปไปเปิดฟังที่บ้านในโอกาสอื่นได้

การเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ก็เช่นเดียวกัน มีผู้จัดอาราธนาพระธรรมกถึกที่คนนิยมฟังมากมาออกอากาศให้คนได้ฟังถึงที่บ้าน ในเวลาที่อยู่ที่บ้านตอนค่ำหรือในวันหยุดงานหรือราชการได้ โดยไม่ต้องไปฟังที่วัดหรือที่ที่จัดให้มีการเทศน์นั้น ทั้งสามารถเผยแผ่ได้ไกล ได้กว้างขวางไปทั่วด้วย

ความก้าวหน้าต่อไปข้างหน้าอาจจะมีการเทศน์ที่สำคัญ เช่น การเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีระเบียบพิธีเทศน์หรือพิธีการเป็นประเพณีอันดีงามของไทย ควรอนุรักษ์และเผยแพร่ให้กว้างขวางขึ้น โดยการถ่ายทอดโทรทัศน์วงจรสั้นให้ผู้ฟังได้ฟัง และได้ชมเหมือนกับนั่งฟังนั่งชมอยู่หน้าธรรมาสน์ที่วัดหรือที่บริเวณวัดได้ หรืออาจจะมีการบันทึกลงวิดีโอเทปนำไปเผยแพร่ที่อื่นเวลาอื่นได้ด้วย

¹ ชาติเลื่อง วุฒิลินทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. พ.ศ. 2524 - 2525. หน้า 184 - 187.

ในส่วนการเทศน์ของพระธรรมกถึกในปัจจุบันก็ได้มีการพัฒนาไปมาก แทนที่จะมีการนั่งอ่านเทศน์ตามคัมภีร์ให้คนฟังนั่งหลับอย่างสมัยก่อน พระธรรมกถึกจำนวนมากได้เตรียมเทศน์ไว้อย่างดี มีตัวอย่างที่ยกขึ้นประกอบหัวข้อธรรมอย่างมีเหตุผลและทันสมัยมากยิ่งขึ้น ผู้ที่สนใจฟังเทศน์จะประจักษ์ในเรื่องนี้คือ ส่วนผู้ที่พูดว่าเบื่อฟังพระเทศน์ ฟังไม่รู้เรื่องอะไรต่าง ๆ นั้น มักจะเป็นผู้ปิดหูปิดตาไม่ยอมฟังเทศน์ หรือไปวัดฟังเทศน์เลย

2.2 การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม และการบรรยายธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบการเผยแผ่ โดยอาศัยและวิธีการศึกษาสมัยใหม่เข้าช่วย เพื่อให้เหมาะสมกับอุปนิสัยของคนในปัจจุบัน

1) การสนทนาธรรมแบ่งเป็น 2 นัย คือ การที่พระสงฆ์สนทนา ชักถามอธิบาย ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ภิกษุหรืออุบาสกคนหนึ่ง หรือสองสามคน ด้วยธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาจทำในกุฏิหรือที่หนึ่งที่ใดในวัดที่เหมาะสมที่จะนั่งสนทนากันได้ หรือการนิมนต์พระไปฉันภัตตาหารหรือรับสังฆทานที่บ้าน แล้วเจ้าภาพหรือครอบครัวของเจ้าภาพสนทนาปัญหาชีวิตต่าง ๆ กับท่าน การแก้ปัญหาหรือให้คำแนะนำในการสนทนา พระสงฆ์จะใช้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก เป็นนัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่งให้แก่การที่พระสงฆ์ 2 - 3 รูป หรือพระสงฆ์กับภิกษุหรือสามเณร 2 - 3 ท่าน นั่งสนทนากันด้วยปัญหาคำถามต่าง ๆ คล้ายเทศน์ปุจฉาวิสัชนา แต่สนทนากันด้วยภาษาธรรมคาถาแบบการอภิปรายคิดค้น เรื่องขยายเสียงให้คนฟังในที่ประชุม หรือทางวิทยุกระจายเสียง หรือทางวิทยุโทรทัศน์

2) การปาฐกถาธรรม ได้แก่การอาราธนาพระสงฆ์หรือภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิมาแสดงปาฐกถาในหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตของคน หรือในหัวข้อเรื่องต่าง ๆ โดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาหรืออธิบายปัญหานั้น ๆ อาจเป็นการปาฐกถาธรรมในห้องประชุม หรือที่ชุมนุมที่หนึ่งที่ใดตามความเหมาะสมทางวิทยุกระจายเสียง หรือทางวิทยุโทรทัศน์ก็ได้

3) การบรรยายธรรม เป็นลักษณะเดียวกับการเทศน์ แต่จัดพิธีการทางการเทศน์ตามประเพณีออก หรือลักษณะเดียวกับการปาฐกถาธรรม แต่วิธีแสดงธรรมเป็นลักษณะ

บรรยาย โดยการอาราธนาพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิมาเป็นผู้บรรยาย เชิญคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้บรรยาย หรืออาจใช้คฤหัสถ์ผู้ประกาศเป็นผู้อ่านคำบรรยายธรรมที่พระภิกษุ หรือคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เขียนหรือเรียบเรียงไว้อย่างดีแล้วมาอ่านให้คนฟังก็ได้ การบรรยายธรรมอาจทำในห้องประชุม ที่ชุมชน ทางวิทยุกระจายเสียง หรือทางสถานีโทรทัศน์ก็ได้

4) การแสดงนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา เป็นการเผยแพร่ที่ทันสมัยอีก อย่างหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ โดยการจกนิทรรศการด้วยเสียง ภาพ แผนภูมิ โคออรามา ฯลฯ แสดงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ผู้มาชมนิทรรศการได้ศึกษา ด้วยตนเอง เท่าที่จักมา เช่น ในงานครบรอบวันสถาปนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ยังไม่เป็นการเผยแผ่มากนัก เข้าใจว่าในอนาคตจะมีผู้จกนิทรรศการเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณค่ามากขึ้น

2.3 การเผยแผ่ทางหนังสือ มี 2 อย่าง คือ การเขียนบทความธรรมะ หรือหลัก ธรรมในพระพุทธศาสนาเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ และการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาออก เผยแพร่

1) ใ้มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเขียนเรื่องราว บทความ คำสอน ลงเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ และรายอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ในปัจจุบัน มีทั้งหนังสือพิมพ์ทั่วไป และหนังสือพิมพ์ขององค์กรและสมาคมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

2) การจกพิมพ์หนังสือธรรมะจำหน่าย ใ้มีส่วนราชการ องค์กรการ สมาคม ห้างร้าน และเอกชน จกทำและจกพิมพ์พระไตรปิฎก หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ หนังสือเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาออกจำหน่าย ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือดี มีคุณค่าในทางศีลธรรมจรรยาของสังคมและ ทางสติปัญญา ของประชาชน และราคาถูกกว่าหนังสือที่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม

3) การพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแจก มีส่วนราชการ วัด พระ สงฆ์ องค์กรการ สมาคม และเอกชนเป็นอันมากพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หนังสือธรรมะ หนังสือเทศน์ หนังสือสอนศีลธรรมแจกในโอกาสต่าง ๆ ในงานต่าง ๆ เช่น การพิมพ์หนังสือเผยแผ่ผลงานประจำปีของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการศาสนาและวัฒนธรรม หนังสือแจกในงานบุญ งานศพ และมีพระสงฆ์หรือวัจจำนวนมากพิมพ์หนังสือธรรมะไว้แจกจ่ายแก่ผู้ไปทำบุญที่วัดแทนการ

แจกเหรียญหรือวัตถุมงคลต่าง ๆ

3. การแก้ปัญหาในส่วนที่ขาดปัจจัย เครื่องมือและอุปกรณ์สนับสนุน ปัญหาในส่วนนี้ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญอย่างมากเพราะเป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการเผยแผ่ตามชนบท เพราะพระภิกษุผู้ไปเผยแผ่ต้องเดินทางไปตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความยากลำบาก ทุรกันดาร พาหนะจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก อุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้นว่าเครื่องขยายเสียง สไลด์ ภาพยนตร์ และหนังสือ ก็มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะเงินที่จะใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ แต่สภาพที่ผ่านมาและ เป็นอยู่ในขณะนี้คือการขาดแคลนในทุกอย่างที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งทางมหาเถรสมาคมเองก็ไม่ได้ดำเนินการแก้ไขอะไรอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่มีเงินศาสนสมบัติกลางอยู่มากมาย ทางกรมการศาสนาในฐานะเลขาธิการมหาเถรสมาคมก็อ้างว่า รัฐบาลจัดสรรงบประมาณในส่วนนี้มาให้ไม่น้อยมาก ไม่พอกับความต้องการของคณะสงฆ์ ดังนั้นปัญหานี้จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ที่จะเอาใจใส่และตระหนักถึงความสำคัญในการแสวงหาหาผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียมากกว่า โดยใช้วิธีขอบริจาค และขอความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นที่มีจิตศรัทธาเป็นสำคัญ ซึ่งก็ได้รับความช่วยเหลือน้อยกว่าความจำเป็นที่ต้องใช้อยู่จริง สภาพปัญหานี้จึงยังคงมีอยู่

4. การแก้ไขปัญหากลุ่มคนงานซึ่งศาสนิกชนโดยนักเผยแผ่ของศาสนาคริสต์ การแก้ไขในส่วนนี้คงแทบจะไม่ต้องพิจารณา เพราะเมื่อปัญหาทั้ง 3 ด้านดังกล่าวไม่จำเป็นที่จะเป็นการขาดแคลนผู้เผยแผ่ วิธีดำเนินการเผยแผ่ และปัจจัย - อุปกรณ์สนับสนุนก็ตาม ทางมหาเถรสมาคมก็ไม่ได้ดำเนินการแก้ไขอะไรอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ดังนั้นสภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงอยู่ในสภาพที่ดีน้อยกว่าการเผยแผ่ของคริสต์ศาสนาในทุก ๆ ด้าน ซึ่งผู้วิจัยได้เปรียบเทียบและกล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 2 จึงเป็นธรรมดาและความจริงที่ว่า บุคคลที่ฉลาดกว่า วิธีการที่ดีกว่าและกำลังสนับสนุนที่ดีกว่า ย่อมอยู่ในสภาพที่ "ได้เปรียบ" มากกว่าอีกฝ่ายที่ด้อยและล้าหลังกว่าในทุก ๆ ด้าน สรุปว่าการที่มหาเถรสมาคมจะแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ได้ มหาเถรสมาคมจะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าว 3 ประการข้างต้นให้ลุล่วงเสียก่อน เมื่อนั้นปัญหาลักษณะหลังสุดนี้ก็แทบจะไม่ต้องแก้ไข เพราะจะหมดสภาพไปเอง

สรุปสภาพปัญหาและบทบาทในการแก้ไขปัญหาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคมได้ว่าการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่มีระเบียบมหาเถรสมาคมที่จะใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานโดยส่วนรวม เจ้าคณะพระสังฆาธิการและพระภิกษุที่ดำเนินการเรื่องนี้ ดำเนินงานไปตามประเพณี และตามที่ท่านเห็นว่าจะจะเป็นวิธีการให้การเผยแผ่สำเร็จผลเฉพาะรูปที่ดำเนินการโรงเรียนพระธรรมกถึก หรือการฝึกอบรมนักเผยแผ่ก็ยังไม่เห็นมีหลักสูตรที่เป็นแนวทางของมหาเถรสมาคม ผู้บริหารที่รับผิดชอบสูงสุดมีเฉพาะแม่กองงานพระธรรมทูต ส่วนตำแหน่งบริหารอย่างอื่นมีการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการบ้าง แต่ไม่ทั่วถึงทุกกิจกรรมทั้งจัด¹

บทบาทในการแก้ไขปัญหาด้านศาสนสมบัติและสาธารณูปการ

ปัญหาด้านศาสนสมบัติและสาธารณูปการสำคัญ ๆ ที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 มีอยู่ 7 ประการ คือ

1. ความดี :- ห่าง ในการสร้างวัดกับขนาดของชุมชนที่ไม่สมดุลกัน
2. การขอพระราชทานวิสุงคามสีมาซึ่งมีขั้นตอนยุ่งยาก จึงทำให้วัดอีกจำนวนมากตามชนบทยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกที่วัดจากบุคคลผู้ฉวยโอกาสแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินวัดได้โดยง่าย ซึ่งเกิดฟ้องร้องกันอยู่บ่อย ๆ
3. ปัญหาการอนุรักษ์ศิลปโบราณสถานในวัด ซึ่งถูกปล่อยปละละเลยจากเจ้าอาวาสหรือได้รับการบูรณะดูแลแต่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการทำให้เกิดความเสียหายแก่โบราณวัตถุและโบราณสถานเหล่านั้นตามมา
4. ปัญหาที่เจ้าอาวาสขาดความรู้ ความเข้าใจ ในการก่อสร้างและซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในวัด ซึ่งส่งผลถึงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในวัดไม่ถูกต้องตามแบบแปลนของทางราชการและตามที่ทางวัดต้องการ หรือตกลงกับผู้รับเหมาก่อสร้างไว้

¹ชาเลียง วุฒิลินทร์. การพัฒมาภิการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. พ.ศ. 2524 - 2525. หน้า 244.

5. ปัญหาการจัดทำบัญชีสิ่งของต่าง ๆ ของวัด ซึ่งยังไม่มีระบบและรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ บางวัดก็ไม่มีการจัดทำบัญชีเอาไว้เลยซึ่งเป็นช่องโหว่ให้เกิดการทุจริตและสูญหายได้ง่าย

6. ปัญหาการขาดการพัฒนาและบูรณะบริเวณที่ธรณีสงฆ์ทำให้มีสภาพสกปรก แออัด และไม่เหมาะสมกับเป็นบุญสถาน

7. ปัญหาการก่อสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น จึงต้องมีการบอกบุญเรียกรับเงินจากประชาชนมากมาย ก่อให้เกิดความเบียดเบียนและเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนาจากประชาชนโดยทั่วไป

ต่อไปนี้เป็นผลการพิจารณาถึงการแก้ไขปัญหาดัง 7 ประการ ที่ได้กล่าวมาแล้วจากทางมหาเถรสมาคมผู้รับผิดชอบ

1. การแก้ไขปัญหาคอรั้ม - ห่วงในการสร้างวัดเพื่อให้สอดคล้องกับขนาดของชุมชน
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรารภถึงปัญหานี้ว่าเป็นการไม่สมควร และเป็นผลเสียแก่ทางพระภิกษุสงฆ์เอง ดังข้อความที่ทรงปรารภไว้ว่า

"การตั้งวัดห่างจากชุมชนเกินไป ไม่ใช่เพียงแต่จะไม่เจริญ ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จด้วย ถ้าตั้งติดกันเกินไปก็จะเบียดเบียนกันเอง ตั้งวัดควรจะมีให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ไม่ควรจะทำอย่างการตั้งบ้านที่ตั้งตามความสะดวกของเจ้าของบ้าน....."¹

ต่อมาพระองค์ท่านทรงสั่งการไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้เจ้าคณะมณฑลภูแลกวคชั้นในปัญหานี้ให้ชี้แจง โดยทรงแนะนำว่าควรสร้างให้อยู่ในลักษณะพอเหมาะ คือไม่อยู่ดีหรือห่างเกินไป² แต่ไม่ทรงระบุว่าใช้กฎเกณฑ์ใดในการพิจารณา ซึ่งอาจถือว่าปัญหานี้ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องจากมหาเถรสมาคมนับแต่สมัยแรกที่มีองค์การบริหารสูงสุดของคณะสงฆ์ขึ้นมาเลยก็ได้

¹มหาภูมิบาลวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 89.

²แหล่งเดิม.

จวบจนกระทั่งถึงสมัยที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ปัญหานี้ได้ถูกหยิบยกเข้าสู่การประชุมคณะรัฐมนตรี โดยการนำเสนอของคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา มีใจความสรุปคล้ายกับพระมหาสมณนิจจัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ใจความว่า ในขณะนั้นคณะกรรมการพิจารณาแล้วว่า จำนวนวัดที่มีอยู่ไม่สอดคล้องกับจำนวนพลเมือง คือบางแห่งมีวัดมากเกินไป แต่บางแห่งก็น้อยไป ทั้งนี้ทำให้บางวัดมีเครื่องอุปโภคบริโภคฟุ่มเฟือย ซึ่งตรงกันข้าม บางแห่งกับแร้นแค้น อนึ่ง มีข้อเท็จจริงอยู่ว่า บางวัดมีพระภิกษุจำนวนพรรษาอยู่เพียงรูปเดียว ถือเป็น การสูญเสียสถานที่ ดังนั้นจึงควรพิจารณาให้มีวัดและจำนวนพระภิกษุสงฆ์พอเหมาะกับจำนวนพลเมืองในท้องที่นั้นหรือยุบเลิกบางวัดที่มีพระภิกษุสงฆ์น้อยลง¹

จากปัญหาความไม่สมดุลระหว่างจำนวนวัดกับจำนวนพลเมืองดังกล่าว ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงทรงแนะนำให้สร้างโรงเรียนแทนวัด เพราะทรงตระหนักอยู่ว่าวัดในประเทศไทยบางท้องที่ออกจะมีมากเกินไป²

มาถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2505 - 2532) มหาเถรสมาคมได้มีมติออกมาหลายครั้งเพื่อแก้ปัญหานี้ โดยให้กรมการศาสนาปรับปรุงคำเนิงานออกมาในรูปของ คำสั่ง คำแนะนำระเบียบต่าง ๆ เช่น มีระเบียบการพิจารณาอนุญาตให้สร้างวัด พ.ศ. 2525³ ในระเบียบนี้มีใจความสรุปได้ว่า ทางกรมการศาสนาจะอนุญาตให้มีการสร้างวัดได้เมื่อ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 2. 10 มิถุนายน 2484. หน้า 3.

² แหล่งเดิม.

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. ระเบียบ คำสั่ง และประกาศเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. หน้า 1 - 2.

1) บริเวณที่ดินนั้นต้องมีบ้านเรือนราษฎรอยู่เป็นหลักฐานมั่นคง และทางราชการกำลังดำเนินการ หรือได้ดำเนินการตั้งหมู่บ้านและตำบล ตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่แล้ว

2) ที่ดินที่จะขอใช้เป็นที่ตั้งวัดต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 6 ไร่ และสมควรเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เช่น ไม่ตั้งอยู่ในบริเวณหรือใกล้บริเวณอันเป็นสถานที่ตากอากาศที่หักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสำราญรื่นรมย์สำหรับประชาชนหรือสถานที่อันจะเป็นเหตุชักชวน ชักข้อ หรือไม่สะดวกต่อการบริหารราชการแผ่นดินและการเป็นอยู่ของประชาชน

3) วัดที่จะสร้างขึ้นนั้นต้องมีเหตุผลอันเป็นที่เชื่อได้ว่า เป็นประโยชน์ต่อประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่โดยรอบอย่างหนาแน่นแล้วไม่น้อยกว่า 200 ครัวเรือน หรือ 1,000 คน

4) ต้องมีเหตุผลอันเป็นที่เชื่อแน่ว่าจะได้รับการสนับสนุน และบำรุงส่งเสริมจากประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่โดยรอบสถานที่ที่จะสร้างวัดนั้นเป็นอย่างดี

5) ตั้งอยู่ห่างไกลจากวัดอื่นไม่น้อยกว่า 2 กิโลเมตร และการคมนาคมติดต่อกับวัดอื่น เพื่อบำเพ็ญกุศลของประชาชนโดยรอบสถานที่ที่จะสร้างวัดนั้นไม่สะดวกอย่างยิ่ง

6) ผู้ที่จะขอใช้ที่ดินของทางราชการเพื่อสร้างวัด และขออนุญาตสร้างวัดต้องเป็นคฤหัสถ์ผู้นำท้องถิ่น หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่และประชาชนในพื้นที่นั้น เคารพนับถือยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการดำเนินการสร้างวัดนั้น หรือผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันของท้องที่ที่จะขอที่ดินของทางราชการในท้องที่นั้นสร้างวัด และมีโชพระภิกษุ

นอกจากระเบียบนี้แล้ว มหาเถรสมาคมยังมีมติให้จัดตั้งหน่วยงาน "จัดตั้ง" สังกัดกองพุทธสถาน กรมการศาสนา ขึ้น เพื่อตรวจสอบและควบคุมว่าวัดที่จะสร้างขึ้นใหม่นั้นควรตั้งอยู่ที่ใด หากพระสงฆ์แยกตัวออกจากวัดหนึ่งแล้วไปสร้างวัดใหม่ในป่าช้าหรือไม่เหมาะสม ทางกรมการศาสนาก็จะให้แจ้งให้องค์การปกครองส่วนระดับจังหวัดเรียกพระภิกษุนั้น ๆ กลับวัดที่สังกัดอยู่เดิม ซึ่งให้ทดลองดำเนินการที่จังหวัดระยองในปี พ.ศ. 2531 เป็นจังหวัดแรก¹ ก็พบว่า การ

¹"กรมการศาสนาจัดการวัดสร้างใหม่ให้อยู่ในที่เหมาะสม," ไทยรัฐ. 12 ตุลาคม

ดำเนินการได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แต่ก็เคยพบกรณีตัวอย่างที่เป็นปัญหาเหมือนกัน คือพระบางรูปเข้าไปสร้างเสนาสนะอย่างถาวรในป่า แล้วทางกรมการศาสนาดำเนินการตามระเบียบ แต่เกิดการต่อต้านจากมวลชนในละแวกนั้นขึ้นเพราะเกิดศรัทธาเสียแล้ว ทางกรมการศาสนาก็ต้องปล่อยไป¹ ปัจจุบันทางกรมการศาสนา และมหาเถรสมาคมก็ได้แต่ติดตามและคอยห้ามปรามไม่ให้มีการสร้างวัดใหม่ในที่ที่ไม่เหมาะสมเพิ่มขึ้นอีก เช่น ห้ามบุกรุกที่ป่าสงวน และต้องมีวัดห่างกัน 3 กิโลเมตรขึ้นไป เป็นต้น

การเคลื่อนไหวครั้งล่าสุดของมหาเถรสมาคม เพื่อแก้ปัญหาการสร้างวัดในที่ที่ไม่เหมาะสมคือการออกคำสั่งห้ามตั้งสำนักสงฆ์บนที่ดินของเอกชน เพราะอาจเกิดกรณีคล้ายสันติอโศกได้ หรือแม้แต่การที่จะเอาสิทธิโฉนดมาแฝงในนามของเอกชนก็ตาม เพราะจะทำให้ยากแก่การควบคุมหากเป็นลัทธิที่ผิดกฎหมาย ซึ่งหากเกิดในจังหวัดใดและมีพฤติการณ์ที่ผิดกฎหมายจะแจ้งแล้ว ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้น ๆ ดำเนินการตามกฎหมายทันที²

2. การแก้ปัญหาความล่าช้าในการขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ปัญหาข้อนี้ไม่พบพบาหาของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาในระยะ 2 ช่วงเวลาแห่งการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และ 2484 ทั้งนี้จะมาจากสาเหตุว่าในสมัยดังกล่าว ปัญหาการบุกรุกที่ดินของวัดเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจยังมีน้อยมากถ้าเทียบกับสมัยปัจจุบันทั้งนี้เป็นไปด้วยการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางเศรษฐกิจแต่ละยุคสมัยเป็นสำคัญ

¹นายเสนอ นาคพงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. นายธาร อินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่กรมการศาสนา. เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2532.

²"มหาเถรฯ ห้ามตั้งสำนักสงฆ์บนที่เอกชน," ไทยรัฐ 18 มีนาคม 2532. หน้า 8.

พอมาดังสมัยปัจจุบัน ได้มีระเบียบในการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา (พ.ศ. 2519) ออกมา ซึ่งมีใจความสำคัญสรุปได้ว่า

"กรรมการศาสนาเห็นว่าแม้จะได้เพิ่มงวดการขอรับพระราชทานเป็นปีละ 4 งวดแล้วก็ตาม แต่ยังคงมีวัดต่าง ๆ ประสงค์จะได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้รวดเร็วขึ้นกว่าเดิมเพื่อให้ทันกำหนดการจัดงานตามฤดูกาลของท้องถิ่นต่าง ๆ ทางกรรมการศาสนามีนโยบายที่จะสนองงานของคณะสงฆ์ให้รวดเร็วยิ่งขึ้นอยู่แล้ว จึงได้พิจารณาเพิ่มงวดการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นปีละ 6 งวด ตามกำหนดเวลาดังนี้"¹

กำหนดงวด	กำหนดขอพระราชทาน	กำหนดส่งเรื่องถึงกรรมการศาสนา
1	เดือนมกราคม	พฤศจิกายน - ธันวาคม
2	เดือนมีนาคม	มกราคม - กุมภาพันธ์
3	เดือนพฤษภาคม	มีนาคม - เมษายน
4	เดือนกรกฎาคม	พฤษภาคม - มิถุนายน
5	เดือนกันยายน	กรกฎาคม - สิงหาคม
6	เดือนพฤศจิกายน	กันยายน - ตุลาคม

3. การแก้ปัญหาการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถานในวัด ในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้มีประกาศเรื่องให้วัดต่าง ๆ บำรุงศิลปกรรมของไทย (พ.ศ. 2486) โดยกรรมการศาสนา สำหรับในสมัยปัจจุบันมหาเถรสมาคมก็ให้กรรมการศาสนาออก

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรรมการศาสนา. ระเบียบ คำสั่ง และประกาศเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. หน้า 26 - 27.

ประกาศ เรื่อง "การป้องกันการโจรกรรมทำลายพระพุทธรูปและศิลปวัตถุอันมีค่าของวัด" พ.ศ. 2508 และประกาศ เรื่อง "การโจรกรรมทำลายพระพุทธรูป" พ.ศ. 2512 นอกจากนี้ทาง กรมการศาสนาก็มีโครงการจะจัดตั้ง "โรงเรียนฝึกหัดเจ้าอาวาส"¹ ขึ้น เพื่อเสริมความรู้และ จิตสำนึกด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

4. การแก้ปัญหากรณีเจ้าอาวาสขาดความรู้ความเข้าใจในการก่อสร้างและซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์อาคารวัดในวัด ปัญหาในข้อนี้เท่าที่ค้นคว้าหาหลักฐานยังไม่พบการแก้ปัญหาจากมหาเถรสมาคมโดยตรงทุกยุคทุกสมัย จะมีพบก็แต่เพียงข้อเสนอแนะแนวความคิดและเสียงเรียกร้องจาก บางฝ่ายที่เกี่ยวข้องเท่านั้น เช่นความเห็นของคณะกรรมการบำรุงและส่งเสริมการศาสนา (พ.ศ. 2484) มีว่า ถ้าจะแก้ไขปัญหานี้โดยการกำหนดแบบแปลนแผนผังเป็นแบบเดียวกัน ซึ่งถือเป็นผัง ทั่ว ๆ ไปนั้นจะวางไว้ตายตัวคงไม่ได้เป็นการยากลำบากเนื่องจากคึกคักที่ผู้มีจิตศรัทธาสราง อาจ จะมีความประสงค์ผึกแผนกไปจากที่ทางการหรือคณะสงฆ์กำหนดไว้ก็ได้ ตลอดจนภูมิประเทศก็แตก ต่างกันออกไป จะให้วางเป็นรูปแบบเหมือนกันไปหมดคงเป็นไปได้²

นอกจากความถกเห็นดังกล่าวแล้ว สมัยปัจจุบันก็มีคำร้องขอให้ทางมหาเถรสมาคม และกรมการศาสนาดำเนินการแก้ไขปัญหานี้โดยเร็ว ซึ่งเป็นคำร้องขอของเจ้าคณะภาคต่าง ๆ ได้ สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาในส่วนนี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขจากมหาเถรสมาคมแต่อย่างใด คำร้องของ เจ้าคณะภาคส่วนใหญ่มักจะเป็นในทำนองที่ว่า: ต้องการให้มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาจัดฝึ กอบรมและถวายความรู้เรื่องการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัดเป็นประจำ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง โดยจัดทั้งในส่วนกรุงเทพมหานครและส่วนภูมิภาค เพื่อที่ว่าพระภิกษุสงฆ์ตามชนบทจะได้ไม่

¹"กรมการศาสนายังไม่ทลัับ รัับปัญหาพระภิกษุพิทักษ์มรดกสถาน," มติชน. 1 กันยายน 2532. หน้า 16.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เลขที่ 0201. 10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 13.

3 พุทธกิจจาน 2484. หน้า 8.

ลำบากแก่การเดินทาง เข้ามารับการอบรมมากนัก

5. การแก้ปัญหาการจัดทำบัญชีทรัพย์สินและสิ่งของต่าง ๆ ภายในวัด เท่าที่ค้นพบหลักฐานจะมีประกาศจากกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) ออกมา 2 ฉบับ ในเรื่องเดียวกันคือ เรื่องให้ทำบัญชีพัสดุของสงฆ์ไว้เป็นหลักฐาน เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478¹ เพื่อจัดพัสดุสิ่งของต่าง ๆ ของวัดให้เป็นระเบียบและง่ายต่อการควบคุมรักษา ตลอดจนป้องกันการสูญหายด้วย และเมื่อเจ้าอาวาสต่าง ๆ ยังละเลย จึงประกาศเตือนซ้ำในเรื่องเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2488 แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาอีกเลย สภาพที่ปรากฏจนทุกวันนี้ก็คือ บางวัดก็มีการจัดทำบัญชีแสดงทรัพย์สิน และสิ่งของต่าง ๆ ภายในวัด แต่บางวัดก็ไม่มีการจัดทำเลย และวัดที่มีการจัดทำก็ไม่มีรูปแบบของบัญชีที่แน่นอนซึ่งกำหนดจากส่วนกลางไป จะเป็นในทำนองต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ² ทำให้ทรัพย์สินและสิ่งของต่าง ๆ ภายในวัดประเภทสังฆารัมภ์ เช่น ถ้วย จาน ชาม แก้ว โต๊ะ เก้าอี้ ฯลฯ มีการสูญหายและสูญเสียไปได้ง่ายโดยขาดผู้รับผิดชอบโดยตรง

แต่สำหรับศาสนสมบัติที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะที่ดินของวัดนั้น ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีบัญญัติไว้ว่า "ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดมีดังนี้"³

- ก. ที่วัด คือที่ตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น ๆ
- ข. ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด และ
- ค. ที่กัลปนา คือที่ดินซึ่งมีผู้อุทิศแก่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

¹พระธรรมคิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 252.

²กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. รายงานการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ประจำปี 2530. หน้า 93.

³ชาเลื่อง วุฒินันท์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. พ.ศ. 2524 - 2525. หน้า 214.

ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดทั้ง 3 ชนิดนี้ ทางมหาเถรสมาคมได้มอบให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินการตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม ได้แก่กฎกระทรวงฉบับที่ 2(พ.ศ. 2511) ว่าด้วยการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ซึ่งออกตามความในมาตราที่ 6 และมาตราที่ 40 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีข้อความดังนี้¹

ข้อ 1 การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดไว้เป็นหลักฐาน และเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สินนั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย

การได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้ลงทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว สำหรับวัดในเขตจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ให้ส่งหลักฐานการได้มาไปเก็บรักษาไว้ที่กรมการศาสนา สำหรับวัดในเขตจังหวัดอื่น ให้ส่งไปเก็บรักษาไว้ ณ ที่ทำการศึกษาธิการจังหวัดนั้น

ข้อ 2 การกันที่ดินซึ่งเป็นวัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้นั้นเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

ข้อ 3 การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่า หรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้อง และให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือสัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัด หรืออาจจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บรักษาไว้ก็ได้

ข้อ 4 การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลบนา หรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่จัดประโยชน์ที่กำหนดระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้นั้นเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา

¹กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2505)

กฎกระทรวง และกฎหมายมหาเถรสมาคม. 2526. หน้า 41 - 53.

ข้อ 5 การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไป ให้เก็บรักษาโดย ผากระมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัด

การดูแลรักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค

ข้อ 6 ให้เจ้าอาวาสให้โยยาวัจกรหรือผู้จักประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาส ตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

ข้อ 7 ในกรณีวัดเจ้าอาวาส โยยาวัจกร หรือผู้จักประโยชน์ของวัดถูกฟ้อง หรือ ถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือจำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัดที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่า ห้าวันนับแต่วันรับหมาย

ข้อ 8 ให้กรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่น ๆ และให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้

นอกจากนี้ทางคณะสงฆ์ได้ตรากฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนโยยาวัจกร เพื่อให้เจ้าอาวาสได้แต่งตั้งถอดถอนที่สมควรทำหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการทรัพย์สินของวัดแทนตามที่มีมอบหมายเป็นหนังสือ ออกระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคารในวัด หรือที่ซึ่งขึ้นตรงต่อวัดอันมีผู้เช่าอยู่ พ.ศ. 2510 และมีมติมหาเถรสมาคม ในการประชุมครั้งที่ 21/2506 วันที่ 21 พฤศจิกายน 2506 เรื่องเงินค่าผาติกรรมที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ที่ถูกเวนคืน ครั้งที่ 2/2509 วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2509 แก้ไขเพิ่มเติมระเบียบการจ่ายเงินผลประโยชน์ของวัด พุทธศักราช 2498 ครั้งที่พิเศษ วันที่ 12 กันยายน 2507 เรื่องเกี่ยวกับการถอนคืนการจัดประโยชน์ของวัดจากทางราชการ ครั้งที่ 13/2520 วันที่ 30 พฤษภาคม 2520 เรื่องการปฏิบัติกับหน่วยราชการขอใช้ หรือขอเช่าที่ดินวัดร้าง และครั้งที่

14/2521 วันที่ 30 พฤษภาคม 2521 เรื่อง การให้เข้าที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์เพื่อสร้างอาคาร พากิณีย์ เป็นทางปฏิบัติของวัดทั้งหลาย เป็นอันว่าทรัพย์สินของวัดส่วนที่จักประโยชน์นั้น ทางวัดต้อง คำนึงการให้เป็นไปตามกฎหมาย กฎกระทรวง ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม ตลอดจน ถึงคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ส่วนทรัพย์สินที่จักประโยชน์ไม่ได้ เป็นต้นว่า ที่ดินที่ตั้งวัด พระพุทธรูป ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ก็ควรควบคุมดูแลเป็นอย่างค้ำ และบำรุงรักษาอย่างปลอดภัย¹

6. การแก้ปัญหาที่ขาดการพัฒนาและบูรณะบริเวณที่เป็นที่ธรณีสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยปัญหาประเด็นนี้ไว้ว่า ถ้าเสนาสนะ สกปรกรกรุงรัง ไม่เป็นเขตสงฆ์ เขตฆราวาส ปะปนกันอยู่อย่างนี้ไม่พำนัก ถึงตัวอย่างที่วัดสัมพันธวงศ์ มีชาวบ้านมาอาศัยเขตวัดอาบน้ำซักผ้าขึ้น ถ้าจะห้ามไม่ให้เข้ามาเลยก็ถือว่าโหดร้ายไป แต่จะไม่ทำอะไรเลยก็จะเกิดความไม่พำนักขึ้นในเขตวัด จึงทรงแนะนำว่า "ควรจัดให้มีที่อาบน้ำสำหรับชาวบ้าน อย่าให้ปะปนกันกับพระ"² หรือตัวอย่างการมีอุบาสิกาเข้ามาจำที่ลอยู่ในวัด ก็ทรงมีพระมหาสมณวินิจฉัยว่า

"ผู้หญิงเข้ามาจำที่ลอยู่ในวัดนั้น อย่าให้ปนเปื้อนกับภิกษุสามเณร ถ้ามีควรย้ายไปที่อื่น เพราะอยู่ในบริเวณโบสถ์เป็นที่ไปมาของภิกษุสามเณร คู่มือไม่เหมาะสมและต้องให้มีภิกษุที่ กนจะเข้าอยู่ต้องได้รับอนุญาต กนจะออกต้องบอกลา จงอย่าอนุญาตให้คนสาวเข้าอยู่"³

ในส่วนอุโบสถที่ทางวัดขาดการรักษา บ่อยให้สกปรกเปื้อนนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ทรงประทานพระมหาสมณวินิจฉัยอย่างมีเหตุผลไว้ว่า

¹ชาเลื่อง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. พ.ศ. 2524 - 2525. หน้า 216 - 217.

²มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 136.

³แหล่งเดิม. หน้า 137.

"อุโบสถบางวัดขาดการรักษา ปลอมให้เปราะเปื้อนจนถึงฝาผนังมีรอยขีดข่วนนั้น ชื่อนี้ฉัน สอดส่องมานานแล้ว ลงสันนิษฐานว่าเป็นเพราะไม่ได้ใช้อุโบสถเสมอ ต่อ 15 วันถึงคราว ทำอุโบสถจึงได้ใช้คราวหนึ่ง แลได้ใช้เป็นกาจรกในคราวบรรณาคแลรับกฐิน สวคณต์ก็ ใช้หอต่างหาก เทศนาที่ใช้ธรรมศาลา วัชรธรรมยุติที่รักษาอุโบสถไว้ได้ก็เพราะได้ใช้อุโบสถ เสมอ เป็นที่ไหว้พระสวคณต์และที่เทศน์ นอกจากทำอุโบสถแลสังฆกรรม แม้จะปิดไว้เฉย ๆ ก็ถึงขึ้นแลมีละอองจับ ทางที่คิณะนាំให้อุโบสถนั้นทุกวันแลจึงจะรักษาให้สะอาด อยู่ได้"¹

สุดท้ายแห่งปัญหานี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประทาน พระมหาสมณวินิจฉัยไว้เป็นที่สุกแก่เจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ ว่า ถ้าพบเจ้าอาวาสวัดใดในเขตปกครอง ปลอมปละละเลยให้วัด อุโบสถ และเสนาสนะ สกปรกรกรุงรัง ขาดการเอาใจใส่ ถ้าว่ากล่าวตักเตือนแล้วไม่ปรับปรุงตนเอง ก็ขอให้ปลดออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส และเปลี่ยนตัวหาผู้ที่ดีกว่ามาแทน²

ต่อมามีประกาศของกระทรวงธรรมการ เรื่องขอให้วัดจัดการกับสิ่งปฏิภูลและสิ่งหว่าก-เสี้ยวริมทางหลวง (9 พฤษภาคม 2483) ประกาศลงในแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่มที่ 30 หน้า 751 มีใจความดังนี้

1. วัดใดตั้งอยู่ใกล้ชิดกับทางหลวงแผ่นดิน ทางรถไฟ หรือทางแม่น้ำลำคลอง อันเป็นทางที่มีผู้สัญจรผ่านไปมา หากมีฉานพระหรือส้วมที่อาจเห็นได้ในระยะใกล้ ก็ขอให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าของจัดการรื้อย้ายไปปลูกสร้างในที่ใหม่อันมิชิด อย่าให้ส่งกลิ่นเหม็นหรือเป็นที่อุจาดรังเกียจ

¹มหาวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 160.

²แหล่งเดิม. หน้า 168.

แก่ผู้ที่ผ่านไปมาพบเห็น หากไม่สามารถจะหาที่ขยับขยายหรือย้ายได้ ก็ขอให้พยายามหรือจัดทำสิ่งปกปิดพรางไว้ อย่าให้ผู้สัญจรไปมารู้สึกรังเกียจหรือเป็นที่น่าอูจจากได้

2. ถกบนสถานที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง อันเป็นที่น่ารังเกียจแก่ประชาชนผู้ผ่านไปมานั้น ควรให้ย้ายไปอยู่ในที่อันสมควรให้พ้นจากความรังเกียจโดยนัยเดียวกัน

3. ที่เก็บศพตามป่าช้าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ริมทางหลวงหรือทางรถไฟ หรือริมทางแม่น้ำลำคลอง อันเป็นทางสัญจรไปมาขอให้เจ้าอาวาสจัดการย้ายไปตั้งในที่อันสมควร อย่าให้เป็นที่น่ารังเกียจหวาดเสียวแก่ผู้พบเห็น หากไม่มีที่จะย้ายไปตั้งในที่ใหม่ได้ ก็ขอให้จัดทำเสียให้มิดชิด อย่าให้เห็นหีบศพตั้งอยู่โดยเปิดเผย¹

ในช่วงที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ก็มีประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กวดขันคนบางจำพวกที่อาศัยวัดเป็นที่พำนัก (14 พฤษภาคม 2486) ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้²

ที่ 15749/2486

กระทรวงศึกษาธิการ

14 พฤษภาคม 2486

เรื่อง กวดขันคนบางจำพวกอาศัยวัดเป็นที่พำนัก

จาก อธิบดีกรมการศาสนา

ถึง คณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด

เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามความในมาตรา 44 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 คณะสังฆมนตรีจึงได้ประชุมลงมติกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ดังต่อไปนี้

¹พระธรรมคิลก. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. 2492. หน้า 292.

²แหล่งเก็บ. หน้า 293 - 295.

1. พระภิกษุสามเณร

- ก. จะรับศิษย์ไว้ในปกครอง ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสก่อน
- ข. ต้องให้การศึกษาทางใด ๆ ก็ตามแก่ศิษย์ทุกคน ตลอดเวลาที่อยู่ในปกครองของตน
- ค. ต้องอบรมศิษย์ให้ตระหนักในความรู้ทางศาสนา วัฒนธรรม และหน้าที่พลเมืองที่ดีตามสมควร
- ง. ควบคุมให้มีการออกกำลังกาย การกินอยู่หลับนอน การแต่งกายตามระเบียบวัฒนธรรม

2. การรับภุหส์ให้หักแรมที่เสนาสนะ ของคน ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสก่อน

3. บุคคลต่อไปนี้

- ก. ไม่ใช่ศิษย์
- ข. เป็นศิษย์ แต่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งแล้ว
- ค. กนหลักลอย

ห้ามอาศัยกินอยู่หลับนอน ณ เสนาสนะ ศาลา วิหารหรือพระอุโบสถ ตลอดถึงสถานที่ใด ๆ ในเขตวัดเป็นอันขาด

4. บรรดาอารามวัตถุเป็นสิ่งที่ต้องรักษาโดยกวดขัน ฉะนั้นถ้ามีเด็กวัดหรือเด็กบ้าน หรือภุหส์ผู้ใหญ่อาศัยสถานที่วัดเล่นการพนันก็ดี เล่นกีฬาใด ๆ ที่อาจเป็นอันตรายแก่อารามวัตถุก็ดี ทำลายอารามวัตถุด้วยการขีดเขียนความฉังหรือกำแพง เก็บหักผลไม้ ดอกไม้หรือทำการใด ๆ อันไม่สมควรก็ดี ให้พระภิกษุสามเณรในวัดนั้น ๆ ห้ามปราม หากมิเชื่อฟังให้ขออารักขาจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง และเพื่อให้เป็นผลตามนี้ กรมการศาสนาจะได้แจ้งขอความร่วมมือจากทางบ้านเมืองให้กำชับเจ้าหน้าที่สนับสนุนการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรเกี่ยวกับการขออารักขาตามความในข้อนี้

5. หากเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ เห็นสมควรกำหนดกติกาวัดอย่างอื่นเพิ่มเติม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงรักษาวัด และการกวดขันคนภายนอกมิให้อาศัยวัดเป็นที่กินอยู่หลับนอนแล้ว ก็ให้อำนาจตั้งกติกาอีกได้ แต่ต้องไม่ขัดกับระเบียบนี้

นอกจากระเบียบดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2484 คณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนายังได้เสนอโยบายต่อคณะสงฆ์ในประเด็นปัญหาว่า สมควรจะแก้ไขโดยการจัดอันดับวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศออกเป็นวัดชั้นที่ 1 - 2 - 3 และชั้นพิเศษ โดยให้คะแนนจากงานทั้ง 4 ด้าน (การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และด้านศาสนสมบัติ) วัดใดได้คะแนนรวมสูงสุด ก็จะจัดเป็นวัดอันดับ 1 ไป ทั้งนี้เพื่อให้วัดต่าง ๆ แข่งขันกันพัฒนาและบูรณะวัดของตนให้ดีขึ้น¹ แต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติจริง เพราะต่อมามีหลายฝ่ายคัดค้านว่าการให้คะแนนวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศนั้น เป็นความยากลำบากในการเปรียบเทียบกัน ด้วยมีปัจจัยหลาย ๆ ด้านที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ผู้คัดค้านยังเตือนว่าเท่าที่ปฏิบัติมา เมื่อพระภิกษุวัดใดปฏิบัติดี กรมการศาสนา ก็จะลงพิมพ์ชมเชยในแถลงการณ์คณะสงฆ์ ซึ่งเป็นการจูงใจให้ปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ชอบอยู่แล้ว แต่ต่อมาทางคณะสงฆ์ได้จัดให้มีการประกวดในลักษณะ "วัดพัฒนาตัวอย่าง" ขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจให้กับเจ้าอาวาสที่เอาใจใส่ดูแลและควบคุมวัดดีในทุก ๆ ด้าน เท่าที่ผ่านมาก็ถือว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจพอสมควร เพราะวัดตามชนบทได้แข่งขันกันพัฒนาในทางที่ดีขึ้นเป็นอย่างมาก² แต่ก็มีข่าวในทำนองไม่ดีเกิดขึ้น เช่น กรณีการตัดสินใจยุติธรรม ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่คณะศึกษานิเทศก์แห่งวัดเขาพระ ตำบลบ้านป่า อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ร้องเรียนมาถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และมหาเถรสมาคมว่า วัดเขาพระได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาดีเด่น โดยมีประกาศรับรองจากทางผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว แต่กรมการศาสนากลับตัดสินใจให้วัดเกาะแก้ววรวิหาร ตำบลหนองหญ้า อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ได้รับรางวัลวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นไปแทน³ จากกรณีนี้แม้ว่าจะเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา ครั้งที่ 12. 10 ตุลาคม 2484. หน้า 8

² นายเสมอ นาคพงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร ลินทวดี เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่ กรมการศาสนา. เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2532.

³ "เกณฑ์เลือกวัดพัฒนาดีเด่น," มติชน. 1 กันยายน 2532. หน้า 8.

การเคลื่อนไหวของบรรดาฆราวาสที่มีจิตศรัทธาให้ความเคารพต่อวัดใดวัดหนึ่ง หรือมีข่าวทำนองนั้นน้อยมากก็ตาม แต่ถ้าหากใคร่รวบรวบให้ลึกซึ้งอย่างรอบคอบแล้ว กรณีดังกล่าวน่าจะเป็นอุทธาหารณ์ที่พึงสังวรต่อการคณะสงฆ์และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องอีกวาระหนึ่ง เพราะเหตุการณ์ครั้งนี้น่าจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสีย ความเสื่อมศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อการพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย

สำหรับในช่วงสมัยปัจจุบัน ได้มีโครงการพัฒนาวัด ซึ่งถือเป็นวิธีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาวัดวาอารามขาดการบูรณะและปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ตลอดจนที่ธรณีสงฆ์ โครงการพัฒนาวัดได้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ในสมัยนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งท่านได้ปรารภต่อที่ประชุมพระกณัฏฐาธิการขึ้นกรมการสงฆ์ว่า ราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน มีความค่อนหนึ่งว่า

"วัดวาอารามทั้งหลายควรอยู่ในฐานะที่จะก่อให้เกิดศรัทธาสาธุ ให้ความรู้สึกร่วมกันสงบสักขยให้เคารพบูชา เกิดพุทธศาสนศรัทธาและดวงจิตผ่องใสในเมื่อเหยียบย่างเข้าไป ในเรื่องนี้มีงานที่ต้องทำหลายประการ น่าจะมีแผน และโครงการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เป็นงานใหญ่ เช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาทางการศึกษาและเศรษฐกิจของชาติที่สำเร็จแล้ว"¹

โครงการทางคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ได้ประกาศรับรองในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2504² ต่อมาทางกรมการศาสนาได้ประกาศใช้ "โครงการพัฒนาวัด" หัวราชอาณาจักรช่วงปี พ.ศ. 2513 - 2518 เป็นโครงการสิบปีระยะ 6 ปี และเมื่อหมดเวลาของโครงการนี้แล้วก็ยังคงดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยได้รับเงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน

¹พระธรรมวรคิลก. "หลักการและวิธีจัดการสาธารณูปโภคภายในวัด," ใน คู่มือเจ้าอาวาส. เอกสารประกอบการประชุมถวายความรู้พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส. พ.ศ. 2522 - 2524. หน้า 110.

²แหล่งเดิม.

โครงการพัฒนามีเป้าหมาย แนวทาง และวิธีดำเนินการดังนี้¹

เป้าหมาย - เป้าหมายสำคัญคือการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอำนวยการประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรตามแนวทางแห่งพุทธบัญญัติ ทั้งเป็นที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนพลเมืองในด้านศาสนกิจ การศึกษา ศีลธรรมวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนการสังคมสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐและคณะสงฆ์ ซึ่งการที่จะบรรลุสู่เป้าหมายได้นั้น วัดควรได้ดำเนินการในสิ่งต่อไปนี้ตามลำดับ คือ

1. จัดและพัฒนากิจการและกิจกรรมของวัดให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในส่วนรอบวัดให้มากที่สุด
2. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ส่งเสริมคนรอบวัดหรือคนในชุมชนนั้นให้มาบวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดกันให้มากที่สุด
3. จัดการพัฒนาบริเวณวัด อาคารสถานที่ เสนาสนะของวัดให้สะอาด เรียบร้อยและร่มรื่นเหมาะสมกับเป็นบุญสถานให้มากที่สุด

แนวทางการพัฒนาวัด - การพัฒนาจะเริ่มขึ้นและจะสำเร็จลุล่วงไปได้ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ประสานงานที่สำคัญ โดยที่การพัฒนาวัดจะมีแนวทางมุ่งเล็งเข้าสู่จุดหมายที่เป็นหลักความมั่นคงแห่งพระศาสนาและนโยบายของทางราชการเป็นสำคัญซึ่งมีหลักใหญ่ ๆ อยู่ 3 ประการ และแยกเป็น 8 ส่วน คือ

1. ด้านศาสนวัตถุ ได้แก่ เสนาสนะ สมบัติของวัด และสวัสดิการในวัด

¹ชาเลื่อง วุฒินันท์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. พ.ศ. 2524 - 2525. หน้า 207.

2. คำนสาสนธรรม ได้แก่ สมณธรรม¹ สาธารณสงเคราะห์
3. คำนสาสนบุคคล ได้แก่ สงฆ์ในวัด สังฆาธิการกิจ² สัปบุรุษ

วิธพัฒนาวัด - แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การพัฒนาแบบเสรี คือให้วัดดำเนินการเองโดยตลอด
 2. การพัฒนาแบบที่เลี้ยง คือทางราชการเข้าไปช่วยสนับสนุนชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วปล่อยให้วัดดำเนินการเองภายหลัง
 3. การพัฒนาแบบผสม คืองานบางอย่างวัดทำเอง และบางอย่างทางราชการช่วยทำ
- โครงการพัฒนาวัดจึงได้กล่าวนั้นนับว่าเป็นโครงการที่ดีมาก เพราะได้ผลได้ถึง 10 ประการ³ คือ

1. เป็นการพัฒนาดิจใจของประชาชน เป็นการฝึกหัดประชาชนให้มีความคิดริเริ่มในการทำงานร่วมกัน
2. เป็นหลักและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน
3. ผลทางสังคมสงเคราะห์ เพราะได้วัดเป็นที่ตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล สถานสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ และเป็นแหล่งชุมชนประจำหมู่บ้าน

¹สมณธรรม คือการทำกิจวัตรและการศึกษาพระธรรมวินัยซึ่งเจ้าอาวาสควรจัดการและส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดได้ศึกษาพระธรรมวินัย ตลอดจนความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ กิจวัตรใดที่สมควรปฏิบัติตามแนวทางพุทธบัญญัติ ก็ควรได้รับการดูแลและส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติกิจวัตรนั้น ๆ อย่างครบถ้วน

²สังฆาธิการกิจ คือการประสานงานกับเจ้าคณะระดับต่าง ๆ เจ้าอาวาสอาจมอบหมายให้ภิกษุรูปหนึ่งที่มีความรู้งานสารบรรณทำหน้าที่เลขาหรืองานสารบรรณของวัดก็จะสะดวกยิ่งขึ้น

³กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. ประมวลระเบียบกรมการศาสนา. 2526.

4. เป็นหนทางหนึ่งที่แก้ปัญหาเยาวชนได้ เช่น การตั้งหน่วยนพกะ และโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

5. เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

6. พระสงฆ์มีโอกาสอบรมศีลธรรมให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน

7. ป้องกันการแพร่กซึมและการบ่อนทำลายของลัทธิการเมืองฝ่ายตรงข้ามได้ด้วย

8. ช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์เรียบร้อยขึ้น

9. การบริหารจัดการวัด และศาสนสมบัติเรียบร้อยขึ้น และ

10. ได้วิวัฒนาการที่เจริญหู เจริญตา เจริญใจ และเป็นที่เชิดหน้าชูตาของประเทศต่อไป

วัดที่ได้รับการพัฒนาสำเร็จครบทุกด้านตามโครงการพัฒนาวัดแล้ว ก็จะได้รับประกาศยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง นอกจากโครงการพัฒนาวัดโดยส่วนรวมแล้ว มหาเถรสมาคมยังมีคำสั่งว่าด้วยการปลูกต้นไม้ในวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ (พ.ศ. 2520) และคำสั่งเรื่องกำหนดเขตกักยานในพื้นที่วัด (พ.ศ. 2527) อีกด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้วัดต่าง ๆ มีสภาพร่มเย็นและเป็นบุญสถานอย่างแท้จริง

7. การแก้ไขปัญหาก่อสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงปรารภเรื่องนี้กับพระพิมลธรรม เจ้าคณะรองหนเหนือในขณะนั้นเกี่ยวกับการสร้างอุโบสถว่า

".....เมื่อจะดำเนินการ ควรใคร่ครวญก่อน ถ้าไม่มีที่หวังได้ทางอื่นควรคิดทำเป็นแต่โรงอุโบสถ อย่าให้ใหญ่โตแลวิจิตรนัก เพื่อใช้ทรัพย์สินให้พอเพียง คราวนี้ก็ต้องหวังพวกราษฎรนี้เป็นลูกที่เดียว แต่ต้องพอสมควรแก่กำลังของเขา ความรายงานของท่านราษฎรเมืองนครสวรรค์เป็นผู้ชักชวน เมื่อเป็นเช่นนั้นปรารภการใหญ่เกินกำลังของเขา เป็นการฟลาดโดยแท้"¹

¹มหาวิทยาลัย. พระมหาสมณสาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 15.

นอกจากนี้ยังทรงปรารถนาเรื่องนี้กับพระธรรมपालาจารย์ เจ้าคณะมณฑลภูเก็ต มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

".....การสร้างพระอุโบสถพอสมควรแก่กำลัง ของภูมิประเทศจะรักษาไว้ได้อย่างดี ท่านควรชักนำราษฎรให้เป็นไปในทางอนันต์ อย่าเห็นแก่ใหญ่โตหรือความงมงายเกินไป...."¹

ข้างต้นนี้เป็นหลักฐานเท่าที่ผู้วิจัยค้นพบเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของผู้เป็นประธานในหมู่สงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาประเพณีสุดท้าย เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะพบว่า แนวพระคำวิของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่หยิบยกมากล่าวข้างต้นนี้ เป็นเพียงพระมหาสมณวินิจฉัยเท่านั้น แต่ผลในเชิงบังคับเพื่อให้เจ้าอาวาสตามวัดต่าง ๆ ปฏิบัติตามมีมากนักน้อยเพียงใด หรือไม่มีเลยนั้นไม่สามารถกล่าวพิสูจนยืนยันได้ด้วยหลักฐานและตัวเลข เนื่องจากสาเหตุหลักฐานเป็นสำคัญ แต่สิ่งหนึ่งที่จะยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า มหาเถรสมาคมไม่ได้แก้ไข้ปัญหาในประเด็นนี้อย่างจริงจังเลยทุกยุคทุกสมัยก็คือการที่ปัญหานี้ยังคงมีปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้ ซึ่งดูเหมือนว่าจะทวีมากขึ้นกว่าเดิมเสียอีก เพราะปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ มักจะก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อการแข่งขันกันมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์การใช้สอย บัณฑิตในปัจจุบันได้ทวีมากยิ่งขึ้น อาจเป็นเพราะมีต้นเหตุแห่งปัญหาคำนึงมาเสริม เช่น การทุจริตแอบอ้างจากประชาชนผู้อาศัยพระพุทธศาสนาหากิน หรือเป็นการทุจริตร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับกลุ่มมิจฉาชีพ ดังนั้นสภาพในปัจจุบันที่ประชาชนทั่วไปพบเห็นหรือประสบกับตัวเองก็คือ การบอกลวงเรียไร ทั้งการทอดกฐิน และผ้าป่าสามัคคี ซึ่งมีทั้งที่พระภิกษุสามเณรออกทำการเรียไรเอง หรือเป็นแม่ชี และที่สำคัญคือพวกมิจฉาชีพปลอมตัวมาบวชเป็นพระภิกษุสามเณร สภาพดังกล่าว ก่อให้เกิดความอึดหนาระอาใจ เบื่อหน่ายรำคาญ และที่สำคัญคือเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนาในความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนทั่วไปหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ ประชาชนและพุทธศาสนิกชนที่หวังดีต่อพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสื่อมวลชน ได้ร่วมกันแสดงความวิตกเห็นวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความห่วงใยในการนิ่งเฉยของมหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาได้ดำเนินการแก้ไข้ปัญหาในส่วนนี้แต่อย่างใด ยกเว้นการมีโครงการ

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. 2514. หน้า 49.

"พระวินยาธิการ" ^๕ ขึ้น ก็มีผลทำให้พระภิกษุสามเณรที่ชอบเรียไร และพวกมิชจาชีพลอมตัวเข้ามา บวชลดน้อยลงไปได้บ้าง

สรุปใจความสำคัญในบทที่ 3 ได้ว่า จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาพิจารณาถึงบทบาทในการแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ไทยในค้ำนต่าง ๆ นั้น พบว่า มหาเถรสมาคม ตลอดจนกรมการศาสนาในฐานะเลขาธิการมหาเถรสมาคมมีบทบาทในการแก้ไข้ปัญหาต่าง ๆ น้อยมาก ยกเว้นในช่วงปี พ.ศ. 2531 - 2532 นี้เท่านั้น ที่มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนามีการค้นคว้าแสวงหาบทบาทของตนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรณีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ปลอม กรณีสันติอโศก กรณีพระอาจารย์ช้วน และการทุจริตในวงการพระศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้พิจารณาได้ว่าเพราะช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีปัญหาความเสื่อมโทรมค้ำนต่าง ๆ ในวงการพระพุทธศาสนามากขึ้น ดังเช่นพระคำรัสตอนหนึ่ง ของสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบันว่า

"บัดนี้สถานการณ์ของพระพุทธศาสนาอยู่ในภาวะที่ไม่อาจประมาทได้ มีคณะบุคคลที่ำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระภิกษุสามเณรเองและทั้งที่เป็นฆราวาส จนบางกรณีขณะนี้เกิดเป็นวิกฤตทางศรัทธาและปัญญา ^๕ขึ้น....."¹

เมื่อมีปัญหาและความเสื่อมโทรมในวงการพระสงฆ์มากขึ้น ก็ทำให้พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไปจับตามอง และพากันวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของมหาเถรสมาคมมากขึ้น และที่สำคัญคือการเสนอข่าวอย่างต่อเนื่องของสื่อมวลชนต่าง ๆ ทำให้มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาเกิดการตื่นตัวขึ้นมา แสวงหาบทบาทของตนเข้าแก้ไข้ปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น ในขณะที่ปัญหาเก่า ๆ ที่

¹"วิกฤตศรัทธาศาสนาพุทธ," มติชน. 20 กันยายน 2532. หน้า 8.

สะสมมานานปีซึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากมหาเถรสมาคมก็ยังมีอีกจำนวนมาก พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปคงจะได้แต่หวังว่า มหาเถรสมาคมคงจะตระหนักถึงภาระหน้าที่ และบทบาทที่สำคัญซึ่งตนมีอยู่ ซักปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาและวงการคณะสงฆ์ไทยมัวหมองให้สิ้นไปโดยเร็วอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ปัญหา - อุปสรรค และแนวทางแก้ไขสำหรับมหาเถรสมาคม

ในบทที่ 4 นี้ จะเป็นการพิจารณาข้อมูลเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุที่เป็นอุปสรรคและปัญหาสำคัญของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งจากอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นทำให้สภาพปัญหาในหลาย ๆ ด้านที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ไทยยังคงมีปรากฏอยู่ครบถ้วนทุกวันนี้

การนำเสนอในบทนี้จะวิเคราะห์ ถึงสาเหตุและประเด็นปัญหา ตลอดจนอุปสรรคที่ทำให้มหาเถรสมาคมบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้ไม่สมบูรณ์ และถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายฝ่ายว่าไม่ค่อยได้ปฏิบัติงานอะไร นอกจากการประชุมเท่านั้น ซึ่งจะได้วิเคราะห์ว่าเป็นเช่นนี้มีสาเหตุสำคัญมาจากอะไร และสภาพที่เป็นปัญหาในการบริหารงานของมหาเถรสมาคมนั้นมีอะไรบ้าง

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ก็คือด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ และด้านศาสนสมบัติ - สาธารณูปการ นั้น จะเป็นการนำเสนอเป็นข้อ ๆ ไปในแต่ละด้านตามที่ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นการเหมาะสม

ก่อนที่จะให้พิจารณาถึงปัญหาและอุปสรรคที่ปรากฏในการดำเนินการด้านต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคมนั้น สมควรที่จะให้ทราบถึงอำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เสียก่อน เนื่องจากปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การที่มหาเถรสมาคมมีหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อความสงบเรียบร้อย และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา แต่มหาเถรสมาคมขาดอำนาจในการสั่งการ เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริง ซึ่งจะได้พิจารณาอย่างละเอียดต่อไป นอกจากนี้ปัญหาที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่า ปฏิบัติงานของมหาเถรสมาคมจากหลาย ๆ ฝ่ายว่าเฉื่อยชา ไม่ค่อยได้ปฏิบัติงานอะไรออกมาให้ปรากฏสู่สายตาประชาชนและพุทธศาสนิกชนนั้น ก็มีมูลเหตุมาจากการที่ผู้วิจารณ์เหล่านั้นอาจจะไม่เข้าใจในอำนาจและหน้าที่ที่แท้จริง

มหาเถรสมาคมว่ามีมากนักน้อยเพียงใด เช่นเมื่อมีพระภิกษุกระทำผิด ดังตัวอย่าง คัมภีร์ สุตรา เสพเมถุน ฉ้อโกงเงินศาสนสมบัติ และฆ่าคน เป็นต้น ประชาชนส่วนหนึ่งก็พิจารณาว่า ทำไมมหาเถรสมาคม จึงไม่จัดการจับพระภิกษุผู้กระทำผิดรูปนั้น ๆ สัก ซึ่งมหาเถรสมาคมไม่มีอำนาจไปจับกุม ต้องเป็น อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการผู้ปกครองของพระภิกษุรูปนั้น ๆ จะดำเนินการ เช่น เป็นพระ ลูกวัดกระทำผิด เจ้าอาวาสก็มีอำนาจสั่งให้ลาสิกขา แต่ถ้าพระภิกษุผู้กระทำผิดเป็นเจ้าคณะตำบล ก็ต้องให้เจ้าคณะอำเภอผู้ปกครองเป็นผู้สั่งลงโทษ ที่กล่าวมานี้คือการกระทำผิดตามพระธรรมวินัย ซึ่งมีการลงโทษนับตั้งแต่ว่ากล่าวตักเตือนไปจนถึงให้ลาสิกขา แต่ถ้าเป็นการกระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง ก็ต้องถือว่าเป็นอำนาจและหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่จะต้องยื่นมือเข้ามาดำเนินการโดยตรงกับพระภิกษุผู้กระทำผิดกฎหมายนั้น ๆ ไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมที่จะดำเนินการทั้งที่หลายคนเข้าใจผิด เพราะฉะนั้นการที่ต้องทราบถึงอำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคมก่อนที่จะวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการแสวงหาแนวทางต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคมนั้น จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น

อำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

มีระบุไว้ในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังนี้

“มาตรา 18 มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย และพระธรรมวินัย ใช้บังคับได้”¹

จากอำนาจและหน้าที่ตามมาตรา 18 นี้ สามารถพิจารณาได้ 2 ทาง คือ

1. อำนาจทั่วไป
2. อำนาจพิเศษ

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. 2524. หน้า 168.

อำนาจหน้าที่ทั่วไป คือ อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย อำนาจปกครอง หมายถึง อำนาจบังคับบัญชาคณะสงฆ์ หน้าที่ คือ ภาระที่ต้องปฏิบัติการในการปกครอง โดยมีความรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเป็นอำนาจหน้าที่ที่กว้างขวาง มีความรับผิดชอบมาก กิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง อยู่ที่การใช้อำนาจและการปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองของมหาเถรสมาคมเป็นสำคัญ

อำนาจพิเศษ ได้แก่ อำนาจตรากฎ ข้อบังคับ ออกระเบียบ และคำสั่งได้ เพื่อให้การปกครองเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 อย่าง คือ

1. อำนาจตรากฎมหาเถรสมาคม
2. อำนาจออกข้อบังคับ
3. อำนาจวางระเบียบ
4. อำนาจออกคำสั่ง

ทั้งนี้ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย

หมายความว่ากิจการใดที่สมควรจะออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งไว้บังคับ มหาเถรสมาคมมีอำนาจออกได้ เพื่อประโยชน์ในการปกครอง

อำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เทียบได้กับอำนาจบัญญัติสิ่งภาคติ อำนาจออกข้อบังคับวางระเบียบ เทียบได้กับอำนาจตรากติกาสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม กฎหมายนี้บัญญัติให้อำนาจไว้หลายมาตรา คือ

1. มาตรา 5 ให้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการกำหนดอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งที่ไม่มีในพระราชบัญญัตินี้ และให้ออกเป็นกฎหมายมหาเถรสมาคมแล้ว คือกฎฉบับที่ 2
2. มาตรา 17 วรรค 2 ให้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ว่าด้วยระเบียบการประชุม ซึ่งให้ออกแล้ว คือกฎฉบับที่ 1
3. มาตรา 20 ให้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดระเบียบปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งออกแล้ว คือกฎฉบับที่ 4

4. มาตรา 21 ให้ออกกฎหมายเดรสமாகว่าด้วย จำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ซึ่งให้ออกแล้วคือกฎฉบับที่ 3

5. มาตรา 23 ให้ออกกฎหมายเดรสமாகว่าด้วย การแต่งตั้งและถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกร ซึ่งให้ออกมาแล้ว 3 ฉบับ คือกฎฉบับที่ 5 ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ ฉบับที่ 7 ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระอุปัชฌาย์ และฉบับที่ 8 ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนไวยาวัจกร

6. มาตรา 25 ให้ออกกฎหมายเดรสமாகว่าด้วย หลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการลงนิเทศกรรม ซึ่งให้ออกแล้วคือกฎฉบับที่ 9 ต่อมาถูกยกเลิกโดยกฎหมายเดรสமாகฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521)

7. มาตรา 39 วรรค 2 ให้ออกกฎหมายเดรสமாகว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ซึ่งให้ออกแล้วคือกฎฉบับที่ 6 แต่ต่อมาถูกยกเลิกโดยกฎหมายเดรสமாகฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2513)

มาตราดังกล่าวกำหนดไว้โดยตรงว่า ให้ออกเป็นกฎหมายเดรสமாக เพราะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จึงเป็นการบังคับอยู่ในตัว มหาเดรสமாகมีหน้าที่ต้องออกกฎในกรณีนั้น ๆ จะไม่ออกหรือออกเพียงข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งไม่ได้ นอกจากมีบทมาตราบังคับไว้โดยตรงแล้ว มหาเดรสமாகยังมีอำนาจออกกฎในกรณีคำเป็นอื่น ๆ ได้อีก เพราะกฎหมายใช้คำว่า "เพื่อการนี้" ซึ่งหมายถึงการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ดังนั้นมหาเดรสமாகจึงมีอำนาจออกกฎในกรณีอื่น ๆ ได้ เมื่อมีเหตุจำเป็นและสมควร

ข้อควรพิจารณาต่อไปมีว่า กรณีใดมหาเดรสமாகจะออกเป็นกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่ง เนื่องจากทั้ง 4 อย่างมีความสำคัญลดหลั่นกันลงมาตั้งแต่ที่ทราบแล้วว่ากฎหมายเดรสமாகเทียบเท่าสังฆาตติ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งเทียบเท่ากติกาสงฆ์ กฎองค์การ หรือถ้าเทียบกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายเดรสமாகเทียบเท่าพระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง เทียบเท่าพระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ระเบียบคำสั่งของทางราชการ เพราะฉะนั้น ถ้าเรื่องใดกิจการใดมีความ

สำคัญมาก เพื่อให้มีความศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นก็ต้องออกเป็นกฎ ที่รองลงมาออกเป็นข้อบังคับ หรือวางระเบียบหรือออกคำสั่ง ออกเป็นระเบียบ เช่น ระเบียบว่าด้วยจำนวนเขตปกครองตำบล อำเภอ ระเบียบว่าด้วยการร้องทุกข์ ระเบียบกำหนดวิธีปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌาย์ เป็นต้น ส่วนคำสั่งเช่น คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ ข้อบังคับยังไม่เคยพบเห็นว่าได้ออกใช้จริงเป็นเพราะกฎกับข้อบังคับมีความหมายพอ ๆ กัน เรื่องใดจำเป็นต้องออกข้อบังคับก็ออกเป็นกฎไปเลย เพื่อไม่ให้มากเกินไปเรื่อง หรืออาจยังไม่มีเหตุหรือความจำเป็นที่จะออกก็ได้เมื่อกฎหมายให้อำนาจไว้มหาเถรสมาคมย่อมมีอำนาจออกข้อบังคับได้เช่นกัน

ความเกี่ยวเนื่องกันของกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง บางเรื่องเกี่ยวเนื่องกับกฎหมาย-มหาเถรสมาคม ก็กฎหมายมหาเถรสมาคมระบุไว้ให้ออกกฎ จึงเป็นแม่บทข้อบังคับ ระเบียบและคำสั่งที่ออกตามมาเป็นอนุบทหรืออนุบัญญัติ ตัวอย่างเช่น กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 3 ข้อ 5 กำหนดว่า จำนวนเขตปกครองจังหวัด อำเภอ ตำบลของคณะสงฆ์ ให้อนุโลมตามเขตปกครองบ้านเมือง แต่เมื่อมีกรณีพิเศษจะกำหนดเป็นอย่างอื่นย่อมทำได้โดยระเบียบมหาเถรสมาคม ระเบียบเรื่องการกำหนดจำนวนและเขตปกครองอำเภอและตำบลจึงออกมา ส่วนข้อบังคับและคำสั่งยังไม่มีตัวอย่างว่ามีกฎหมายมหาเถรสมาคมเป็นแม่บทให้ออก แต่มาตรา 18 ให้อำนาจไว้ย่อมออกได้ มหาเถรสมาคมจึงออกข้อบังคับและระเบียบ คำสั่ง ได้ แม้ไม่ได้ระบุไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปโดยความเรียบร้อยเช่นเดียวกับออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ส่วนเรื่องไหนจะออกในรูปใดแล้วแต่เหตุผลและความสำคัญของเรื่องนั้น

ข้อสังเกต อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีมาก และเหนือกว่าอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช ในฐานะสกลมหาสังฆปริณายก มาตรา 8 ให้อำนาจหน้าที่ให้พระองค์บัญชาการคณะสงฆ์ และตราพระบัญชาออกใช้บังคับได้ แต่ต้องไม่ขัดกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม การบัญชาการคณะสงฆ์และการตราพระบัญชาออกใช้ ต้องอยู่ในแนวและขอบเขตของกฎหมายมหาเถรสมาคม จะสั่งการหรือมีพระบัญชาไปในแนวทางตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันไม่ได้ ไม่มีผลใช้

บังคับ ส่วนมหาเดรสสมาคมมีอำนาจตามกฎหมายมหาเดรสสมาคม ข้อบังคับ วาระระเบียบ หรือออกคำสั่ง
ได้โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัยเท่านั้นไม่กล่าวถึงการบัญชาและการตราพระราชบัญญัติ
ของสมเด็จพระสังฆราชไว้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าสมเด็จพระสังฆราช แม้กฎหมายให้ดำรงตำแหน่งสกล
มหาสังฆปริณายก เป็นประมุขของคณะสงฆ์ และประธานกรรมการมหาเดรสสมาคมก็ตาม แต่เป็น
การให้ตำแหน่งและอำนาจไว้เป็นส่วนบุคคลเท่านั้น อำนาจสูงสุดจึงไม่ควรอยู่ที่พระองค์ท่าน แต่
ควรอยู่ที่สงฆ์ คือมหาเดรสสมาคม เช่นเดียวกับพระวินัยที่ถือว่าพระสงฆ์เป็นใหญ่ ไม่ใช่พระเถระ
เป็นใหญ่ ซึ่งเรียนกว่า "สังฆาธิปไตย" มาแต่สมัยพุทธกาล

เมื่อพิจารณาอำนาจและหน้าที่ของมหาเดรสสมาคมทั้งรายละเอียดข้างต้นแล้ว จะพบว่า
มหาเดรสสมาคมแทบจะไม่ได้แสดงบทบาทอย่างอื่นนอกจากการประชุมพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ทั้ง
ที่เป็นเรื่องค่นและเรื่องปกติ แล้วมีมติออกมาเป็นกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเดรส
สมาคมในเรื่องต่าง ๆ การที่มหาเดรสสมาคมไม่สามารถแสดงบทบาทอย่างอื่นได้นอกจากที่
กล่าวมาแล้วนี้ ก็เป็นเพราะสาเหตุสำคัญที่ว่า มหาเดรสสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดทางการปกครอง
คณะสงฆ์ ประกอบด้วยพระมหาเถระชั้นสมเด็จพระราชาคณะ โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็น
องค์ประธานนั้น จะถือว่าเป็นมหาเดรสสมาคมก็เฉพาะเวลาที่เข้าร่วมประชุมกัน ซึ่งต้องครบองค์
ประชุมตามที่พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ระบุไว้ด้วย คือไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง
ของกรรมการทั้งหมด¹ กล่าวโดยย่อก็คือ จะเป็นกรรมการมหาเดรสสมาคมได้ก็เฉพาะเวลาที่พระ
มหาเถระดังกล่าวมาประชุมกันเท่านั้น ซึ่งเกือบทันที ๆ มีประชุม 3 ครั้ง และครั้งหนึ่ง ๆ ใช้
เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง รวมทั้งเกือบทันทีมีสภาพเป็นมหาเดรสสมาคมแค่ประมาณ 6 ชั่วโมงเท่านั้น²

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. 2524. หน้า 165.

²สุทธิพงศ์ คันธยาพิศาลสุทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัด
มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

นอกจากนั้น คณะกรรมการมหาเถรสมาคมทุกรูปต่างก็มีหน้าที่ในฐานะเจ้าอาวาส และบางรูปก็เป็นเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะภาคอยู่ด้วย อย่างน้อยรูปละ 1 ตำแหน่ง ซึ่งเป็นที่แน่นอนคือตำแหน่งเจ้าอาวาส จึงทำให้พระมหาเถระต่างก็มีภาระหน้าที่ซึ่งต้องรับผิดชอบในตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างมากด้วย ดังนั้นการที่จะให้พระมหาเถระทั้งหลายคอยสอดส่องดูแลและส่งเสริมทั่วประเทศในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคมอยู่ตลอดเวลา นั้น ย่อมเป็นไปได้ยาก และอีกเหตุผลหนึ่งที่มหาเถรสมาคมไม่ค่อยมีการติดตามผลงานหรือนโยบายที่ส่งออกไปก็เป็นเพราะระบบการทำงานของคณะสงฆ์กับระบบข้าราชการนั้นแตกต่างกัน เนื่องจากระบบข้าราชการจะมีกฎระเบียบวินัยของข้าราชการคอยบังคับให้ต้องกระทำตาม แต่ทางคณะสงฆ์นี้ยึดถือความศรัทธาเป็นหลัก

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของมหาเถรสมาคม

จากอำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคมที่ระบุไว้ในมาตราที่ 18 แห่งพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นั้น จะพิจารณาได้ว่า มหาเถรสมาคมมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ตลอดจนรับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของการพระศาสนาซึ่งเป็นหน้าที่ที่กว้างขวางมาก ถึงแม้ว่ามหาเถรสมาคมจะมีอำนาจตรากฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งออกมาบังคับใช้ และเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติของคณะสงฆ์ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจริงก็พบว่า มหาเถรสมาคมไม่สามารถบังคับให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปวัดทุกแห่ง และพระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตามได้จริงทั้งนี้เพราะมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่

1. การขาดความร่วมมือและการสนับสนุนที่จากรัฐบาลที่เกี่ยวข้อง ในที่นี้เน้นหนักเฉพาะกรมการศาสนาซึ่งทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม และเป็นหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ประสานงานระหว่างมหาเถรสมาคมกับพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะมหาเถรสมาคมมีหน้าที่วางนโยบายโดยออกเป็นกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งออกมาให้พระสังฆาธิการในแต่ละระดับนำไปใช้เป็นกรอบของการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในความ

รับผิดชอบ ซึ่งในการนี้กรมการศาสนาจะต้องทำหน้าที่ประสานงาน และสนองนโยบายของมหาเถรสมาคม โดยคอยสอดส่องและออกพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเข้าไปสัมผัสกับสภาพการดำเนินงานของพระสังฆาธิการทั่วประเทศว่าเป็นไปตามนโยบายของมหาเถรสมาคมหรือไม่ อะไรที่เป็นปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของพระสังฆาธิการบ้างกรมการศาสนาก็จะได้นำเสนอให้มหาเถรสมาคมพิจารณาและลงมติออกมาเพื่อผลบังคับใช้ในการแก้ไขและป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดตามมา และเมื่อมหาเถรสมาคมมีมติออกมาแล้ว กรมการศาสนาก็ต้องประสานงานให้พระสังฆาธิการทุกระดับทั่วประเทศรับทราบเพื่อการกระจายต่องถึงพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศอีกทอดหนึ่ง แต่สภาพเท่าที่ผ่านมามหาเถรสมาคมดำเนินงานได้ไม่เต็มหน้าที่ ทั้งนี้เพราะกรมการศาสนาเองก็มีสภาพที่เป็นปัญหาในกรมอยู่ 3 ประการสำคัญ คือ

1.1 จำนวนเจ้าหน้าที่มีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับภาระหน้าที่ซึ่งต้องสนองนโยบายของมหาเถรสมาคมในความรับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของการพระศาสนาทั่วประเทศ กล่าวคือกรมการศาสนามีเจ้าหน้าที่ประมาณ 300 กว่าคนเท่านั้น¹ โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคแล้วจะหาผู้สนองงานของกรมแบบหน่วยราชการอื่น ๆ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ก็จะมีเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ และเกษตรตำบล หรือกรมป่าไม้ ก็จะมีเจ้าหน้าที่ของกรมตามภูมิภาค เป็นป่าไม้จังหวัด เป็นต้น สำหรับกรมการศาสนานั้นไม่มีตำแหน่งข้าราชการของกรมไปประจำรับผิดชอบในส่วนภูมิภาค จึงทำให้การปฏิบัติงานของกรมเป็นไปอย่างล่าช้า ไม่ทั่วถึง ครอบคลุม และไม่ต่อเนื่องเป็นสายตรงไปตามภูมิภาคต่าง ๆ กิจการที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในส่วนภูมิภาคจึงมีสภาพต่างคนต่างทำ ต่างวัดก็จัดทำกันไปตามกำลังแห่งสติปัญญาและความเอาใจใส่ของเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ตลอดจนตามกำลังทรัพย์ที่มีอยู่เป็นสำคัญ จากจุดปัญหานี้เอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนปัจจุบัน (พลเอกมานะ รักนโกเศศ) จึงจะเสนอให้ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการ

¹ สุทธิพงศ์ ตันคยาพิศาลสุทธิ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

อำเภอ และศึกษาธิการตำบล เป็นหน่วยงานเลขานุการของพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลด้วย ในด้านช่วยเหลือเก็บเอกสารสำคัญของทางคณะสงฆ์และ เป็นหน่วยงานกลางหรือตัวแทนในการประสานงานระหว่างคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาคกับกรมการศาสนาและกระทรวงศึกษาธิการเพื่อเสนอต่อมหาเถรสมาคมต่อไป ซึ่งนับว่าเป็นความคิดในการแก้ปัญหาที่ดีมาก สมควรจะได้รับ การสนับสนุนจากรัฐบาลและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนให้มีผลในทางปฏิบัติโดยเร่งด่วน จริงจัง อีกทั้งรัฐบาลควรส่งเสริมการเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ของกรมการศาสนาโดยให้งบประมาณอุดหนุนเพิ่มขึ้นด้วย

1.2 รัฐบาลเอากรมการศาสนาไปแฝงโยงไว้กับกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเท่าที่ผ่านมาจะมีความรู้ความสามารถเฉพาะแต่ด้านการ ศึกษาและหลักการบริหารงานเป็นสำคัญ¹ แต่ขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาและโครงสร้างกิจการคณะสงฆ์² บางคนอาจจะเคยอุปสมบทแต่ไม่มีลักษณะ "บวช-เรียน" อย่างที่พระภิกษุสงฆ์ที่ใฝ่เรียนและเคร่งครัดในทางปฏิบัติกระทำกัน ดังนั้นการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาทางพระพุทธศาสนาเข้าใจในการบริหาร งานของคณะสงฆ์จึงแทบจะไม่มี การที่รัฐมนตรีฯ ซึ่งเป็นผู้บริหารกิจการพระศาสนาโดยตรงตาม รัฐธรรมนูญ แต่ไม่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางพระพุทธศาสนาบริหาร จึงนับว่า เป็นจุดบกพร่องอย่างหนึ่งที่รัฐบาลควรตระหนักในปัญหาให้ด้ เพราะในเมื่อรัฐมนตรีฯ ไม่เข้าใจ ปัญหาทางพระพุทธศาสนา ก็จะมีผลต่อการบริหารงานในส่วนกรมการศาสนาบกพร่องไปด้วย นับตั้งแต่การคัดเลือกและแต่งตั้งอธิบดีกรมการศาสนา ซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากต่อการพระพุทธศาสนา

¹สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัด มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

²แหล่งเดิม.

เพราะต้องประสานงานกับมหาเถรสมาคมจึงจำเป็นต้องสรรหาบุคคลที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาและโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างคัมภีร์ปฏิบัติหน้าที่ จึงจะช่วยหนุนให้มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่เท่าที่ผ่านมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการกับอธิบดีกรมการศาสนามีสภาพไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก ในส่วนความรู้ ความสามารถในการบริหาร บริหารองค์การ แต่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ กรณีตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหานี้ได้อย่างดีและเป็นปัญหาปัจจุบันมากที่สุดก็คือกรณีต่ออธิบดีกรมการศาสนาฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) คือนายเสมอ นาคพงศ์ ได้วิพากษ์วิจารณ์มหาเถรสมาคมว่าประกอบด้วยพระมหาเถระผู้ชราภาพมากแล้ว จึงทำให้สภาพการปกครองคณะสงฆ์ไทยมีลักษณะหย่อนยาน เจือยชา อีกทั้งคำพูดที่ว่า "พระโพธิรักษ์ท่านประพฤตินิสัยที่ชอบแล้ว"¹ นับเป็นคำกล่าวที่ขัดกับมติของมหาเถรสมาคมและความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ในประเด็นที่มหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระเถระที่ชราภาพแล้ว ทำให้การปกครอง การบริหารงานคณะสงฆ์หย่อนยาน เจือยชานั่นก็เป็นเพียงการมองปัญหาค้นเคียว จริงอยู่พระมหาเถระที่ประกอบกันขึ้นเป็นมหาเถรสมาคมนั้นล้วนแล้วแต่ชราภาพมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนชรามาก ๆ ทุกคนจะขาดความสามารถ หรือการพิจารณาเหตุผลในทุกด้านตามไปด้วยกับวัย ในทางตรงกันข้าม ผู้ชราภาพส่วนใหญ่จะมากด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมานาน และเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังอยู่ไม่น้อย อีกทั้งต้องไม่ลืมว่าการปกครองของคณะสงฆ์ ตลอดจนการแสดงความเคารพซึ่งกันและกันนั้น ทางพระภิกษุสงฆ์จะยึดถือระบบ "อาวุโส" เป็นหลักตามพุทธบัญญัติ อนึ่งการที่สภาพการปกครองคณะสงฆ์มีสภาพเจือยชา ไม่คล่องตัว และไม่ค่อยจะมีความเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวอะไรเลยนั้น ไม่ใช่มีสาเหตุมาจากการที่มหาเถรสมาคมมีพระเถระผู้ชราภาพมากเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยสาเหตุอีกหลายด้านที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาด้วย เช่น กรมการศาสนาผู้สนองงานของมหาเถรสมาคมมี

¹ "ชมมหาเถรสมาคมมีแต่พระเจือยชาชราภาพ," ไทยรัฐ. 10 พฤศจิกายน 2532.

ความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด พระราชบัญญัติสงฆ์มีความครอบคลุมในการป้องกัน และแก้ไข้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้มากน้อยเพียงใด และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์ในการแก้ไข้ปัญหาอย่างไรบ้าง

การที่กรมการศาสนาต้องสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบอย่างกว้างขวางด้านการศึกษาของประเทศชาติอยู่แล้วอีกทั้งเท่าที่ผ่านมา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการไม่ค่อยจะมีความรู้ความเข้าใจปัญหาของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของกรมการศาสนา ซึ่งรัฐบาลควรจะมีการพิจารณาแยกกรมการศาสนาออกจากกระทรวงศึกษาธิการแล้วตั้งเป็นกระทรวงพระศาสนา หรือกระทรวงศาสนาและวัฒนธรรมต่างหาก อีกทั้งควรให้มีรัฐมนตรีของกระทรวงที่ตั้งขึ้นใหม่เป็นข้าราชการประจำจะเหมาะสมมากกว่าเป็นข้าราชการการเมือง ทั้งนี้เพื่อว่ากระทรวงที่จะตั้งขึ้นใหม่นี้จะได้ดูแลรับผิดชอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติได้โดยตรง และมีความคล่องตัวและมีความเป็นเอกเทศมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่นี้ ข้อสำคัญรัฐบาลไม่ควรนำเอาผลประโยชน์ทางด้านการเมืองเข้ามาใช้กับหน่วยงานนี้ เพราะเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาอันเป็นสถาบันสูงสุดสถาบันหนึ่งของชาติ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนโดยทั่วไป

1.3 กรมการศาสนามีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง เกี่ยวกับเงินที่เป็นศาสนสมบัติกลาง การเข้าที่ดินเพื่อทำประโยชน์ของวัดต่าง ๆ ทำให้งานพระศาสนาซึ่งเป็นเรื่องของความบริสุทธิ์จะต้องแปดเปื้อนและวุ่นวายด้วยเรื่องผลประโยชน์ เจ้าหน้าที่ของกรมฯ เองแทนที่จะสนองงานของมหาเถรสมาคมด้านพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองแต่อย่างเดียวกับปฏิบัติไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีผลประโยชน์จากกลุ่มผู้ทุจริตและไม่หวังคือพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องล่อใจ ก่อให้เกิดปัญหาการทุจริตในหลาย ๆ รูปแบบในวงข้าราชการของกรมการศาสนา เช่น กรณีปัญหาการเข้าที่ดินของวัดสุวรรณคีรีวงศ์ จังหวัดภูเก็ต จนเป็นชนวนสาเหตุให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พลเอกมานะ รัตนโกเศศ) ถอนคดีข้ออธิการกรมการศาสนาคนก่อน (ร้อยเอกอภิลักษณ์ รัตนานนท์) เกิดกรณีขัดแย้งกันเพราะความคิดเห็นไม่ตรงกันในเรื่องที่จะตกลงให้ผู้เช่ารายใดได้

รับสิทธิการเช่า¹ ปัญหาการทุจริตในการจัดซื้อวัสดุเพื่อรับพื้นที่และบุญกุศลที่พุทธมณฑล ทุจริตในการให้เช่าที่ดินของวัดแม่เทียนร้าง (กรุงเทพมหานคร) และการพิมพ์พระไตรปิฎกเกินจำนวนเป็นต้น

สำหรับการแก้ปัญหาในหัวข้อนี้คือทางรัฐบาลควรนำเอาผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนสมบัติกลางไปจัดทำในลักษณะทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะดีกว่า ให้กรมการศาสนารับผิดชอบเฉพาะเรื่องศาสนาโดยตรงเพียงอย่างเดียว ซึ่งถือเป็นเรื่องของความบริสุทธิ์จะเหมาะสมกว่า

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาอย่างหนึ่งในการปฏิบัติงานของมหาเถรสมาคมคือการขาดความร่วมมือและการสนับสนุนที่ค้ำจุนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเน้นโดยตรงเฉพาะกรมการศาสนาซึ่งที่เป็นปัญหาก็เพราะกรมการศาสนาเองก็มีปัญหาภายในกรม ซึ่งส่งผลกระทบถึงการปฏิบัติงานหรือดำเนินงานของกรมไม่สมบูรณ์ตามหน้าที่ จึงไม่สามารถสนองนโยบายของมหาเถรสมาคมได้

มหาเถรสมาคมจะเข้มแข็งเพียงใดขึ้นอยู่กับการปฏิบัติอย่างเข้มแข็งจริงจัง และต่อเนื่องตามนโยบายของมหาเถรสมาคม โดยกรมการศาสนานั้นเอง เพราะที่ได้กล่าวมาแล้วว่าจะมีสภาพเป็นมหาเถรสมาคมได้ก็เฉพาะเวลาที่ป็นองค์ประชุม ซึ่งเดือนหนึ่ง ๆ จะมีประมาณ 6 ชั่วโมงเท่านั้น และอีกเหตุผลหนึ่งที่ประชาชนทั่วไปไม่ควรจะลืมถึง คือ กรรมการมหาเถรสมาคมเป็นพระภิกษุสงฆ์ การที่จะให้ท่านลงมือปฏิบัติงานหรือบริหารงานทุก ๆ ส่วนในรูปแบบของฆราวาสหรือหน่วยงานของรัฐบาลนั้น ถือว่าจะไม่เหมาะสมกับเพศสมณะที่ชอบจะปฏิบัติเพื่อความสงบเป็นที่ตั้ง ถ้าจะให้มหาเถรสมาคมแสดงบทบาทด้วยการออกตรวจพื้นที่หรือมีการประชุมบ่อย ๆ เหมือนข้าราชการนั้นย่อมไม่เหมาะสม ดังนั้นหน่วยงานที่จะเป็นผู้สนองนโยบายของมหาเถรสมาคมและเป็นผู้ประสานการดำเนินงานของพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ กับมหาเถรสมาคม ออกเยี่ยมพื้นที่เพื่อสำรวจดูสภาพที่เป็นปัญหาแล้วนำมาเสนอมหาเถรสมาคมก็คือ กรมการศาสนา แต่เท่าที่ผ่านมา มหาเถรสมาคมมักถูกพิจารณาจากสายตาของประชาชนทั่ว ๆ ไปว่าเป็นองค์กรที่เฉื่อยชา ไม่ค่อยมีบทบาท

¹ศึกษารายละเอียดได้จาก "มูลเหตุขัดแย้ง รัฐมนตรีกับอธิการกรมการศาสนา," ไทยรัฐ.

อะไรทางพระพุทธศาสนานอกจากการประชุมเท่านั้น ชาวคราวก็ไม่ค่อยมีปรากฏบ่อยนัก ก็คงเป็นเพราะเหตุผลทั้งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น หน่วยงานที่ควรจะถูกวิพากษ์วิจารณ์แทนก็คือ กรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนองงานให้มหาเถรสมาคมจะต้องแสดงบทบาทต่าง ๆ แทนมหาเถรสมาคม แต่หน่วยราชการที่สมควรจะมีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดก็คือกระทรวงศึกษาธิการต้นสังกัดของกรมการศาสนาซึ่งมีหน้าที่โดยตรงคือการจัดการดูแลและบริหารงานการศึกษา การศาสนาของชาติให้บรรลุผลดี แต่เท่าที่ผ่านมากกระทรวงศึกษาธิการสร้างปัญหาให้เกิดกระทบต่อกรมการศาสนาซึ่งก็กระทบถึงมหาเถรสมาคมไปด้วย อีกทั้งส่งผลมาถึงความเสื่อมความบกพร่องในหลาย ๆ ส่วนของวงการพระพุทธศาสนา ปัญหานั้นก็นับตั้งแต่ตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอันเป็นตำแหน่งทางการเมือง ต้องแฝงไว้ด้วยผลประโยชน์และอิทธิพลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ระยะเวลาการบริหารงานก็หมุนเวียนตามไปกับอายุของรัฐบาลแต่ละยุคแต่ละสมัย จุกบกพร่องและปัญหาจึงอยู่

ก. ขาดความต่อเนื่องในการบริหารงานและการสานต่อนโยบาย อีกทั้งขาดความจริงใจในการเข้าไปแก้ไข้ปัญหาของคณะสงฆ์ เนื่องจากรัฐมนตรีและข้าราชการการเมืองส่วนมากมักจะมีค่านิยมว่าถ้าจับงานเกี่ยวกับพระศาสนาแล้วจะเห็นผลงานเข้า¹ และอาจมีปัญหาลบลู่สถาบันสูงสุดสถาบันหนึ่งของประเทศด้วย ดังนั้นเท่าที่ผ่านมามีการหยิบยกปัญหาทางพระพุทธศาสนาและของคณะสงฆ์เข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีและรัฐสภาน้อยมาก ยกเว้นกรณีที่สำคัญจริง ๆ และอยู่ในความสนใจของประชาชนทั่วไปเท่านั้น

ข. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมักจะแต่งตั้งอธิบดีกรมการศาสนา โดยไม่ได้พิจารณาจากพื้นฐานความรู้ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่จะแต่งตั้งโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ในรูปแบบของพรรคพวก และคำนึงถึงอำนาจอิทธิพลที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นสำคัญ²

¹ สุทธิพงศ์ ทัณตยาพิศาลสุทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

² แหล่งเดิม.

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของมหาเถรสมาคมประการแรกที่ว่า ขาดความร่วมมือและการสนับสนุนที่ค้ำจุนส่วนราชการที่เกี่ยวข้องนั้น นอกจากจะมุ่งพิจารณาที่กรมการศาสนาแล้ว หน่วยงานราชการอีกหน่วยหนึ่งที่จะต้องร่วมสนองนโยบายให้มหาเถรสมาคมก็คือเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งต้องเข้ามาเกี่ยวข้องเมื่อมีพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่น จำคุก เล่นการพนัน และฉ้อโกงเงินค่าสนสมบัติของวัด เป็นต้น ความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองนี้เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจทราบหรือพบเห็นก็ดำเนินการจับกุมและนำพระภิกษุรูปที่กระทำผิดนั้นไปพบพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาสเพื่อให้ลาสิกขา เสร็จแล้วเจ้าหน้าที่ก็พาไปดำเนินการลงโทษตามกฎหมายให้ทันทีโดยไม่ต้องรอให้ทางคณะสงฆ์ร้องขอ แต่ถ้าเป็นความผิดตามพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรง เช่น ส้องเสพเมถุนแล้วถูกลงนิทกรรม (การลงโทษ) ให้สึก แต่พระภิกษุผู้กระทำผิดไม่ยอมสึก เจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการก็มีอำนาจสั่งลงนิทกรรมเท่านั้น แต่ไม่มีอำนาจบังคับจับให้สึก ดังนั้น ถ้าพระภิกษุผู้กระทำผิดไม่ยอมสึก พระสังฆาธิการผู้ปกครองก็จะร้องขอมายังเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อให้มาใช้อำนาจตามกฎหมายบังคับพระภิกษุผู้กระทำผิดรูปนั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า "ขอความอารักขา" ทั้งหมดนี้เป็นความเกี่ยวข้องที่เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องให้ความร่วมมือและสนับสนุนเป็นอย่างดีแก่มหาเถรสมาคม แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจมักถูกพิจารณาว่า ปลดปล่อยปัญหาทางศาสนา และทางคณะสงฆ์ตกเป็นภาระหน้าที่แก่ทางคณะสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว ถือว่าเป็นเรื่องศาสนาธุระไม่ใช่ ดังคำกล่าวที่ว่า "ชั่วช่างชี ดีช่างสงฆ์" ต้องให้ทางคณะสงฆ์ขอร้องมาจึงจะร่วมมือด้วย แต่ถ้าปกติแล้วจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับทางคณะสงฆ์ โดยลืมนึกตระหนักไปว่าภาระและหน้าที่ในการกำจัดคัลลชีและมารศาสนา นั้นเป็นของเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย สภาพปัญหาคงกล่าวนี้อย่างแท้จริงแล้วคงไม่ใช่ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ให้ความร่วมมือแต่น่าจะพิจารณาว่ามาจากสาเหตุสำคัญที่ผู้บังคับบัญชาและข้าราชการกรมตำรวจส่วนมากขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อภารกิจการพระพุทธศาสนา¹ โดยเฉพาะในส่วน

¹พระเทพโสภณ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532

ที่เกี่ยวกับการบริหารงานของมหาเถรสมาคม และพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ จึงไม่ทราบ ว่าทางคณะสงฆ์ต้องการความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจเมื่อใด และในส่วนใดบ้าง เพราะถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องโดยคณะสงฆ์ไม่ร้องขอเกรงว่าจะจะเป็นความวุ่นวาย ซึ่งถ้าเจ้าหน้าที่ตำรวจรู้และเข้าใจในหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคมดีแล้ว ก็เป็นที่เชื่อได้ว่าทางคณะสงฆ์ คงจะได้รับความร่วมมือและสนับสนุนเป็นอย่างดีจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยที่ทางคณะสงฆ์อาจจะไม่ต้องเป็นฝ่ายร้องขอเหมือนที่ผ่านมาก็ได้ ดังนั้น แนวทางการแก้ปัญหาในส่วนนี้ก็คือ รัฐบาลจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจเกี่ยวกับกิจการพระพุทธศาสนา โครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์ และพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนรายละเอียดในส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อกิจการพระพุทธศาสนา

ปัญหาการขาดความร่วมมือ และการสนับสนุนที่ดีจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการพระพุทธศาสนา¹ สรุปว่าเป็นเพราะทางคณะสงฆ์และทางอาณาจักรมีสภาพการดำเนินงาน หรือการบริหารงานเป็นไปแบบเส้นขนาน นั่นคือทางฝ่ายอาณาจักรหรือข้าราชการจะเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ทางโลก โดยเฉพาะระดับผู้บริหารจะมีความชำนาญในการบริหารงาน เพราะได้ศึกษาเล่าเรียนและฝึกหัดมา ส่วนพระภิกษุมุ่งเน้นเรียนแต่ทางธรรมทางบาลีมากกว่าวิชาการทางโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดการศึกษาด้านการบริหารงานสภาพของทางคณะสงฆ์และทางราชอาณาจักรจึงมีลักษณะแบบต่างคนต่างทำไปเป็นเส้นขนาน นอกจากนี้พระภิกษุสงฆ์ยังถูกจำกัดด้วยเพศสมณะที่ไม่เหมาะสมกับความวุ่นวาย และอุปสรรคหลักของการอุปสมบทเข้ามาก็คือเพื่อปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะพระมหาเถระส่วนใหญ่จะมีสภาพที่รู้สึกและแสบเฉพาะด้านบาลีเท่านั้น มักจะไม่เปิดรับวิทยาการจากภายนอกเพื่อนำมาปรับปรุงโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์¹

¹ สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุตฺธ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์ ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

เปรียบเทียบกับสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทรงส่งพระบรมวงศานุวงศ์มาอุปสมบทมาก และบวชแล้วศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง โลกทัศน์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับพระบรมวงศานุวงศ์เหล่านั้นไม่แตกต่างกันมากมายเท่าสมัยปัจจุบัน เพราะวิทยาการสมัยใหม่แบบตะวันตกยังไม่หลั่งไหลเข้ามามากมายเท่าสมัยปัจจุบัน เมื่อพระบรมวงศานุวงศ์เหล่านั้นทรงลาสิกขาไปเป็นเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับการพระศาสนาและการคณะสงฆ์ เช่นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น ก็จะมาบริหารงานสัมพันธ์กับทางคณะสงฆ์ เพราะว่าเคยบวชเรียนมาก่อนจึงเข้าใจระบบของทางคณะสงฆ์ เข้าใจว่าเมื่อใดที่คณะสงฆ์ต้องการ "ความอารักขา" ทั้งนี้ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงไม่ค่อยมีปัญหาที่ส่วนราชการไม่ให้ความร่วมมือ หรือเพิกเฉยต่อทางคณะสงฆ์เท่าไรนัก พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงส่งคนไปศึกษาที่ต่างประเทศมากขึ้น เพราะว่าต้องการกำลังคนมาพัฒนาประเทศแบบตะวันตก อีกทั้งวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ๆ มีมากขึ้น เมื่อบุคคลพวกนี้กลับมามีงานเป็นเสนาบดีหรือรัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ จึงเกิดช่องว่างขึ้นระหว่างพระสงฆ์กับข้าราชการสมัยใหม่มากขึ้น รวมถึงประชาชนทั่วไปที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกด้วย เพราะพระภิกษุเริ่มถูกมองว่าไม่ทันสมัยเพราะว่าไม่มีความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่ ช่องว่างดังกล่าวยิ่งทวีความห่างไกล การขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ๆ ตามลำดับเวลาจนจบสมัยปัจจุบัน

2. ขาดผู้บริหารในระดับสูงของแต่ละกิจการทางพระพุทธศาสนา ปัญหาในข้อนี้หมายถึงว่าการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ยังคงแบ่งงานออกเป็น 4 ด้าน เหมือนกับสมัยที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และด้านสาธารณูปการ แต่ในทางปฏิบัตินั้นมหาเถรสมาคมจะไม่มีพระมหาเถรรับผิดชอบงานในด้านต่าง ๆ นั้นเป็นที่แน่นอนเหมือนสมัยที่ใช้พระราชบัญญัติฯ 2484 ซึ่งเป็นสมัยที่เริ่มต้นแบ่งกิจการคณะสงฆ์ออกเป็น 4 ด้าน และมีพระภิกษุสงฆ์ผู้รับผิดชอบในแต่ละด้านโดยเฉพาะเปรียบเสมือนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ ของทางฝ่ายอาณาจักร คือมีสังฆมนตรีด้านการปกครอง สังฆมนตรีด้านการศึกษา สังฆมนตรีด้านการเผยแผ่ และสังฆมนตรีด้านสาธารณูปการ ทำให้การบริหารงานคล่องตัวและมีระบบ แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรง กรรมการมหาเถร-

สมาคมซึ่งเปรียบคังคณะรัฐมนตรี¹ นั้น ก็ไม่เหมือนคณะรัฐมนตรีทางฝ่ายอาณาจักรเสียทีเดียว ไม่มีกระทรวงพ่วงอยู่กับกรรมการแต่ละรูปด้วย และเมื่อกรรมการชุดดังกล่าวทำหน้าที่เพียงประชุมเท่านั้น ดังนั้น การแบ่งสับปันงานก็ย่อมไปตกอยู่กับพระเถระรูปต่าง ๆ ซึ่งบางทีก็ไม่ได้เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมเสียด้วยซ้ำ เช่น ด้านการปกครอง ก็มีเจ้าคณะใหญ่หนกลาง หนเหนือ หนใต้ และหนตะวันออก รับผิดชอบอยู่ถึง 4 รูปด้วยกัน แทนที่จะเป็นเพียงรูปเดียวเหมือนสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองเดิม สำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณรฝ่ายมหานิกายนั้น ถูกลักโดยปริยายว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าอาวาสวัดสามพระยา (อดีตคือ พระธรรมปิฎกูปคิ) เป็นใหญ่ในการปกครอง² ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นเจ้าคณะใหญ่หนใดเลย แต่ก็ปรากฏว่าเจ้าคณะภาคต่าง ๆ ต้องเรียนหาหรือการปฏิบัติงานกับท่านกันแทบทุกรูป เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะท่านรับผิดชอบบริหารกิจการพระศาสนาด้านการปกครองฝ่ายมหานิกายไว้เกือบตลอด ส่วนทางด้านการศึกษา นั้น โดยที่บัดนี้ไม่มีสังฆมนตรีว่าการด้านนี้โดยเฉพาะ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็เป็นแม่กองบาลี มีหน้าที่ชี้ขาดในการสอนการสอบพระปริยัติธรรมทั่วประเทศ ในด้านการเผยแผ่พระศาสนานั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็รับผิดชอบเป็นประธานศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร โดยถือเอาว่าการไปต่างประเทศย่อมไปเผยแผ่พระศาสนาด้วยเป็นหลัก³ กรณีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าสภาพการบริหารงานของมหาเถรสมาคมนั้นไม่มีพระมหาเถระที่รับผิดชอบงานในแต่ละส่วนโดยตรง หนักยิ่งกว่านั้นคือการรับงานในหลาย ๆ ด้านของพระมหาเถระเพียงรูปใดรูปหนึ่ง เช่นกรณีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ การที่ท่านรับงานไว้มากเกินไปทำให้งานขาดประสิทธิภาพและไม่คล่องตัว เพราะว่าขึ้นอยู่กับคนเดียว ไม่กระจายอำนาจออกไป ทางมหาเถรสมาคมจึงต้องรับผิดชอบโดยไม่ปล่อยให้กรรมการมหาเถรสมาคมแต่เพียงรูปเดียวรับงานไปทำมากเกินไปขนาด อีกทั้งต้องมีการแต่งตั้งพระมหาเถระขึ้นมารับผิดชอบงานในด้าน

¹ ส. ศิวรักษ์. ก้นฉ่องส่องพระ. 2522. หน้า 190.

² แหล่งเดิม. หน้า 192.

³ แหล่งเดิม. หน้า 193.

ต่าง ๆ ทั้ง 4 ด้าน โดยตรงเหมือนช่วงที่ใช้พระราชบัญญัติ 2484 ที่มีสิ่ง ممنครีในแต่ละด้านหรือไม่ก็กระจายอำนาจโดยตั้งเป็นคณะกรรมการรับผิดชอบแต่ละส่วนไป

3. กรรมการมหาเถรสมาคมส่วนมากชราภาพ ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่าผู้ชราหรือผู้สูงอายุนั้นถึงแม้จะมากด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนานก็ตาม แต่ความคล่องตัวในการปฏิบัติงานก็จะลดน้อยลง จึงเกิดสภาพที่เฉื่อยชา โดยเฉพาะทางฝ่ายคณะสงฆ์ด้วยแล้วจะเห็นได้ง่ายขึ้นเพราะพระมหาเถระส่วนมากมีจุดประสงค์หลักของการอุปสมบทอยู่ที่การปฏิบัติธรรม¹ ยิ่งมากพรรษาเท่านั้นก็ยิ่งเกรงครึกต่อการปฏิบัติธรรมมากขึ้น จึงไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหรือโครงสร้างทางการบริหารซึ่งเลียนแบบทางฝ่ายอาณาจักร เพราะเต็มไปด้วยความวุ่นวาย ดังนั้นสภาพปัญหาหนึ่งของมหาเถรสมาคมก็คือ คณะกรรมการส่วนมากเป็นพระมหาเถระผู้ชราภาพขาดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานและเฉื่อยชา จนถูกวิพากษ์วิจารณ์ตลอดมาจากทั้งสื่อมวลชนและนักวิชาการ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

นอกจากนี้อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาสำหรับการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคมก็คือ "ความมีปฏิธิ" ของพระมหาเถระหลาย ๆ รูป² ทำให้พระมหาเถระเหล่านั้นไม่ค่อยเปิดรับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ดีขึ้น

แนวทางการแก้ไขปัญหานี้ในหัวข้อนี้แทบจะไม่มี ยกเว้นแต่ว่าพระมหาเถระแต่ละรูปต้องละทิ้ง หันมายอมรับวิทยาการสมัยใหม่ให้มากขึ้น แล้วนำไปประยุกต์ใช้กับพระพุทธศาสนา โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ส่วนในประเด็นความชราภาพนั้นคงจะแก้ไขอะไรไม่ได้ เพราะระบบการปกครองของพระภิกษุสงฆ์คือระบบอาวุโส คืออายุพรรษาเป็นสำคัญ แต่อาจจะ

¹พระเทพโสภณ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

²พระราชวรคุณ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพุทธมณฑลาราม. เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2532.

แก้ไขได้ในลักษณะของการตั้งคณะกรรมการขึ้นมา เป็นผู้ช่วยเหลืองานของมหาเถรสมาคมในด้านต่าง ๆ โดยที่คณะกรรมการชุดดังกล่าวประกอบด้วยพระภิกษุสงฆ์รุ่นใหม่ที่จะสำเร็จการศึกษาด้วยหลักสูตรที่บรรพชาทางโลกและทางธรรม มีความคิดก้าวหน้าและพร้อมที่จะทำงานเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา แนวทางการแก้ปัญหาความชราภาพของกรรมการมหาเถรสมาคมอีกประการหนึ่งได้แก่การที่มีผู้ดำรงเสนอให้ยกพระมหาเถระที่ทรงสมณศักดิ์และชราภาพออกจากการบริหาร เพื่อให้ดำรงฐานะเป็นปูชนียบุคคลที่ควรเคารพสักการะเพียงอย่างเดียว ในขณะที่เดียวกันก็ให้มีพระภิกษุสงฆ์ที่สามารถสนองงานบริหารกิจการพระศาสนาอีกส่วนหนึ่งต่างหากออกไป

4. การขาดแคลนงบประมาณอุดหนุน เพื่อใช้จ่ายในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะงบประมาณในด้านการจัดศาสนศึกษาและเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่ได้เสนอไว้ในบทที่ 3 แล้วอย่างละเอียดแล้ว กิจการคณะสงฆ์ทั้ง 2 ด้านดังกล่าวนี้มีสภาพที่เป็นปัญหาอย่างมาก เพราะสาเหตุหนึ่งมาจากการขาดแคลนงบประมาณอุดหนุน ซึ่งในที่นี้มีความจริงที่ต้องคำนึงถึงไว้ด้วยก็คือ ถ้ารัฐบาลอนุมัติเงินงบประมาณเพิ่มให้สำหรับการจัดศาสนศึกษาแล้ว ทางคณะสงฆ์จะผลิตพระภิกษุสามเณรที่ได้มาตรฐานหรือมีคุณภาพปละกี่รูป? อีกทั้งคณะสงฆ์ผู้บริหาร ได้จัดระบบทางการศึกษารวมทั้งมีคุณภาพที่แน่นอนแล้วหรือยัง? ทั้งนี้เพราะสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างกันต่างจัด ตัวใครตัวมัน ทางคณะสงฆ์ควรจะร่วมมือกันจัดการด้านนี้ นั่นคือวัดที่อยู่ในท้องถื่นเดียวกันก็ควรจะร่วมมือกันจัดให้วัดใดวัดหนึ่งหรือมากกว่านั้น (ตามจำนวนผู้เรียน) เป็นสถานที่เรียนที่สอน โดยวัดต่าง ๆ จัดหาพระภิกษุผู้สามารถจะมาเป็นครูได้มาร่วมกันสอน และให้พระภิกษุสงฆ์ผู้เรียนมาเรียนรวมกัน ซึ่งจะเป็นการประหยัดได้ทั้งบุคลากร อาคารสถานที่และงบประมาณ คิดว่าต่างสำนักเรียน (วัด) ต่างก็แยกกันจัด ผู้เรียนก็มีน้อย ครูผู้สอนและบุคลากรอื่น ๆ ก็ขาดแคลน ที่สำคัญคือขาดงบประมาณอุดหนุน ซึ่งถ้าสภาพเป็นเช่นนี้อยู่ รัฐบาลจะอนุมัติงบประมาณเพิ่มให้ก็เปล่าประโยชน์ เพราะจะกลายเป็นเหวี่ยงแหไปโดยไม่ทราบว่าจะได้ผลคุ้มค่าหรือไม่

สำหรับปัญหาเรื่องงบประมาณในด้านสาธารณูปการ หรือการก่อสร้างเสนาสนะสงฆ์ ต้องถือว่างบประมาณในที่นี้ไม่ใช่ปัญหาในการดำเนินการของมหาเถรสมาคม เพราะวัดเกิดหรือ

สร้าง ขึ้นจากศรัทธาของประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อประชาชนศรัทธาก็ต้องอาศัยกำลังเงินจากประชาชนในท้องถิ่นนั้นเป็นสำคัญ ทางผู้อนุมัติให้สร้างคือกรมการศาสนาก็ต้องพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อนว่า วัดที่กำลังจะสร้างขึ้นมานั้น มีกำลังทรัพย์ของประชาชนในท้องถิ่นเป็นแหล่งสนับสนุนเพียงพอที่จะสร้างหรือไม่ ก็ต้องมีทุนเดิมอยู่เท่าใด ไม่ใช่ปล่อยให้เข้าลักษณะ "จับเสือมือเปล่า"¹ คือหวังแต่การรับบริจาค การบอกรุณเฑียรไยโรเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เพราะว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ปัญหาการบอกรุณเฑียรไยโรอย่างมากมายก็จะยังคงสภาพเป็นปัญหาอยู่เช่นนี้ตลอดไป อีกแนวทางหนึ่งสำหรับการแก้ไขปัญหานี้คือการนำเงินศาสนสมบัติกลางซึ่งมีอยู่มากมายมาแจกจ่ายให้กับวัดที่มีฐานะยากจน โดยเฉพาะวัดตามชนบท

5. ขาดการแก้ไข แก้ปัญหาหนี้ที่ผิด ๆ และขาดการประชาสัมพันธ์ในส่วนที่ดี เท่าที่ผ่านมา มหาเถรสมาคมถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบอยู่มาก ตามสื่อมวลชนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งตีพิมพ์ ทำให้เกิดภาพพจน์ในทางลบสู่สังคม² ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงแล้ว ชาวหรือพระเณรที่มหาเถรสมาคมถูกวิพากษ์วิจารณ์นั้นอาจจะเกิดจากความเข้าใจผิด หรือความไม่เข้าใจในโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการปกครองคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมก็เป็นได้ ตัวอย่างเช่นเมื่อมีพระภิกษุประพฤติผิดพระธรรมวินัยในด้านต่าง ๆ จนประชาชนเสื่อมศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทยไปไม่น้อย มหาเถรสมาคมก็ถูกวิจารณ์ว่า ทำไมไม่แก้ปัญหานี้ ความจริงมหาเถรสมาคมไม่ได้นิ่งนอนใจ เมื่อทราบปัญหาจะโดยจากการที่ทราบเองเพราะประสบพบเห็นเอง หรือเพราะกรรมการศาสนาทำเรื่องเสนอเข้ามาก็ตาม มหาเถรสมาคมก็จะประชุมเพื่อหาหนทางแก้ปัญหานี้ ๆ ให้

¹พระเทพโสภณ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

²เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "พูดเสียให้กระจ่าง," กอแลนย์ยุทธจักรคงขมิ้น. ไทยรัฐ. 20 พฤศจิกายน 2532.

หมดไป โดยการออกกฎ ข้อบังคับ คำสั่ง และระเบียบของมหาเถรสมาคม เพื่อแก้ไขและป้องกัน ภัยนั้น ๆ แต่พระภิกษุจะประพฤติตามกฎ คำสั่ง ระเบียบ และข้อบังคับของมหาเถรสมาคมหรือไม่ เป็นหน้าที่ของพระสังฆาธิการผู้ปกครองจะเข้มงวดกันเอง อีกทั้งกรรมการศาสนาต้องมีบทบาท สำคัญในการสนองนโยบายของมหาเถรสมาคม โดยการประสานงานระหว่างมหาเถรสมาคมกับ พระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ทั่วทั้งประเทศ เพื่อให้เกิดความเข้มงวดในการปฏิบัติงาน และเพื่อ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือไปในทิศทางเดียวกันสำหรับการปฏิบัติ มหาเถรสมาคมมีหน้าที่กำกับทวนนโยบายเท่านั้น แต่มีปัญหาก็เกิดขึ้นเพราะความบกพร่องในการ ปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในแต่ละระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับเจ้าอาวาสซึ่งใกล้ชิดกับ พระภิกษุสามเณรมากที่สุด และความบกพร่องของกรรมการศาสนาคงที่เขียนไว้แล้วในหัวข้อแรก แต่ สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นเพียงแค่ตัวอย่างประ เด็นเดียว จะมีพุทธศาสนิกชนและประชาชนมากน้อยเพียงใด ที่เข้าใจได้ถูกต้องว่าไม่ใช่ความผิดหรือความบกพร่องของมหาเถรสมาคมโดยตรง แต่ทางมหาเถร- สมาคมก็ไม่ได้มีการเฝ้าบาทพจน์หรือแถลงข่าวข้อเท็จจริงให้ประชาชน และพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ ทราบและเข้าใจ อีกทั้งในทางตรงข้ามผลงานที่มหาเถรสมาคมได้ปฏิบัติมาก็ไม่มีการประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนได้รับทราบ จึงทำให้ประชาชนโดยทั่วไปขาดความรู้ความเข้าใจในองค์กรการบริหาร สูงสุดของกิจการทางพระพุทธศาสนาไปอย่างน่าเสียดาย ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยก็เป็นประเทศที่มี พลเมืองนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

ประเด็นปัญหาในกรณีวิชาการบางท่านเสนอให้มีการจัดตำแหน่ง "โฆษกสงฆ์" หรือ "ประชาสัมพันธ์สงฆ์"¹ ขึ้นมาเพื่อใช้แก้ปัญหา นี้ว่าเป็นความคิดที่ดีมาก สมควรที่มหาเถรสมาคม ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะได้ผลักดันให้มีผลในทางปฏิบัติจริงโดยเร็ว สำหรับคุณ- สมบัติของโฆษกสงฆ์นั้นคิดว่า น่าจะมีคุณสมบัติเหมือนกับนักประชาสัมพันธ์ที่ดีทั้งหลายของฝ่ายอาณ-

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "พูดเสียให้กระจ่าง," กอแลนัญญะจักรกษณ์. ไทยรัฐ. 20 พฤศจิกายน 2532.

² พระเทพโสมภฏ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพน- วิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

จักร เช่น มีบุคลิกภาพที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและโครงสร้างการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ต่าง ๆ อีกทั้งต้องมีความอดทนและมีเจตนารมณ์ที่ดีต่อพระพุทธศาสนาเพื่อความคงอยู่คู่กับประเทศชาติต่อไป

แนวทางสำหรับมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเพื่อบริหารกิจการคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคม ต่อไปนี้จะได้เสนอแนวทางสำหรับการแก้ไขและป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในกิจการของคณะสงฆ์ทั้ง 4 ด้าน โดยจะเสนอแนวทางแยกเป็นด้าน ๆ ไป และแต่ละด้านจะเสนอเป็นข้อ ๆ เพื่อความสะดวกในการพิจารณาค้นคว้า

ด้านการปกครอง

1. ปัญหาการแต่งตั้งเจ้าอาวาส ควรแก้ไขที่พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งระบุให้พระสงฆ์และทายาททายาทร่วมกันประชุมปรึกษาหารือ เลือกพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งขึ้นมาตามความเหมาะสม จึงเกิดมีการเล่นพรรคเล่นพวกกันได้ง่ายมาก เพราะคำว่า "ความเหมาะสม" นั้น ไม่ได้ตั้งเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน นอกจากต้องมีอายุพรรษาครบ 5 พรรษาเท่านั้น แต่ไม่ได้เน้นที่คุณสมบัติและวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมเป็นที่ตั้ง ดังนั้น จึงพบอยู่เป็นจำนวนมากที่วัดคามชนบทจะมีเจ้าอาวาสที่ไม่เหมาะสม คือไม่ใช่พระนักปฏิบัติ ซึ่งส่งผลถึงการปกครองและการบริหารกิจการทางพระพุทธศาสนา ในแต่ละวัดถูกปล่อยปละละเลยและมีแนวทางปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องไม่ควร ไม่เอื้อต่อความเจริญแห่งพระพุทธศาสนา เป็นต้น ครั้นจะเสนอหนทางแก้ไขโดยทางมหาเถรสมาคมหรือกรมการศาสนาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมจะเป็นเจ้าอาวาสจากส่วนกลางไปให้ก็ไม่ได้ เพราะว่ามหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาไม่ทราบข้อมูลที่แท้จริงของสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ ว่า ประชาชนนิยมอะไร รูปแบบใด และจะยอมรับพระภิกษุที่มหาเถรสมาคมกับกรมการศาสนาส่งไปให้หรือไม่ ? เพราะถ้าประชาชนผู้บำรุงวัด บำรุงพระภิกษุสงฆ์ไม่ศรัทธายอมรับพระภิกษุที่ส่วนกลางส่งไปให้แล้ววัดนั้น ๆ ก็จะเจริญรุ่งเรืองไม่ได้ และอาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านเสีย

มากกว่า ดังนั้นจึงควรแก้ไขปัญหานี้โดยการแก้ที่พระราชาชนัญญติการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนของการแต่งตั้งเจ้าอาวาสให้รัดกุมยิ่งขึ้น มีหลักการคัดเลือกที่ดี และเน้นการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรให้มากกว่าที่ผ่านมา เพราะถ้าพระภิกษุมีการศึกษาก็จะเป็นพระสังฆาธิการที่ดีในเวลาต่อมาด้วย ซึ่งถือเป็นการป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ในระดับล่างได้เป็นอย่างดี

2. ควรที่คณะสงฆ์ฝ่ายบริหารจะได้มีการยกย่องพระภิกษุที่เป็นพระสังฆาธิการ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อย่างดีและพระภิกษุที่จำพระปาติโมกข์ได้ เพราะเวลานี้ส่วนใหญ่ในบางท้องที่มีภิกษุที่จำพระปาติโมกข์ได้น้อยมาก ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการทำสังฆกรรม เพราะต้องไปอาศัยพระภิกษุจากท้องที่อื่น เป็นความลำบากในการเดินทาง จึงควรที่จะได้มีการสนับสนุนสำหรับพระที่จำปาติโมกข์ได้และให้สิทธิพิเศษหรือเทียบเท่ากับพระคณาจารย์ พระภิกษุจะได้สนใจในการท่องจำพระปาติโมกข์กันมากขึ้น และควรให้มีการสอบเป็นประจำทุกปี มีประกาศนียบัตรรับรอง

3. ควรจัดตั้งโรงเรียนพระสังฆาธิการขึ้น ซึ่งในขณะนี้เป็นที่น่ายินดีที่อธิบดีกรมการศาสนาปัจจุบัน คือ นายเสมอ นาคหงส์ มีนโยบายที่จะจัดตั้งสถาบันเตรียมสอนพระสังฆาธิการขึ้นให้เหมือนกับสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา ของกระทรวง

4. ควรให้เจ้าคณะผู้ปกครองหมั่นสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของผู้ที่อยู่บังคับบัญชาอยู่เสมอ เพื่อจะได้ทราบข้อบกพร่องและช่วยแก้ไขในเมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้น

5. เจ้าอาวาสในชนบทที่ห่างไกลมักขาดความรู้ความสามารถมีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน สมควรที่เจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดให้มีการประชุมอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง เพื่อได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเพิ่มสมรรถภาพให้มากขึ้น โดยทางกรมการศาสนาควรจัดสรรเงินอุดหนุนในด้านนี้ด้วย

6. มหาเถรสมาคมควรแต่งตั้งพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้มีความสามารถ ผู้ชำนาญการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และมากด้วยประสบการณ์ออกไปสู่ส่วนภูมิภาคเพื่อแนะนำ ชี้แจง และช่วยแก้ไขปัญหาด่าง ๆ แก่พระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาส

7. ควรมีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตราที่ 13 ซึ่งกล่าวถึงกรรมการมหาเถรสมาคมว่ามี 2 ประเภท คือ กรรมการโดยกฎหมาย หรือโดยตำแหน่งอย่างหนึ่ง

กับกรรมการโดยการแต่งตั้งอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือกรรมการโดยกฎหมายหรือโดยตำแหน่ง ซึ่งได้แก่ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปนั้น จะอยู่ในตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคมได้ครบเท่าที่ยังคงดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จอยู่ หรือจนกว่าจะมรณภาพ ทำให้มหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระเถระ ผู้ชราภาพ บริหารและปฏิบัติงานไม่คล่องตัว ดังนั้นจึงควรแก้ไขพระราชบัญญัติฯ ให้มีการปลด เกษียณอายุการทำงานของคณะสงฆ์ผู้บริหารโดยมีการยกย่องให้เป็นที่พักพิงกิจการพระพุทธศาสนา แทน ตามความเหมาะสมกับตำแหน่งคิดว่าที่จะให้พระมหาเถระผู้ชราภาพยังคงต้องปฏิบัติหน้าที่การงานอยู่เหมือนเดิม ซึ่งอาจจะเกิดความบกพร่องหรือข้อผิดพลาดได้ เช่น กรณีสมเด็จพระพุทธทาสภิกขุ (อาจ อาสภะมหาเถระ) แห่งวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สมัยที่ท่านรักษาการตำแหน่งสมเด็จพรสังฆราชอยู่ แล้วเกิดกรณี "การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ปลอม" ขึ้นมา ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนเป็นครั้งแรก ทรงทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นโดยทอดจากสื่อสารมวลชนทุกระบบในช่วงเดือน พฤษภาคม ถึง เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2532 แล้วนั้น พบว่าปัญหานี้เกิดจากสมเด็จพระพุทธทาสภิกขุท่านชราภาพมาก และอยู่ในภาวะไม่ปกติ (เป็นอัมพาต) จึงบกพร่องในการลงนามในคำสั่งแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์โดยไม่ได้ตรวจสอบว่า เอกสารที่นำมาให้ท่านลงนามนั้นเป็นเอกสารจริงหรือปลอม ซึ่งกรณีนั้นนับว่าเป็น ข้อบกพร่อง สร้างความเสื่อมศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง จึงเห็นสมควรว่าพระมหาเถระซึ่งชราภาพควรที่จะวางมือจากการบริหารงาน ดำรงตำแหน่งเพียงกิตติมศักดิ์ เปิดโอกาสให้พระภิกษุในวัยทำงาน มากด้วยคุณวุฒิและประสบการณ์ เข้ามาบริหารงานพระศาสนาจะดีกว่า

8. พระสังฆาธิการทุกระดับชั้นควรได้สวดสัจจะ และหมั่นดูแลกวดขันความประพฤติของพระภิกษุสามเณรอย่างใกล้ชิด จริงจัง โดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งใกล้ชิดพระภิกษุสามเณรโดยตรงมากกว่าพระสังฆาธิการระดับอื่น ๆ

9. การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ ทางมหาเถรสมาคมและกรรมการศาสนาสมควรจะพิจารณาจากพระภิกษุสงฆ์ผู้มากด้วยคุณวุฒิและคุณธรรมมากกว่าจะคำนึงถึงอายุพรรษาเป็นสำคัญประการเดียว มีการส่งเสริมพระนักปฏิบัติให้มากขึ้น แต่เท่าที่ผ่านมาพระอุปัชฌาย์มักจะละเลยหน้าที่ในส่วน

ที่ควรจะมีการกลั่นกรองบุคคลก่อนเข้ามาอุปสมบท¹ ทำให้มีพระภิกษุสามเณรประพฤติผิดพระธรรมวินัยและไม่ปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ส่งผลให้คณะสงฆ์ไม่ค่อยคุณภาพอยู่ไม่น้อย

10. ในส่วนปัญหาที่พระภิกษุสงฆ์จำนวนหนึ่งมีความคิดเห็นว่า ระบบการปกครองแบบฆราวาสที่เป็นการใช้อำนาจนั้นไม่เหมาะสมที่จะใช้กับคณะสงฆ์ กล่าวคือการทำมีมหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ นั้น เป็นการใช้อำนาจทางการปกครองแบบฆราวาส ทางคณะสงฆ์นำหันกลับไปใช้ระบบการปกครองแบบอาจารย์ปกครองศิษย์เยี่ยงสมัยพุทธกาล โดยที่พระผู้ปกครองจะต้องมีอาวุโสทางพรรษา และมีวัตรปฏิบัติดีงามเป็นที่เคารพเลื่อมใสของทั้งพระภิกษุสามเณรและฆราวาสในละแวกนั้น เพราะถ้าหากพระผู้ปกครองไม่เป็นที่เคารพเลื่อมใสของพระภิกษุสามเณรและฆราวาสแล้วก็จะก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองคณะสงฆ์ตามมา เช่นความกระด้างกระเดื่องของพระภิกษุสงฆ์ได้บังคับบัญชาและการขาดความร่วมมืออย่างดียิ่งพระภิกษุและฆราวาส

ซึ่งความเห็นของผู้วิจัยแล้วเห็นว่าไม่สมควรจะให้เป็นอย่างนั้นเนื่องจากสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันนี้มีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งในด้านจำนวนพระภิกษุสงฆ์ และสภาพสังคม - เศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงไป การปกครองแบบอาจารย์ปกครองศิษย์นั้นใช้กับสมัยพุทธกาลได้ เพราะมีจำนวนพระภิกษุสามเณรน้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันนี้ซึ่งมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์มากขึ้น นั้นย่อมหมายถึงการเกิดปัญหามากขึ้นด้วย ดังนั้นการใช้อำนาจทางการปกครองจึงเป็นสิ่งจำเป็น ยกตัวอย่างเช่น ถ้าใช้ระบบอาจารย์ปกครองศิษย์อาจจะใช้ได้แค่ระดับวัด หรือระดับตำบลเท่านั้น ในระดับที่สูงขึ้นคืออำเภอ จังหวัด และภาคนั้น คงจะใช้ระบบอาจารย์ปกครองศิษย์ไม่ได้ เพราะการที่แต่ละอำเภอ จังหวัด และภาคมีจำนวนวัดและจำนวนพระภิกษุสามเณรมากมาย การจะใช้เพียงแค่เมตตาธรรม คุณธรรม และความเคารพนับถือเลื่อมใสซึ่งกันและกันนั้น คาดว่าไม่น่าจะเพียงพอ เพราะยังต้องพิจารณาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยในด้านอื่น ๆ ที่แปรเปลี่ยน

¹นายเสมอ นาคหงส์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่กรรมการศาสนา. เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2532.

ไปด้วย อีกทั้งถ้าใช้ระบบอาจารย์ปกครองศิษย์จะต้องเกิดเป็นกลุ่มคณะสงฆ์กลุ่มย่อย ๆ ซึ่งไม่ขึ้นต่อกันทั่วประเทศมากมายชนิดนับไม่ถ้วน เมื่อนั้นความเป็น "เอกภาพ" ของการปกครองคณะสงฆ์ไทย ก็คงไม่มี เพราะปัจจุบันนี้เท่าที่มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดองค์กรเดียวทางการปกครองคณะสงฆ์ไทย ก็ยังมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นองค์กรทางการปกครองที่อ่อนแอ เจื้อยช้า ซาคลประสิทธิภาพ ทั้ง ๆ ที่มหาเถรสมาคมก็ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้บริหารคณะสงฆ์มาตลอด มากบ้างน้อยบ้าง ความแต่ความเอาใจใส่และประสิทธิภาพในการดำเนินงานของมหาเถรสมาคมในแต่ละสมัย ซึ่งถ้าไม่มีองค์กรหลักทางการปกครองคณะสงฆ์ไทย สภาพของคณะสงฆ์ไทยจะหาเอกภาพและความเป็นระบบได้จากที่ไหน สิ่งที่ควรพิจารณาแก้ไขในเรื่องมหาเถรสมาคมก็คือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินการและการแสดงบทบาทเพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในวงคณะสงฆ์ไทย อันจะนำมาซึ่งความเสื่อมทรามต่อพระพุทธศาสนาโดยเร็วและจริงจัง จะเป็นสิ่งที่น่าจะกระทำมากกว่า

11. ปัญหาพระที่ขอบอกทำการเรียไรซึ่งมีทั้งพระภิกษุจริงและปลอมนั้น สมควรที่ฝ่ายรัฐบาลจะได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจังเพื่อสภาพพจน์ที่ไม่ดีส่วนหนึ่งออกจากวงการพระพุทธศาสนา โดยเพิ่มบทลงโทษบุคคลเหล่านี้ให้มากขึ้นเพื่อจะได้หลบจำ ไม่ใช่แค่ปรับเท่านั้น ซึ่งเป็นการลงโทษที่เบามากสำหรับความผิดที่เกี่ยวข้องกับสถาบันหลักของประเทศชาติ ควรจะห้จำเป็นเวลานานปี และปรับเป็นจำนวนเงินที่สูงมาก ๆ อีกทั้งทำการยึดทรัพย์ หักเงินเดือน ตลอดจนอุปกรณ์ทุกอย่างที่ใช้ในการปฏิบัติ ปัญหานี้ก็จะเบาบางลงไปได้บ้าง ข้อสำคัญที่ควรคำนึงถึงก็คือ พุทธศาสนิกชนควรจะให้ความร่วมมือกับทางคณะสงฆ์ผู้บริหารและฝ่ายบ้านเมืองด้วย โดยไม่ทำบุญกับบุคคลดังกล่าว อีกทั้งถ้าพบเห็นต้องเร่งรีบแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจไปดำเนินการจับกุมทันที เพราะถ้าไม่มีคนให้ความร่วมมือโดยการทำบุญกับบุคคลพวกนี้แล้ว เขาก็จะเลือกรูปแบบการหาเงินแบบอื่นไปในที่สุด แต่ปัจจุบันนี้ปัญหาการบอกบุญเรียไรยังมีอยู่มาก ทั้ง ๆ ที่ทางคณะสงฆ์และทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจะได้ร่วมมือกันในหลาย ๆ ด้าน เช่น เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร ได้จัดตั้งโครงการพระวินยาศึกษาขึ้นมาแล้วก็ตาม ก็ยังพบว่าปัญหายุณยนั้นเอง ส่วนหนึ่งก็มาจากพุทธศาสนิกชนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มองปัญหาไม่ลึกซึ้ง ให้ความร่วมมือกับกลุ่มมิจฉาชีพในกราบของพระภิกษุสงฆ์ทาง

อ้อมโดยไม่รู้ตัวด้วยการยังทำบุญอยู่ ดังนั้นปัญหานี้จึงสมควรที่จะแก้ไขโดยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายอย่างจริงจัง นับตั้งแต่องค์กรผู้บริหารคณะสงฆ์ เจ้าหน้าที่ตำรวจ และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

12. การแก้ไขปัญหามะเร็งพิษที่แจกเครื่องรางของขลัง ไม้หอย พรหมน้ำมัน และตั้งตัวเป็นผู้วิเศษนั้น คงจะต้องอาศัยแนวทางเช่นเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามะเร็งที่ขอบอกบุญเรื่อยมา นั่นคือจะอาศัยเฉพาะกรรมการมหาเถรสมาคมและเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเท่านั้นคงจะไม่เพียงพอ เพราะมีกำลังบุคลากรที่คอยสอดส่องความประพฤติของพระภิกษุสามเณรน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศในขณะนี้มีประมาณ 500,000 กว่ารูป¹ ดังนั้นพุทธศาสนิกชนซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศจะต้องให้ความร่วมมือด้วยใน 2 ประการ คือ ประการแรกเปลี่ยนค่านิยมในพระภิกษุสามเณรผู้ประพฤติดิพพระธรรมวินัยดังกล่าว จากที่เคยเคารพเลื่อมใสให้มาพิจารณาว่าบุคคลเหล่านั้นคือผู้ประพฤติดิพพระธรรมวินัย จะทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อม ดังนั้นจึงควรเลิกสนับสนุนในทุกรูปแบบ ประการที่สอง เมื่อพบพระภิกษุสามเณรรูปใดประพฤติดิพเช่นนั้นก็สมควรต้องรีบแจ้งให้ทางคณะสงฆ์ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ตำรวจทราบเพื่อจะได้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

การแก้ไขปัญหานี้เกี่ยวกับผู้ที่ตั้งตัวเป็นผู้วิเศษ แจกเครื่องรางของขลัง ไม้หอยและพรหมน้ำมันนั้น สภาพความเป็นจริงพิจารณาได้ว่าจะเป็นการแก้ไขที่ยากลำบาก เพราะบุคคลกลุ่มนี้มีผู้สนับสนุนส่งเสริม ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ หรือเป็นผู้มีอิทธิพลซึ่งมีความเชื่อถือคอยสนับสนุนอยู่² จะสั่งห้ามหรือกีดกันก็จะเป็นการกระทบกระทั่งกับ "อิทธิพล" อีกทั้งประชาชนทั่วไปก็มองว่าไม่ใช่ความผิดร้ายแรงอะไร เป็นเรื่องของจิตใจแต่ละคน จึงเป็นสิ่งที่น่าเห็นใจมหาเถรสมาคมอยู่ไม่น้อยในการแก้ไขปัญหานี้ เพราะหาพระมหาเถระที่กล้าลงมือกระทำกำจัดลัทธิทางพระพุทธศาสนาไม่ได้³ ปัญหานี้จึงกลายเป็นโรคเรื้อรังมาจนปัจจุบัน

¹กรมการศาสนา. รายงานการศาสนา ประจำปี พ.ศ.: 2530. 2530. หน้า 18.

²ชาเลื่อง วุฒิพันธ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2530.

³แหล่งเดิม.

13. บัณฑิตพระภิกษุสามเณรจำนวนหนึ่งคิดยึดกับเส้นทางโจรบิดบาศ เพราะมีผลประโยชน์ในลักษณะ รูปธรรม วัตถุ ปัจจัยมากนั้น พระสังฆาธิการควรจะต้องจัดแบ่งสายเส้นทางโจรบิดบาศและให้พระภิกษุสามเณรจับสลากผลัดเปลี่ยนเวรกันทุก ๆ สัปดาห์ เพื่อเป็นการป้องกันการยึดกันในหมู่บุคคลและลาภปัจจัยต่าง ๆ ไม่ควรให้พระภิกษุสามเณรออกมารับบิดบาศในเส้นทางประจำตลอดไป

ค่านาสนศึกษา

1. ทางรัฐบาลควรให้การอุดหนุนค่านาสนประมาณให้พอเพียงแก่การที่จะดำเนินการจัดค่านาสนศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่ว่าขณะนี้รัฐบาลกำลังมองเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาของสงฆ์มากขึ้น โดยมีการแปรรูปในสภาผู้แทนราษฎรเพื่อเพิ่มงบประมาณอุดหนุนการศึกษาของสงฆ์จำนวน 10 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2530 เป็น 40 ล้านบาทในปีงบประมาณ 2532¹ แต่ก็ยังนับว่าน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนนักศึกษาสงฆ์ทั่วประเทศที่มีประมาณ 350,000 รูป²

2. ปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอนนั้น บางท้องถิ่นก็มีสาเหตุมาจากการมีหนี้ค้ำกัน กล่าวคือเจ้าอาวาสก็ไม่ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์ต่างวัดมาทำการสอนที่วัดในความรับผิดชอบของตน เพราะถือว่าเป็นการข้ามหน้าข้ามตาและเสียหน้าด้วย³ นอกจากสาเหตุตรงนี้แล้วปัญหาการขาดครูผู้สอนยังมีสาเหตุสำคัญอยู่ที่เจ้าอาวาส ซึ่งส่วนมากแต่งตั้งโดยยึดอายุพรรษาที่อาวุโสเป็นเกณฑ์ไม่ได้มี

¹"เพิ่มงบประมาณอุดหนุนการศึกษาสงฆ์," มติชน. 23 พฤศจิกายน 2532. หน้า 1, 24.

²กรมการศาสนา. รายงานการศาสนา ประจำปี พ.ศ. 2530. 2530. หน้า 18.

³พระเทพโสภณ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2530.

การพิจารณาถึงพื้นฐานทางการศึกษาประกอบเป็นสำคัญ ดังนั้นเจ้าอาวาสในฐานะเจ้าสำนักเรียน จึงไม่สามารถเป็นครูผู้สอนได้อีกเนื่องจากไม่สามารถจัดหรือบริหารการศึกษาในวัดของตนได้เช่นกัน ดังนั้นแนวทางในการแก้ปัญหาจึงต้องมุ่งเน้นการแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่มีคุณภาพ คุณวุฒิมากกว่า วิทยุฒิเพียงประการเดียว และควรมีโรงเรียนอบรมพระสังฆาธิการเพื่อถวายเป็นความรู้ในการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ทั้ง 4 ด้าน ให้กับท่าน

3. ปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน และหลักสูตรให้ทันสมัยคล้อยตามความเจริญก้าวหน้า ในปัจจุบันเท่าที่จะไม่ขัดกับเทศสมณะและพระธรรมวินัย

4. พระสังฆาธิการผู้บริหารระดับสูง ควรมีการออกไปเยี่ยมเยียนสำนักเรียนทางพระพุทธศาสนาเป็นประจำ เพื่อทราบถึงปัญหาอันจะนำมาซึ่งการคิดค้นหาวิธีการแก้ไข อีกทั้งยังเป็นการ สร้างขวัญและกำลังใจให้ทั้งเจ้าอาวาสผู้เป็นเจ้าสำนักเรียน หรือครูผู้สอน กับพระภิกษุสงฆ์ - ผู้เรียน

5. การวัดผลและการประเมินผลควรมีการปรับปรุงให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพตาม หลักวิชาการให้มากขึ้น

6. คณะสงฆ์ผู้บริหารและกรรมการศาสนา ควรมีการจัดส่งครูอาจารย์จากส่วนกลางเพื่อ ออกไปสอนตามวัดในภูมิภาคบ้าง หมุนเวียนสับเปลี่ยนไปทั่วทุกแห่งและตลอดปี อีกทั้งควรมีการจัด ให้ครูในส่วนภูมิภาคเข้ามารับการอบรมในส่วนกลางเป็นประจำ เพื่อทราบความเคลื่อนไหวในวิทยา- การและเทคนิคการเรียนการสอนใหม่ ๆ

7. สำหรับปัญหาในปัจจุบันที่มีพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันน้อย มาก เพราะค้างพากันไปสนใจศึกษาในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่กันมากขึ้นนั้น คิดว่าคงต้องใช้วิธีค่อนข้าง เข้มงวดกวัดวัก นั่นคือหาทางยุบการศึกษาผู้ใหญ่ฝ่ายบรรพชิตเสียก่อน แล้วบังคับให้พระภิกษุ สามเณรเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งสนองให้ผู้เรียนทั้งวิชาการทางโลก และทางธรรมอยู่แล้ว

8. เจ้าสำนักเรียนควรคำนึงยกยักถวายให้แก่พระภิกษุสามเณรผู้เป็นครูบ้างตามสมควร และจัดสิทธิพิเศษให้ เช่น ยกเว้นไม่ต้องทำงานบางประเภท เป็นต้น

9. การจกวิชาครูเสริมเข้าไปในหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ ตั้งแต่เปรียญธรรม 4 ประโยคขึ้นไป เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์มีความรู้พื้นฐานในการออกไปเป็นครูสอนศาสนาได้

10. วัดที่จะเปิดเป็นสำนักเรียน ควรรับพระภิกษุจากวัดอื่นด้วย เพื่อเพิ่มจำนวนผู้เรียน โดยมุ่งรับเฉพาะพระภิกษุสามเณรที่จะศึกษาในแผนกธรรมและแผนกบาลีเท่านั้น

11. มหาเถรสมาคมและรัฐบาล ควรร่วมมือกันแก้ไขหลักสูตรการศึกษาของสงฆ์ให้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย เพราะเท่าที่ผ่านมาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของสังคมน้อยมากซึ่งนักวิชาการโดยทั่วไปถือว่าหลักสูตรการเรียนการสอนนั้นจะต้องมีธรรมชาติซึ่งต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจะอยู่นิ่งไม่ได้ แต่หลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์อาจจะเป็นหลักสูตรเดียวในโลกที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง¹ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนั้นควรจกหลักสูตรและวิธีสอนไม่มุ่งเน้นตามตัวอักษรในพระไตรปิฎกมากกว่าการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

อีกสิ่งหนึ่งห้องการบริหารคณะสงฆ์ควรคำนึงถึงให้มากไว้ด้วยก็คือความประพฤติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการทางโลก เช่น ตามโรงเรียนที่จัดให้มีการศึกษาผู้ใหญ่ฝ่ายบรรพชิตนั้นพบว่าความประพฤติของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาเล่าเรียนหละหลวมทางพระธรรมวินัยมาก² รวมถึงพระภิกษุที่เดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศด้วย ซึ่งน่าจะมีการปรับปรุงในส่วนนี้ให้มากขึ้น

12. มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรจกให้มีสถาบันวิทยบริการ เช่น การฝึกอบรม การวิจัย และสารนิเทศ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างมาตรฐานทางวิชาการให้กับคณะสงฆ์ อีกทั้งคนรุ่นใหม่สามารถ

¹สุมน อมรวิวัฒน์. หนังสือพระราชพิธีพืชมงคลในสังคมไทย. เอกสารประกอบการปาฐกถาในการประชุมสัมมนาวิชาการ ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

²บทสัมภาษณ์พระอมรเมธาจารย์ อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. จากข่าว "มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย," ไทยรัฐ. 15 พฤศจิกายน 2532. หน้า 8.

เข้ามาบวชเรียนศึกษธรรมะได้โดยไม่มีปัญหากับระบบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งพวกเขาไม่คุ้นเคยมาก่อน เหมือนระบบมหาวิทยาลัยที่รัฐบาลจัดทำไว้ โดยที่การศึกษาของสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นทางการสร้างปราชญ์ทางพุทธศาสนาให้มากกว่าที่ผ่านมา ขณะเดียวกันก็ต้องให้สอดคล้องกับทางโลกด้วย เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในสังคมชาวพุทธได้ทั้งที่อดีตพระภิกษุสงฆ์เคยดำรงบทบาทนี้ในสังคมไทยมาก่อน เพราะในปัจจุบันนี้พระภิกษุสงฆ์ได้สูญเสียบทบาทที่ควรจะเป็นในหลาย ๆ ด้าน เช่น บทบาทในการให้ความรู้ทางพุทธศาสนา ปัจจุบันก็มีครูผู้สอนทางฆราวาสมารับผิดชอบแทนตามโรงเรียนและสถาบันการศึกษาทั่วไป งานเขียนเพื่อเผยแผ่ธรรมะและที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาก็ยังมีน้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบกับงานเขียนของนักวิชาการในแขนงวิชาอื่น ๆ ทางฆราวาส งานด้านพุทธศาสนาก็เขียนโดยชาวต่างประเทศ¹ บทบาทความเป็นผู้นำทางความคิดก็ยังมีพระภิกษุสงฆ์ไม่กี่รูปที่สามารถกระทำได้ เช่น ท่านพุทธทาส พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) และท่านปัญญานันทะภิกขุ เป็นต้น นอกจากนี้สถาบันสงฆ์ยังสูญเสียบทบาทความเป็นครูผู้ชี้แนะและสั่งสอน ซึ่งแต่ก่อนเมื่อมีปัญหอะไรก็จะมุ่งไปปรึกษากับพระภิกษุสงฆ์ แต่ในปัจจุบันนี้พระภิกษุสงฆ์มีพื้นฐานวิชาการทางโลกไม่ทัดเทียมกับประชาชนโดยรวม และขาดความรู้อย่างลึกซึ้งทางธรรมด้วย จึงถูกพิจารณาจากคนรุ่นใหม่ว่าไม่สามารถจะเป็นครูผู้คอยชี้แนะ สั่งสอนได้อีกต่อไป นอกจากนี้สถาบันสงฆ์ยังสูญเสียรูปแบบจำลองของสังคมในอุดมคติไปด้วย²

13. ควรปรับปรุงสำนักเรียนของคณะสงฆ์ทั้งสำนักเรียนแผนกนักธรรม และสำนักเรียนแผนกบาลี ซึ่งมีอยู่กระจายกระจายทั่วประเทศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

¹สุมน อมรวิวัฒน์. หนึ่งศตวรรษพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. เอกสารประกอบการปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

²สมบุญ สุธงศาธารณ. หนึ่งศตวรรษพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. เอกสารประกอบการปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

การศึกษาของคณะสงฆ์จะต้องสังคายนากันใหม่ เพราะสภาพปัจจุบันพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ความรู้ทางโลกก็ตามไม่ทัน ความรู้ทางธรรมวินัยก็ไม่เชี่ยวชาญ¹ เมื่อมีปัญหามาทางสังคมมากระทบก็จะตอบสนองผิดพลาด ตัวอย่างเช่นที่เคยเป็นข่าวหน้าหนังสือพิมพ์หลายฉบับว่า เด็กตายไป 3 วันแล้ว แพทย์ก็ยืนยันว่าตายแน่ แทนที่พระภิกษุสงฆ์จะชี้แจงให้คนคิดอย่างมีเหตุผลมีผลทางวิทยาศาสตร์ ลูกของเด็กซึ่งเป็นพระภิกษุกลับบอกให้ญาติ ๆ เก็บศพเด็กไว้นาน เพราะศพเด็กไม่ขึ้นอืด ไม่น่า วิญญาณสิงร่างจะกลับเข้าสู่ร่างเดิมได้ จึงทำพิธีสวดมนต์เรียกวิญญาณ กรอกร้านมนต์เข้าปากศพ ตลอดจนเชิญพระเกจิอาจารย์ชื่อดังทางไสยศาสตร์หลายคน และเขียนทางเงินมาทำพิธีเรียกวิญญาณด้วย แต่ในที่สุดเด็กก็ไม่ฟื้น² จากตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นบางส่วนของสถาบันสงฆ์ คำนึงบทบาทการเป็นผู้นำสังคมที่ผิดพลาด โดยน่าจะพิจารณาว่ามีสาเหตุสำคัญมาจากการขาดพื้นฐานทางการศึกษาที่ทันสมัยอย่างทางโลก และความลึกซึ้งทางธรรมด้วย

การที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของคณะสงฆ์นั้น จะต้องแก้ไขที่ระบบการศึกษาของสงฆ์เป็นอันดับแรก กล่าวคือจะต้องทำให้พระภิกษุสงฆ์มีความรู้เพียงพอเสียก่อน ด้วยการสนับสนุนทางการศึกษาทั้งจากฝ่ายรัฐบาลและมหาเถรสมาคม เพราะเมื่อพระภิกษุสงฆ์ส่วนมากมีการศึกษาที่ดีแล้ว เมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆาธิการระดับใดก็ตาม โดยเฉพาะระดับเจ้าอาวาสซึ่งถือว่าสำคัญมากเพราะต้องปกครองพระภิกษุสงฆ์อย่างใกล้ชิดเป็นเบื้องต้นโดยตรง เมื่อเจ้าอาวาสมีความรู้ในคัมภีร์ต่าง ๆ เพียงพอ ปัญหาทางด้านการศึกษาของสงฆ์

¹เสมอ นาคหงส์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่กรมการศาสนา. เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2532.

²ทแก้ว ภูกล้า. "โครงสร้างคณะสงฆ์," ไทยรัฐ. 16 กรกฎาคม 2532. หน้า 15.

³พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). หนังสือตรวจพระพุทธรูปในสังคมไทย. เอกสารประกอบการปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 7 พฤศจิกายน 2532.

ปัญหาด้านการเผยแผ่ถูกละเลย และปัญหาการจัดการศาสนสมบัติรวมทั้งสาธารณูปการภายในวัดก็จะหมดไป

ด้านการเผยแผ่และสงเคราะห์ประชาชน

1. หน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านนี้มีอยู่แล้ว เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปท.) เป็นต้น ทางมหาเถรสมาคมและรัฐบาลควรหาทางส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น โดยเน้นที่คุณภาพ
2. กักเลือกพระภิกษุสงฆ์ที่มีคุณวุฒิและบุคลิกภาพเหมาะสมกับการเผยแผ่ เพื่อไปอบรมการเผยแผ่โดยเฉพาะอย่างน้อยปีละครั้ง และกระตุ้นให้กระตือรือร้นในการทำงานเผยแผ่
3. ควรตั้งสำนักหรือโรงเรียนอบรมพระภิกษุที่จะออกไปเผยแผ่ ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่อธิบดีกรมการศาสนาได้แถลงว่า โครงการจัดตั้งโรงเรียนฝึกอบรมพระภิกษุที่จะออกไปเผยแผ่นั้นจะมีขึ้นที่พุทธมณฑล ส่วนจะเริ่มเมื่อใดนั้นก็คงต้อง รอคูกันต่อไป
4. เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด ควรร่วมกันจัดทำโครงการเผยแผ่ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดขึ้นเป็นโครงการประจำปี พร้อมทั้งดำเนินการตามโครงการนั้น โดยขอความร่วมมือจากทางราชการและเอกชน
5. มหาเถรสมาคมควรจัดให้มีการประชุมพบปะระหว่างพระภิกษุผู้เผยแผ่เป็นประจำอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อให้คำแนะนำปรึกษาและก่อให้เกิดความคึกคัก ตลอดจนหันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อจะนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น
6. ควรจัดให้มีบุคลากรที่มีความรู้ด้านภาษาถิ่นออกไปเผยแผ่ประจำในถิ่นของตน
7. ควรจัดให้มีการสาธิตและแนะนำวิธีการแสดงธรรม ปาฐกถาธรรม การเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและสังคม
8. มหาเถรสมาคมจัดหาเงินอุดหนุน และรัฐบาลจัดสรรงบประมาณให้มากพอแก่การดำเนินการเผยแผ่อย่างทั่วถึง ตลอดจนการจัดหาพาหนะที่จะใช้ในการนี้ด้วยอย่างเพียงพอ

9. มหาเถรสมาคมควรจัดส่งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิจากส่วนกลางออกไปประจำจังหวัดต่าง ๆ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเจ้าคณะในท้องถิ่นด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

10. ควรจัดตั้งพระมหาเถรเจ้าผู้รับผิดชอบงานเผยแผ่โดยเฉพาะ และควรมีการสัมมนานักเผยแผ่อย่างน้อยปีละครั้ง เพื่อวางนโยบาย หลักการ และวิธีการในการเผยแผ่

11. ทางการคณะสงฆ์และกรมการศาสนาหรือหน่วยราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรตีพิมพ์เอกสารประกอบการเผยแผ่ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจธรรมะเบื้องต้น โดยใช้หัวข้อธรรมะและคำบรรยายที่ง่าย ๆ สามารถเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว มีภาพประกอบคำบรรยายนั้น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นคุณและโทษของการละเลยการปฏิบัติตามธรรมะ อีกประการหนึ่งควรมีการปลุกเร้าให้พุทธศาสนิกชนหันมาประกอบพิธีกรรมอย่างประหยัด และเรียบง่ายด้วย

12. พระภิกษุผู้เผยแผ่รูปใดมีผลงานดีเด่นด้านการเผยแผ่ มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาควรให้การยกย่องและเพิ่มการสนับสนุนในทุก ๆ ปีจวบ โดยเฉพาะเงินอุดหนุน

13. ทางราชการควรจำกัดและกำจัดการหลอกลวงต่าง ๆ ตลอดจนโฆษณาที่มีแนวโน้มในทางล่อหลอมนักศีลธรรมอันดี คือเป็นหนทางแห่งความเสื่อมเสียทางศีลธรรมมากเกินไป

14. คณะสงฆ์หรือสถาบันการศึกษาของสงฆ์ ควรออกนิตยสารเพื่อเผยแผ่ธรรมในรูปแบบที่ทันสมัยมากกว่านี้¹ เพราะเท่าที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ก็มีแต่รายงานการประชุมมหาเถรสมาคม รายงานการสร้างวัดคามที่ต่าง ๆ แต่หาบทความทางวิชาการที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีคุณค่าสำหรับให้ประชาชนได้อ่านน้อยมาก สภาพของนิตยสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันนี้ตรงกับลักษณะบทความของ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ในคอลัมน์พุทธจักรคงขม้น (นสพ. ไทยรัฐ) ที่ว่า

¹เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "สิ่งที่อยากเห็น," คอลัมน์พุทธจักรคงขม้น. ไทยรัฐ.

".....ธรรมจักร ของมหาเมฆุราชีวิตาลัย เคยลงบทความนี้ ๆ นำอ่าน เคียนก็ค้อย
คุณต่ำลง พุทธจักร ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเล่า ก็เสมือนคนแก่ที่เดินทางมายาว
ไกล อ่อนล้า ประคองตัวอยู่ได้ไม่หายไจากบรรณพิภพกับบุญโหลแล้ว

น่าแปลกที่พระสงฆ์องค์เจ้าปัจจุบันนี้มีการศึกษาสูงกว่าสมัยก่อนมากมีเปรียญสูง ๆ
และปริญญาก็มีมากมาย คอกเตอร์พระมหาแทบจะเดินชนกัน แต่จะหาท่านที่มีฉันทะในการ
เขียนหนังสือให้คนภายนอกเขาอ่านเข้าใจนั้นแสนจะยากเย็น ปล่อยให้มหานอกวัด หรือ
ปราชญ์ชอบปลั่ง (ที่อ่านหนังสือธรรมะเพียงเล่มสองเล่ม) พังผ้อยกันสนุกสนาน เห็นพุทธ
ธรรมเป็นของเล่นจะอธิบายวิปริตผิดเพี้ยนอย่างไรก็ได้....."¹

15. ทางมหาเถรสมาคม ควรดำเนินนโยบายสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงวิธีเทศน์และการ
สวดมนต์จากภาษาบาลีที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ฟังแล้วแปลไม่ได้ มาเป็นการเทศน์และการสวดมนต์
ด้วยภาษาปัจจุบันที่เรียบง่าย แต่พยายามแฝงไว้ซึ่งความลึกซึ้งทางธรรมด้วย ยกตัวอย่างเช่นที่วัด
บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เวลาพระสงฆ์จะสวดพระอภิธรรมงานศพ มักทายกจะอาราธนาเป็น
ภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษาไทย และเมื่อพระสงฆ์สวดมนต์เสร็จหนึ่งจบก็จะแสดงธรรมด้วยภาษา
ไทย โดยหยิบยกเอาธรรมะหมวดต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้ามาสั่งสอนญาติโยมในงาน² ก็นับว่าเป็น
สิ่งที่ดี น่าชมเชย และควรได้รับการสนับสนุนจากมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา และพุทธศาสนิก-
ชนโดยทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะที่วัดบ้านแพ้วเท่านั้น ปัจจุบันพบว่ามียุคจำนวนมากขึ้นที่ทำการแปลทสวด
เป็นภาษาไทย ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็ภาษาที่รกรุงรังด้วยสำนวนคนวัดมากไปหน่อย แต่ก็ยังดีกว่าไม่ได้

¹เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "สิ่งที่อยากเห็น," ถอดมโนพุทธจักรลงพิมพ์. ไทยรัฐ.

7 พฤศจิกายน 2532. หน้า 9.

²ทแก้ว ภูกล้า. "พระบ้านแพ้ว," ไทยรัฐ. 30 ตุลาคม 2532. หน้า 15.

แปลเลย เช่นที่วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร วัดชลประทานรังสฤษดิ์ จังหวัดนนทบุรี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ กรุงเทพมหานคร และวัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น อีกทั้งตามโรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครก็มีการสวดมนต์ด้วยบทแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบันด้วยเช่นกัน นับเป็นวิวัฒนาการในการเผยแผ่ธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งถึงแม้จะน้อยนิดเมื่อเปรียบเทียบกับพระธรรมคำสอนทั้งหมด และดูเหมือนว่าจะปฏิบัติไม่แพร่หลายอย่างทั่วถึงก็ตาม แต่ผู้วิจัยคิดว่าก็ยิ่งดีกว่าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย

16. มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนา ควรส่งเสริมสนับสนุนการเผยแผ่ธรรมะซึ่งมุ่งเน้นที่เยาวชนอันเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติในอนาคตให้มาก เพราะเป็นการเผยแผ่ที่ให้ผลคุ้มค่าและลงทุนน้อย เนื่องจากด้านบุคคลได้รับการปูพื้นฐานทางจิตใจมาเป็นอย่างดี มีศีลธรรมแต่เยาว์วัย ก็เป็นที่คาดหวังได้ว่า เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และมีส่วนช่วยในการเผยแผ่ธรรมะให้กับคณะสงฆ์ด้วย อีกทั้งจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มากด้วยคุณภาพของประเทศต่อไป ดังเช่นกลุ่มแสงเทียนแห่งวัดบางไส้ไก่ ถนนอิสรภาพ ธนบุรี (กรุงเทพมหานคร) ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่ออบรมศีลธรรมและให้การศึกษาพิเศษแก่เด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบของรัฐในชุมชนแออัดและตามโรงเรียนต่าง ๆ¹ โดยมีทั้งพระภิกษุสงฆ์ นักศึกษาวิทยานิพนธ์สาวผู้เสียสละเข้าร่วมจัดกิจกรรมนี้ โดยให้พระภิกษุเทศน์แบบประยุกต์ ใช้ภาษาและสำนวนที่เป็นปัจจุบัน เรียบง่าย มีศิลปะเข้าถึงวัยเด็กได้ง่าย จัดเกมเล่านิทานธรรมะ คณิต และเพลงธรรมะ เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นโครงการที่ดีมาก สมควรที่มหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการระดับสูงจะให้การสนับสนุน อุปถัมภ์ด้านปัจจัยให้เพียงพอต่อการดำเนินโครงการตลอดไป นอกจากกลุ่มแสงเทียนแล้ว

¹ "กลุ่มแสงเทียน : จัดโครงการกิจจิตใจเด็กผู้ซึ่งด้อยธรรมะ," มติชน. 5 กรกฎาคม

อีกโครงการหนึ่งที่น่าจะสนับสนุนโดยที่วัดดำเนินการมานานแล้วก็คือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งจัดขึ้นตามวัดต่าง ๆ หลายวัด ขณะนี้มีมากกว่า 1,000 แห่งแล้ว¹ โดยมีสถาบันแม่อยู่หัวมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะเน้นการฝึกอบรม การพัฒนาจิตใจเด็กและเยาวชนที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง

17. ในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นกระทรวงที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการศึกษา และพระศาสนาของประเทศไทยนั้น สมควรจะได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายบางเรื่อง เช่นการอนุญาตให้มีโรงเรียนอนุบาลคาทอลิกและโปรแตสแตนต์มากขึ้นทางภาคเหนือโดยไม่มีการควบคุม² ทำให้ประชาชนกว่า 400,000 คน ทางภาคเหนือนับถือศาสนาคริสต์กันเกือบหมดแล้ว ซึ่งปัญหานี้ทางกระทรวงศึกษาธิการควรจะต้องมีนโยบายที่จะแก้ไขโดยด่วนก่อนที่จะสายเกินแก้

18. ทางรัฐบาลโดยความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการและกรมการศาสนา ควรจะจัดให้มีรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ให้มากขึ้น และเพิ่มหน่วยงานการประชาสัมพันธ์กิจการพระพุทธศาสนาให้มากขึ้นด้วย เพราะเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้มีรายการธรรมะทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์น้อยมาก อีกทั้งเป็นเวลาที่ไม้อยู่ในความสนใจของเยาวชนเท่าใดนัก เช่น เข้าเกินไป หรือตอนเย็นซึ่งเด็กยังไม่กลับจากโรงเรียนเป็นต้น

19. มหาเถรสมาคมควรส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาธรรมวินัยให้แตกฉาน จนสามารถนำมาประยุกต์เทศน์ให้เข้ากับสภาพสังคมในปัจจุบันได้ ความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มีความรู้ความสามารถจนเป็นแกนนำของห้องเรียนและการเผยแผ่หลักธรรมได้มากขึ้น จึงควรที่ผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์จะเร่งรีบผลิตเจ้าอาวาสที่มีคุณภาพด้วยการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้มีทั้งปริมาณและคุณภาพ

¹"โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ : ศาสนากับการเข้าถึงเยาวชน," สยามรัฐ. 2 สิงหาคม 2532. หน้า 10.

²คริสต์กลืนหัวใจเด็กเหนือเหี้ยม : มานะสั่งรื้อระบบแพร่ธรรมะ," มติชน. 19 กันยายน 2532. หน้า 1, 22.

20. สร้างวิทยาการทางศาสนาที่มีความสามารถทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาส โดยทางคณะสงฆ์ผู้บริหารไม่ควรต้องห่วงประเด็นที่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งสำเร็จการศึกษาแล้วจะลาสิกขาจำนวนมาก เพราะถึงแม้ว่าจะมีการลาสิกขาจำนวนมากก็จะกลายเป็นการเพิ่มพูนศาสนิกชนที่รู้หลักธรรมทางศาสนาอย่างคึกคักขึ้น และสามารถจะทำประโยชน์ในฐานะเป็นวิทยาการได้ อีกทั้งคณะสงฆ์ผู้บริหารควรจะหาวิธีจูงใจให้พระภิกษุสงฆ์อุทิศตนเองเพื่อพระพุทธศาสนาด้วย

ด้านการพัฒนาวัดและการจัดการศาสนสมบัติ

1. วัดควมามีวัดอย่างควรจะมีทุกอำเภอ แม้เงินรางวัลอุทิศทุนจะต้องลดต่ำลงไปบ้าง เพราะต้องมีจำนวนวัดมาเฉลี่ยเพิ่มขึ้นก็ยังมี และควรจะมีมาตรการควบคุมให้การพัฒนามุ่งเน้นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างต่อเนื่องและตลอดไป

2. ควรมีการตีพิมพ์เอกสารเกี่ยวกับความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในวัดออกเผยแพร่ตามวัดต่าง ๆ โดยต้องวางระเบียบให้รัดกุม วัดใดสภกปรกรกรุงรังก็ควรเอาผิดกับเจ้าอาวาส อาจจะมีการว่ากล่าวตักเตือน หรือทำทัณฑ์บนแล้วแต่กรณี

3. มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาควรจัดให้มีการประชุมอบรม ถ่ายความรู้แก่เจ้าอาวาสในเรื่องการก่อสร้าง การปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและเสนาสนะ มหาเถรสมาคมควรหาทางส่งเสริมในส่วนจิตใจให้มากขึ้นโดยเฉพาะ ตลอดจนความรู้ในการจัดการศาสนสมบัติ

4. การพัฒนาวัดในเวลานี้ส่วนมากมุ่งเน้นในด้านวัตถุ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งจะเลือนลางมากขึ้นอีกทั้งควรส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ บุรณะ ซ่อมแซม และก่อสร้างวัตถุด้วยวิธีแบบประหยัด พอเหมาะกับสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่น ไม่ควรให้มีการแข่งขันกันสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตและมีราคาแพงเกินความจำเป็นแต่ควรมุ่งเน้นที่ความประหยัด สะอาด และมีระเบียบเป็นสำคัญ

5. มหาเถรสมาคมควรสั่งการให้เจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ทำการตรวจสอบบัญชีศาสนสมบัติเป็นประจำ

6. ทุภักควรจัดตั้งกองทุนหรือทุนนิธิประจำวัดขึ้น เพื่อนำเงินที่ได้จากดอกเบี้ยมาใช้บูรณะ ซ่อมแซมและพัฒนาวัดโดยไม่ต้องทำการเรียโรหรือบอญญน้อยนัก

7. พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะผู้ปกครองและเจ้าหน้าที่ยุเกี่ยวข้อง ควรชี้แจง และแนะนำเจ้าอาวาสและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้เห็นความสำคัญของศาสนสมบัติ ซึ่งควรจัดเก็บรักษาไว้เป็นสัดส่วนกว่าที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

8. ทางราชการควรจะมีมาตรการเค็ดขาด เช่น เพิ่มบทลงโทษในกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความหลบจำแก่พวกมิจฉาชีพลอบคักเศียรพระพุทธรูป ขโมยพระพุทธรูปและสิ่งของอันมีค่าซึ่งเป็นศาสนสมบัติ รวมทั้งพวกหาประโยชน์โดยใช้ศาสนาบังหน้าในการทำมาหากิน เช่นปลอมตัวเป็นพระออกทำการเรียโร เป็นต้น ทางมหาเถรสมาคมควรออกประกาศชี้แจง และย้ำเตือนให้ทางพระสังฆาธิการทุกระดับ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสและผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ พระภิกษุสามเณรในวัด ตลอดจนประชาชนให้มองเห็นความสำคัญของศาสนสมบัติที่อยู่ภายในวัดว่า เป็นมรดกอันล้ำค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศชาติ สมควรที่คนไทยทุกคนจะได้หวงแหน และช่วยกันดูแลรักษาเพื่อเป็นมรดกของประเทศชาติสืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง

9. ควรตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบโดยเฉพาะเพื่อดูแลและควบคุมการก่อสร้าง การออกแบบแปลนแผนผัง ตลอดจนการบูรณะซ่อมแซม โดยคอยควบคุมการก่อสร้างให้เป็นไปตามแบบแปลนที่วางไว้ โดยเน้นความมั่นคงถาวร การใช้ประโยชน์ให้จริงจังและได้สัดส่วนกับสภาพของท้องถิ่น

10. มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนา ควรให้มีการสำรวจศาสนสมบัติที่ยังดำเนินการไม่ถูกต้อง และการก่อสร้างวัดที่ไม่ถูกต้องตามแบบแปลนและไม่มีศิลปะของไทยเป็นหลัก เมื่อพบแล้วควรรีบดำเนินการแก้ไขให้ถูกต้องโดยเร็ว

11. ควรมีการจำกัดการสร้างวัดในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ กล่าวคือถ้าพื้นที่ใดมีจำนวนวัดมากแล้ว มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนา ก็ควรสั่งห้ามหรือการอนุญาตให้สร้างวัดขึ้นมาอีกเพื่อบริการปัญหาความยากลำบากในการดำรงชีพด้วยการขอบริจาค (รับนิมิตบาท) จากชาวบ้านในละแวกนั้น เพราะถ้ามีจำนวนวัดมากเกินไปก็จะเป็นการทอนกำลังของวัดต่าง ๆ ในพื้นที่กันเองข้อสำคัญเพื่อเป็นการแก้ปัญหาการบอญญเรียโรซึ่งมีอยู่คาคคินให้ทางหนึ่งด้วย

12. ในส่วนของการเข้าที่คินวัดนั้น ได้มีการเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการการศึกษาสภาผู้แทนราษฎร ให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง ประกอบด้วยข้าราชการจากกรมอัยการหรือมาจากตำแหน่งกรรมการกฤษฎีการ่วมกับทางฝ่ายสงฆ์และนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิอีกจำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นกพร้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการเข้าที่คินวัดซึ่งเคยมีปัญหามาแล้วมากมาย ทั้งที่เป็นลักษณะวัดถูกเอกชนโกง วัดถูกเจ้าหน้าทีของกรมการศาสนาร่วมมือกับเอกชนโกง และวัดที่ถูกโกงผลประโยชน์โดยเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรของวัดนั้น ๆ เอง¹ ซึ่งนับว่าเป็นแนวคิดเพื่อหาทางแก้ไขปัญหานั้นเกิดจากการเข้าที่คินวัดได้เป็นอย่างดี สโมสรที่มหาเถรสมาคมจะพิจารณาเห็นด้วยและให้รัฐบาลสั่งการในรูปของการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดดังกล่าวขึ้นมาเพื่อผลในทางปฏิบัติจริงต่อไป

13. การประกวัดพัฒนาตัวอย่างนั้น สโมสรที่มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาจะกำหนดมาตรการป้องกันการทุจริต การวิ่งเต้นเพื่อให้ได้รับรางวัลจากวัดหลาย ๆ วัด การประกวัดและการคัดเลือกรวมมาตรฐานที่แน่นอนและเป็นมาตรฐานที่มีคุณภาพ ซึ่งถ้าหามาตรการป้องกันการทุจริตไม่ได้แล้ว ก็ควรจะงดการประกวัดไปเลย เพราะการที่จะพิสูจน์ ประกาศหรือคัดเลือออกมาว่าวัดไหนดีหรือไม่ดี เจ้าอาวาสรูปใดสนใจการพัฒนางานของวัดหรือไม่ สโมสรที่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปในระแวกนั้น หรือที่พบเห็นจะเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด โดยพิจารณาจากความเลื่อมใสศรัทธาที่มีให้วัด เชื่อว่าจะดีกว่ามีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยคนไม่กี่คนเป็นผู้ตัดสิน ซึ่งมีปัญหาการร้องเรียนและการไม่ยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไปอยู่เสมอ อีกประการหนึ่งหากปล่อยให้การประกวัดพัฒนาตัวอย่างดำเนินไปในลักษณะเดิมซึ่งหามาตรการที่แน่นอนไม่ได้ และไม่มุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจเป็นหลัก ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นการส่งเสริมให้มีการแข่งขันกันทางวัดมากขึ้น อันเป็นทิศทางที่ผิดอย่างร้ายแรง เพราะพระภิกษุสงฆ์ก็จะกลายเป็นผู้สะสมวัตถุนิยม เครื่องอำนวยความสะดวก

¹คำสัมภาษณ์นายเสนาะ พ่วงภิญโญ รองอธิบดีกรมการศาสนา. จากข่าว "เสนอตั้งอัยการเป็นกรรมการเข้าที่วัด," ไทยรัฐ. 7 กรกฎาคม 2532. หน้า 8.

ต่าง ๆ มากขึ้น แนวทางการแข่งขันและประกวดพัฒนาตัวอย่างนั้น ควรจะมุ่งไปในทิศทางให้วัด และพระภิกษุสงฆ์วัดปฏิบัติที่ดีนำเลื่อมใส ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติและตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เน้นบทบาทในการช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนในชุมชนให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา และเกิดความเสียสละให้มากขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ หากพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปดำรงบทบาทได้เช่นนี้แล้ว การจัดการประกวดพัฒนาที่เด่นก็ดูว่าไม่มีความจำเป็นเลย เพราะทุกวัดก็จะมีคุณค่าเท่าเทียม หรือใกล้เคียงกันหมด

14. การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม หรือปลูกสร้างเสนาสนะและศาสนวัตถุ เช่นอุโบสถ วิหาร และศาลาการเปรียญ เป็นต้น ควรมุ่งรักษาศิลปกรรมของไทย โดยวัดเป็นที่แสดงออกและและเป็นแหล่งฝึกหัดวิชาวัฒนธรรมของประเทศไทยและของท้องถิ่น อีกทั้งควรมีขนาดและจำนวนเท่าที่จำเป็น มิใช่ว่าวัดใหญ่จะต้องสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุให้ใหญ่โตมากเกินไปตามไปด้วยก่อนที่จะดำเนินการก่อสร้างควรให้นายช่างเขียนแบบแปลนแผนผังให้เรียบร้อยก่อนและควรสำรวจเงินทุนด้วยว่ามีอยู่เท่าใด อย่างน้อยควรมีอยู่เกินครึ่งหนึ่งของค่าก่อสร้าง - ซ่อมแซมทั้งหมด ทางที่ดีควรจะมีอยู่ครบจำนวนแล้วจึงเริ่มลงมือก่อสร้าง มิใช่ว่าสร้างไปหาทุนไป อย่างโบสถ์บางหลังที่ใช้เวลาสร้างจนสิ้นอายุของเจ้าอาวาสถึง 3 - 4 รูปจึงสำเร็จก็มี¹

¹พระพรหมคุณาภรณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดสะแกศ.
เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2532.

บทสรุป

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีความสำคัญสูงสุดสถาบันหนึ่งของสังคมไทย พระสงฆ์และวัดถือเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของสถาบันนี้ เป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดมา และเคยแสดงบทบาทเป็นผู้นำทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ผู้นำทางความกึก ผู้นำในการจัดการศึกษา เป็นศาลาประชาคม สถานรักษาพยาบาล ศาล และการธำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของประเทศไทย เป็นต้น แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุด้วยประสิทธิกรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้สภาพสังคมแปรเปลี่ยนไป ซึ่งมีผลกระทบต่องานใจ ค่านิยม และความเชื่อของประชาชน บทบาทของพระสงฆ์และวัดในพระพุทธศาสนาจึงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตตามความเจริญทางวัตถุของสังคมด้วย เนื่องจากเกิดมีสถาบันที่เฉพาะเจาะจงแบบใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่บทบาทเดิมของวัด เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ศาลาพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ข้อสำคัญคือ วิชาการสมัยใหม่จากตะวันตกหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น มีการขยายตัวเป็นแบบแผนแปลกใหม่อย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนเกิดตื่นตัวต่อการเรียนวิชาการใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว มีโลกทัศน์ของการสร้างสรรค์ท้าทายสูงขึ้น ทำให้คนบางส่วนมองดูสังคมสงฆ์และสถาบันพระพุทธศาสนาว่าเป็นของเก่าที่ไม่ทันสมัย โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชน นิสิต นักศึกษาที่ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ สถานะของพระสงฆ์และวัดในสายตาของคนรุ่นใหม่จึงแตกต่างไปจากอดีต โดยเฉพาะในสังคมเมือง วัดมิได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกต่อไป แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะยังยอมรับว่าตนเป็นพุทธศาสนิกชนก็ตาม แต่ก็มีความรู้สึก และความเชื่อไปในทางที่จะทำให้สถาบันพระพุทธศาสนาเสื่อม คลายความมั่นคงลงไป เช่น เข้าใจว่าการนับถือพระพุทธศาสนาคือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หรือถือเอาการกราบไหว้และยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง การสะเดาะเคราะห์ และเรื่องไสยศาสตร์ต่าง ๆ ว่าเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นหลักการในพระพุทธศาสนามากกว่าการที่จะเน้นประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่แท้จริงแห่งพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังเกิดความคิดที่ส่อคล้อยกันเป็นอันมากว่า มีพระสงฆ์น้อยรูปที่สามารถ

สร้างศรัทธาแก่ปัญญาชนได้ มีผู้ตั้งตนเองหรือสำนักของตนเองขึ้นสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมแก่ประชาชนโดยไม่ให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์

สถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยดังกล่าวนี้ บั่นทอนความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของชาติด้วยอย่างยิ่ง เพราะประเทศไทยกำลังจะขาดสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งเป็นศูนย์กลางหลักอย่างหนึ่งของชาติไปนั่นคือสถาบันพระพุทธศาสนา การรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการจัดการศาสนสมบัติต่าง ๆ ถูกมองว่าเป็นเรื่องของคณะสงฆ์และวัดแต่เพียงฝ่ายเดียว จนเกือบจะกลายเป็นเรื่องลึกลับ ไม่เป็นที่สนใจใคร่รู้ของประชาชนคนไทยทั่วไป ตลอดจนปัญญาชนและผู้บริหารกิจการบ้านเมืองทุกระดับ ทำให้พระพุทธศาสนาสูญเสียความสำคัญจากการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพของประชากรอันเป็นปัจจัยกำลังอำนาจของชาติอย่างน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

สภาพการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง และมีผลกระทบต่อสถาบันพระพุทธศาสนา ดังกล่าวข้างต้นนั้น นอกจากจะมีสาเหตุสำคัญมาจากความเจริญทางวัตถุ เทคโนโลยีที่ทันสมัย และการหลั่งไหลเข้ามาของวิชาการต่าง ๆ จากตะวันตกแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้มันก็คือสภาพที่เป็นปัญญาภายในวงการคณะสงฆ์ไทยเองในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการปกครอง ศาสนศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ ทำให้กิจการคณะสงฆ์ไม่พัฒนาไปสู่ความเจริญทัดเทียมกับฝ่ายอาณาจักร และสังคมโดยส่วนรวมที่มีการเปลี่ยนแปลง สภาพที่ไม่ทัดเทียมกัน ระหว่างฝ่ายศาสนจักร กับฝ่ายอาณาจักรนั้นก่อให้เกิดช่องว่างขึ้น ทำให้วัด คณะสงฆ์ และประชาชนไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านความเชื่อ ความคิด และโลกทัศน์ต่าง ๆ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ไทยที่สำคัญ ๆ ทางด้านการปกครอง เช่น พระภิกษุสงฆ์ประพฤติดุศีลพระธรรมวินัย การขาดแคลนเจ้าอาวาสที่เหมาะสมตามชนบท การพยายามแบ่งแยกเป็นนิกายและการก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์ต่าง ๆ เป็นต้น ทางด้านศาสนศึกษา ได้แก่ หลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนที่ล้าสมัยมาก การขาดแคลนครูผู้มีคุณวุฒิและความสามารถ ตลอดจนความรู้ลึกซึ้งแย่งระหว่างพระภิกษุสามเณรรุ่นใหม่กับพระมหาเถระผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ ทางด้านการเผยแผ่ เช่น ขาดนโยบาย - หลักการ ตลอดจนวิธีดำเนินการที่เป็นเอกภาพ การถูกแย่งชิงพุทธ-

ศาสนิกชนโดยนักเผยแผ่ของศาสนาอื่น และการขาดแคลนงบประมาณหรือเงินอุดหนุน ตลอดจนอุปสรรคต่าง ๆ ที่ทันสมัยซึ่งจะใช้ในการเผยแผ่ เป็นต้น ส่วนทางด้านสาธารณูปการนั้น ก็มีปัญหาสำคัญ ๆ ได้แก่ วัดต่าง ๆ แข่งขันกันสร้างเสนาสนะ ตลอดจนศาสนสถานที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น ทำให้เกิดปัญหาการบอญญะเรียโรยอย่างมากมาตามมาด้วย ปัญหาบริเวณวัดสกปรก ขาดความเป็นระเบียบ และมีพรวาสาเข้ามาอยู่ปะปนมาก ตลอดจนการจัดการเรื่องศาสนสมบัติอย่างไม่ถูกต้อง เป็นต้น ปัญหาในด้านต่าง ๆ ของคณะสงฆ์นั้น จากการศึกษาวิจัยพบว่าเกือบทุกปัญหามีสาเหตุสำคัญมาจากการจัดศาสนศึกษาที่ไม่มีประสิทธิภาพ พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาอย่างไม่ทั่วถึง จริงจัง และทันสมัยต่อเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทางโลก ดังนั้นเมื่อเป็นพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์โดยตรงจึงขาดความรู้ความเข้าใจทั้งในส่วนที่เป็นพระธรรมวินัย หลักพระพุทธศาสนา ตลอดจนการจัดการบริหารกิจการต่าง ๆ ทางคณะสงฆ์ภายในความรับผิดชอบของตน ทำให้ปัญหาในทั้ง 4 ด้านนั้นก่อตัวขึ้นจากวัดและขยายวงกว้างออกไปสู่ระดับทั่วทั้งสังฆมณฑล ดังนั้นแนวทางสำหรับการแก้ไขและป้องกันปัญหาในส่วนต่าง ๆ จึงควรมุ่งเน้นที่การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ในการจัดศาสนศึกษาให้มีประสิทธิภาพและทันสมัยเสียก่อน เมื่อนั้นปัญหาในส่วนอื่น ๆ ก็จะลดน้อยลงหรือหมดไปในที่สุด

ในส่วนของคณะสงฆ์นั้นนอกจากผู้บริหารจะต้องมุ่งแก้ไขที่ระบบการจัดศาสนศึกษาแล้ว อีกสองส่วนที่ต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน (แต่ก็หลังจากที่แก้ไขระบบการจัดศาสนศึกษาแล้ว) ก็คือการแต่งตั้งเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการผู้ปกครองโดยตรงของคณะสงฆ์อย่างใกล้ชิด จะเป็นได้ทั้งผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในวงการคณะสงฆ์ไทยโดยทางอ้อม และเป็นทั้งผู้ที่สามารถช่วยขจัด - ป้องกันปัญหาในหลาย ๆ ด้านได้ด้วยในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภาระหน้าที่ในบทบาทหน้าที่ ความเอาใจใส่และจริงจังในการปฏิบัติงานเป็นสำคัญ การแต่งตั้งเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์นั้น ควรจะคำนึงถึงคุณวุฒิและประสบการณ์ ตลอดจนความตั้งใจจริงในการทำงาน การเสียสละ เพื่อพระพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งมากกว่าการคำนึงถึงอายุพรรษาเป็นเกณฑ์ อีกทั้งคณะสงฆ์ผู้บริหารและกรรมการศาสนาคณะควรหามาตรการเพื่อใช้ "ระบบการคัดคน" เข้ามาสู่สถาบันสงฆ์ด้วย นั่นก็ต้องมีทั้งการคัด (เลือก) คนที่จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบท การคัด (ไว้) ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบ และการคัด (ไล่) คนที่ไม่ดี ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ออกไปจากสถาบันสงฆ์ไทย

คณะสงฆ์ไทยมีองค์กรทางการบริหารและการปกครองสูงสุดคือมหาเถรสมาคม ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในวงกว้าง โดยมีกรมการศาสนาเป็นสำนักเลขาธิการ แต่เท่าที่ผ่านมามหาเถรสมาคมถูกพิจารณาและถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งนักวิชาการ สื่อมวลชน และพุทธศาสนิกชนบางส่วนว่าเป็นองค์กรที่อ่อนแอ เจือยชา ซาด ประสิทธิภาพในการบริหารงานและการหามาตรการต่าง ๆ เพื่อใช้ในการแก้ไข - บำบัดปัญหาที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ จึงยังคงมีสภาพแห่งปัญหาในด้านต่าง ๆ ปรากฏอยู่โดยทั่วไปแทบจนทุกวันนี้

การที่มหาเถรสมาคมถูกพิจารณาและวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวนั้น พบว่า มีทั้งส่วนที่เป็นจริงและไม่เป็นจริง ที่เป็นจริงก็คือตัว "สภาพ" ปัญหาที่ปรากฏขึ้นมาและถูกวิพากษ์วิจารณ์ แต่ส่วนที่ไม่เป็นจริงก็คือ สภาพปัญหาต่าง ๆ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคมนั้น ไม่ได้มีสาเหตุมาจากมหาเถรสมาคมเองทั้งหมด แต่มีสาเหตุอื่นที่เป็นปัจจัยในหลาย ๆ ส่วน ที่สำคัญได้แก่ กรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนองนโยบายที่มหาเถรสมาคมกำหนดขึ้น โดยจะต้องประสานงานระหว่างมหาเถรสมาคมกับเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค แต่ที่ผ่านมาพบว่ากรมการศาสนาปฏิบัติงานไม่ตรงตามหน้าที่และขาดประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะกรมการศาสนาเองก็มีปัญหาภายในกรมที่สมควรได้รับการแก้ไขเสียก่อนอยู่ด้วย ได้แก่ การมีจำนวนเจ้าหน้าที่น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา และคณะสงฆ์ในวงกว้าง ครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ มีนักการเมืองและกลุ่มอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหารงาน และปัญหาเรื่องการจัดการศาสนสมบัติกลาง การที่จะแก้ไขปัญหายาภายในกรมการศาสนาให้หมดสิ้นไปเพื่อประสิทธิภาพในการสนองงานให้กับมหาเถรสมาคมก็ต้องขึ้นอยู่กับกระทรวงหลักที่รับผิดชอบโดยตรง คือกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งไม่เคยหยิบยกปัญหาเหล่านี้ขึ้นมาพิจารณาและหาทางแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง สภาพปัญหายาภายในกรมการศาสนาจึงค้างค้ำมาตราบนานทุกวันนี้ ในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการนั้น งานเร่งด่วนที่ควรจะรีบดำเนินการก็คือ การจัดให้มีคณะกรรมการสนองงานของคณะสงฆ์ขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สำหรับกรมการศาสนานั้น อาจยกฐานะขึ้นเป็นสำนักงานระดับชาติ จะเป็นรูปของ "สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมศาสนาและจริยธรรมแห่งชาติ" หรือจัดตั้งเป็นกระทรวงหนึ่ง แยกออกมาจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงศาสนา มีอิสระในการวางแผนนโยบายและปฏิบัติ

งานเหมือนกระทรวงอื่น ๆ จะทำให้การบริหารงานคล่องตัวขึ้น เพราะพระพุทธศาสนาถ้าให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนาคงเช่นปัจจุบันนั้น ก็จะมีแต่ความอ่อนแอลงทุกที เพราะหน้าที่ความรับผิดชอบของกรมการศาสนาในเวลานี้ก็ยุ่งอยู่แต่เรื่องศาสนสมบัติกลาง อีกทั้งเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ก็ขาดความรู้ ความเข้าใจ ข้อสำคัญคือขาดความรู้ความสามารถในการสนองงานทางพระพุทธศาสนาให้มหาเถรสมาคม

ปัญหาภายในคณะสงฆ์ทางด้านการบริหารที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการที่มหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระมหาเถรผู้ชราภาพเป็นส่วนมาก ทำให้เกิดความไม่คล่องตัวในการบริหารซึ่งนั้นก็สมควรจะได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตราที่ 13 เสียใหม่ โดยยกพระมหาเถรที่ทรงสมณศักดิ์แต่ชราภาพออกจากการบริหาร เพื่อตั้งเป็นอนุชนยุคหลังเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดโอกาสให้พระภิกษุรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาบริหารกิจการคณะสงฆ์แทนอีกส่วนหนึ่งต่างหากออกไป แนวทางการแก้ไขปัญหาคงกล่าวมาจนถึงแม้จะมีเสียงเรียกร้องจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งอธิบดีกรมการศาสนาคนปัจจุบัน (นายเสมอ นาคพงศ์) สมาคมพุทธศาสน์แห่งประเทศไทย นักวิชาการและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจในกิจการคณะสงฆ์ก็ตาม แต่ผลการปฏิบัติเพื่อขานรับความคึกอย่างจริงจังยังไม่มีปรากฏ ทั้งนี้เพราะทางพระเถรานุเถรส่วนมากไม่ยอมรับแนวความคิดดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ฝ่ายต่าง ๆ ควรจะช่วยกันผลักดันให้แนวความคิดนี้มีผลในทางปฏิบัติจริงขึ้นมาโดยเร็ว

สำหรับการถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างไม่ถูกต้องโดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการที่ผู้วิจารณ์เกิดความเข้าใจผิดและไม่มีความรู้ในโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในรูปแบบของมหาเถรสมาคม ตลอดจนอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของมหาเถรสมาคมนั้น สมควรจะแก้ไขโดยจัดให้มี "โฆษก-สงฆ์" ขึ้นเพื่อแถลงข้อมูลที่เป็นจริงให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ และแก้ไขเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลักษณะที่ผิดจากข้อมูลจริงโดยทันที

ประการสุดท้ายการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในวงการคณะสงฆ์ไทย และพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวมนั้น สิ่งสำคัญที่จะลืมเสียมิได้ก็คือ "พลังมวลชน" (ในที่นี้คือพุทธศาสนิกชน) ซึ่งต้องพยายามก่อตัวขึ้นมา เพื่อสร้างอำนาจกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่เป็ปัญหา และความไม่ถูกต้อง

ในสถาบันสงฆ์ กล่าวคือเมื่อพระภิกษุรูปใด กลุ่มใดประพฤติผิดพระธรรมวินัย กรมการศาสนา ไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้มีประสิทธิภาพ ความเพิกเฉยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการต่อ ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการสงฆ์ ตลอดจนความมีพิธีรีตองของพระมหาเถระหลายรูปทางฝ่ายบริหาร ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ให้เจริญรุดหน้าเท่าเทียมกับฝ่ายอาณาจักร จุฬบกพร่อง และประเด็นปัญหาสำคัญดังกล่าวนี้จะยืดเยื้อต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าพุทธศาสนิกชนไม่รวมตัวกัน เพื่อเป็นพลังอำนาจผลักดันให้ทุกฝ่ายตื่นตัวและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้พุทธศาสนิกชนทุกคนพึงตระหนักว่า สถาบันพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเท่านั้น ตรงกันข้าม จุฬบกพร่อง และปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์จะต้องได้รับความร่วมมือในการช่วยกันแก้ไข้ปัญหาจากทุกฝ่ายอย่างจริงจัง ความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาสมควรจะอยู่ในความรับผิดชอบของพุทธศาสนิกชนทุกคน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารชั้นต้น

1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ศ.1/29. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ศ.1/29. พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ศ.12/1. เรื่องการจัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ศ.12/11 ที่ 59. เรื่องจัดการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ศ.16/1. กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 17 กันยายน ร.ศ. 120.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 เลขที่ ศ.11/3. การศึกษาของพระสงฆ์.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 เลขที่ ศ.12/10. การทรม้าของมหานิกาย.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 เลขที่ ศ.14/3. พระครูธรรมวิมล (แดง) ต้องปฐมนิเทศ.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 เลขที่ ม.26.5/32. "พระเทพมงคล, " ศรีกรุง. 17 พฤษภาคม 2471.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 เลขที่ ม.26.5/248. "นายอินทร์กลิ้งและสามเณรี," บางกอกการเมือง. 17 กรกฎาคม - 29 มีนาคม 2472.

- _____ . เอกสาร ก/ป 8/2514/9. "ศึกษาให้ระงับการสร้างวัดใหม่ ทวบูรณะวัดที่มี
อยู่ไม่ให้ร้าง," ชาวไทย. 27 กรกฎาคม 2514.
- _____ . เอกสาร ก/ป 8/2521/16. "จัดการสงฆ์ชอบเรียไร - ประพฤติไม่เหมาะสม," ไทยรัฐ. 4 มกราคม 2521.
- _____ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เลขที่ 7.1/2. ทูลเกล้าถวายอาญาว่าพระครูวินัย
ธรรมประพฤติก่อนอาจารย์ต่าง ๆ.
- _____ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เลขที่ 7.7/4. อธิการสงฆ์.
- _____ . เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุม
คณะรัฐมนตรี. 17 กุมภาพันธ์ 2484.
- _____ . เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เลขที่ 0201.10/101. รายงานการประชุม
คณะกรรมการพิจารณาการบำรุงและส่งเสริมการศาสนา. 21 มีนาคม - 3 พฤศจิกายน
2484.

1.2 เอกสารขั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

- การศาสนา, กรม. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.
- _____ . ปฏิทินศาสนา 2530. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530.
- _____ . กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 4. 2526. อักสำเนา
- _____ . รายงานการประชุมเจ้าคณะภาค - รองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2530.
อักสำเนา.
- คณะกรรมการด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย. รายงานเกี่ยวกับพระนอกพระธรรมวินัย.
ม.ป.ป. อักสำเนา.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระมหาสมณศาสน เล่ม 1. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ 50 ปี.
กรุงเทพฯ : อุบัติการณ์การพิมพ์, 2514.

_____ . พระราชหัตถเลขา - ลายพระหัตถ์. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ 50 ปี.

กรุงเทพฯ : อุปถัมภ์การพิมพ์, 2514.

_____ . พระมหาสมณินิจฉัย. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ 50 ปี. กรุงเทพฯ :

อุปถัมภ์การพิมพ์, 2514.

_____ . ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ 50 ปี.

กรุงเทพฯ : อุปถัมภ์การพิมพ์, 2514.

วชิรญาณโอรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ตำนานวัฏวารนิเวศวิหาร ตอน 2.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีศักรรช, 2512.

2. ประเภทเอกสารขึ้นรอง

2.1 หนังสือทั่วไป

กระจำจ นันทโพธิ. มหานิกาย : ธรรมยุต. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2528.

การศาสนา, กรม. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.

_____ . ระเบียบ คำสั่ง และประกาศเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การ

คณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.

_____ . ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2529.

อัครสำเนา.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การ-

ศาสนา, 2521.

_____ . เอกสารงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2532. อัครสำเนา.

_____ . ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยพระจริยาภิเษก พ.ศ. 2523. อัครสำเนา.

_____ . สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาคและ

รองเจ้าคณะภาค ประจำปี พ.ศ. 2531. อัครสำเนา

โชติ ทองประยูร. กฎหมายคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คำรจธรรม, 2527.

ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. งานตำราและคำสอน กอง-
บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์การศาสนา, 2516.

_____. "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ," ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง. หน้า 25 - 26. ม.ป.ท. 2471.

_____. ตำนานคณะสงฆ์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉกบปกิจศพ นางเล็ก พินสายแก้ว.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศิลปากร, 2514.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.

เทพ สุขรัตน์. "การศาสนาสมัยอยุธยา," ใน รวมปรากฏงานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1. หน้า 146 - 159. ม.ป.ท. 2517.

เทพเวที, พระ. ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราช-
วิทยาลัย, 2531.

_____. กรณีสันติอโศก. งานรักษาพระธรรมวินัย. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์,
2531.

ธรรมคิลก, พระ. ประมวลอาณัติคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฎกษัตริยาราม, 2492.

_____. คู่มือเจ้าอาวาส. เอกสารประกอบการประชุมถวายความรู้พระสังฆาธิการ
ระดับเจ้าอาวาส. หน้า 110. 2522.

นริศรานูวัฑวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรง
ราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จ เล่มที่ 22. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

ประมวลข่าวและบทความจาก น.ส.พ. กรณีเจ้าอาวาส "สันติอโศก" เป็นสำนักสงฆ์เถื่อนและ
เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ,
2525. อัดสำเนา.

ประเวศ วะสี, ศจ.นพ. สวณโมกษ์ ธรรมกาย สันติอโศก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอ-
ชาวบ้าน, 2530.

พิทยา สายหู. กลไกของสังคม. ฉบับแก้ไขปรับปรุง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2524.

พิทยาลงพุดธิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ประวัติพระพุทธศาสนาในสยาม. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517.

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. ศาสนากับการเมือง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประสานมิตร, 2525.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. พิมพ์เป็นธรรมบรณการในงาน
พระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาคี ณ วัดเทพศิรินทราวาส. 30 พฤษภาคม
2524. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2524.

_____. พุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุเผาศพสมเด็จพระ
พระสังฆราชฯ อภฺรญาณมหาเถระ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร. 17 มิถุนายน
2515. ม.ป.ท. 2515.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์แพร่ในงานฉลองครบ 84 ปี
มหามกุฏราชวิทยาลัย. 1 - 5 ตุลาคม 2521. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, 2521.

มหาสอน ป. 5, พระ. การคณะสงฆ์ไทยโดยย่อ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยา-
ลัย, 2524.

รวมกฎหมายคณะสงฆ์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลปัจจุบัน). ในงานของศูนย์บริการทางวิชาการ
และกฎหมาย. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
จำกัด, 2520.

ราชวรมนี, พระ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527.

_____ . การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัณฑาที่ร่อทางออก. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2529.

วันรัตน์, สมเด็จพระ. สังคีตยวงษ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2521.

ศิริธรรม (นามแฝง). การปกครองคณะสงฆ์ ภาค 1. กรุงเทพฯ : ส. ธรรมศักดิ์การพิมพ์, 2476.

_____ . การปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2. กรุงเทพฯ : ส. ธรรมศักดิ์การพิมพ์, 2477.
สมพร พรหมพิลาธร และคณะ. กฎหมายและคำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับวัด. ม.ป.ท., 2526.

สิริวัฒน์ คำวันสา. สงฆ์ไทยใน 200 ปี เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2524.

_____ . สงฆ์ไทยใน 200 ปี เล่ม 2. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2525.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "ธรรมยุต - มหานิกาย," ใน คั่นช่องส่องศาสนา. หน้า 80. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2522.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "การศึกษาของพระสงฆ์," ใน พระพุทธศาสนา : ทศณะและวิจารณ์. หน้า 80. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2529.

_____ . ยุทธจักรคงขม้น. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.

_____ . สวนทางนิพพาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530.

อกิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง ศิริสุข และบุญมี สรวงบุญมี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เขต, 2521.

2.2 ปริญญาบัตรและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กนิษฐา จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526. อัคราเนา

ข้าเลื่อง วุฒินันท์. การพัฒนามากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ.

เอกสารวิจัยส่วนบุคคล. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2525. อัคราเนา.

นันทนา วัฒนสุข. บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัครสำเนา

นิตยา วงศ์วิวัฒน์. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. ปรินฎานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524. อัครสำเนา

2.3 วารสารต่าง ๆ

ชำเลื่อง วุฒิลินทร์. "เจ้าคณะใหญ่กับการปกครองคณะสงฆ์ไทย," มิตตร. 25 - 36 ; พฤษภาคม 2521.

นันทนา เตชะวิเศษย์. "ตำแหน่งสังฆปริณายกกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย," วารสารประวัติศาสตร์. 3(2) : 12 - 27 ; กุมภาพันธ์ 2518.

สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, สมาคม. จดหมายข่าวสังคมศาสตร์ ฉบับบ้าน. 10(4) : กรุงเทพฯ : เอกิสน์การพิมพ์, 2531.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "พุทธประเพณีกระแสนั้น," มติชนสุดสัปดาห์. 20 - 25; 13 กรกฎาคม 2529.

2.4 ข่าวจากหนังสือพิมพ์

"กรมการศาสนาจัดการวัดสร้างใหม่ให้อยู่ในที่ที่เหมาะสม," ไทยรัฐ. 12 ตุลาคม 2532. หน้า 8.

"กรมการศาสนายังไม่หวั่น รับปัญหาพระภิกษุพิทักษ์มรดกสถาน," มติชน. 1 กันยายน 2532. หน้า 16.

"กรมการศาสนาปฏิรูปสอนนักธรรมให้จังหวัด - ภาคจัดการได้เอง," วัฏจักร. 7 กรกฎาคม 2532. หน้า 1, 12.

"การชำระล้างในศาสนจักร," มติชน. 7 กรกฎาคม 2532. หน้า 8.

"กลุ่มแสงเทียน : จัดโครงการทิ้งจิตใจทิ้งเรื่องถึงธรรมะ," มติชน. 5 กรกฎาคม 2532.
หน้า 20.

"เกณฑ์เลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง," มติชน. 1 กันยายน 2532. หน้า 8.

"เกษมโยนกลองเจรสมาคม ระงับศึกผ้าเหลืองเอง," มติชน. 9 มีนาคม 2525. หน้า 1,
8.

"ขอคิว - มหาิกาย," ไทยรัฐ. 21 มีนาคม 2532. หน้า 1, 23.

"คริสต์กลืนหัวใจเด็กเหนือเพียบ : มานะสั่งรื้อระบบแพร่ธรรมะ," มติชน. 19 กันยายน
2532. หน้า 1, 22.

"ชี้มหาเถรสมาคมมีแต่พระเจื้อยชาชราภาพ," ไทยรัฐ. 10 พฤศจิกายน 2532. หน้า 8.

"ชี้การศึกษาสงฆ์ไม่ครบไตรสิกขา," ไทยรัฐ. 28 มีนาคม 2532. หน้า 8.

"ชมรมพุทธฯ มหิดล : กลืนเสรีด้านธรรมกาย," มติชนสุดสัปดาห์. 26 ตุลาคม 2529.
หน้า 14.

"ชำระกรรมการศาสนา เสนอ "มานะ" พัน," ไทยรัฐ. 5 สิงหาคม 2532. หน้า 1, 23.

"ใช้ปกาสนาสนะจัดการโพธิวัฑฒ," ไทยรัฐ. 28 มิถุนายน 2532. หน้า 1, 23.

"ตั้งศูนย์สารวัตรสงฆ์ : กวาดล้างพระนอกกรีฑ," ไทยรัฐ. 23 กันยายน 2532. หน้า 5.

ทแกล้ว ภูกล้ำ. "โครงสร้างคณะสงฆ์," ไทยรัฐ. 16 กรกฎาคม 2532. หน้า 15.

_____. "พระบ้านแห้ว," ไทยรัฐ. 30 ตุลาคม 2532. หน้า 15.

บทสัมภาษณ์นายเสนอ พ่วงบุญบุญ (รองอธิบดีกรมการศาสนา). จากข่าว "เสนอตั้งอัยการเป็น
กรรมการเข้าที่วัด," ไทยรัฐ. 7 กรกฎาคม 2532. หน้า 8.

บทสัมภาษณ์พระอมรเมธจารย์ (อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย). จากข่าว "มหาวิทยาลัย
สงฆ์ไทย," ไทยรัฐ. 15 พฤศจิกายน 2532. หน้า 8.

"ประชุม 3 หมั่นวัด รื้อระบบบวรใหม่," มติชน. 28 มิถุนายน 2532. หน้า 1, 22.

"ประชุมสมาคมพุทธฯ เสนออุบายกรรมการศาสนา," มติชน. 8 ธันวาคม 2532. หน้า 1,
21.

ประสกชวนคุย. "ที่เถิกของนิกายโพธิรักษ์, สยามรัฐ. 27 กุมภาพันธ์ 2525. หน้า 5.

"ปฎิวัติใหญ่คณะสงฆ์ : ถ่วงอำนาจทั่วประเทศ," มติชน. 7 กรกฎาคม 2532. หน้า 21.

เปลวสีเงิน "ตีแสบหน้า : ศาสนายุคไฮเทค," ไทยรัฐ. 28 ตุลาคม 2532. หน้า 5.

"ผลการสอบกรรมศาสนา สาวไค้ผู้นำสงฆ์ 22 คน," ไทยรัฐ. 15 พฤศจิกายน 2532.

หน้า 8.

"ผู้ใหญ่นับสนุนคอนโคฯ ธรรมะ," ไทยรัฐ. 18 ตุลาคม 2532. หน้า 1, 23.

"เผยสังเค็ดชาคแล้วห้าม "ชวน" แจกไอ้ซึก," มติชน. 22 มิถุนายน 2532. หน้า 1, 2.

"พระอนันต์ประชิดโพธิรักษ์ : เณรสมาคมยังไม่มีข้อยุติ," มติชน. 20 มีนาคม 2525.

หน้า 1, 8.

"พระอนันต์ - พระโพธิรักษ์ : สงครามศาสนา," สยามรัฐ. 13 มีนาคม 2525.

หน้า 1, 6.

"พระอนันต์หันจวกเณรสมาคมที่ไม่หันโพธิรักษ์," แนวหน้า. 22 มีนาคม 2525.

หน้า 1, 6.

"มหาเถระห้ามตั้งสำนักสงฆ์ใหม่ที่เอกชน," ไทยรัฐ. 18 มีนาคม 2532. หน้า 8.

"ระบุนิธิยาดนัก ก.ม.สงฆ์ : ศาสนาเข้าสู่ยุคเสื่อม," สยามรัฐ. 8 ธันวาคม 2532.

หน้า 1, 16.

"รื้อหลักสูตรสงฆ์ทั้งกะบิ : ของใหม่เน้นปรับให้ทันโลก," มติชน. 13 กรกฎาคม 2532.

หน้า 9.

"โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ : ศาสนากับการเข้าถึงเยาวชนอย่างแท้จริง," สยามรัฐ.

2 สิงหาคม 2532. หน้า 10.

"วิกฤตศรัทธาศาสนาพุทธ," มติชน. 20 กันยายน 2532. หน้า 8.

"ศึกทุ่งคลองสอง," เคลินิวส์. 16 กรกฎาคม 2531. หน้า 6.

"ศธ. เริ่มบทบาทวงการพุทธศาสนา," ไทยรัฐ. 10 ตุลาคม 2532. หน้า 6.

"ศน. แนะนำเจ้าอาวาสปฏิบัติตาม พ.ร.บ.สงฆ์," ไทยรัฐ. 13 พฤศจิกายน 2532.

หน้า 9.

"สมณพราหมณ์ : โปธิรักษ์ใช้ไม่ได้," มติชน. 13 มิถุนายน 2532. หน้า 21.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. "จดหมายเปิดผนึกถึงมหาเถรสมาคม," ไทยรัฐ. 24 เมษายน 2532. หน้า 6.

_____. "บุญ มหาเถรสมาคม วิธ เลิฟ," ไทยรัฐ. 9 ตุลาคม 2531. หน้า 6.

_____. "ชุกเสียให้กระจ่าง," ไทยรัฐ. 20 พฤศจิกายน 2532. หน้า 8.

_____. "สิ่งที่อยากเห็น," ไทยรัฐ. 7 พฤศจิกายน 2532. หน้า 8.

"ทบทวนสวรรค์จบ," ไทยรัฐ. 15 กันยายน 2532. หน้า 1, 19.

"เห็นสมควรตั้งคณะกรรมการสนองงานสงฆ์," ไทยรัฐ. 25 ธันวาคม 2532. หน้า 8.

"แหวกกลดธรรมกาย," มติชนสุดสัปดาห์. 26 ตุลาคม 2529. หน้า 12 - 16, 58.

2.5 ปาฐกถา

เทพเวที, พระ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "หนึ่งศตวรรษพระพุทธศาสนาในสังคมไทย," ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

สมบูรณ์ สุขสำราญ, คร. ปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "หนึ่งศตวรรษพระพุทธศาสนาในสังคมไทย," ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

สุนน อมรวิวัฒน์, คร. ปาฐกถาในการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "หนึ่งศตวรรษพระพุทธศาสนาในสังคมไทย," ที่หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล. 8 พฤศจิกายน 2532.

3. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

ข้าเลื่อง วุฒิสันห์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทวดี ผู้สัมภาษณ์. ที่สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2530.

เทพโสมณ, พระ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

ธรรมมหาวิธานวัตร, พระ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2532.

พุทธจารย์, สมเด็จพระ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2530.

ราชวรคุณ, พระ ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดพุทธมณฑล. เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2532.

สุทธิพงศ์ คันธยาพิศาลสุทธิ (ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2532.

เสมอ นาคพงษ์ (อธิบดีกรมการศาสนา) ผู้ให้สัมภาษณ์. สายธาร อินทคี ผู้สัมภาษณ์. ที่กรมการศาสนา. เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2532.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวสายธาร ชื่อสกุล อินทวดี

เกิดวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500

สถานที่เกิดและที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 791 ตรงข้ามโรงเรียนวัดคอกไม้ ถนนสาธุประดิษฐ์

แขวงบางโพงพาง เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร 10120

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 2 ระดับ 5

สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนสวนลุมพินี เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2515 มัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย

พ.ศ. 2519 ป.กศ. สูง จากวิทยาลัยครูสวนกุหลาบ

พ.ศ. 2522 กศ.บ. (วิชาเอกสังคมศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
บางเขน

พ.ศ. 2533 กศ.ม. (วิชาเอกประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

บทบาทมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาภาวะสังคมไทย (พ.ศ. 2445 – 2530)

บทกัณฑ์

ของ

สายธาร อินทวิ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

กุมภาพันธ์ 2533

บทคัดย่อ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวิจัยถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2445 - 2530

จากการศึกษาวิจัยพบว่า คณะสงฆ์ไทยมีปัญหาดังกล่าวทั้งด้านการปกครอง การจัดศาสนศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณูปการ มูลเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าว มาจากการจัดศาสนศึกษา หรือ การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรไม่มีระบบที่เป็นเอกภาพ ขาดการพัฒนาหลักสูตรเพื่อประยุกต์เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาอีก 3 ด้านตามมา โดยมีสาเหตุอื่น ๆ ทั้งจากสภาพ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเป็นปัจจัยร่วมอยู่ด้วย ดังนั้นแนวทางสำหรับการแก้ไขของมหาเถรสมาคมก็คือการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา และการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ และ ประสิทธิภาพโดยเร็ว

ส่วนอุปสรรคและปัญหาที่มหาเถรสมาคมประสบในการแสดงบทบาทดังกล่าวก็เกิดจากการ ขาดความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ขาดอำนาจในการสั่งการเพื่อผลปฏิบัติงานจริง การเป็น องค์การที่ประกอบด้วยผู้ชราภาพเป็นส่วนมาก การขาดงบประมาณอุดหนุน และขาดการแก้ไขที่เกิด จากความเข้าใจผิด ตลอดจนขาดการประชาสัมพันธ์ในส่วนที่ค้ำและเป็นผลงานของมหาเถรสมาคม อีกด้วย

แนวทางการกำจัดและลดอุปสรรค ตลอดจนปัญหาของมหาเถรสมาคมที่สำคัญที่สุดก็คือการ เพิ่มประสิทธิภาพในการสนองงานของกรมการศาสนา ซึ่งพบว่ายังบกพร่องอยู่มาก อีกทั้งพระมหาเถรที่ประกอบขึ้นเป็นมหาเถรสมาคม จะต้องใจกว้างยอมรับแนวความคิดและหลักการบริหารแบบ ใหม่ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ตลอดจนสื่อมวลชนและพุทธศาสนิกชนทุกคนจะต้องตระหนักว่า คนมีหน้าที่ในการปกป้อง เชิดชู ส่งเสริม และแก้ไขปัญหาสถาบันสงฆ์ด้วย

ROLE OF THE SANGHA SUPREME COUNCIL IN SOLVING THE PROBLEMS
OF THAI BUDDHIST FACULTY, B.E. 2445 - 2530

ABSTRACT

SAITAN INTHAVADEE

A dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements
of the Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University
February 1990

ABSTRACT

The aim of this thesis is to study the different roles of the Sangha Supreme Council in solving the problems of the Sangha community during the period of B.E. 2445 - 2530.

The study manifested that the Sangha is confronted by administrative problems, management problems in teaching schools, dissemination and retrieval problems. The disconformity in managing the education for the monks is the root of these problems. The problems are three-fold concerning administration, dissemination and retrieval, including the factors from the social pressure, politics and economical problems. Hence, the guidelines to solve these problems of the Council are the development of the course and the teaching of the Sangha should be targeted towards more effective and pragmatic goals.

Hindrances and difficulties facing the Council are manifold. Firstly, the Council lacks cooperation from related government agencies. Secondly, it lacks leadership in implementing the pressure to effectiveness. Thirdly, the nature of the Council itself comprises of aged members. Fourthly, there are needs for supportive funding, for publicity in confronting the rumours as well as for good public relations in the works of the Council's activities.

Guidelines to tackle the hinderings and the problems of the Council, of most important, are to add more effectiveness in implementing the Department of the Religions policy, which is still far from effectiveness. The elders in the Council are to be open-minded in attitudes towards the new concepts and modern administration not opposing the Dharma-Vinaya. The mass media and every Buddhist should deem it as duty to protect, uphold and support the solving the problems of the Sangha establishment.